

e-ISSN: 2757 - 5489

EKİM 2024

SAYI 03

TEYD

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
TEYD

JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT
JSEM

TEYD HAKEMLİ BİR DERGİDİR.
JSEM IS A PEER-REVIEWED JOURNAL

Yayınlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.
The responsibilities of the articles belong to the author/authors

Dergi İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK
Journal Executive Owner

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Prof. Dr. Muhammed Sait GÖKALP
Editorial Board Secretary

Baş Editör: Doç. Dr. Üyesi Yusuf UYSAL
Editor in Chief

Editör: Öğr. Gör. Selçuk ASLAN
Editor

Editör Yardımcıları: Öğr. Gör. Nemra KANLI
Associate Editors Öğr. Gör. Serhat BAYRAK

Yabancı Dil Editörleri: Öğr. Gör. Sait SARIOĞLU
English Language Editors Öğr. Gör. İsmail KARABULUT

Türkçe Dil Editörleri: Öğr. Gör. Mehmet Ali DİNÇAY
Turkish Language Editors Duygu ATEŞ

Kapak Tasarımı: Öğr. Gör. Yaşar Emin AKÇA
Cover Design

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ (TEYD)

Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu'nun resmi, hakemli ve bilimsel dergisidir. Dergi, bilginin serbest dolaşımı ve yaygınlaştırılması için çalışan açık erişimli bir elektronik dergidir.

Şubat, Haziran ve Ekim olmak üzere **dört ayda bir ve yılda üç kez** yayımlanmaktadır.
Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin temel amacı; sosyal bilimler alanında bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamaktır. Bilime yenilik getiren, yeni bir bilimsel yöntem geliştiren veya bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliğinde olan özgün makalelere yer vermeyi amaçlamaktadır.

Dergide, Sosyoloji, Psikoloji, Tarih, Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi, Hukuk, İşletme, Uluslararası İlişkiler, Ekonometri, İktisat, Maliye, Muhasebe ve Finansman, Uluslararası Ticaret, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanlarının kapsamına giren tüm konulardaki özgün çalışmalar yayımlanır.

ALAN EDITÖRLERİ
(Field Editors)

Sosyoloji (<i>Sociology</i>)	: Doç. Dr. Deniz AŞKIN (Bitlis Eren Üniversitesi)
İşletme (<i>Business Administration</i>)	: Doç. Dr. Kemalettin ERYEŞİL (Şırnak Üniversitesi)
Hukuk (<i>Law</i>)	: Doç. Dr. MEHMET AYKANAT (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
İktisat (<i>Economics</i>)	: Doç. Dr. Perihan Hazel KAYA (Selçuk Üniversitesi)
Finans ve Bankacılık (<i>Finance and Banking</i>)	: Doç. Dr. Said Alpagut ŞENEL (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Psikoloji (<i>Psychology</i>)	: Doç. Dr. Seval AKSOY KÜRÜ (Marmara Üniversitesi)
Kamu Yönetimi (<i>Public Administration</i>)	: Doç. Dr. Yasin TAŞPINAR (Karabük Üniversitesi)
Uluslararası İlişkiler (<i>International Relations</i>):	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Deniz ALTINSOY (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)

İNDEKSLER VE DİZİNLER
(Indexes)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

 idealonline

 Academic
Resource
Index
ResearchBib

A S O S
indeks

 Jurix

 BASE

ROAD

 Cosmos

 ACARINDEX
academic researches index

ROOTINDEXING
JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE

DANIŞMA & YAYIN KURULU
(Advisory & Editorial Board)

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah YILMAZ	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Allahverdi MEMMEDLİ	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Alpaslan YÜCE	(Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Atilla BATUR	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	(Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK	(Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Feyzullah ÜNAL	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal VATANSEVER	(Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ZORTUK	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgür ÖNDER	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Qulu MEHERREMLİ	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramiz SEVDİMALIYEV	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Yavuz BOZKURT	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Aygün EZİMOVA	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Aynur NESİROVA	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Aytekin ZEYNALOVA	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Eray ACAR	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Esra KABAKLARLI	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Faruk TEMEL	(Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Hikmet Salahaddin GEZİCİ	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	(National Academy of Security Service of Ukraine)
Doç. Dr. Mesut DOĞAN	(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)
Doç. Dr. Recep REHİMLİ	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)
Doç. Dr. Resul ÖZTÜRK	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sezgin KAYA	(Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Xatire HÜSEYNOVA	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin TAŞPINAR	(Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arif Behiç ÖZCAN	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Selami ERDOĞAN	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Seyhat BAYRAK GEZDİM	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Elnur ALİYEV	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)

İLETİŞİM BİLGİLERİ (Contact Info)

Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu, Gediz, KÜTAHYA

e-posta (e-mail): teyd@dpu.edu.trİnternet Sayfası (Web Page): <http://teyd.dpu.edu.tr>

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*
(REFEREES OF THIS ISSUE)

Prof. Dr. Berk AYVAZ	(İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit Burç AKA	(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Sefa USTA	(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Serkan ÖZTÜRK	(Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Altuğ GÜNDAR	(Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Hikmet AKYOL	(Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ozan KARAHAN	(Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Melahat BATU AĞIRKAYA	(İğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Seçil Mine TÜRK	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevda KUŞKAYA	(Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman GÜNGÖR	(Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu)
Dr. Öğr. Üyesi Ayman KARA	(Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu YILMAZ ŞAHİN	(Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Caner DİLBER	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülay Selvi HANIŞOĞLU	(Beykent Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İsmet ALACA	(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN	(Ordu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ASLAN	(Ardahan Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Kadir Kaan GÖNCÜ	(Trakya Üniversitesi)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Investigation of Disaster Literacy Levels of Political Science and Public Administration Students
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencilerinin Afet Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi
Galip USTA, İbrahim Halil ÇELİK, Gürkan YILMAZ437-453
- Dijital Çağda Kişisel Verilerin Korunmasında Veri Koruma Otoritelerinin Rolü
The Role of Data Protection Authorities in Protecting Personal Data in The Digital Age
Zehra ÇUBUKCU454-469
- Ekonomik Güven Endeksi ile Ekonomik Büyüme Endeksi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği
The Relationship Between Economic Confidence Index and Economic Growth Index: The Case of Türkiye
Esra DURSUN470-486
- E-Pazaryeri Platformlarında Tekrar Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörler Kutahya Örneği
Factors Affecting Repurchase Intention on E-Marketplace Platforms the Case of Kutahya
Ali GÜLBAŞI ve Cevat SÖYLEMEZ487-511
- Veri Zarflama Analizi ile Lojistik Etkinlik Ölçümü
Measuring the Efficiency of Logistics with Data Envelopment Analysis
Mehmet GÜDELEK, Emirhan DURSUNKAYA, Esra KAYA, Merve PALAMUTOĞLU, Tuğçe AKŞAHİN ve Emine Elif NEBATİ548-567
- Banka Gruplarına Göre Tüketici Kredilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler
Macroeconomic Factors Affecting Consumer Credits By Bank Groups
Serkan DEMİREL568-592
- Yaralama Suçunu Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler: Türkiye Örneği (2006-2020)
Socio-Economic Factors Affecting Injury Crime: The Case of Türkiye (2006-2020)
Ufuk IŞIK.....593-606

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İnceleme Makaleleri / Review Articles

Merkez-Çevre Teorileri ve Modern Dünya Sisteminde Eşitsizlik: Malezya Örneği Üzerine Bir İnceleme
Core-Periphery Theories And Inequality in the Modern World System: A Case Study of Malaysia

Seçkin ARPALIER512-528

Başkent Değişiklikleri ve Nedenleri: Dünya Örnekleri Üzerinden Derinlemesine Bir İnceleme
Capital Relocations and Causes: A Comprehensive Examination Through Global Examples

Mücahit NAVRUZ607-638

Teorik Makaleler / Theoretical Articles

Kamusal Alan ve Kamuoyu ile İlişkisi Bağlamında Sosyal Medyanın Demokrasiye Etkileri ve E-Demokrasi Kavramı

The Effects of Social Media on Democracy and the Concept of E-Democracy in the Context of Their Relationship With Public Space and Public Opinion

Vahap GÖKSU.....529-547

INVESTIGATION OF DISASTER LITERACY LEVELS OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION STUDENTS

Galip USTA¹
İbrahim Halil ÇELİK²
Gürkan YILMAZ³

Abstract

Disaster literacy can be expressed as the level of receiving, reading, understanding and correctly using information that provides the basis for people to make correct decisions in disaster management processes. In this study, it was aimed to determine the disaster literacy levels of Political Science and Public Administration students. The population and sample of the study consisted of students enrolled in a university's Political Science and Public Administration Program. The data of the study was collected by survey technique between 05.12.2022-07.02.2023. The research was completed with the participation of 107 (72% of the universe) out of 149 participants registered in the relevant program. In the study, a significant difference was found between the mitigation scores of the participants and their class levels ($p<0.05$). It was determined that the mitigation scores of first graders were significantly lower than those of fourth graders. No significant difference was found between age and mitigation, preparedness, response, recovery and disaster literacy scores ($p>0.05$). There is no significant difference between gender and mitigation, preparedness, response and recovery scores ($p>0.05$). According to the findings, it was evaluated that increasing people's disaster literacy levels will significantly contribute to the development of social disaster resilience.

Keywords

Disaster
Disaster Management
Political Science and Public Administration
Disaster Literacy
Management Sciences

Article Info

Research Article

Received : 22.07.2023
Accepted : 09.11.2023
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1331205

¹Asst. Prof. Dr., Trabzon University, Tonya Vocational School, Department of Medical Services and Techniques, e-mail: galipusta@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6279-1694.

²Asst. Prof. Dr., Artvin Çoruh University, Artvin Vocational School, Property Protection and Security Department, Artvin, e-mail: ibrahimhalil@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2277-5299.

³Lecturer Dr., Aydın Adnan Menderes University, Germencik Yamantürk Vocational School, Department of Property Protection and Security, e-mail: gurkan.ylmz@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8113-8436.

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ÖĞRENCİLERİNİN AFET OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Öz

Afet okuryazarlığı kişilerin afet yönetim süreçlerinde doğru kararlar alabilmesine zemin hazırlayan bilgiyi alma, okuma, anlama ve doğru bir şekilde kullanma düzeyi olarak ifade edilebilir. Yapılan bu çalışmada Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencilerinin afet okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evren ve örneklemini bir üniversitenin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programına kayıtlı öğrenciler oluşturmuştur. Çalışmanın verileri 05.12.2022-07.02.2023 tarihleri arasında anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırma ilgili programa kayıtlı 149 katılımcıdan, 107 (Evrenin %72'si) kişinin katılımı ile tamamlanmıştır. Çalışmada katılımcıların zarar azaltma puanları ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Birinci sınıfta olanların, dördüncü sınıfta olanlara göre zarar azaltma puanlarının anlamlı derecede düşük olduğu tespit edilmiştir. Yaş ile zarar azaltma, hazırlık, müdahale, iyileştirme ve afet okuryazarlık puanları arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($p>0.05$). Cinsiyet ile zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Elde edilen bulgulara göre kişilerin afet okuryazarlık seviyelerinin artırılmasının toplumsal afet dirençliliğinin geliştirilmesine önemli derecede katkı sunacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Afet
Afet Yönetimi
Afet Okuryazarlığı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Yönetim Bilimleri

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 22.07.2023
Kabul Tarihi : 09.11.2023
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1331205

Citation Information: Usta, G., Çelik, İ.H. ve Yılmaz, G. (2024). Investigation of disaster literacy levels of political science and public administration students. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 437-453.

Kaynakça Gösterimi: Usta, G., Çelik, İ.H. ve Yılmaz, G. (2024). Siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencilerinin afet okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 437-453.

INTRODUCTION

Disasters can be characterised as the results of natural and human / technology-induced events that cause social, physical and economic losses where they occur, interrupt or stop normal life, and where local facilities are insufficient (AFAD, 2014, p. 23; Keeney, 2004, p. 2). In recent years, it is known that there has been an increase in the frequency of disasters occurring with the effect of various factors (Sauerborn and Ebi, 2012, p. 6; Cappelli et al., 2021, p. 11). Therefore, it is necessary to increase social resilience in order to minimise the negative effects of the disasters we frequently encounter (Saja et al., 2021, p. 802; P. S. S Lin and W. C. Lin, 2020, p. 14; Kafle, 2012, p. 315). The main component of increasing social resilience is education (Johnson et al., 2014, p. 121; Shiwaku et al., 2007, p. 584-585).

Education contributes to increasing information and awareness about disasters and therefore improving social resilience (Shaw et al., 2004, p. 48). It is important to follow technological developments, organizing disaster awareness trainings and develop strategies for preparedness and response processes in increasing social resilience against disasters and reducing disaster risk (Carr, 1932, p. 210-214; Munawar et al., 2022, p. 11-12; Sarker et al., 2020, p. 7). Because pre-disaster preparedness work and disaster awareness training can be an effective way to minimize the negative effects of possible disasters (Chacko et al., 2019, p. 17-22; Samah et al., 2019, p. 55-58; Righi et al., 2021, p. 14; Tsai et al., 2020, p. 8).

One of the factors that are effective in minimizing disaster damages and increasing social resilience is disaster literacy (Jumiyati et al., 2024, p. 8; Vu et al., 2023, p. 12). Disaster literacy is necessary for the society to have information about disasters, to be prepared before disasters, to exhibit correct behaviours during disasters and to take an active role in the reconstruction process after disasters (Kesumaningtyas et al., 2022, p. 6; Agustinova and Syamsi, 2021, p. 5; Zhang et al., 2024, p. 5). Disaster literacy plays an important role in increasing individuals' disaster preparedness capacity in terms of knowledge, attitude and behaviour (Logayah et al., 2023, p. 4969). Individuals who are trained in disaster management and have high levels of interaction can significantly contribute to a successful disaster management process and mitigation efforts in the event of a possible disaster (Maryani, 2021, p. 7). Although the subject of disaster literacy has become popular, its integration into education and training processes is still at a low level (Mufit et al., 2020, p. 9). For this reason, it can be said that disaster literacy and disaster awareness trainings are of great importance in reducing the negative effects of disasters and increasing social resilience (Jose and Dufrene, 2014, p. 550; Farzanegan et al., 2024, p. 16).

It can be stated that studies on disaster literacy in the literature have increased in recent years (Brown et al., 2014, p. 267-275; Çalışkan and Üner, 2021, p. 518-527; Zhang et al., 2021, p. 216-222; Hutagalung et al., 2023, p. 18-26; Genc et al., 2022, p. 1-9). Although people continue to obtain information about disasters through traditional mass media and social media networks, it has been evaluated that preparedness for disasters is inadequate and the reasons for this situation are not fully understood (Veil et al., 2009, p. 449-451). If it is accepted that increasing social disaster resilience and reducing vulnerability are among the basic principles of disaster literacy (Çalışkan and Üner, 2021, p. 520-526), investigating the factors affecting the level of disaster literacy and the roles of managers regarding this issue is considered an important question to be answered. Because in disasters, relevant stakeholders and managers

have different roles to support victims, individuals and communities (Oostlander et al., 2020, p. 7). In many studies on disaster management and extraordinary situations (Paton and Flin, 1999, p. 266; Jackson and Nowell, 2021, p. 2399; Salamati Nia and Kulatunga, 2017, p. 243; Kapucu, 2008, p. 257-258) it is mentioned that managers have important responsibilities in disaster management processes, such as increasing social resilience, responding quickly to events, reducing vulnerability, and accelerating the recovery process.

In this study, it was purposed to determine the disaster literacy levels of Political Science and Public Administration students who may be in managerial positions in the future and to reveal the different effects of the factors that constitute disaster literacy from a scientific point of view.

High disaster awareness of Political Science and Public Administration students, who have a high potential to be managers in the future in disaster management processes, can be an important factor in reducing the effects of possible disasters to a minimum and increasing the preparedness of the society for disasters. However, the fact that the factors affecting disaster literacy are not fully understood scientifically makes this issue worthy of researching.

1. Method

1.1. Type of Research

In this research, the study was carried out in a descriptive manner, as it was aimed to evaluate the disaster literacy levels of political science and public administration students, who have high potential to become managers in the future, in terms of varying factors.

1.2. Population and Sample

The population of the study consists of students enrolled in the Political Science and Public Administration Program of a university in Türkiye. It was observed that there were 149 students enrolled in the relevant programme during the period when the data were collected. No sample selection was made in the study. It was aimed to reach the entire population. In this direction, the study was completed with 107 participants over the age of 18 who declared that they wanted to participate in the study voluntarily.

1.3. Data Collection Tool

The Disaster Literacy (DLS) Scale used in the study was developed by Çalışkan and Üner (2022, p. 1-7). The scale was developed to determine the level of disaster literacy of the participants. The scale was prepared in 5-point Likert type. There are 61 items in total in the scale. The total score that can be obtained from the scale varies between 61-305. Each item in the scale was determined between 1 point (very difficult) and 5 points (very easy). The higher scores of the participants on the scale items indicate that they have a better disaster literacy level. It was observed that there were no reverse items in the scale. The scale sub-dimensions and items are as follows (Çalışkan and Üner, 2022);

Mitigation sub-dimension (Items: 1,2,3,4,4,5,5,6,7,7,8,9,10,10,11,12,12,13,14,15,16,17)

Preparedness sub-dimension (Items: 18,19,20,21,22,22,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32,33)

Response sub-dimension (Items: 34,35,36,37,37,38,38,39,40,41,42,43,44,45,46)

Recovery sub-dimension (Items: 47,48,49,50,51,52,53,54,55,56,57,58,59,60,61)

1.4. Data Collection

The data of the study was collected between 05.12.2022-07.02.2023. The data were collected from students enrolled in the Political Science and Public Administration programme of the Faculty of Economics and Business Administration of a university in Türkiye. The participants were first informed about the study. After the information was given, they were asked whether they would voluntarily participate in the study. Face-to-face questionnaire forms were distributed to the students who volunteered to participate in the study, and they were expected to answer the questions. The Free Google Online Form was used to get in touch with those who were unable to attend in person. The participants received Google Forms created by the researchers through social media (WhatsApp, Instagram, etc.). The research form was prepared in two parts. In the first part, socio-demographic data such as gender, age, grade level, disaster training, disaster experience and frequency of following social media were included. In the other part, there were 61 questions belonging to the disaster literacy scale.

The application stages of the Google form prepared online are arranged as follows; the prepared form is divided into two parts. In the first section, detailed information about voluntary participation and the study was presented. In addition, in this section, there was a confirmation icon where the participants declared whether they would continue the study or not. Those who did not want to participate in the study ended the form. Those who wanted to participate in the research voluntarily had access to the questions in the second section by ticking the confirmation icon. To prevent participants from filling out the data form repeatedly, relevant arrangements were made on the Google Forms site. This practice increases the reliability of the study by ensuring that the data are collected accurately and consistently. Out of 149 participants enrolled in the Political Science and Public Administration program, 107 (72% of the population) responded to the survey voluntarily. The average time it took for participants to answer the survey was 10-15 minutes. Convenience sampling was preferred in the study (Malhotra, 2004, p. 321).

1.5. Statistical Analysis

The licensed SPSS 25 package program was used to analyze the data collected for this investigation. The normality of the variables was assessed by looking at their kurtosis and skewness coefficients. For a normal distribution, skewness and kurtosis values within the range of -1.50 and +1.50 were considered acceptable (Tabachnik and Fidell, 2013, p. 320-328). Cronbach's Alpha value was taken into consideration for reliability. The reference values for the reliability coefficient are as follows (Kalaycı, 2010, p. 355-359);

Unreliable: $0.00 \leq \alpha < 0.40$

Low confidence: $0.40 \leq \alpha < 0.60$

Highly reliable: $0.60 \leq \alpha < 0.80$

Highly reliable: $0.80 \leq \alpha < 1.00$

Considering the mentioned values, it was determined that the mitigation dimension (0.954), preparedness dimension (0.960), response dimension (0.965), and recovery dimension (0.970) were highly reliable in our study. Similarly, the internal consistency coefficient of the disaster literacy scale was found to be highly reliable with 0.988.

In the study, ANOVA and t tests were used since it was accepted that the data showed normal distribution. The t test was used to compare the averages of two groups (Kim, 2015, p. 540). When it was determined that there was a difference as a result of ANOVA test, Tukey test was applied considering the homogeneous distribution of variances and differences were determined. Pearson correlation test was used in the relationship evaluation in terms of continuous variables. The values obtained from the data of our study are given in Table 1.

Table 1. Reliability and Normality Table for Disaster Literacy Scale

	Mean	Minimum	Maximum	SD	Skewness	Kurtosis	Cronbach's Alpha
Mitigation	62.45	17	85	13.58	-1.169	-1.481	0.954
Preparedness	58.56	16	80	14.05	-0.986	0.881	0.960
Response	48.37	13	65	11.63	-1.021	0.665	0.965
Recovery	54.54	15	75	13.62	-0.876	0.395	0.970
Disaster Literacy Scale	223.93	61	305	50.26	-1.121	1.194	0.988

2. Results

It is seen that 25.20% of the participants have inadequate, 26.20% have limited, 35.50% have adequate and 13.10% have excellent disaster literacy level (Table 2).

Table 2. Limits of the Disaster Literacy Scale

		n	%
Disaster Literacy Categorical	Inadequate	27	25.20
	Limited	28	26.20
	Adequate	38	35.50
	Perfect	14	13.10

Of the individuals participating in the study, 52.34% were female, 47.66% were male, 32.71% were in 1st grade, 3.74% were in 2nd grade, 24.30% were in 3rd grade and 39.25% were in 4th grade. Grade, 49.53% experienced a disaster, 55.14% received disaster-related training, 43.93% followed disaster-related social media accounts, and when the age values were analyzed, it was seen that there was a distribution between 18-29 with an average of 22.17±2.23 (Table 3).

Table 3. Information on Socio-Demographic Characteristics of Participants

		n	%
Gender	Female	56	52.34
	Male	51	47.66
Grade Level	1 st Grade	35	32.71
	2 nd Grade	4	3.74
	3 rd Grade	26	24.30
	4 th Grade	42	39.25

Table 3. (Continued) Information on Socio-Demographic Characteristics of Participants

		n	%
Disaster Survival Status	Yes	53	49.53
	No	54	50.47
Receiving Disaster-Related Training	Yes	59	55.14
	No	48	44.86
Following Social Media Related to Disaster	Yes	47	43.93
	No	60	56.07
		Mean±SD	Min.-Max
Age		22.17±2.23	18-29

It was found that there was no significant difference between the scores of mitigation, preparedness, response, recovery and disaster literacy and gender variable ($p>0.05$) (Table 4).

Table 4. Comparison of Disaster Literacy Scale with Gender

		Gender		t-test	
		Mean	SD	t	p
Mitigation	Female	62.50	12.75	0.041	0.967
	Male	62.39	14.56		
Preparedness	Female	58.93	12.69	0.283	0.778
	Male	58.16	15.53		
Response	Female	48.55	10.80	0.167	0.868
	Male	48.18	12.58		
Recovery	Female	54.32	13.07	-0.175	0.862
	Male	54.78	14.33		
Disaster Literacy Level	Female	224.30	45.80	0.081	0.935
	Male	223.51	55.20		

It was found that there was a significant difference between the mitigation scores of the participants and their grade levels ($p<0.05$). It was found that the mitigation scores of those in the first grade were significantly lower than those in the fourth grade. However, it was found that preparedness, response and recovery sub-dimensions and disaster literacy scores did not differ according to grade level ($p>0.05$) (Table 5).

Table 5. Comparison of Disaster Literacy Scale with Grade Levels

		Grade Level		ANOVA		
		Mean	SD	F	p	Difference**
Mitigation	1 st Grade (1)	57.09	15.90	3.062	0.031*	1<4
	2 nd Grade (2)	66.25	8.02			
	3 rd Grade (3)	63.46	10.97			
	4 th Grade (4)	65.93	12.24			
Preparedness	1 st Grade (1)	54.71	17.05	1.368	0.257	-
	2 nd Grade (2)	59.00	6.38			
	3 rd Grade (3)	59.77	10.48			
	4 th Grade (4)	60.98	13.41			

Table 5. (Continued) Comparison of Disaster Literacy Scale with Grade Levels

		Mean	SD	F	p	Difference**
Response	1 st Grade (1)	46.51	13.70	0.567	0.638	-
	2 nd Grade (2)	47.00	6.63			
	3 rd Grade (3)	50.27	8.54			
	4 th Grade (4)	48.88	11.85			
Recovery	1 st Grade (1)	52.94	15.61	0.475	0.7	-
	2 nd Grade (2)	50.50	11.24			
	3 rd Grade (3)	56.54	10.19			
	4 th Grade (4)	55.02	14.09			
Disaster Literacy Level	1 st Grade (1)	211.26	60.68	1.137	0.338	-
	2 nd Grade (2)	222.75	29.26			
	3 rd Grade (3)	230.04	38.73			
	4 th Grade (4)	230.81	47.86			

* $p < 0.05$; ** Tukey Test

There is a significant difference between the participants' disaster experience and their mitigation, preparedness, response and disaster literacy scores ($p < 0.05$). People with disaster experience have higher levels of mitigation, preparedness, response and disaster literacy (Table 6).

Table 6. Comparison of Disaster Literacy Scale with Disaster Experiences

		Disaster Survival Situation		t-test	
		Mean	SD	t	p
Mitigation	Yes	66.72	10.43	3.388	0.001*
	No	58.26	15.03		
Preparedness	Yes	62.08	12.26	2.639	0.010*
	No	55.11	14.92		
Response	Yes	50.94	10.47	2.311	0.023*
	No	45.85	12.24		
Recovery	Yes	56.75	12.69	1.679	0.096
	No	52.37	14.26		
Disaster Literacy Level	Yes	236.49	41.95	2.633	0.010*
	No	211.59	54.88		

* $p < 0.05$

In the study, there is no significant difference between the educational status of the participants and their mitigation, preparedness, response, recovery and disaster literacy scores ($p > 0.05$) (Table 7).

Table 7. Comparison of Disaster Literacy Scale with the Status of Receiving Disaster Related Training

		Status of Receiving Disaster Related Training		t-test	
		Mean	SD	t	p
Mitigation	Yes	63.58	14.18	0.952	0.343
	No	61.06	12.81		
Preparedness	Yes	59.58	14.25	0.828	0.41
	No	57.31	13.84		

Table 7. (Continued) Comparison of Disaster Literacy Scale with the Status of Receiving Disaster Related Training

		Mean	SD	t	p
Response	Yes	48.98	11.63	0.599	0.55
	No	47.63	11.70		
Recovery	Yes	55.34	13.63	0.669	0.505
	No	53.56	13.68		
Disaster Literacy Level	Yes	227.47	51.10	0.809	0.421
	No	219.56	49.39		

It was found that there was no significant difference between the participants' status of following disaster-related social media accounts and their mitigation, preparedness, response, recovery and disaster literacy scores ($p>0.05$) (Table 8).

Table 8. Comparison of Disaster Literacy Scale with Following Disaster Related Social Media Accounts

		Following Related to Disaster	Social Media	t-test	
		Mean	SD	t	p
Mitigation	Yes	62.62	14.14	0.113	0.910
	No	62.32	13.23		
Preparedness	Yes	58.34	14.64	-0.143	0.887
	No	58.73	13.69		
Response	Yes	47.55	12.24	-0.644	0.521
	No	49.02	11.19		
Recovery	Yes	53.68	14.23	-0.577	0.565
	No	55.22	13.20		
Disaster Literacy Level	Yes	222.19	52.20	-0.314	0.754
	No	225.28	49.09		

There is no significant relationship between age values and levels of mitigation, preparedness, response, recovery and disaster literacy ($p>0.05$) (Table 9).

Table 9. The Relationship of Disaster Literacy Scale with Age Values

		Age	
Mitigation	r	0.093	
	p	0.342	
Preparedness	r	0.021	
	p	0.833	
Response	r	-0.053	
	p	0.591	
Recovery	r	-0.083	
	p	0.398	
Disaster Literacy Level	r	-0.004	
	p	0.970	

3. Discussion

The information and abilities required to improve people's capacity to survive and swiftly return to normal life in the case of a potential disaster were conceptualized as disaster literacy in this study, and experiences connected to this literacy were studied. The level of community disaster literacy can affect individuals' pre-disaster preparedness and post-disaster recovery processes. The results of the participants' reply to the disaster literacy scale are discussed in this section of the study.

In this study, there is no significant difference between gender variable and mitigation, preparedness, recovery and disaster literacy scores. According to research done on aspiring science teachers, there was no gender difference in the participants' scores on the natural disaster behaviour scale (Uygun-Seven, 2022, p. 57). In a study conducted on elderly individuals, no significant difference was found between gender and post-disaster awareness score (Karakas, 2022, p. 36-40). In another study, it was found that there was no significant difference between the gender of the candidates and the earthquake zone knowledge sub-dimension (Türksever, 2021, p. 2692-2694). According to a survey on high school students, there are no noticeable differences between high school students' opinions on earthquake education based on gender (Aksoy and Sözen, 2014, p. 289-291). It is seen that there are similarities between the data of our study on disaster literacy levels and the literature data in terms of gender. However, some studies reveal that disaster literacy may differ in terms of gender. Therefore, it is thought that this situation should be evaluated not only in terms of gender, but also together with other factors that may affect it.

In the study, it was found that there was no significant difference between the participants' status of following disaster-related social media accounts and their mitigation, preparedness, response, recovery and disaster literacy scores. However, while examining disaster education and disaster literacy issues in the literature, it has been observed that social media tools have an important role in information acquisition and transfer of information (Toyoda et al., 2021, p. 6; Widyastuti, 2021, p. 109; Brown et al., 2014, p. 267-275; Romo-Murphy and Vos, 2014, p. 81). In this context, it is possible to assert that the media plays a significant role in disaster education, or the learning of terms and information related to disasters.

It was determined that 25.20% of the participants were inadequate, 26.20% were limited, 35.50% were sufficient, and 13.10% had excellent disaster literacy levels. According to a study done in China, instructors and students who took part in the study had inadequate disaster prevention literacy. Despite having positive attitudes about disasters, these individuals lacked disaster prevention skills (Zhu and Zhang, 2017, p. 1025-1027). In a study conducted in Nepal; It was determined that the majority of the participants were insecure against any disaster situation. It was determined that more than 30% of the respondents were familiar with the facts about disasters. About 80% of the participants stated that training on disaster risk is important for them (Tuladhar et al., 2015, p. 8-10). In a study conducted in Taiwan; It has been determined that the disaster prevention skills of the participants are high, but their disaster prevention knowledge is low. In the same study, the effect of variables such as age, disaster experience, education level on disaster literacy was mentioned (Chung and Yen, 2016, p. 203-204). In our study, it was evaluated that the disaster literacy levels of the participants were generally limited or insufficient. Therefore, it is important to increase the

literacy level of individuals. In this regard, it has been noted that a large number of research in the literature concentrate on the growth of disaster literacy, disaster literacy, and the variables influencing an individual's disaster literacy (Uygun-Seven, 2022, p. 57-59; Zhu and Zhang, 2017, p. 1025-1029; Shiwaku et al., 2016, p. 336-337; Shaw et al., 2004, p. 39-40). In our study, it was found that the mitigation score levels of first year students were significantly lower than those of fourth year students. For this reason, it is thought that the initiatives for disaster awareness training considering various variables in the literature are important (Gouda and Yang, 2023, p. 1063; Duong, 2009, p. 91; Asharose and Sasi, 2015, p. 8981). Considering both the literature data and the data of our study, it is thought that providing disaster awareness trainings by taking into account the variables affecting individual learning is important in creating a society resistant to disasters.

In the study, there was no significant relationship between age variable and levels of mitigation, preparedness, response, recovery and disaster literacy. According to research on middle-aged women's disaster health literacy, disaster literacy can help them build resilience and reduce disaster risk (Seifi et al., 2018, p.153). To increase the disaster literacy of vulnerable people, the study on disaster literacy mentions the need for piloting and assessment methodologies in the selection of media type, message, and contact point (Brown et al., 2014, p. 270-273). In the studies in the literature, the effect of age factor on disaster preparedness, disaster education and disaster literacy has been mentioned (Mishra and Suar, 2012, p. 1077-1078; Daramola et al., 2017, p. 22; Jung et al., 2020, p. 141-142; Genc et al., 2022, p. 7). It has been evaluated that the data of our study differ from the literature data in terms of age and disaster literacy. It is thought that the reason for this situation is that the participants of our study were university students of the same age group. It was observed that the studies in the literature included in our research were carried out on age groups, which are generally considered as vulnerable groups. Therefore, it is thought that this situation is effective in the difference between the data of our study and the literature data.

In this study, a significant difference was found between the participants' disaster experience and mitigation, preparedness and response scores. Similarly, there is a significant difference between disaster experience and disaster literacy ($p<0.05$). Disaster survivors had much greater levels of disaster literacy. According to research on teacher candidates, the geographic disparities and general responses to natural disasters depend significantly on whether the pre-service teachers had had personal experience with them (Sözcü, 2019, p. 151-153). In a study on teachers, it has been stated that the natural disaster literacy behaviour level average score of the participants who have not experienced any natural disasters is higher than the participants who have experienced a disaster before (Demirdelen, 2018, p. 60-62). In a study conducted in Türkiye; it was stated that these experiences of the teachers who experienced the disaster or visited the region after a disaster made a great contribution to the lectures of the students who want to better understand better and be prepared for the effects of disasters (Taş, 2003, p. 155-158). According to research on the elderly, those who have experienced disasters in the past have less access to knowledge than those who have not (Karakaş, 2022, p. 36-42). According to research made on future science teachers, there is no difference between pre-service teachers who have encountered natural disaster and those who have not in terms of their awareness of these events (Uygun-Seven, 2022, p. 58-60). Literary

evidence can be used to support the differences between disaster survivors and non-survivors. It may be claimed that disaster awareness has grown when compared to those who visited disaster regions but did not experience disasters. This explains why disaster awareness training is essential for everyone, both before and after disasters.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

It is thought that people will be more aware of disaster and behave more efficiently in disaster situations if they are educated about disaster management. The assessments indicate that it is crucial to plan awareness-raising events appropriate for each grade level and to include more disaster management and education into the curricula at educational institutions. It is advised to do further study to completely comprehend how gender impacts disaster literacy and to take other influencing factors into account. Involving people of all ages will be vital in the future. As a result, data on disaster literacy levels among different age groups is more thorough and extensive. It is crucial to make disaster education accessible to everyone, both those who have experienced disaster and those who have not, in order to invest more in disaster education and raise disaster awareness. Additionally, it is anticipated that the establishment of training programs for disaster education and media coverage of disaster education would contribute to raising public awareness.

Ethical Principles and Publication Policy

We declare that we have obtained the data, information, and documents we present in this study within the framework of academic and ethical rules, that I have presented all information, documents, evaluations, and results in accordance with the rules of scientific ethics and ethics, that I have cited and referenced all the works I have used in the study, and that the study is original. Otherwise, we declare that we accept all loss of rights that may arise against me.

Limitations of the Research

This study has some limitations. These include the fact that the study was conducted in a single centre, that it covered only one academic year and that the data collection tool was limited only to the disaster literacy scale. These limitations may limit the generalisability of the research results. However, it may prepare the ground for further studies on this subject in terms of different variables.

Ethics Committee Approval

The ethical suitability of the study was accepted by Artvin Çoruh University Scientific Research and Publication Ethics Board with the decision dated 02.12.2021 and numbered E-18457941-050.99-31192. Participants were informed about the study and their consent was obtained. In addition, permission was obtained via e-mail from the responsible author of the scale used in the research.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Declaration of Conflicting Interests

The authors declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

REFERENCES

- AFAD. (2014). Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü. Retrieved April 2, 2024 from <https://www.afad.gov.tr/kitaplar>
- Agustinova, D. A. and Syamsi, K. (2021). Strengthening disaster literacy as an effort to reduce the risk of disaster in DI Yogyakarta Society. *In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 884(1), 1-7. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/884/1/012032>
- Aksoy, B. and Sözen, E. (2014). Lise öğrencilerinin coğrafya dersindeki deprem eğitimine ilişkin görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Düzce ili örneği). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 279–297. <https://doi.org/10.12780/UUSB300>
- Asharose, S. I. and Sasi, P. K. C. (2015). Awareness workshop as an effective tool and approach for education in disaster risk reduction: A case study from Tamil Nadu, India. *Sustainability*, 7(7), 8965–8984. <https://doi.org/10.3390/su7078965>
- Brown, L. M., Haun, J. N. and Peterson, L. (2014). A proposed disaster literacy model. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 8(3), 267–275. <https://doi.org/10.1017/DMP.2014.43>
- Cappelli, F., Costantini, V. and Consoli, D. (2021). The trap of climate change-induced “natural” disasters and inequality. *Global Environmental Change*, 70, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102329>
- Carr, L. J. (1932). Disaster and the sequence-pattern concept of social change. *American Journal of Sociology*, 38(2), 207–218. <https://doi.org/10.1086/216030>
- Chacko, S., Randolph, R. and Morsch, G. (2019). Disaster medicine: Public health preparedness for natural disasters. *FP Essentials*, 487, 17–22.
- Chung, S.-C. and Yen, C.-J. (2016). Disaster prevention literacy among school administrators and teachers: A study on the plan for disaster prevention and campus network deployment and experiment in Taiwan. *Journal of Life Sciences*, 10(4), 203–214. <https://doi.org/10.17265/1934-7391/2016.04.006>
- Çalışkan, C. and Üner, S. (2021). Disaster literacy and public health: A systematic review and integration of definitions and models. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 15(4), 518–527. <https://doi.org/10.1017/DMP.2020.100>
- Çalışkan, C. and Üner, S. (2022). Measurement of disaster literacy in Turkish society: Disaster literacy scale (DLS) design and development process. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 17(4), 1–7. <https://doi.org/10.1017/DMP.2022.147>
- Daramola, O., Odunsi, O. and Olowoporoku, O. (2017). The corridor to survival: Assessment of disaster management literacy in a developing country. *Environmental Quality Management*, 27(2), 15-24. <https://doi.org/10.1002/tqem.21525>

- Demirdelen, S. (2018). *Osmaniye ili Merkez ilçesinde görev yapan ilkokul/ortaokul öğretmenlerinin doğal afet okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gümüşhane Üniversitesi.
- Duong, K. (2009). Disaster education and training of emergency nurses in South Australia. *Australasian Emergency Nursing Journal*, 12(3), 86-92. <https://doi.org/10.1016/j.aenj.2009.05.001>
- Farzanegan, M. R., Fischer, S. and Noack, P. (2024). Natural disaster literacy in Iran: Survey-based evidence from Tehran. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 100, 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.104204>
- Genc, F. Z., Yildiz, S., Kaya, E. and Bilgili, N. (2022). Disaster literacy levels of individuals aged 18-60 years and factors affecting these levels: A web-based cross-sectional study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 76, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.102991>
- Gouda, M. and Yang, Y. (2023). Investigating the impact of a community disaster awareness training on subjective disaster preparedness: The case of Myanmar's Ayeyarwaddy region. *Disasters*, 47(4), 1047-1068. <https://doi.org/10.1111/disa.12575>
- Hutagalung, S. S., Hutagalung Indrajat, H. and Hermawan, D. (2023). Socioeconomic factor, disaster literacy and disaster awareness in Lampung province. *MIMBAR: Jurnal Sosial dan Pembangunan*, 39(1), 18-26. <https://doi.org/10.29313/mimbar.v39i1.2051>
- Jackson, J. and Nowell, L. (2021). 'The office of disaster management' nurse managers' experiences during COVID-19: A qualitative interview study using thematic analysis. *Journal of Nursing Management*, 29(8), 2392-2400. <https://doi.org/10.1111/jonm.13422>
- Johnson, V. A., Ronan, K. R., Johnston, D. M. and Peace, R. (2014). Evaluations of disaster education programs for children: A methodological review. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 9, 107-123. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2014.04.001>
- Jose, M. M. and Dufrene, C. (2014). Educational competencies and technologies for disaster preparedness in undergraduate nursing education: An integrative review. *Nurse Education Today*, 34(4), 543-551. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2013.07.021>
- Jung, E., Kim, G. U. and Choi, E. K. (2020). Factors affecting home-based disaster preparedness among school-aged children's parents: A cross-sectional study. *Nursing & Health Sciences*, 22(2), 138-148. <https://doi.org/10.1111/nhs.12685>
- Jumiyati, S., Omolu, F. A., Mappewali, A. and Akkas, N. (2024). Priority for improving disaster resilience at the Higher Education Level: awareness, integration, and Management. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1306(1), 1-10. doi:10.1088/1755-1315/1306/1/012036
- Kafle, S. K. (2012). Measuring disaster-resilient communities: A case study of coastal communities in Indonesia. *Journal of Business Continuity & Emergency Planning*, 5(4), 316-326.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikler*. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

- Kapucu, N. (2008). Collaborative emergency management: better community organising, better public preparedness and response. *Disasters*, 32(2), 239-262. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2008.01037.x>
- Karakaş, H. Y. (2022). İzmir'de bir huzurevinde yaşlılarda afet okuryazarlığı ve buna etki eden etmenler ile durumluk-sürekli kaygı durumu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / İzmir Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi.
- Keeney, G. B. (2004). Disaster preparedness: what do we do now?. *Journal of Midwifery & Women's Health*, 49(4), 2-6. <https://doi.org/10.1016/j.jmwh.2004.05.003>
- Kesumaningtyas, M. A., Hafida, S. H. N. and Musiyam, M. (2022). Analysis of disaster literacy on student behavioral responses in efforts to reduce earthquake disaster risk at SMA Negeri 1 Klaten. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 986(1), 1-8. doi:10.1088/1755-1315/986/1/012013
- Kim, T. K. (2015). T test as a parametric statistic. *Korean Journal of Anesthesiology*, 68(6), 540-546. <https://doi.org/10.4097/kjae.2015.68.6.540>
- Lin, P. S. S. and Lin, W. C. (2020). Rebuilding relocated tribal communities better via culture: Livelihood and social resilience for disaster risk reduction. *Sustainability*, 12(11), 1-18. <https://doi.org/10.3390/su12114538>
- Logayah, D. S., Maryani, E., Ruhimat, M. and Wiyanarti, E. (2023). Understanding disaster literacy level in Indonesia: How can students understand natural disasters?. *AL-ISHLAH: Jurnal Pendidikan*, 15(4), 4962-4971. <https://doi.org/10.35445/alishlah.v15i4.3648>
- Malhotra, N. K. (2004). *Marketing research an applied orientation* (4. Edition). Pearson Prentice Hall.
- Maryani, E. (2021). The role of education and geography on disaster preparedness. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 683(1), 1-8. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/683/1/012043>
- Mishra, S. and Suar, D. (2012). Effects of anxiety, disaster education, and resources on disaster preparedness behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(5), 1069-1087. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2011.00853.x>
- Mufit, F., Hanum, S. A. and Fadhilah, A. (2020). Preliminary research in the development of physics teaching materials that integrate new literacy and disaster literacy. In *Journal of Physics: Conference Series* 1481(1), 1-12. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1481/1/012041>
- Munawar, H. S., Mojtahedi, M., Hammad, A. W., Kouzani, A. and Mahmud, M. P. (2022). Disruptive technologies as a solution for disaster risk management: A review. *Science of the Total Environment*, 806(3), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2021.151351>
- Oostlander, S. A., Bournival, V. and O'Sullivan, T. L. (2020). The roles of emergency managers and emergency social services directors to support disaster risk reduction in Canada. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.101925>

- Paton, D. and Flin, R. (1999). Disaster stress: an emergency management perspective. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 8(4), 261-267. <https://doi.org/10.1108/09653569910283897>
- Romo-Murphy, E. and Vos, M. (2014). The role of broadcast media in disaster preparedness education: Lessons learned in the scientific literature 2002–2012. *Media Asia*, 41(1), 71-85. <https://doi.org/10.1080/01296612.2014.11690001>
- Righi, E., Lauriola, P., Ghinoi, A., Giovannetti, E. and Soldati, M. (2021). Disaster risk reduction and interdisciplinary education and training. *Progress in Disaster Science*, 10, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2021.100165>
- Saja, A. A., Teo, M., Goonetilleke, A. and Ziyath, A. M. (2021). A critical review of social resilience properties and pathways in disaster management. *International Journal of Disaster Risk Science*, 12, 790-804. <https://doi.org/10.1007/s13753-021-00378-y>
- Salamati Nia, S. P. and Kulatunga, U. (2017). Safety and security of hospitals during natural disasters: challenges of disaster managers. *International Journal of Safety and Security Engineering*, 7(2). 234–246. <https://doi.org/10.2495/SAFE-V7-N2-234-246>
- Samah, A. A., Zaremohzzabieh, Z. and Dsilva, J. (2019). Researching natural disaster preparedness through health behavioral change models. *American Journal of Disaster Medicine*, 14(1), 51–63. <https://doi.org/10.5055/ajdm.2019.0315>
- Sarker, M. N. I., Peng, Y., Yiran, C. and Shouse, R. C. (2020). Disaster resilience through big data: Way to environmental sustainability. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101769>
- Sauerborn, R. and Ebi, K. (2012). Climate change and natural disasters—integrating science and practice to protect health. *Global Health Action*, 5(1), 1-7. <https://doi.org/10.3402/gha.v5i0.19295>
- Seifi, B., Ghanizadeh, G. and Seyedin, H. (2018). Disaster health literacy of middle-aged women. *Journal of Menopausal Medicine*, 24(3), 150–154. <https://doi.org/10.6118/JMM.2018.24.3.150>
- Shaw, R., Shiwaku Hirohide Kobayashi, K. and Kobayashi, M. (2004). Linking experience, education, perception and earthquake preparedness. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 13(1), 39-49. <https://doi.org/10.1108/09653560410521689>
- Shiwaku, K., Shaw, R., Chandra Kandel, R., Narayan Shrestha, S. and Mani Dixit, A. (2007). Future perspective of school disaster education in Nepal. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 16(4), 576-587. <https://doi.org/10.1108/09653560710817057>
- Shiwaku, K., Ueda, Y., Oikawa, Y. and Shaw, R. (2016). School disaster resilience assessment in the affected areas of 2011 east japan earthquake and tsunami. *Natural Hazards*, 82(1), 333–365. <https://doi.org/10.1007/S11069-016-2204-5/TABLES/8>
- Sözcü, U. (2019). Öğretmen adaylarının doğal afet okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. Kastamonu Üniversitesi.

- Tabachnik, B. G. and Fidell, S. L. (2013). *Multicollinearity and singularity. Using multivariate statistics*. Pearson.
- Taş, G. (2003). *Türkiye’de ortaöğretim kurumlarında doğal afetler (deprem, kütle hareketleri, volkan, don olayı) konularının öğretiminin değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Tsai, M. H., Chang, Y. L., Shiau, J. S. and Wang, S. M. (2020). Exploring the effects of a serious game-based learning package for disaster prevention education: The case of Battle of Flooding Protection. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 43, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2019.101393>
- Toyoda, Y., Muranaka, A., Kim, D. and Kanegae, H. (2021). Framework for utilizing disaster learning tools classified by real and virtual aspects of community space and social networks: Application to community-based disaster risk reduction and school disaster education on earthquakes in Japan for during-and post-COVID-19 periods. *Progress in Disaster Science*, 12, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2021.100210>
- Tuladhar, G., Yatabe, R., Dahal, R. K. and Bhandary, N. P. (2015). Disaster risk reduction knowledge of local people in nepal. *Geoenvironmental Disasters*, 2(1), 1–12. <https://doi.org/10.1186/S40677-014-0011-4/FIGURES/9>
- Türksever, Ö. (2021). Öğretmen adaylarının deprem farkındalıkları ile depreme karşılıklık durumu düzeyleri arasındaki ilişki. *Tarih Okulu Dergisi*, 14(53), 2681–2701. <https://doi.org/10.29228/JOH.51799>
- Uygun-Seven, B. (2022). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının doğal afet okuryazarlığı ile afet bilinci algı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Veil, S. R., Littlefield, R. S. and Rowan, K. E. (2009). Dissemination as success: local emergency management communication practices. *Public Relations Review*, 35(4), 449–451. <https://doi.org/10.1016/J.PUBREV.2009.06.004>
- Vu, B. D., Nguyen, H. T., Dinh, H. V. T., Nguyen, Q. A. N. and Ha, X. V. (2023). Natural disaster prevention literacy education among Vietnamese high school students. *Education Sciences*, 13(3), 1-17. <https://doi.org/10.3390/educsci13030262>
- Widyastuti, D. A. R. (2021). Using new media and social media in disaster communication. *Komunikator*, 13(2), 100-111. <https://doi.org/10.18196/jkm.12074>
- Zhang, D., Zhang, L. Y., Zhang, K., Zhang, H., Zhang, H. F. and Zhao, K. (2024). Disaster literacy in disaster emergency response: A national qualitative study among nurses. *BMC Nursing*, 23(1), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12912-024-01911-2>
- Zhang, D., Zhu, X., Zhou, Z., Xu, X., Ji, X. and Gong, A. (2021). Research on disaster literacy and affecting factors of college students in central China. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 15(2), 216-222.
- Zhu, T. T. and Zhang, Y. J. (2017). An investigation of disaster education in elementary and secondary schools: evidence from China. *Natural Hazards*, 89(3), 1009–1029. <https://doi.org/10.1007/S11069-017-3004-2/FIGURES/9>

DİJİTAL ÇAĞDA KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASINDA VERİ KORUMA OTORİTELERİNİN ROLÜ

Zehra ÇUBUKCU¹

Öz

Veri koruma otoriteleri, kişisel verilerin korunması konusunda 'bekçi' vazifesi görürler. Bununla birlikte hukuki düzenlemelerin teknolojik gelişmelerin hızına yetişemediği günümüzde, etik sorunların görülmesi ve mahremiyetin göz ardı edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler beraberinde veri koruma otoritelerinin rol ve sorumluluklarında meydana gelen değişimleri getirmektedir. Veri koruma otoriteleri veri ihlalleri karşısında inceleme ve soruşturma yapma, danışmanlık sunma ve tavsiyede bulunma, rehberlik etme, karar verme ve yaptırım uygulamakla yükümlüdürler. Bununla birlikte gelişen teknoloji karşısında nasıl bir yol izleyebilecekleri farklı açılardan tartışılabilir. Günümüzde teknolojidaki hızlı değişimler, yeni teknolojilerin günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmasına neden olmuştur. Büyük veri, nesnelerin interneti, yapay zekâ, dijital ikiz gibi teknolojilerle birlikte son yıllarda sıkça kullanılan ChatGPT gibi üretken yapay zekâ teknolojileri ve yeni gelişmekte olan nöroteknolojiler bu teknolojilere örnek olarak verilebilir. Bu çalışma, veri koruma otoritelerinin teknolojik gelişmeler karşısındaki mevcut uygulamalarını ele almakta ve neler yapabileceklerini tartışmaktadır. Bu doğrultuda farklı ülkelerin veri koruma otoritelerinin teknolojik gelişmeler karşısındaki geliştirdiği faaliyetlere değinmekte ve Türkiye'nin kişisel verileri koruma kurumu olan KVKK bu kapsamda değerlendirilerek öneriler sunulmaktadır. Alan yazında yer alan çalışmalardan ve çeşitli ülkelerin veri koruma otoritelerinin uygulamalarından hareketle, veri koruma otoritelerinin teknolojik gelişmelere uyum sağlamasında BİT uzmanlığına sahip personel kadrosunu arttırması, teknoloji birimi oluşturması ve üniversiteler, start-up'lar, kamu kurumları ve diğer paydaşlarla iş birlikleri kurmasının önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kişisel Verilerin Korunması
Teknoloji
Veri Koruma Otoritesi
KVKK

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 16.05.2024
Kabul Tarihi : 01.08.2024
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1485163

¹Dr. Öğr. Üyesi., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: zehra.cubukcu@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8578-8615.

THE ROLE OF DATA PROTECTION AUTHORITIES IN PROTECTING PERSONAL DATA IN THE DIGITAL AGE

Abstract

Data protection authorities serve as 'guardians' for personal data protection. However, in today's world, where legal regulations struggle to keep pace with technological advancements, ethical issues and the disregard for privacy have become inevitable. Rapid technological advancements are bringing changes to the roles and responsibilities of data protection authorities. These authorities are tasked with investigating and addressing data breaches, providing advice and recommendations, offering guidance, making decisions, and enforcing sanctions. Nevertheless, how they can navigate these challenges amid evolving technologies can be debated from various perspectives. In today's world, rapid changes in technology have caused new technologies to become an integral part of our daily lives. Technologies such as big data, the Internet of Things, artificial intelligence, digital twins, and recently prevalent generative AI technologies like ChatGPT, as well as emerging neurotechnologies, serve as examples. This study examines the current practices of data protection authorities in the face of technological advancements and discusses potential actions they can take. In this context, it highlights the activities developed by data protection authorities in different countries in response to technological progress and evaluates Turkey's personal data protection authority, KVKK, offering suggestions accordingly. Based on the literature and the practices of various countries' data protection authorities, the importance of increasing personnel with IT expertise, establishing technology units, and fostering collaborations with universities, startups, public institutions, and other stakeholders is emphasized to ensure data protection authorities adapt to technological advancements.

Keywords

Personal Data Protection
Technology
Data Protection Authority
KVKK

Article Info

Research Article

Received : 16.05.2024
Accepted : 01.08.2024
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1485163

Kaynakça Gösterimi: Çubukcu, Z. (2024). Dijital çağda kişisel verilerin korunmasında veri koruma otoritelerinin rolü. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 454-469.

Citation Information: Cubukcu, Z. (2024). The role of data protection authorities in protecting personal data in the digital age. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 454-469.

GİRİŞ

Günümüzde 'veri'nin değeri, 'dijital yüzyılın petrolü' söylemi ile ortaya konulmaktadır. Veri, özel sektör açısından önemli bir rekabet avantajı sağlarken; kamu yönetimi açısından hizmet kalitesinin artırılması ve verimliliğin sağlanması gibi önemli avantajlar sağlamaktadır.

Teknolojik imkanlar doğrultusunda veri toplama, işleme hızı ve veri saklama kapasitesindeki artış, verinin önemini daha da arttırmıştır. Bununla birlikte veri toplama ve işleme kapasitesindeki ilerlemeler, mahremiyetin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmuştur. Teknolojideki hızlı değişimlerle birlikte kişisel verilerin korunması konusu daha fazla önem kazanmıştır. Bu doğrultuda veri koruma kurumları önem arz etmektedir. Veri koruma otoriteleri, ulusal ve uluslararası düzeyde kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemeleri uygulamakla görevli kurumlardır. Bununla birlikte teknolojik gelişmeler bu kurumların önemini arttırmış ve bu doğrultuda kapasitelerini arttırmalarını da zorunlu hale getirmiştir.

Veri koruma yasasının uygulanmasından sorumlu olan veri koruma otoriteleri, yeni teknolojilerle ilgili olarak mevcut yasal çerçevenin gerekliliklerini değerlendirmek ve/veya rehberlik sağlamak için kilit bir konumdadır (Wills, 2016, s. 1). Bununla birlikte teknolojinin hızlı ilerlemesi doğrultusunda veri koruma otoritelerinin kapasitelerini incelemeye ilişkin çalışmaların artırılması önem arz etmektedir (Hiçkök, 2023, s. 8).

Teknolojik gelişmelerin hızla gelişmesi beraberinde hukuki düzenlemelerin de gelişmesini zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte yasal düzenlemeler haricinde yapay zekâ gibi teknolojilerin dinamik yapısı gereği gelişmelere uyum sağlayabilecek düzenlemelere ve mahremiyetin korunmasına yönelik gelişmelere uyum sağlayabilecek teknik, idari tedbir, yöntem ve araçlar gerekmektedir. Ortaya çıkan yönlendirme ihtiyacı ile birlikte pek çok ülkede açıklayıcı rehberler düzenlenmiştir (Burhan, 2023, s. 51).

Bu doğrultuda pek çok veri koruma otoritesi tarafından yeni teknolojilerin anlaşılmasını geliştirmek ve bu teknolojilerin uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek gizlilik risklerinin önlenmesi için adımlar atılmıştır. Bazı otoriteler yeni teknolojilere odaklanan tavsiye rehberleri hazırlamışlardır (Fransa Veri Koruma Otoritesi, Kanada Veri Koruma Otoritesi, İspanya Veri Koruma Otoritesi, Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK), bazı otoriteler yeni teknolojilere ilişkin özel birimler oluşturmuşlardır (Fransa Veri Koruma Otoritesi). Oluşturulan rehberler, yeni teknolojileri geliştirenlerin ve servis sağlayıcıların rehber doğrultusunda hareket etmesi, tasarımdan itibaren veri koruma ilkesine uygun hareket edilmesi açısından önem arz etmektedir (Burhan, 2023, s. 51).

Yukarıda ifade edilen bilgiler doğrultusunda bu çalışmanın araştırma soruları şu şekilde ifade edilebilir. Hızla gelişen teknoloji karşısında kişisel verilerin korunması konusunda karşılaşılan riskler nelerdir? Teknolojik gelişmeler karşısında kişisel verilerin daha iyi korunması adına veri koruma otoriteleri tarafından hangi uygulamalar yapılmaktadır? Türkiye'de KVKK kapsamında hangi uygulamalar yapılmaktadır, neler yapılabilir?

Araştırma sorularına cevap bulabilmek adına öncelikle birinci başlıkta kişisel verilerin korunmasına yönelik gelişmeler ele alınmıştır. İkinci başlıkta teknolojik gelişmeler ve kişisel

verilerin korunmasına etkisi ele alınmaktadır. Üçüncü başlıkta ise teknolojik gelişmeler karşısında veri koruma otoritelerinin uygulamaları başlığı ve dördüncü başlıkta teknolojik gelişmeler karşısında KVKK uygulamaları yer almaktadır.

1. Kişisel Verilerin Korunmasına Yönelik Gelişmeler

Tarihsel süreç içerisinde kişisel verilerin insanoğlunun varoluşu ile ortaya çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte kişisel verilerin zaman içerisinde pozitif hukuk içerisinde düzenlenmesine ihtiyaç duyulma nedenlerinden en önemlisi teknolojik gelişmelerde yaşanan hızlı değişimlerdir (Dülger, 2018, s. 75). 1970'li yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojisi alanındaki gelişmeler, kişisel verilerin toplanması ve işlenmesini artırmıştır. Bu durum karşısında hükümetler ve uluslararası kuruluşlar önlem almak durumunda kalmışlardır (Sevinç ve Karabulut, 2020, s. 453).

1980 yılında 'Özel Yaşamın Gizliliğinin ve Sınır Ötesi Kişisel Veri Dolaşımının Korunmasına İlişkin Rehber İlkeler'i kabul ederek uluslararası alanda kişisel verilerin korunması konusunda düzenleme yapan ilk kuruluş Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD)'dir (Dülger, 2018, s. 83). Ardından 1981 yılında Avrupa Konseyi tarafından 1981'de imzaya açılan 108 sayılı *Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi* kişisel verilerin korunmasına ilişkin olarak bağlayıcılığı bulunan ilk uluslararası sözleşmedir (Kişisel Verileri Koruma Kurumu [KVKK], b.t.). Kişisel verilerin korunmasına ilişkin yapılan bir başka önemli düzenleme ise 1990 yılında BM Genel Kurulu'nda kabul edilen 'Bilgisayara Geçirilmiş Kişisel Veri Dosyalarının Düzenlenmesine İlişkin Rehber İlkeler' olmuştur (General Assembly, 1990).

1995 yılında kişisel verilerin işlenmesi hususunda gerçek kişilerin hak ve özgürlüklerini korumak amacı ile Avrupa Birliği (AB) tarafından 96/46/EC Sayılı 'Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Serbest Dolaşımı Bakımından Bireylerin Korunmasına İlişkin Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi Direktifi' yayımlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2017, s. 6; Dülger, 2018, s. 90). Zaman içerisinde direktifin güncellenmesi gerekmiştir.

Direktifin güncellenmesini doğuran ihtiyaçlar çeşitlilik göstermektedir. Nedenlerden bir tanesi, ekonomik faaliyetlerin eğilimi doğrultusunda veri aktarımının ve veri kullanımının hızla değişmesi, daha yüksek standartlarda korumayı gerektirmesidir (Kalkınma Bakanlığı, 2017, s. 10). Bir diğer neden ise söz konusu Veri Koruma Direktifi'nin AB'de bütüncül bir kişisel verilerin korunması uygulamasının oluşturulması amacına ulaşamadığıdır (Dülger, 2018, s. 91).

90'lı yıllardan itibaren internetin ticarileşmesi düzenlemenin yenilenme ihtiyacını önemli bir şekilde ortaya koymuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2017, s. 10). Gelişen teknolojik gelişmeler ile veri toplama, işleme süreçlerindeki değişikliklerin ortaya çıkardığı risklerin büyümesi, yeni düzenleme yapılmasını zorunluluk haline getirmiştir.

Bu gelişmelerin sonucunda, 2016 yılında Genel Veri Koruma Tüzüğü (*General Data Protection Regulation-GDPR*) kabul edilmiştir (Dülger, 2018, s. 96-97). GDPR ile önemli temel değişiklikler getirilmiştir. Tüzük ile AB üyesi ülkeler arasında üst seviye bir uyum sağlanmıştır. Bununla birlikte veri işleyenlerin tamamının veri işlemeden sorumlu tutulması, GDPR hükümlerinin küresel ölçekte etkiyi haiz olması, verisi işlenenlere tazminat talebi

imkanı sağlaması, AB Vatandaşlarına Ait Kişisel Verilerin Sınır-Ötesi Aktarımının Daha Sıkı Kurallara Bağlanması, Kullanıcı haklarının uyumlulaştırılması, unutulma hakkı, kullanıcı haklarına ilişkin veri kontrolörüne bilgilendirme yükümlülüğü verilmesi, daha sıkı yaptırımların ve uygun mekanizmaların öngörülmesi, rızanın güçlendirilmesi, verinin taşınabilirliği hakkının getirilmesi, hassas verilerin işlenmesi adına veri koruma görevliliği zorunluluğu getirilmesi, riskli veri işleme faaliyetleri açısından zorunlu veri koruma etki değerlendirilmesi getirilmesi, tasarımdan itibaren veri koruması yaklaşımı getirilmesi, yüksek veri ihlali riski durumunda veri koruma otoritesine ve veri sahibine bildirimde bulunma zorunluluğu ve veri kontrolüne kurtuluş hakkı gibi değişiklikler getirmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2017, s. 14-19).

Kişisel verileri korumaya ilişkin gelişmelerin Türkiye’de yansımalarına baktığımızda, Avrupa Konseyi’nin 1981 yılında imzaya açtığı *Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi* Türkiye tarafından 1981 yılında imzalanmasına rağmen, 2016 yılında çıkarılan kanun ile Türkiye açısından bağlayıcı olmuştur. Bu anlamda Türkiye’de kişisel verilerin korunmasına yönelik en önemli adımın 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile birlikte kişisel verilerin korunmasının anayasal hak olarak tanınması olduğu söylenebilir. Sonrasında ise 2016 yılında 6698 sayılı Kişisel Verileri Koruma Kanunu’nun yayınlanması ve Kişisel Verileri Koruma Kurumu’nun oluşturulması ile Türkiye’de kişisel verilerin korunması konusunda yeni bir aşamaya geçilmiştir (Resmî Gazete, 2016).

2. Teknolojik Gelişmelerin Kişisel Verilerin Korunması Konusunda Oluşturduğu Riskler

Günümüzde saniyeler içerisinde büyük veriler bilgisayar ortamına kaydedilebilmekte ve başka bilgisayarlara aktarılabilir. Teknolojik gelişmelerle veri aktarım hızında yaşanan artış kişisel verilerle ilgili tehlikelerin de riskini artırmıştır (Dülger, 2018, s. 75). Büyük verilerin toplanması ve işlenmesine yönelik artan ilgi, verilerin korunması noktasında yeni zorluklar ortaya çıkarmıştır (McDermott, 2017, s. 4).

Büyük veri, nesnelerin interneti, dron teknolojileri, mahremiyet ve veri koruma açısından etkileri olan teknolojilerdir (Wills, 2016, s. 2). Günümüzde söz konusu teknolojiler pek çok alanda kullanılmaktadır. Yapay zekâ teknolojileri sağlık, ticaret, ulaşım gibi pek çok alanda karşımıza çıkarken; nesnelerin interneti, sağlık, akıllı ev, akıllı şehirler, ulaşım gibi pek çok alanda karşımıza çıkmaktadır. Teknolojilerin her alanda hayatımıza dahil oluşu kişisel verilerin korunmasını zorlaştırmaktadır.

Teknolojik araçlar insanlar tarafından kasti ve kötü amaçlı olarak veri sızdırmak amacı ile kullanılabilir. Veya teknik bir hata sonucu güvenli olmayan uygulamalar çalıştırabilir. Bu durum verileri riske atmaktadır. Bu nedenle verilerin korunması adına belirli kurallar/düzenlemeler bulunmalı ve kullanıcılar doğru şekilde yönlendirilmelidir (Gündüz ve Daş, 2018, s. 332).

Günümüz dünyasında, mevcut ekonomik koşullar doğrultusunda tüketim alışkanlıklarının belirlenmesinde teknoloji önemli ölçüde kullanılmaktadır. Sensörler, işaretçiler, kameralar, akıllı gözlükler gibi teknolojiler her yerde bulunduğu ve topladıkları veriler ağa bağlı bir sisteme aktarıldığında, kişilerin hayat tarzı öğrenilebilmekte

ve davranış kalıpları ve tüketim alışkanlıkları kamusal bilgi haline gelebilmektedir (Greengard, 2021, aktaran Ertan, 2022, s. 56).

Teknolojideki hızlı değişimlerle birlikte kısa aralıklarla yeni gelişmelerle karşı karşıya kalınmaktadır. Son zamanlarda kullanılmaya başlanan üretken yapay zekâ (GenAI) bu gelişmelerden bir tanesidir. Genel olarak üretken yapay zekâ, teknolojik, toplumsal, yasal veya etik açıdan fırsatlar ve zorluklar sunar (Ooi ve ark., 2023, s. 4). Üretken yapay zekâ (GenAI), görüntüler, videolar, ses ve metin içeriği gibi çeşitli verilerden elde ettiği kalıpları kullanarak ve derin öğrenme tekniklerinden faydalanarak çeşitli içerikler üretir (Jovanovic ve Campbell, 2022, s. 107).

Üretken yapay zekâ modelleri (*Generative AI-GAI*), mevcut veri setlerinin gelişmiş istatistik yöntemlerle analiz edilmesi yolu ile içerik sağlamaktadır. Söz konusu modellerin geliştirilmesi için yüksek hacimli veri işleme kullanılması gerekmektedir. Kullanıcılar tarafından girilen yeni veriler işlenmektedir. Bu durum ise mahremiyet açısından bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Güçlütürk, 2023, s. 9).

Son zamanların popüler uygulaması olan 'ChatGPT', üretken yapay zekâ modeline bir örnektir. OpenAI'nin popüler sohbet robotu olan ChatGPT, piyasaya sürüldükten iki ay sonra aylık 100 milyon aktif kullanıcıya ulaşmış ve bu sayı ile en hızlı büyüyen tüketici uygulaması olarak anılmıştır (Hu, 2023). ChatGPT gibi teknoloji modelleri, insanlar için önemli olumlu ve olumsuz etkileri beraberinde getirmektedir. Politika yapımcılar, üretici yapay zekâ kullanımı için etik kılavuzlar ve en iyi uygulama geliştirme seçeneği ile güvenilir üretici yapay zekâ uygulamalarına uyumlu bir geçiş sağlayabilirler (Leboukh ve ark., 2023, s. 5).

Yine son yıllarda ortaya çıkan yeni teknolojik gelişmelerden bir tanesi nöroteknolojilerdir. Nöroteknolojiler, son on yılda sağlık ve araştırma sektöründe hızlı bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Nöroteknoloji, kişiselleşmiş hizmet sunumu noktasında önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Bu bağlamda yakında günlük hayatın bir parçası olma potansiyeli taşımaktadır (Information Commissioner's Office [ICO], b.t.). Nöroteknoloji, farklı sektörlerde önemli avantajlar sağlamakla birlikte, karmaşık yapısıyla ve yanlış bilgi sunma potansiyeli nedeni ile kişisel verilerin korunması noktasında bazı riskler barındırmaktadır (ICO, b.t.).

Mevcut düzenleyici çerçevelerdeki boşluklar, aslında, nöro verilerin sınırsız bir şekilde ticaretine izin vermektedir (Yuste, 2023, s. 2869). Nöroteknoloji aracılığı ile artan veri ihlallerine yönelik olarak düzenleyici kurumlar ek tedbirler almalıdırlar. Yuste'ye göre (2023, s. 2873), tüm tedbirlerle birlikte ayrıca nöroteknoloji uygulayıcıları için tıpta yer alan Hipokrat yeminin temsiline benzer bir deontoloji aşılabilir. Kişisel verilerin korunmasının tarihçesine bakıldığında ilk olarak tıp etiği ile ilgili ilkeler içerisinde hasta gizliliği ve mahremiyetini de kapsayan Hipokrat yemini ile başlatan kaynaklar olduğu görülmektedir (Dülger, 2018, s. 75).

Veri koruma otoriteleri, temel bir hak olarak sahip olduğumuz mahremiyetin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu otoritelerin kurumsal düzenlemeleri, bağımsızlıkları ve performansları bu haktan yararlanmamız için çok önemlidir. Ancak veri koruma otoriteleri yeterince incelenmemektedir (Raab ve Szekely, 2017, s. 421). Bu çalışma, teknolojik gelişmeler doğrultusunda kişisel verilerin korunması hususunu veri koruma otoritelerinin rolü açısından inceleyerek alana katkı sunmaya çalışmaktadır.

3. Teknolojik Gelişmeler Karşısında Veri Koruma Otoritelerinin Uygulamaları

1970'li yıllardan itibaren kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Veri koruma yasaları, bu yasaların uygulanmasından sorumlu olacak olan otoritelerin kurulmasını da zorunlu kılmıştır. Dünyadaki mevcut veri koruma otoriteleri farklı özellikler göstermektedir. AB'ye üye ülkelerin çoğunluğunda tek bir ulusal veri koruma kurumu bulunmaktadır. Bununla birlikte üniter ve federal devletler arasında farklı yapılanmalar mevcuttur (Civelek, 2011, s. 93). Ayrıca veri koruma otoriteleri yetkinin ait olduğu kişi ve kurum açısından da farklılaşmaktadır (Komiser, komisyon, ajans modeli) (Civelek, 2011, s. 93-95).

Komisyon (kurul) modeli şeklinde örgütlenmiş olan Fransa veri koruma otoritesi CNIL, 1978 yılında kurulan 40 yıllık bir kurumdur. CNIL'in diğer otoritelerden farklılaşan noktası teknolojik gelişmelerin kişisel verilerin korunması konusunda öngörülerde bulunma ve önlem alma amacı ile yürüttükleri faaliyetler açısından dikkat çekici bir kurum olması açısından önemli olmasıdır (Tansuğ, 2018, s. 335).

Son yıllarda teknolojideki hızlı gelişmeler, kişisel verilerin korunması açısından belirli riskler oluşturmaktadır. Bu kapsamda dünyadaki veri koruma otoriteleri yeni teknolojik gelişmelerin yasalar çerçevesinde hareket etmesini kontrol altında tutmaktadırlar. Literatürde veri koruma otoritelerini yeni teknolojiler kapsamında ele alan çalışmalardan bazıları şunlardır: Raab ve Szekely (2017), Wills (2016), Sarlet ve Rodriguez (2023).

Raab ve Szekely (2017, s. 425), veri koruma otoritelerinin yeni teknolojileri kavramada yaşadıkları sorunları ve bunlarla nasıl başa çıktıklarını araştıran otoriteler arasında yapılan bir anketin sonuçlarını rapor etmektedir. Sonuçlar arasında veri koruma otoritelerindeki BİT uzmanı personel eksikliği nedenlerine de yer verilmektedir. Bu nedenler arasında en çok belirtilen bütçe kısıtlamaları nedeni olurken; diğer nedenler nitelikli personel bulmadaki zorluklar; BİT ile ilgili konularda sınırlı eğitim süresi ve veri koruma otoritelerinin BİT uzmanlarını işe almak yerine hukuk personelini işe almayı tercih etmesi; kamu sektöründeki BİT uzmanlarının maaşlarının özel sektöre göre önemli ölçüde düşük olması ve veri koruma otoritelerindeki bu tür pozisyonları daha az cazip hale getirmesi; ve son olarak, eğitilmiş BT personeline olan ihtiyacın mevcut arzdan çok daha fazla olması yer almaktadır.

Wills (2016, s. 1-9) çalışmasında, Avrupa Birliği veri koruma otoritelerinin teknoloji öngörü faaliyetlerini, bu faaliyetlerin kurumlar için önemini, karşılaşılan zorlukları ve iş birlikleri ele almaktadır. Wills'in bu çalışması, 2015 yılında gerçekleştirilen Pheadra II projesi kapsamında yürütülen araştırmaya dayanmaktadır. Bu proje kapsamında, veri koruma otoriteleri yetkilileri ile yapılan görüşmelerde yetkililerin potansiyel gizlilik ve veri koruma sorunlarına ilişkin gelişmekte olan teknolojilerin analizini yapıp yapılmadığı sorulmuştur. Analiz sonucunda, bu otoritelerin bu tür faaliyetleri sistematik olarak yürütecek personele ve kaynağa sahip olmadığı belirlenmiştir (Wills, 2016, s. 3-4). Bu durum her ülkenin otoritesinin kapasite farklılıkları nedeni ile farklı sonuçlar gösterebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte çalışmada veri koruma otoriteleri arasında teknoloji öngörü faaliyetlerini entegre etmenin önemi vurgulanmıştır.

Sarlet ve Rodriguez (2023) çalışmalarında Brezilya veri koruma otoritesinin (ANPD) yapılandırılmasına yönelik çıkarımlarda bulunmuşlardır. Sarlet ve Rodriguez (2023, s. 208),

ANPD'nin kurum içi bilgi kapasitesini geliştirmesi önemli olduğu için kurum bünyesinde BİT eğitimi almış kamu görevlilerinin bulunduğu ancak kurumun aynı zamanda kurumsal iş birliği araçlarından vazgeçmediğini belirtmektedir.

Üretken yapay zekâ uygulamalarının hızla büyümesi ve oldukça fazla kullanıcı kitlesine ulaşması, veri koruma otoritelerinin bu konudaki çalışmalarını arttırmıştır. Bu konuda çalışma yapan veri otoritelerinden birisi Fransa Veri Koruma Otoritesi olan CNIL (*Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés*) dir. CNIL, kişisel veri düzenlemesini destekleyen yapay zekâ kullanıma ilişkin ilk kılavuz ilkelerini yayınlamıştır (Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés [CNIL], 2023a).

Ayrıca Fransa veri koruma otoritesi CNIL'in organizasyon yapısı içerisinde şikâyet direktörlüğü ve diğer direktörlüklerle birlikte Teknoloji ve İnovasyon Direktörlüğü bulunmaktadır. Son olarak Teknoloji ve İnovasyon Direktörlüğünün altında Yapay Zekâ Departmanı (AID) oluşturulmuştur. Yapay zekâ departmanı, yapay zekâ sistemlerinin anlaşılmasını geliştirmek, bu sistemlerin uygulanması sırasında karşılaşma ihtimali olan gizlilik risklerinin belirlenmesi ve önlenmesi için CNIL'in uzmanlığını geliştirmek, üniversiteler, start-up'lar ve diğer paydaşlarla ilişkiler geliştirmekle görevlidir (CNIL, 2023b).

İtalya Veri Koruma Otoritesi (*Garante per la protezione dei dati personali [GDDP]*), ChatGPT kullanımı sırasında kişisel verilerin hukuka aykırı olarak toplandığı ve çocuklar için herhangi bir yaş doğrulama sistemi kullanılmadığı gerekçesi ile ChatGPT'ye durdurma kararı vermiştir (Garante Per La Protezione Dei Dati Personali [GDDP], 2023). Durdurma gerekçesi olarak platformun dayandığı algoritmaları 'eğitmek' için kişisel verilerin büyük ölçüde toplanmasını ve işlenmesini destekleyen yasal bir dayanak olmaması ve ChatGPT tarafından sunulan bilgilerin her zaman gerçek durumlarla eşlenmemesi ve dolayısıyla yanlış kişisel veriler işlenmesini belirtilmektedir. Bununla birlikte kararda, OpenAI'nin hizmet şartlarına göre hizmetin 13 yaş üstü kullanıcılara yönelik olduğu iddia edilse de herhangi bir yaş doğrulama mekanizmasının olmamasının çocukları yaşlarına ve farkındalıklarına kesinlikle uygun olmayan yanıtlar almaya maruz bıraktığını vurgulamaktadır (GDDP, 2023).

Kanada Veri Koruma Otoritesi (*Office of the Privacy Commissioner of Canada*), üretken yapay zekâ teknolojilerinin güvenilir ve gizliliğe saygılı bir şekilde kullanımını sağlamak için ilkeler belirlemiştir (Office of the Privacy Commissioner of Canada [OIPC], 2023). Bu kapsamda öncelikle, kişisel bilgilerin toplanması ve kullanılması için yasal yetki sağlanması belirtilmiştir. Kişisel bilgilerin toplanması, kullanılması veya ifşa edilmesi için yasal yetkinin rıza istendiği durumlarda, rızanın geçerli ve anlamlı olduğundan emin olunması gerektiğini belirtmektedir. Rıza mümkün olduğunca spesifik olmalı ve aldatıcı tasarım modellerinden kaçınılmalıdır. Üretken bir YZ sistemi ile ilişkili kişisel bilgilerin toplanması, kullanılması veya ifşa edilmesinin uygun amaçlar için olduğundan emin olunması gerektiği belirtilmektedir. Üretken yapay zekanın potansiyel istenmeyen uygunsuz kullanımının tespit edilmesi için teknik önlemler alınmasını belirtmektedir.

Birleşik Krallık'ın veri koruma otoritesi olan ICO (*Information Commissioner's Office*), nöroteknoloji ve nöro verilerin mahremiyet üzerindeki etkisine ilişkin inceleme yapmışlardır (ICO, b.t.). ICO, bu kapsamda akademi, sivil toplum, özel sektörden kilit paydaşlarla iş birliği halinde olacaklarını, bununla birlikte nöroteknoloji ve mahremiyet açısından bilgi düzeyleri

ve endişelerini anlamak adına halkla etkileşim halinde olacaklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda uzun vadeli bir süreçte nöroteknolojiye ilişkin özel rehberlik sağlayacaklarını belirtmişlerdir (ICO, b.t.).

4. Teknolojik Gelişmeler Karşısında Kişisel Verileri Koruma Kurumu

Kanunda verilen görevleri uygulamakla yükümlü olan KVKK, idari ve mali özerkliğe sahip ve kamu tüzel kişiliğini haiz bir kurumdur. Kurum, Kurul ve Başkanlıktan oluşmaktadır ve Kurumun karar organı Kuruldur (6698/19). Kurum; düzenleme, denetleme, ihlal bildirimlerinin çözülmesi, yaptırım uygulanması yetkilerine sahiptir. Yükümlülüklerini yerine getirmeyenlere idari para cezası verme yetkisine sahiptir.

2022 yılında Kişisel Verileri Koruma Kurumu'na toplam 9.059 ihbar ve şikâyet gelmiştir. Şikayetlerin büyük bir çoğunluğunun e-posta veya kurumun e-şikâyet modülü yerine Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) (%72) aracılığıyla geldiği belirtilmektedir (KVKK, 2022a, s. 34). KVKK raporuna göre, şikayetlerin konu dağılımına bakıldığında büyük bir çoğunluğun (%45,68), kişisel verilerin veri sorumlusu tarafından hukuka aykırı olarak işlenmesi nedeni ile olduğu görülmektedir (KVKK, 2022a, s. 35).

6698 sayılı Kanun'un 20. Maddesinde sayılan KVKK görevleri arasında, görev alanı itibarıyla, uygulamaları ve mevzuattaki gelişmeleri takip etmek, değerlendirme ve önerilerde bulunmak; ihtiyaç duyulması hâlinde, görev alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri veya üniversitelerle iş birliği yapmak, kişisel verilerle ilgili uluslararası gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmak sayılmıştır.

Bu kapsamda KVKK kişisel verilerin korunmasına yönelik olarak toplumsal farkındalık kazandırmak ve bu kapsamda iş birlikleri oluşturmakla da sorumludur. Bu doğrultuda bakanlıklara bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların temsilcilerine kişisel verilerin korunması konusunda eğitimler vermekte ve halka açık şekilde seminerler düzenlemektedir. Bununla birlikte yurtiçi ve yurtdışı paydaş kurum ve kuruluşların katılımı ile çalıştay, konferans, panel, toplantılar düzenlemektedir.

Yine bu kapsamda KVKK kişisel verilerin korunmasına ilişkin 6698 sayılı Kanun'un uygulanmasına yön vermek, toplumsal farkındalık oluşturmak, düzenleyici ve denetleyici işlem yapmak, veri sorumlularının şeffaf ve hesap verebilir olarak kişisel verisini işlemek amacıyla uygulamaya yön vermek, Kanun'un uygulanmasını ve farkındalık düzeyini arttırmak için kitap, rehber ve broşür gibi bilgilendirici dökümanlar hazırlamak ve internet sayfasında paylaşmaktadır (KVKK, 2022a, s. 85).

KVKK, diğer veri koruma otoriteleri gibi yeni teknolojiler karşısında kişisel verilerin korunmasına yönelik olarak tavsiyelerde bulunmaktadır. Kurum 'Yapay Zekâ Alanında Kişisel Verilerin Korunmasına Dair Tavsiyeler' ile yapay zekâ alanında geliştiriciler, üreticiler, servis sağlayıcılar ve karar alıcıları kapsayan kişisel verilerin korunmasına dair tavsiyelere yer vermektedirler.

KVKK bünyesinde çalışan personelin unvana göre dağılımına ilişkin bilgiler kurum faaliyet raporunda (KVKK, 2022a, s. 22) yer almakla birlikte uzman ve uzman yardımcısı personelin alan bilgisi dağılımına yer verilmemiştir. Bununla birlikte Kişisel verileri koruma

uzmanlığı yönetmeliğinde (Resmi Gazete, 2018) kurumun kadro ve ihtiyaç durumuna göre “sosyal bilimler alanında siyasal bilgiler, iktisadi ve idari bilimler, iktisat, hukuk ve işletme fakültelerinden ya da sayılan fakültelerde yer alan denkliği Yükseköğretim Kurulunca kabul edilmiş yurt dışındaki yüksek öğretim kurumlarından” mezun olma ve “mühendislik alanında elektronik, elektrik-elektronik, elektronik ve haberleşme, endüstri, bilgisayar, bilişim sistemleri mühendisliği bölümleri ve fakültelerin istatistik bölümlerinden ya da sayılan bölümlerin denkliği Yükseköğretim Kurulunca kabul edilmiş yurt dışındaki yükseköğretim kurumlarından” mezun olma şartı bulunmaktadır.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu Teşkilat Yönetmeliği’ne göre KVKK’nın yedi birimi bulunmaktadır. Bunlar; Veri Yönetimi Dairesi Başkanlığı, İnceleme Dairesi Başkanlığı, Hukuk İşleri Dairesi Başkanlığı, Veri Güvenliği ve Bilgi Sistemleri Dairesi Başkanlığı, Rehberlik, Araştırma ve Kurumsal İletişim Dairesi Başkanlığı, İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı’dır.

KVKK içerisinde Fransa veri koruma otoritesi CNIL’in organizasyon yapısı içerisinde yer alan Teknoloji ve İnovasyon Direktörlüğü benzeri bir direktörlük ve alt departmanı olan bir Yapay Zekâ Departmanı oluşturulabilir. Böylece yapay zekâ sistemlerinin uygulanması sırasında karşılaşılabilecek gizlilik risklerinin belirlenerek önüne geçilmesi adına KVKK’nın uzmanlığı geliştirilebilir. Bununla birlikte yeni teknolojik gelişmeler karşısında gizlilik risklerinin önlenmesinde üniversiteler, start-up’lar, diğer paydaşlar arasında iş birlikleri geliştirmelidir.

CNIL internet sitesinde görevlerini dört başlık altında toplamıştır. Bunlar; bilgilendirme ve koruma, genel düzenleyici işlem yapma, görüş ve yardım verme ve teknolojik gelişmelerin kişisel veriler üzerindeki etkilerini araştırmak ve geleceğe yönelik önlem almak şeklindedir (CNIL, 2023c; Tansuğ, 2018, s. 346-347).

CNIL’in teknolojik öngörü kapsamındaki görevleri arasında özel hayat üzerinde önemli etkileri olabilecek teknolojileri ve kullanım alanlarını analiz etmeye çalışmaktadır ve bu amaçla oluşturulan laboratuvara sahiptir. Bununla birlikte *privacy by design* (tasarımdan itibaren mahremiyet) anlayışı ile mahremiyetin korunmasının ürünlerin tasarımından itibaren başlatılabileceğini savunmakta ve kişisel verilerin korunması aşamalarını teknolojik şirketlere entegre etmek için şirketlere danışmanlık rolünü üstlenmektedir (Tansuğ, 2018, s. 347).

SONUÇ

Kişisel veri “Kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgi” (6698/3d), “kişiyi tanımlayacak her türlü bilgi” (Bilir, 2021, s. 173) şeklinde tanımlanmaktadır. Kişisel verilerin işlenmesi ise “Kişisel verilerin tamamen veya kısmen otomatik olan ya da herhangi bir veri kayıt sisteminin parçası olmak kaydıyla otomatik olmayan yollarla elde edilmesi, kaydedilmesi, depolanması, muhafaza edilmesi, değiştirilmesi, yeniden düzenlenmesi, açıklanması, aktarılması, devralınması, elde edilebilir hâle getirilmesi, sınıflandırılması ya da kullanılmasının engellenmesi gibi veriler üzerinde gerçekleştirilen her türlü işlemi” (6698/3e) olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde hızla gelişen teknolojik gelişmeler, kişisel verilerin işlenmesini kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışmada hızlı teknoloji koşullarında kişisel verilerin korunmasında veri koruma otoritelerinin rolü ve önemi ele alınmaya çalışılmıştır. Hızlı gelişen teknoloji ile kişisel verilerin korunmasında karşılaşılan riskler artmıştır. Alan yazında yer alan çalışmalarda veri koruma otoritelerinin teknoloji öngörülerini arttırmak ve gelişen teknolojiler karşısında veri korumayı sağlamak adına atılan adımlardan bahsedilmiş ve öneriler sunulmuştur. Raab & Szekely (2017) bütçe kısıtlamaları, hukuk personelinin işe alınmasının tercih edilmesi, BİT uzmanları için ilgili kadro maaşlarının cazip gelmemesi gibi nedenlerle BİT uzmanı personel eksikliği yaşanmasının veri koruma otoritelerinin yeni teknolojilere hazırlık sürecinde zorluk yaşamalarına neden olduğunu belirtmişlerdir. Wills'te (2016) Pheadra II projesi kapsamında yürüttüğü çalışmada veri koruma otoritelerinin teknoloji öngörü faaliyetlerini yürütecek personele ve kaynağa sahip olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda veri koruma otoriteleri arasında teknoloji öngörü faaliyetlerine ilişkin iş birlikleri oluşturmanın önemini vurgulamıştır. Sarlet & Rodriguez (2023) çalışmalarında kurum bünyesinde BİT eğitimi almış kamu görevlilerinin istihdam edilmesinin kritik önemini belirtmişlerdir. Ayrıca kurumsal iş birliği süreçlerinin de önemine vurgu yapmışlardır.

Türkiye'de 2016 yılında 6698 sayılı Kişisel Verileri Koruma Kanunu'nun yayınlanması sonucu Kişisel Verileri Koruma Kurumu'nun oluşturulması ile kişisel verilerin korunması konusunda yeni bir aşamaya geçilmiştir. Kurum, kişisel verilerin işlenmesi ve korunması ile ilgili işlemlerin kanuna uygunluğunu denetlemek, ihlal tespiti durumunda yaptırım uygulamak yetkilerine sahiptir. Kurum, teknolojik gelişmeler karşısında kişisel verilerin korunması konusunda rehberler ve kılavuzlar hazırlayarak yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Kurum 2022 yılında 44. Küresel Mahremiyet Konferansını gerçekleştirmiştir. Konferans ana teması, kişisel veri işleme esaslı teknolojiler ile mahremiyet arasındaki dengenin kurulabilmesine yönelik olarak "Bir Denge Meselesi: Hızlı Teknolojik Gelişme Çağında Mahremiyet" şeklinde belirtilmiştir. Konferansta yapay zekâ, blok zincir, büyük veri, meta verse vb. teknolojilerdeki güncel gelişmeler mahremiyet açısından ele alınmıştır (KVKK, 2022b). Bununla birlikte kurumun yayınlamış olduğu 'Yapay Zekâ Alanında Kişisel Verilerin Korunmasına Dair Tavsiyeler' belgesi ilgili alanda yer alan geliştiriciler, üreticiler, servis sağlayıcılar ve karar alıcılar açısından yol gösterici niteliktedir.

Veri koruma otoriteleri, veri koruma kanunlarının uygulanmasından sorumlu kurumlardır. Bununla birlikte yeni teknolojilerle ilgili durumlarda rehberlik ve danışmanlık işlevi görebilmekte ve böylece oluşabilecek veri ihlallerinin önceden önlenmesini sağlayabilmektedirler. Literatürden hareketle veri koruma otoritelerinin yeni teknolojiler karşısında kişisel verilerin korunması noktasında kapasitesini arttırabilecek BİT uzmanlığına sahip personel sayısını arttırmasının önem arz ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda veri koruma otoriteleri BİT uzmanlığına sahip personel kadrosunu arttırabilir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise KVKK bünyesinde CNIL'de Teknoloji ve İnovasyon Direktörlüğü altında oluşturulan Yapay Zekâ Departmanı (AID) benzeri bir birim oluşturulabilir. KVKK bünyesinde BİT uzmanlığına sahip personel kadrosu arttırılabilir. Ayrıca yeni teknolojilerin oluşturabileceği gizlilik risklerinin erkenden önüne geçilebilmesi adına üniversiteler, start-up'lar, kamu kurumları ve diğer paydaşlarla iş birlikleri geliştirilebilir.

Bununla birlikte 1 Ağustos'tan itibaren yürürlüğe giren Avrupa Yapay Zekâ Yasası'nın uygulanması veri koruma otoritelerinin rolünde değişikliklere neden olabilecektir. Sonraki çalışmalarda, teknolojik gelişmeler karşısında veri koruma otoritelerinin rolüne ilişkin farklı ülke uygulamalarını ele alan karşılaştırmalı araştırmalara ve veri koruma otoritelerinde yapılacak alan araştırmaları ile derinlemesine inceleme imkânı sunan araştırmalara alan yazında yer verilmesi önem arz etmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından oluşturulmuştur. Makalenin tüm kısımlarında yazarın kararı ve yazımı vardır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmada çıkar çatışması durumu yaşanmamıştır.

KAYNAKÇA

- Bilir, F. (2021). Kişisel verilerin korunması kişinin kendisinin korunmasıdır. *TRT Akademi*, 6(11), 173-179.
- Burhan, B. T. (2023). Üretici yapay zekâ çağında mahremiyeti yeniden düşünmek. *KVKK Bülten*, (1), 48-57.
- Civelek, D. Y. (2011). *Kişisel verilerin korunması ve bir kurumsal yapılanma önerisi* [Uzmanlık Tezi]. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı.
- CNIL. (2023a, 16 Ekim). Artificial intelligence: CNIL unveils its first answers for innovative and privacy-friendly AI. <https://www.cnil.fr/en/artificial-intelligence-cnil-unveils-its-first-answers-innovative-and-privacy-friendly-ai> adresinden 3 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- CNIL. (2023b, 26 Ocak). The CNIL creates an artificial intelligence department and begins to work on learning databases. <https://www.cnil.fr/en/cnil-creates-artificial-intelligence-department-and-begins-work-learning-databases> adresinden 2 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.

- CNIL. (2023c, 05 Nisan). Status and composition. <https://www.cnil.fr/en/cnil/status-composition> adresinden 2 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Dülger, M. V. (2018). İnsan hakları ve temel hak ve özgürlükler bağlamında kişisel verilerin korunması. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 71-144.
- Ertan, A. (2022). Nesnelerin internetinin kişisel verilerin korunması kapsamında incelenmesi. *Kişisel Verileri Koruma Dergisi*, 4(2), 48-68.
- GDDP. (2023). Artificial Intelligence: Stop to ChatGPT by the Italian SA Personal data is collected unlawfully, no age verification system is in place for children. <https://www.garanteprivacy.it/web/garante-privacy-en/main-decisions> adresinden 7 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- General Assembly. (1990). Guidelines for the regulation of computerized personal data files. <https://digitallibrary.un.org/record/82456?ln=fr&v=pdf> adresinden 10 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Güçlütürk, O. G. (2023). Üretken yapay zekâ riskler ve mahremiyet üzerine bir değerlendirme. *KVKK Bülten*, (1), 9-11.
- Gündüz, M. Z. ve Daş, R. (2018). Nesnelerin interneti: Gelişimi, bileşenleri ve uygulama alanları. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 24(2), 327-335.
- Hiçkök, M. (2023). Üretici yapay zekâ neden mahremiyet, ön yargı ve siber güvenlik açısından bir kâbus oluşturuyor? *KVKK Bülten*, (1), 6-8.
- Hu, K. (2023). ChatGPT record for fastest growing user base analyst note. <https://www.cnil.fr/en/artificial-intelligence-cnile-unveils-its-first-answers-innovative-and-privacy-friendly-ai> adresinden 20 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- ICO. (b.t.). ICO tech futures: Neurotechnology. <https://ico.org.uk/about-the-ico/research-reports-impact-and-evaluation/research-and-reports/technology-and-innovation/ico-tech-futures-neurotechnology/> adresinden 10 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Jovanovic, M. ve Campbell, Ö. (2022). Generative artificial intelligence: Trends and prospects. *Computer*, 55(10), 107-112.
- Kalkınma Bakanlığı (2017). Avrupa birliği genel veri koruma tüzüğüne getirdiği yenilikler ve Türk hukuku bakımından değerlendirilmesi (Yayın no. 2968). http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wpcontent/uploads/2017/07/AB_Veri_Koruma_Tuzugu.pdf
- KVKK. (2022a). KVKK 2022 yılı faaliyet raporu. www.kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/aae3c721-9da4-43c7-95a6-8d14e6413a36.pdf adresinden 27 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- KVKK. (2022b). 44. küresel mahremiyet konferansı ülkemiz ev sahipliğinde gerçekleştirilecek. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/7478/44-Kuresel-Mahremiyet-Konferansi-Ulkemiz-Ev-Sahipliginde-Gerceklestirilecek#:~:text=Konferans%2025%2D28%20Ekim%202022,Geli%C5%9Fme>

%20%C3%87a%C4%9F%C4%B1nda%20Mahremiyet%E2%80%9D%20%C5%9Feklinde%20belirlenmi%C5%9Ftir adresinden 03 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.

- KVKK. (b.t.). Kişisel verilerin korunması alanında uluslararası ve ulusal düzenlemeler. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4183/Kisisel-Verilerin-Korunmasi-Alaninda-Uluslararası-ve-Ulusal-Düzenlemeler> adresinden 25 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.
- Leboukh, F., Aduku, E. B. ve Ali, O. (2023). Balancing ChatGPT and data protection in Germany: Challenges and opportunities for policy makers. *Journal of Politics and Ethics in New Technologies and AI*, 2(1), 1-8. <https://doi.org/10.12681/jpentai.35166>
- McDermott, Y. (2017). Conceptualising the right to data protection in an era of Big Data. *Big Data and Society*, 4(1), 1-7. <https://doi.org/10.1177/2053951716686994>
- OIPC (2023, 07 Aralık). Principle for responsible, trustworthy and privacy-protective generative AI technologies. <https://www.priv.gc.ca/en/privacy-topics/technology/artificial-intelligence/gd-principles-ai/> adresinden 10 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Ooi, K. B., Tan, G. W. H., Al-Emran, M., Al-Sharafi, M. A., Capatina, A., Chakraborty, A. ve Wong, L. W. (2023). The potential of Generative Artificial Intelligence across disciplines: Perspectives and future directions. *Journal of Computer Information Systems*, 1-32. <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2261010>
- Raab, C. ve Szekely, I. (2017). Data protection authorities and information technology. *Computer Law and Security Review*, 33(4), 421-433.
- Resmi Gazete. (2016, 24 Mart). 6698 sayılı Kişisel Verileri Koruma Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407-8.pdf> adresinden 8 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Resmi Gazete. (2018, 9 Şubat). Kişisel Verileri Koruma Uzmanlığı Yönetmeliği. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180209-3.htm> adresinden 11 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Sarlet, G. B. S. ve Rodriguez, D. P. (2023). Alternatives for an adequate structuring of the national data protection authority (ANPD) in its independent profile: Proposals to overcome the technological challenges in the age of digital governance. *International Cybersecurity Law Review*, 4, 197-211.
- Sevinç, İ. ve Karabulut, N. (2020). A review on the personal data protection authority of Turkey. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 449-472.
- Tansuğ, Ç. (2018). Fransız hukukunda kişisel verileri koruma otoritesi: CNIL. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 335-354.
- Yuste, R. (2023). Advocating for neurodata privacy and neurotechnology regulation. *Nature Protocols*, 18(10), 2869-2875. <https://doi.org/10.1038/s41596-023-00873-0>
- Wills, B. D. (2017). The technology foresight activities of European Union data protection authorities. *Technological Forecasting and Social Change*, 116, 142-150.

EXTENDED ABSTRACT

Since the 1970s, it has been observed that governments and international organizations have begun to take measures regarding the protection of personal data. In this context, the first international treaty with binding force on the protection of personal data, namely Convention No. 108 on the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, was opened for signature by the Council of Europe in 1981. Although Turkey signed the treaty in 1981, it became binding for Turkey with the law enacted in 2016. The enactment of Law No. 6698 on the Protection of Personal Data and the establishment of the Personal Data Protection Authority in 2016 are significant developments in Turkey regarding the protection of personal data. This study examines the role of data protection authorities in the protection of personal data against technological developments and attempts to make recommendations for the KVKK (Personal Data Protection Authority) in this regard.

Data protection authorities are institutions responsible for enforcing legal regulations concerning the protection of personal data. These authorities play a significant role in safeguarding privacy, which is a fundamental right. However, there is not enough research available regarding the activities of data protection authorities, which play a key role in protecting this right. Particularly, the rapid advancements in technology complicate the protection of personal data and, in this sense, impose a greater role on data protection authorities.

The rapid advancement of technological developments necessitates the development of legal regulations as well. Especially big data, the Internet of Things, and drones are new technologies that have implications for privacy and data protection. Nowadays, these new technologies are being used in many fields. It is observed that next-generation technologies are being used in various fields such as healthcare, commerce, transportation, smart homes, and smart cities. Additionally, recently introduced productive artificial intelligence (GenAI) technologies have reached a large user base. Like other technologies, these technologies also have advantages and disadvantages for individuals.

Nowadays, data can be processed at a very rapid pace. The speed and convenience of data processing increase the risk of personal data protection. Changes in consumer habits and the effort to learn consumer preferences have led to the widespread use of technology in all areas, making it much easier to access data about individuals' lifestyles and habits. One of the recently popular technologies is Generative Artificial Intelligence (Generative AI-GAI). These technologies have reached a significant user base. Data protection authorities have prepared advisory guidelines regarding the risks that these technologies may pose to the protection of personal data.

In this context, the research questions of the study can be formulated as follows: What are the risks faced in the protection of personal data in the face of rapidly advancing technology? What practices are data protection authorities implementing to better protect personal data against technological advancements? What practices are implemented under the scope of KVKK in Turkey, and what can be done? In order to find answers to the research questions, the studies on the subject in the literature were examined and the practices of data protection

authorities of various countries were examined. Turkey's personal data protection authority, KVKK, is also evaluated in this context, and recommendations are presented.

Data protection authorities are responsible for enforcing data protection laws, but they can also serve as guides and consultants against the risks posed by new technologies, thereby preventing potential data breaches in advance. In this sense, data protection authorities have obligations such as conducting examinations and investigations, providing counselling and advice, providing guidance, making decisions and imposing sanctions in order to take measures against the risk of data breaches brought by technological developments. In this regard, many countries' data protection authorities are creating informative guidelines.

The studies in the field indicate that the shortage of IT expert personnel contributes to the challenges faced by data protection authorities in preparing for new technologies (Raab & Szekely, 2017; Wills, 2016; Sarlet and Rodriguez, 2023). They also emphasize the importance of institutional cooperation processes. In this regard, it is seen as crucial for data protection authorities to increase their capacity to protect personal data in the face of new technologies by increasing the number of personnel with IT expertise. Accordingly, it may be important to increase the number of personnel with IT expertise within the structure of KVKK. Additionally, a unit similar to the Artificial Intelligence Department (AID) established under the Technology and Innovation Directorate at CNIL could be formed within KVKK. Furthermore, collaborations with universities, startups, public institutions, and other stakeholders could be developed to proactively address the privacy risks posed by new technologies.

EKONOMİK GÜVEN ENDEKSİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Esra DURSUN¹

Öz

Bu çalışmada; tüketici ve üreticilerin geleceğe yönelik beklenti eğilimlerini ölçen ekonomik güven endeksi ile ekonomik büyüme arasındaki olası ilişki araştırılmıştır. Ülkelerde ekonomik işleyişin düzgün gitmesi sadece gerçekleşen faktörlere değil, ekonomik birimlerin gelecekle ilgili beklentilerine de bağlıdır. Çalışmada tüketici ve üreticilerin beklentilerini ölçmek için Türkiye İstatistik Kurumu tarafından düzenli olarak hesaplanan ekonomik güven endeksi ile ekonomik büyüme endeksi verileri kullanılmıştır. 2012-2023 yılları arası çeyrek dönemlik verilerin kullanıldığı çalışmada verilere Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Türkiye’de ekonomik güven ile ekonomik büyüme arasında negatif korelasyon tespit edilmiştir. Amprik bulgular, ülkede iktisadi karar vericilerin, ekonomik büyümeye yönelik bir kararı verme noktasında, güven endeksiyle aralarında oluşan negatif korelasyonu da göz önünde bulundurmaları gerektiğine işaret etmektedir. Bununla beraber bulunan sonuçlar, ekonomik güveni yükseltmeye yönelik olarak yapılan çalışmalarda, politika yapıcılara farklı bir bakış açısı sunma noktasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Anahtar Klimeler

Ekonomik Güven
Ekonomik Büyüme
Türkiye
Korelasyon Analizi

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 14.03.2024
Kabul Tarihi : 17.07.2024
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1452369

¹Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversite, Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, e-posta: edursun@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6242-4093.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC CONFIDENCE INDEX AND ECONOMIC GROWTH INDEX: THE CASE OF TURKIYE

Abstract

This study investigates the possible relationship between economic confidence index, which measures the future expectations of consumers and producers, and economic growth. Smooth economic functioning in countries depends not only on actual factors but also on the expectations of economic agents about the future. In this study, economic confidence index and economic growth index data, which are regularly calculated by the Turkish Statistical Institute, are used to measure the expectations of consumers and producers. Pearson Correlation Analysis was applied to the data in the study using quarterly data for the period between 2012-2023. According to the findings of the analysis, there is a negative correlation between economic confidence and economic growth in Türkiye. The empirical findings indicate that economic decision makers in the country should take into account the negative correlation between the confidence index and economic growth. In addition, the results play an important role in providing a different perspective to policy makers in their efforts to increase economic confidence.

Keywords

Economic Confidence
Economic Growth
Türkiye
Correlation Analysis

Article Info

Research Article
Received : 14.03.2024
Accepted : 17.07.2024
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1452369

Kaynakça Gösterimi: Dursun, E. (2024). Ekonomik güven endeksi ile ekonomik büyüme endeksi arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 470-486.

Citation Information: Dursun, E. (2024). The relationship between economic confidence index and economic growth index: the case of Türkiye. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 470-486.

GİRİŞ

İktisadi karar veren bir yatırımcı daima elindeki rasyonel bilgilere göre karar vermez, bazen de duygusal davranıp geleceğe yönelik beklentilerine göre karar verir. Bireylerin beklentiye yönelik aldığı kararlar ekonomide bir risk oluştursa da yatırımcının bu beklentilerine yönelik karara varması iktisat biliminin son yıllarda dikkat çeken konularından biridir. Tüketici güveni ve bu güvene yönelik olarak gerçekleştirilmeyi düşündüğü davranışı, sosyal sermaye kavramı ile birlikte ele alınması gereken konular arasındadır. Özellikle son dönemlerde yaşanan finansal krizlerin kökeninde var olan güven faktörü ve bu faktöre bağlı olarak değişen beklentilerin finansal piyasalar üzerindeki büyük etkisini ortaya koymuştur (Altuntaş ve ark., 2017, s. 143).

Tüketici ve yatırımcıların iktisadi kararlarının arkasında bulunan beklentiler kavramı Klasik iktisadi düşünce tarzının en temel öğelerinden biri durumundadır. Günümüzde bu kavramın var olan gerçek dünyada sapmaya uğraması beraberinde farklı soruları da gündeme getirmiştir. Rasyonel Beklentiler Teorisinde anlatılan rasyonellik ile gerçekte karşılaşılan durum arasındaki farkın giderek daha büyümesi, bilhassa 1929 krizi ile birlikte beklentiler kavramının da literatüre girmesinin yolunu açmıştır. Bu nedenle ünlü bir iktisatçı olan Hayek 1928-1937 tarihleri arasında yapmış olduğu bir araştırmasında beklenti kavramını da araştırma analizine dahil etmiştir. Hayek'in öngörü ile tahmin arasında oluşan denge durumu ve bu dengede beklentilere göre ne olacağı ayrımını oluşturması iktisat bilimi için önemli bir adımdır. Hayek'in ilk adımından sonra onun bu çalışmasından yola çıkarak 1933 yılında Kaldor ve Hick başka bir çalışma yapmıştır. Konusu öngörü, beklentiler, mevcut denge ve istikrar olan bu çalışma Hayek'in araştırmasını farklı bir düzlemde devam ettirmiştir (Young vd., 2004, s. 4-5).

Hayek tarafından başlatılan beklenti kavramının günümüze yansımaları, yatırımcıların güvenilir ekonomik ve güvenilir finansal bilgilere ulaşma çabasını daha yüksek seviyeye çıkarma şeklinde olmuştur. Bu nedenle kredi risk primi ve kredi derecelendirme notları haricinde yetkili merciler tarafından oluşturulan ekonomik güven endeksi ülkede mevcut olan ekonominin ve bekleyişlerin ölçülmesiyle ilgili bilgiler içerdiğinden dolayı finansal birimler tarafından daha fazla istenir hale gelmiştir. Ekonomide öncü göstergeler, iktisadi işlemlerde oluşabilecek dalgalanmaların, gerçekleşmeden önce görülebilmesinde ve iktisadi temsilcilerin gelecek tahminlerine göre uygun pozisyona geçebilmesinde çok mühim bir yere sahiptirler. Ülkemizde öncü göstergelere ilişkin literatürde kullanılan göstergelerden biri olan ekonomik güven endeksidir (Eyüboğlu ve Eyüboğlu, 2017, s. 605)

Çalışmanın amacı ekonomi alanında öncü göstergelerden biri olan ekonomik güven endeksinin ekonomik büyüme ile arasında olası bir ilişkinin varlığını araştırmaktır. Bu ilişki varlığının tespiti üreticilerin, tüketicilerin ve politik karar birimlerinin karar vermeleri noktasında daha isabetli karar verebilmelerine yardımcı olacaktır.

Çalışmanın devam eden bölümlerinde ekonomik güven endeksi ve ekonomik büyümenin 2012-2023 yılları arasındaki durumu aktarılmış, sonrasında literatürde bu alanda yapılan çalışmalar sunulmuş en son ise veri seti, kullanılacak analiz yöntemi, bulunan ampirik bulgular ile bu bulguların sonucu ortaya çıkabilecek olası durumlar tartışılmıştır.

1. Ekonomik Güven Endeksi

Güven kavramı hem medyada hem de iktisadi politika yapıcılarında çok popüler bir konu olmasına rağmen, iktisadi araştırma camiasında çok daha az ilgi çekmiştir. Şimdiye kadar güven konusuyla ilgili gerçekleştirilmiş olan çalışmalar başlıca iki ayrı düşünce kategorisine ayrılmıştır. Bunlardan ilki, güven kavramının daha çok 'hayvani ruh ve içgüdü' tarafından dışsal şok şeklinde yönlendirildiği görüşüdür. Bu görüşe göre güven kavramı mevcut temellerle çok az bağlantılı olmakta daha çok dışsal şoklar tarafından yönlendirilmektedir (Akerlof ve Shiller, 2010, s. 4). Literatürün güven konusunda ikinci görüşü ise güveni içsel bir değişken olarak ele almakta ve ekonomik olarak temel bilgiler tarafından yönlendirildiğini öne sürmektedir. Özetle güven ya dış ya da iç faktörler tarafından yönlendirilmektedir (Acemoğlu ve Scott, 1994, s. 1).

Güven kavramı tanımlanacak olunursa, taahhütlerde bulunma ve bulunulan bu taahhütleri yerine getirme durumudur, Güvenin kilit noktası bu verilen taahhütler konusunda eyleme geçme durumudur (Solomon, 2002, s. 9-11).

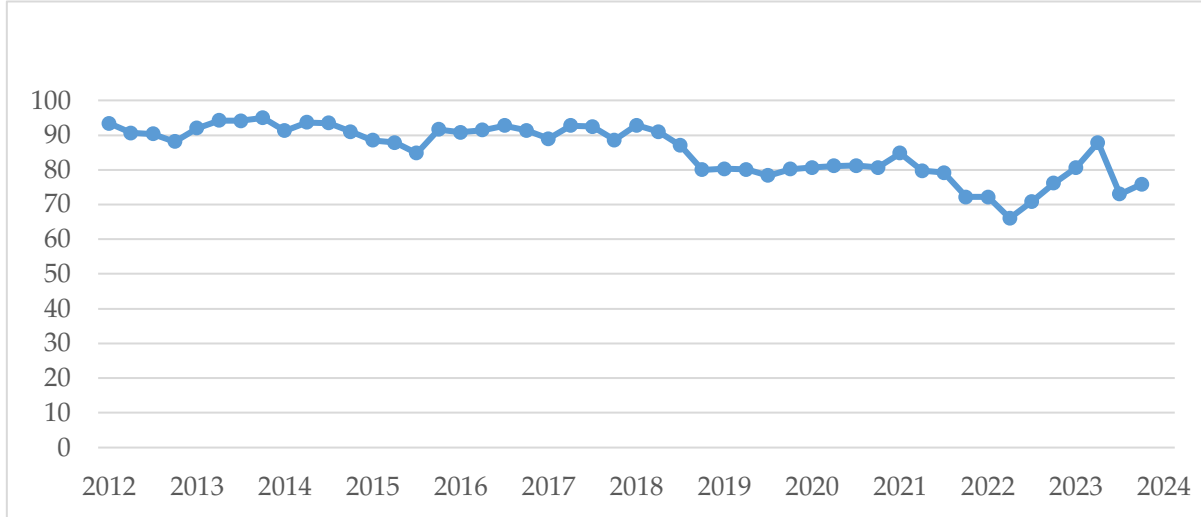
Ekonomik güven endeksi ise, tüketici ve üreticilerin genel ekonomik duruma ilişkin değerlendirme, beklenti ve eğilimlerini özetleyen bileşik bir endeks olup Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanmaktadır. Ekonomik güven endeksi, tüketici güven endeksi, mevsim etkilerinden arındırılmış reel kesim, hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörleri güven endekslerinin alt endekslerinin ağırlıklı bileşiminden oluşmaktadır (TÜİK, 2024). Ekonomik güven endeksi 0 ile 200 arasında değer almaktadır. Endeksin 100'den büyük olması ekonomide geleceğe yönelik beklentilerin olumlu olduğu, 100'den küçük olması ise geleceğe yönelik beklentilerin olumsuz olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (TÜİK, 2023a).

Güven ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığına dair yapılan araştırmalarda yaygın olarak ortaya konulan hipotez; bir ülkede güven ortamı mevcutsa, ekonomik büyüme bundan olumlu etkilenir görüşüdür. Güven kavramını da içerisine alan sosyal sermaye konusu bir ülkenin iktisadi olarak büyümesinde etkiye sahip olan kişi ya da kurumlar arasında karşılıklı olarak bir güvene dayalı geliştirilen ilişkiler setidir. Bu kavram ilk olarak Putnam (1993) tarafından ortaya konulmuş, 1993 yılında Putnam'ın İtalya üzerinde yaptığı öncü çalışmayla birlikte kalkınma ekonomisi literatürüne girmiştir (Putnam, 1993, s. 1-9). Putnam'ın yaptığı çalışmayı destekleyen güncel katkılara bakıldığında; Çoban ve Balıkcıoğlu (2020) yapmış olduğu çalışmalarında güven, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı araştırmış, güven kavramına inovasyon sürecini de dahil etmişlerdir (Çoban ve Balıkcıoğlu, 2020, s. 89). Cinel ve Yolcu (2021) çalışmalarında güvenin ekonomik büyümeye etkisi sürecine yapay sinir ağları modeli dahil ederek literatüre katkı sunmuşlardır (Cinel ve Yolcu, 2021, s. 2513). Hüseyinova vd. (2022) yapmış oldukları çalışmalarında Azerbaycan 'da Covid-19 döneminde bile ekonomik güven endeksi ile büyüme arasındaki korelasyonun geçerliliğini araştırarak konuya farklı bir boyut getirmişlerdir Hüseyinova vd., 2022, s. 875).

Güvenin ekonomik büyümeye etkisi ile ilgili hipotez ülkelerin yaşadıkları tecrübeleriyle sınanarak doğrulanmış olsa da bu konuya ilişkin hala literatürde ortaya konulmuş mevcut bir teori yoktur. Güven ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olup olmadığına bakmak isteyen bir araştırmacı bu iki değişken arasındaki korelasyonel duruma

bakarak bunu anlayabilir (Özsağır, 2007, s. 59). Bu korelasyona bakılmadan önce araştırmanın belirlendiği 2012-2023 yılları arasında ekonomik güven endeksinin ülkedeki durumuna bakmak yerinde olacaktır.

Grafik 1.Türkiye’de Ekonomik Güven Endeksinin Yıllara Göre Değişimi 2012-2024

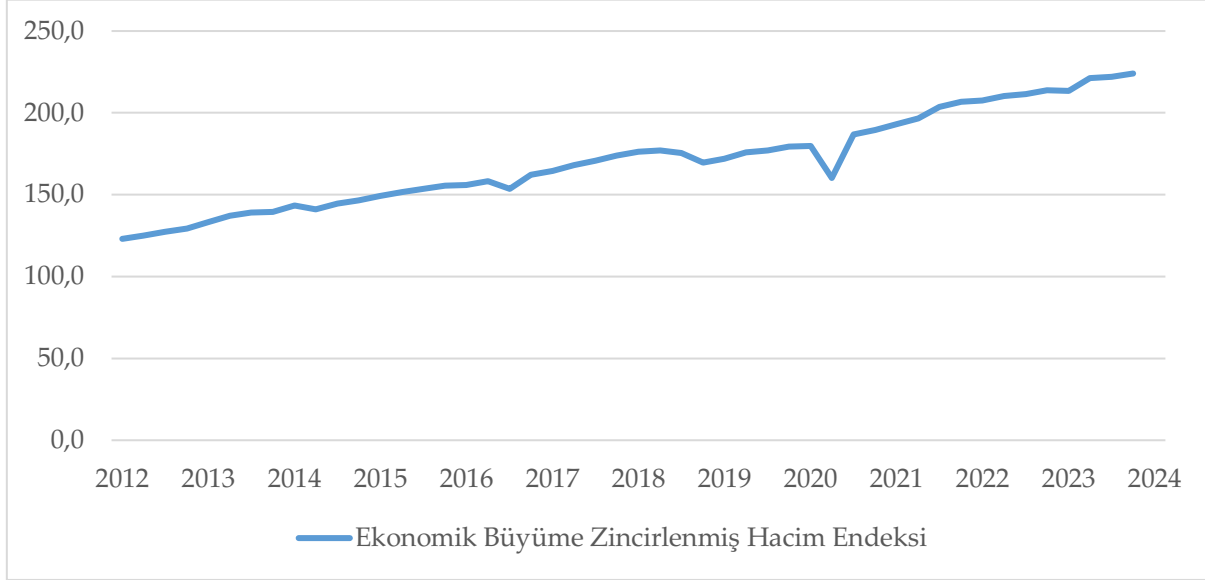

Kaynak: TÜİK 2024 verilerine dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ekonomik güven endeksinin 0 ile 200 arasında bir değer alabileceği bu değerın 100’den büyük olmasının ülke açısından olumlu, 100’den küçük olmasının ülke açısından olumsuz olarak yorumlanması gerektiğine daha önceki sayfalarda değinilmiştir. Türkiye açısından bakıldığında 2012 yılı Ocak ayından başlayarak 2023 yılı Aralık ayı bitimine kadar hiçbir ayda endeksin 100 ve üzeri bir değer almadığı grafikte görülmektedir. Endeksin Türkiye’de yıllara göre değişimine bakıldığında 2012-2024 yılları itibariyle çok hareketli olmayan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. 2021 yılının II. Çeyreğinde başlayan düşüş 2022 yılının II. Çeyreğine kadar 4 çeyrek dönemde devam ettirilmiştir. Bunun nedeniyle ilgili olarak TÜİK’in 2023 yılı I. çeyrek için yayınladığı rapora göre ekonomik güven endeksinin düşme nedeninin reel kesim, hizmet, perakende, inşaat ve ticaret güven endekslerinin yaşadığı düşüşten kaynaklandığı görülmektedir.

1.1. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme kavramıyla ifade edilmek istenen durum ekonominin fiziki boyutunda gerçekleşen niceliksel artış olarak tanımlanmaktadır (Daly, 1987, s. 323). Ekonomik büyüme birçok farklı şekilde hesaplansa da TÜİK bu hesaplamaları üretim yoluyla, gelir yoluyla, harcama yoluyla olan yöntemlerin hepsini bir arada kullanarak gerçekleştirmektedir. Bu üç bileşenli tahmine rağmen TÜİK tarafından kullanılan temel yöntem üretim yöntemi olup bu yöntemde hesap ilk kez yapılır ve daha sonraki tüm yapılan hesaplar bu ilk yapılan hesaba göre dengelenmektedir. Burada GSYH cari fiyatlar üzerinden, zincirlenmiş (Laspayres) hacim indeksi kullanılarak hesaplanmaktadır (TÜİK, 2023b). Türkiye’de ekonomik büyümenin zincirlenmiş hacim endeksine göre 2012-2023 yılları arasında hesaplanan üçer aylık dönem verilerinden yola çıkarak oluşturulan grafik şöyledir.

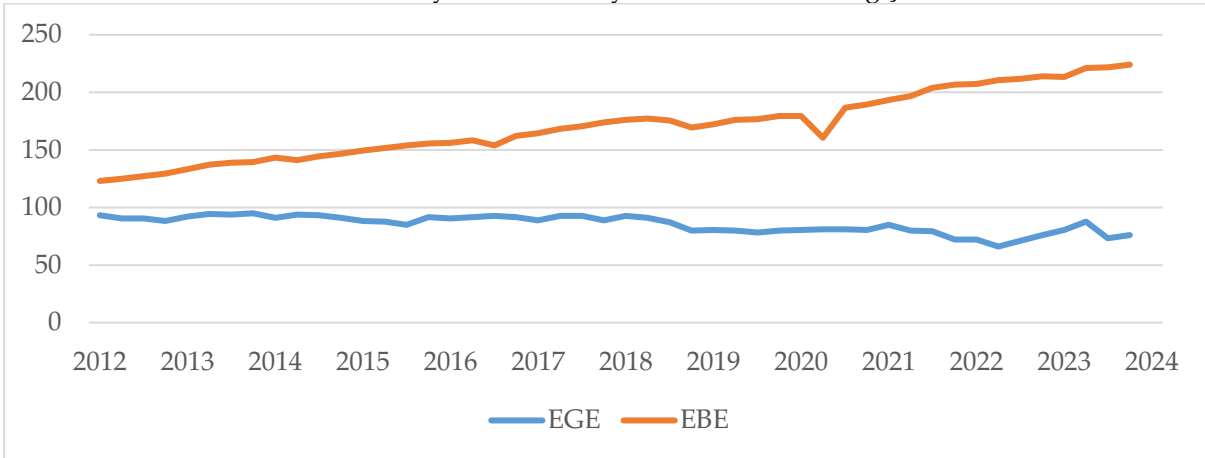
Grafik 2. Ekonomik Büyümenin Türkiye’de Yıllara Göre Değişimi 2012-2024

Kaynak: TÜİK 2024 verilerine dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Ekonomik büyüme unsurunun Türkiye’de yıllara göre değişimine bakıldığında 2012-2024 yılları itibariyle çok inişli çıkışlı bir trende sahip olmadığı görülmektedir. 2020 yılının II. Çeyreğinde görülen ani bir düşüş hariç genellikle yükselme eğilimindedir. Bu ani düşüş tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşanan pandemi etkisiyle devlet nihai tüketim harcamaları ile mal ve hizmet ihracatında yaşanan %35,3 lük bir düşüşten kaynaklanan bir %11’lik azalmadır. Daha sonraki dönemlerde toparlanma gerçekleşerek grafik yönü tekrar yükselen bir sürece geçiş yaşamıştır (TÜİK, 2020).

1.2. Ekonomik Güven ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ekonomik güven endeksinin ekonomik büyüme ile olan etkileşimi grafik 3’te gösterildiği gibi olmaktadır.

Grafik 3. Ekonomik Büyümenin Türkiye’de Yıllara Göre Değişimi 2012-2024

Kaynak: TÜİK 2024 verilerine dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Grafik 3'te ekonomi güven endeksi değişkeni ile ekonomik büyüme değişkeni aynı grafik içerisinde görülmekte olup grafikten de anlaşılacağı üzere 2012-2023 yılları arasında ekonomi güven endeksi artış yönünde hareket ederken, ekonomi büyüme endeksi özellikle 2018 yılından sonra azalış yönünde hareket etmektedir.

2. Literatür Araştırması

Boulila ve ark. (2008), yılında gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında, ekonomik büyüme ve sosyal güven arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Araştırma 1980-2000 dönemi arasında 20 yıllık bir süreçte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kategorisine dahil 35 ülke üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre sosyal güven unsuru arttıkça ekonomik büyüme durumunun anlamlı ve pozitif bir şekilde arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zanin (2010), yılında yapmış olduğu çalışmasında AB ülkeleri içerisinde Avusturya, Estonya, Danimarka, Fransa, Finlandiya ve İtalya için ekonomik duyarlılık ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Araştırmada 1985-2008 dönemi arasındaki veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre ekonomik duyarlılıktaki değişim her ülke açısından ekonomik büyüme kavramında aynı sonuçları göstermemektedir.

Topuz (2011), çalışmasında tüketici güven endeksi ile hisse senedi fiyatları arasındaki bağlantıyı araştırmış, sonuç tüketici güven endeksinden, hisse senedi fiyatlarına tek yönlü bir nedensellik ortaya çıkmıştır.

Safina(2015), çalışmasında güven seviyesi ile kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla arasında bir nedensellik olup olmadığını araştırmış, sonuç olarak ikisi arasında anlamlı pozitif bir ilişkinin mevcut olduğu yalnız güven unsurunun ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemediği bulunmuştur.

Mazurek ve Mielcova (2017) çalışmalarında tüketici güven endeksi ile ABD'deki reel gayri safi yurt içi hasıla büyümesi arasındaki korelasyonu inceledikleri çalışmalarında, uzun dönem için gayri safi yurt içi hasılanın tüketici güven endeksine bağımlı olduğunu ve tüketici güven endeksinde meydana gelen değişmelerin GSYH' da değişmelere neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır

Kasmaoui vd. (2018), gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinde yer alan 14 ülke için ekonomik güven ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığını araştırmışlardır. Araştırmada dönem olarak 2010-2014 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışma neticesinde elde edilen bulgulara göre 14 ülkenin hepsinde ekonomik güven arttıkça ekonomik büyümenin de anlamlı ve pozitif bir şekilde artacağı; ekonomik güvende ortaya çıkan %10'luk bir artışın ekonomik büyümeyi de aynı doğrultuda pozitif olarak %0,44 oranında arttıracığı sonucuna ulaşmışlardır.

Demirgil (2019), yapmış olduğu çalışmasında Türkiye'de reel faktör dışında güven unsurunun ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olup olmadığını araştırmıştır. 2010-2018 yıllarını kapsayan araştırmada çeyrek dönemleri kapsayan 108 adet veri kullanılmış olup değişken olarak ekonomik güveni ölçmek için ekonomik güven endeksi, ekonomik büyümeyi ölçmek için de sanayi üretim endeksi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular

neticesinde çalışmacı, güven endeksinde oluşan %1'lik bir yükselmenin, ekonomik büyüme üzerinde %0.56'lık bir yükselme meydana getirdiği sonucuna ulaşmıştır.

Süsay ve Ünal (2020), yapmış oldukları çalışmalarında güven endeksleri içerisinde seçmiş oldukları Volatilité Endeksiyle birlikte Kredi Temerrüt Takasıyla ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunup bulunmadığını ölçmek istemişlerdir. Çalışmada 2014-2019 yılları arasında çeyrek dönemlik ekonomik güven endeksi, finansal hizmetler güven endeksi, Sanayi üretim endeksi ve CDS prim değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan sanayi üretim endeksi ile ekonomik güven endeksi arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmış, CDS primleriyle böyle bir ilişki tespit edilememiştir.

Yaşar ve Ceylan (2020), yapmış oldukları çalışmalarında ekonomik büyüme ile güven arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada 2004-2019 yılları arasında çeyrek dönemlik veriler kullanılmış olup ekonomik büyüme yerine GSYH, güven unsuru yerine de ekonomik güven endeksinin alt bileşenlerinden birini oluşturan tüketici güven endeksi değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kısa dönemde güven ile hasıla arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcut olup bu ilişki aynı zamanda uzun dönemin de belirleyicisi durumundadır.

3. Yöntem

Ekonomik güven endeksi ile-ekonomik büyüme arasındaki korelasyon bağlantısının incelendiği bu araştırmada, güvenilir kaynaklardan araştırmaya uygun ikincil veriler elde edilmiştir. Ekonomik güven endeksi aylık periyotlarda yayınlandığı için analizde iki değişken arasında denklik elde edebilmek adına aylık veriler üçer aylık şekilde geometrik ortalamaları alınarak analize dahil edilmiştir. Ekonomik güven endeksi; 6 birbirinden farklı sektör olan hizmet, inşaat, reel kesim, ticaret, tüketici ve perakende alanlarında birbirinden farklı 20 farklı alt bileşeni içerisinde barındıran bileşik bir endeks olmakla birlikte hem tüketici kesiminin hem de üretici kesiminin, ekonominin genel süreciyle ilgili mevcut değerlendirmelerini ve beklentilerini içeren bir endekstir. Endeks 100'den küçükse güvenin düşük olduğu, 100'den büyükse geleceğe yönelik güvenin yüksek olduğunun bir göstergesidir. İktisadi yönde beklentilerinde kişilerin ve firmaların davranışlarını nasıl etkilediğini görebilmek, bu bağlamdan yola çıkarak gelecekle ilgili tahmin yapabilmek adına önemli bir endekstir. 2004 yılından itibaren TÜİK tarafından hesaplanan bu endeks için veri yılının 2012-2023 olarak belirlenmesinin sebebi 6 endeksin de 2012 itibarıyla ekonomik güven endeksine katılmış olmasıdır. Ekonomik güven endeksi ile ekonomik büyüme arasında mevcut bir bağlantı olup olmadığı, eğer var ise bu bağlantının pozitif ya da negatif yönde olup olmadığını görebilmek için değişkenlere Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır.

Korelasyon analizi iki değişken arasındaki mevcut olan bir ilişkinin büyüklüğünü, yönünü ve önemini belirlemeye yarayan yöntemdir. 1. değişken ve 2. değişken arasında basit doğrusal bir regresyon modeli kurulabiliyorsa, bu iki değişken arasında basit korelasyon ilişkisi de kurulabilir. Korelasyon analizinin uygulandığı veri setinde yer alan değişkenlerin bağımlı ya da bağımsız değişken olmaları dikkate alınması gereken bir durum değildir. Regresyon modellerinde İki değişken arasında kullanılacak model belirlerken bazı varsayımların yerine gelmesi koşulu aranır. Korelasyonda böyle bir koşul gerekli olmayıp

verilerin en az aralıklı ölçekle elde edilmiş olması analiz için yeterlidir. İki değişken arasındaki ilişkinin düzeyini tespit edebilmek için korelasyon katsayısı ile hesaplanır (Yıldız, 2007, s. 11).

Korelasyon analizi uygulanacak endeks verileri tablo 1 deki gibidir.

Tablo 1. Ekonomik Güven Endeksi ve Ekonomik Büyüme Endeksi Analiz Verileri

	Mevsimden arındırılmış EGE geometrik ort.				EB zincirlenmiş hacim endeksi			
	I Çey	II Çey	III.Çey	IV.Çey	I Çey	II Çey	III.Çey	IV.Çey
2012	93,33	90,59	90,29	88,14	123,0	125,2	127,4	129,4
2013	91,99	94,19	94,08	94,95	133,2	137,1	139,1	139,4
2014	91,29	93,62	93,46	90,99	143,4	141,1	144,6	146,5
2015	88,45	87,82	84,8	91,61	149,3	151,6	153,7	155,5
2016	90,76	91,46	92,75	91,37	156,1	158,3	153,8	162,2
2017	88,92	92,76	92,46	88,56	164,4	168,2	170,7	174,0
2018	92,86	90,99	87,01	80,02	176,2	177,2	175,5	169,4
2019	80,32	80,05	78,36	80,15	172,1	176,0	176,9	179,3
2020	80,69	81,13	81,22	80,69	179,6	160,4	186,7	189,4
2021	84,82	79,71	79,13	72,19	193,3	196,6	203,8	207,0
2022	72,19	66,07	70,83	76,13	207,4	210,3	211,5	213,9
2023	80,55	87,86	73,02	75,82	213,5	221,3	221,9	224,1

Kaynak: TUIK.gov.tr, 2024.

Bu analizde değişkenler arasında bir ilişki bulundu ise bu ilişki derecesini ölçen katsayıya korelasyon katsayısı denir ve bu katsayı (r) harfi ile gösterilir. Korelasyon katsayısı (r) nin aldığı katsayı değeri -1 ile 1 arasında olup, bu katsayı değerinin mutlak değerinin büyük olması değişkenler arasında güçlü bir ilişki olduğuna yorumlanmaktadır. Katsayının küçük olması ise değişkenler arası zayıf bir ilişkinin mevcut olduğuna işaret etmektedir. Uygulamalarda en fazla kullanılmakta olan korelasyon analizleri Spearman ve Pearson korelasyon analizleridir (Bonett ve Wright, 2000, s. 23). Pearson korelasyon analizi ise ölçülmek istenen iki değişken arasında mevcut doğrusal ilişkinin yönü ve kuvveti arasında bilgi edinebilmek için yapılan analizdir. Burada korelasyon katsayısı (r) ile beraber popülasyon katsayısı da (p) kullanılmakta olup bu katsayı -1 ile +1 arasında değer almaktadır. Pearson korelasyon katsayısı 1'e ne kadar yakın ise değişkenler arasında ilişkinin o kadar kuvvetli olduğu, katsayı değeri 0' a ne kadar yakın ise ilişkinin kuvvetinin o kadar zayıf olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Akgül, 2003, s. 382). Aşağıdaki tabloda genel kurallar verilmektedir

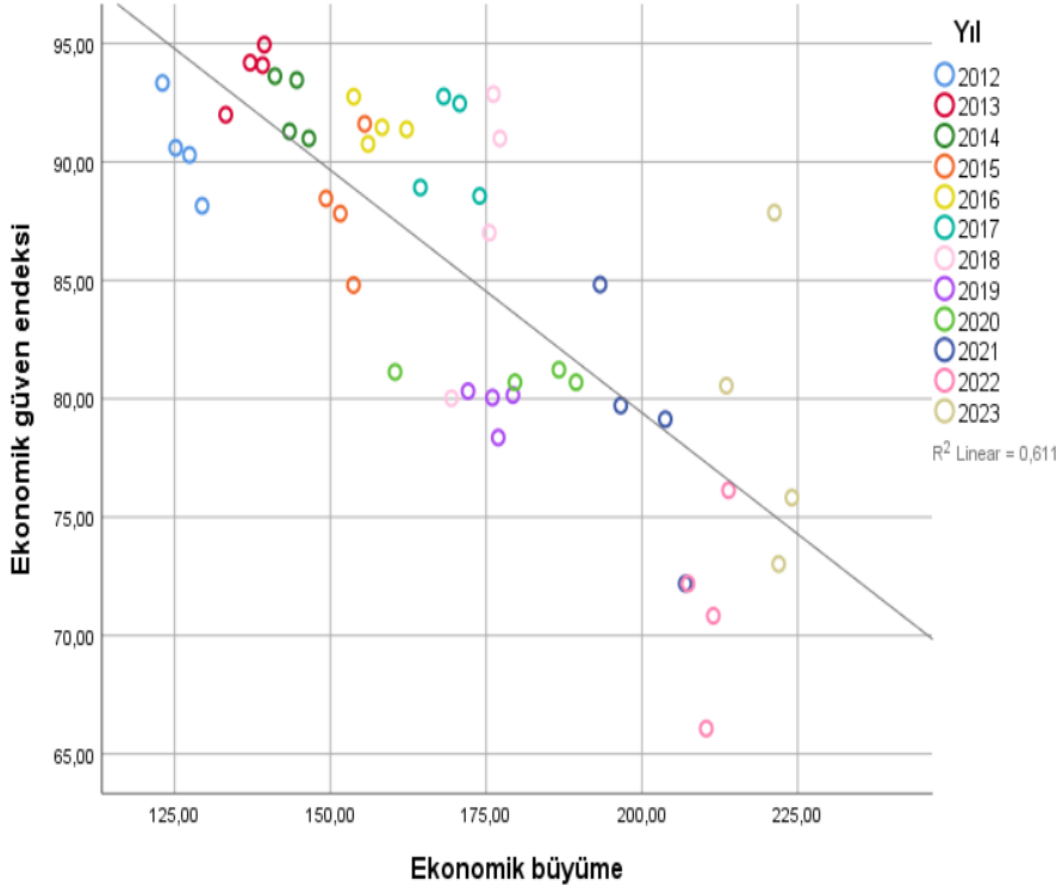
Tablo.2 Pearson Korelasyon Katsayısı Durumu, Kuvvet ve Yön

Pearson korelasyon katsayısı (r)	Kuvvet	Yön
5'ten büyük	Güçlü	Pozitif
3-5 arası	İlman	Pozitif
0 ile3 arası	Zayıf	Pozitif
0	Hiçbiri	Hiç biri
0 ile -3 arası	Zayıf	Olumsuz
-3 ile - 5 arası	İlman	Olumsuz

Kaynak: Turney, 2024.

Analiz gerçekleştirilmeden önce ilk olarak güven endeksi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin dağılımını incelemek yerine olacaktır. Grafik 4'te ekonomik güven endeksi ile ekonomik büyüme endeksi arasındaki ilişki dağılımı gösterilmektedir.

Grafik 4.Ekonomik Güven Endeksi ve Ekonomik Büyüme Arasında Korelasyon 2012-2024

Kaynak: TÜİK 2024 verilerine dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Mevcut ilişki dağılımı Grafik 4 saçılım grafiği üzerinde gösterilmektedir. Araştırılmak istenen İki değişkene ait sayısal verilerin, bir nokta şeklinde temsil edildiği en eski grafik türlerinden birisi olan saçılım grafiği, veriler arasında mevcut ilişkiyi görselleştirir. Grafik üzerinde işaretlenen her bir nokta bir gözlemi temsil etmektedir (Kılıç, 2021, s. 57).

İlk başta seçilen değişken verileri, grafik içerisinde ekonomik güven endeksi ve ekonomik büyüme endeksi eksenleri içerisindeki koordinatlarına yerleştirilecektir. Yerleştirme bittikten sonra çizilen bir doğrunun yönüne bakılarak ilişki düzeyinin pozitif mi negatif mi olduğu belirlenecektir. Doğru sağa eğimli ise pozitif bir ilişki, sola eğimli ise negatif bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Son olarak koordinatlarına yerleştirilen verilerin dağılımının doğruya ne kadar yakın olduğu incelenecek, veriler doğruya çok yakın ise ilişkinin kuvvetli olduğu, değilse zayıf olduğu yönünde bir çıkarım gerçekleştirilecektir. Mevcut saçılım grafiğinde doğru sola eğimli olup, veriler çok yakın olmasa da yine doğru etrafında toplanmaktadır. Bu durumda saçılım grafiğine göre ekonomik büyüme ile ekonomik güven endeksi arasında negatif yönlü ama güçlü bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Son olarak

verilere Pearson Korelasyon Analizi uygulanmış ve analiz sonucu elde edilen katsayılar Tablo-3' de gösterilmiştir.

Tablo 3. Pearson Korelasyon Analizi Sonucu

		Ekonomikgüven endeksi	Ekonomik büyüme
	<i>r</i>	1	-.781**
Ekonomik güven endeksi	<i>p</i>		.000
	<i>n</i>	48	48
	<i>r</i>	-.781**	1
Ekonomik büyüme	<i>p</i>	.000	
	<i>n</i>	48	48

**Korelasyon .01 düzeyinde anlamlıdır.

Korelasyon analizi sonucuna göre korelasyon katsayısını temsil eden r -.781 ve p 0 sonucunu göstermektedir. Bu durumda $r = -.781$, $p < .01$ değerlerini almakta olup bu değerler ekonomik güven endeksi ile ekonomik büyüme arasında 2012- 2023 yılları arasında negatif yönlü ama güçlü bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Çalışmada ekonomik güven ile ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiş, ekonomik güven unsurunun büyümeye ne derece etkisi olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın başında ekonomik güven, ekonomik büyüme ve birbirleriyle olan ilişki yönü hakkında genel bir bilgilendirme yapılmıştır. Yapılan genel bilgilendirmeden sonra bu alanda yapılan literatür çalışmasına değinilmiş bulunan sonuçlar ortaya konmuştur. Son olarak ise ekonomik güven endeksi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı ve yönünü tayin edebilmek adına değişkenlere Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Değişken olarak ekonomik güveni temsilen ekonomik güven endeksi, ekonomik büyümeyi temsilen de mevsimsel etkilerden arındırılmış büyüme endeksi alınmıştır. Ekonomik güven endeksi ile ekonomik büyüme endeksinin mevcut olan ilişkisini tespit edebilmek adına yapılan Pearson Korelasyon analizinde değişkenler arası negatif bir korelasyon tespit edilmiştir. Bu korelasyon ekonomik güven azaldıkça ekonomik büyümenin arttığı, tam tersi güven arttıkça ekonomik büyümenin azaldığı yönünde bir sonucu barındırmaktadır. Araştırma bulgusu Çelik vd. (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışma ile uyumludur. Normalde olması gereken güven arttıkça olumlu beklentilerle birlikte haliyle harcamaların artması, bunun da ekonomik büyümeye olumlu etkisi olacağı yönünde iken Çelik vd. olaya çok farklı bir bakış açısı getirerek bulgularımızı destekler nitelikte bir araştırma sonucu açıklamıştır. Çelik vd. İstanbul Borsası ve güven arasında ilişkiyi araştırmış %65 inin yabancı olduğu İstanbul Borsasında sonuç olarak borsa %1 lik artsa, güvenin %1.36 azalacağı bulgularına ulaşmışlardır. Çelik vd. bu duruma kriz döneminde hanehalkı olumsuz ve harcama azaltırken, borsa yatırımcılarının tam tersi

yatırımları arttırdığını, hanehalkının belirsiz geleceğe göre, yatırımcılarında riskli bir geleceğe göre hareket ettiğini ortaya koymuştur. Bunun dışında bulgular Heliwell (1996), Putnam (1995) ve Roth (2009) araştırmalarını desteklemiştir.

Literatürde ekonomik güven endeksiyle ekonomik büyüme arasında ilişkiyi ölçen çalışma sayısı az olduğu için yapılan bu çalışma literatüre katkı bağlamında önemli bir boşluğu dolduracak çalışmalardan biri olacaktır. Güven endeksiyle ilgili genellikle yapılan çalışmalar ekonomi güven endeksinin 6 alt endeksinden biri olan, tüketici güven endeksinin etkileriyle ilgili olup ekonomik sistem bir bütün olarak değerlendirildiğinde sadece bu yönüyle sürece bakmak eksik değerlendirmelere neden olabilmektedir. Bu konu ile ilgili literatür bağlamında genellikle elde edilen sonuçlar ekonomi güven endeksinin ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği yönünde iken, bu çalışma literatürde daha önce çok konuşulmamış, çok rastlanmamış bulguları ortaya koyduğu için araştırmacılar açısından yeni tartışma ve araştırmaları da beraberinde getirecek, iktisadi karar alıcı birimlerin olaya daha geniş bir açıyla yaklaşmasına neden olabilecektir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışmanın tek yazarlıdır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Çalışma tek bir yazar tarafından ortaya konduğundan, çalışma gerçekleştirilirken yapılan literatür taraması, analiz ve diğer tüm aşamalarda hiçbir çıkar çatışması durumu ortaya çıkmamıştır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. ve Scott, A. (1994). Consumer confidence and rational expectations: are agents' beliefs consistent with the theory?. *The Economic Journal*, 104(422), 1–19. <https://doi.org/10.2307/2234671>
- Akerlof, G. A. ve Shiller, R. J. (2010). *Animal spirits: How human psychology drives the economy, and why it matters for global capitalism* (2. Basım). Princeton University.
- Akgül, A. (2003). *Tıbbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri SPSS uygulamaları* (2.Basım). Emek Ofset Ltd. Şti.

- Altuntaş, S. T., Sarıkovanlık, V. ve Mera, N. (2017). Effects of expectations and confidence indices on financial markets. *The Journal of Accounting and Finance*, (Special Issue), 142-151.
- Bonett, D. G. ve Wright, T. A. (2000). Sample size requirements for estimating pearson, kendall and spearman correlations. *Psychometrika*, 65(1), 23-28. <https://doi.org/10.1007/BF02294183>
- Boulila, G., Bousrih, L. ve Trabelsi, M. (2008). Social capital and economic growth: Empirical investigations on the transmission channels. *International Economic Journal*, 22(3), 399-417. <https://doi.org/10.1080/10168730802287994>
- Cinel, E. A. ve Yolcu, U. (2021). Economic confidence index and economic growth relationship: Prediction with artificial neural networks in the case of Türkiye. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2491-2517. <https://doi.org/10.26466/opus.885417>
- Çelik, S., Aslanoğlu, E. ve Deniz, P. (2010). The relationship between consumer confidence and financial market variables in Türkiye during the global crisis. *Topics in Middle Eastern and African Economies*, (12), 1-17.
- Çoban, H. ve Balıkçioğlu, E., (2020). Güven, inovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 77-92.
- Daly, H. E. (1987). The economic growth debate: what some economists have learned but many have not. *Journal of Environmental Economics and Management*, 14, 323-336. [https://doi.org/10.1016/0095-0696\(87\)90025-8](https://doi.org/10.1016/0095-0696(87)90025-8)
- Demirgil, B. (2019). Ekonomik büyümede güven faktörünün etkisi: Türkiye Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(3), 155-163.
- Eyüboğlu, K. ve Eyüboğlu, S. (2017). Ekonomik güven endeksi ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 603-614.
- Heliwell, J. (1996). Economic growth and social capital in Asia (Working Paper no: 5470). NBER.
- Hüseynova, A., Mazanova, O., Mammadova, S., Majidova, S., Aslanova, A. ve Rustamova, S. (2022). Azerbaycan'da ekonomik güven endeksi ve gayri safi yurtiçi hasıla büyümesi. *Wseas İşletme ve Ekonomi İşlemleri Dergisi*, 19(75), 867-875. <https://doi.org/10.37394/23207.2022.19.75>
- Kılıç, İ. A. (2021). *İletişim ve iletişim araçlarında r-studio ile veri görselleştirme* (1. Basım). İksad Publishing House.
- Kasmaoui, K., Mughal, M. ve Bouoiyour, J. (2018). Does trust influence economic growth? Evidence from the Arab world. *Economics Bulletin*, 38(2), 880-891.

- Mazurek, J. ve Mielcova, E. (2017). Is consumer confidence index a suitable predictor of future economic growth? An evidence from the USA. *E+M: Ekonomie a Management*, 20(2), 30-46. <https://doi.org/10.15240/tul/001/2017-2-003>
- Özsağır, A. (2007). Ekonomide güven faktörü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 46-62.
- Putnam, R. D. (1993). The prosperous community. *The American Prospect*, 4(13), 35-42. <https://doi.org/prospect.org/print/V4/13/putnam-r.html>
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6, 65-78.
- Roth, F. (2009). Does too much trust hamper economic growth?. *Kyklos International Review For Social Science*, 62(1), 103-128. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2009.00424.x>
- Safina, D. (2015). Trust and economic growth in Russian Society. *Procedia Economics and Finance*, 24, 563 - 567.
- Solomon, R. C. ve Floreres, F. (2001). *Building trust in business, politics, relationship and life* (1. Basım). Oxford University Press
- Süsay, A. ve Ünal, A. E. (2020). Seçilmiş güven endeksleri, vix ve cds primlerinin büyümeye etkisi: Türkiye örneği. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 83-97.
- Şeyranoğlu, O. (2023). Tüketici güven endeksi ile finansal yatırım araçlarının reel getirileri arasındaki nedensellik ilişkilerinin değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(29), 572 - 593. <https://doi.org/10.38155/ksbd.1279166>
- Topuz, Y. V. (2011). Tüketici güveni ve hisse senedi fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 53-65.
- Turney, S. (2024). Pearson correlation test. <https://www.scribbr.com/statistics/pearson-correlation-coefficient/> adresinden 12 Temmuz 2024 yılında alınmıştır.
- Tuik (2020). Ekonomik büyüme endeksi. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-II.-Ceyrek:-Nisan---Haziran,-2020-33605#:~:text=Takvim33605#:~:text=Takvim%20etkisinden%20ar%C4%B1nd%C4%B1r%C4%B1lm%C4%B1C%9F%20GSYH%20zincirlemi%C5%9F,g%C3%B6re%20%10%20C0%20azald%C4%B1.&text=%C3%9Cretim%20y%C3%B6ntemiyle%20GSYH%20tahmini%202020,milya%20643%20milyon%20TL%20oldu> adresinden 1 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Tuik (2021). Ekonomik güven endeksi. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ekonomik-Guven-Endeksi-Aralik-2021-37519> 1 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Tuik (2023a). Ekonomik güven endeksi. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ekonomik-Güven-Endeksi-Ocak-202%20tüketici%20ve,eğilimlerini%20özetleyen%20bir%20bileşik%20endekstir> adresinden 1 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.

- Tuik (2023b). Ekonomik büyüme endeksi. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=D%C3%B6nemsel-Gayrisafi-Yurt-%C4%B0%C3%A7i-Has%C4%B1a-IV.-%C3%87eyrek:-EkimAra%C4%B1k-ve-Y%C4%B1l%C4%B1k,-2023-53756&dil=1> adresinden 1 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Tuik (2024). Ekonomik güven endeksi. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ekonomik-Guven-Endeksi-Ocak-2024-53588> adresinden 1 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Yaşar, G. ve Ceylan, S. (2020). Tüketici güven endeksi ile gsyh arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 343-353.
- Yıldız, V.,(2007). *Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi I. sınıfına kayıt olan öğrencilerin öğrenci seçme sınavı puanları yönünden bazı faktörlere göre incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Young, W., Lesson, R. ve Darity, W. (2004). *Economics, economists and expectations: From microfoundations to macroapplications* (1. Basım). Routledge Taylor Francis Group.
- Zanin, L. (2010). The relationship between changes in the economic sentiment indicator and real gdp growth: a time-varying coefficient approach. *Economics Bulletin*, 30(1), 837-846.

EXTENDED ABSTRACT

The Economic Confidence Index is a composite index summarizing the evaluations of the general economic situation existing in a country, the expectations for the future, and the trends that producers, who carry out production actions to meet the demands of consumers living in the same country according to their desires and needs, as well as to make a profit, think of forming in line with these expectations. This composite index consists of the consumer confidence index, the service sector confidence index, the retail trade confidence index, the seasonally adjusted real sector confidence index, the retail trade confidence index and a composition created by calculating the weighted average of subindices to these indices.

Within the scope of this calculation, the weighted composition of a total of 20 different indices, which are subcomponents of the consumer confidence index, service sector confidence index, retail trade sector confidence index, seasonally adjusted real sector confidence index, retail trade sector confidence index and construction sector confidence indices, constitutes the economic confidence index in that country. This weighted calculation is as follows: Consumer 20%, Real sector (manufacturing industry) 40%, Service 30%, Retail trade 5%, and Construction 5%. The 20 different sub-indices used to calculate this total occurrence consist of data compiled by the Turkish Statistical Institute in the first week of each month. When this index takes on a value between 0 and 200, and the index is greater than 100, it indicates a general positive assessment of the current economic situation in the country and a positive outlook, whereas when this index is less than 100, contrary to optimism, it indicates a poor assessment of the general economic situation, non-positive expectations about the future, and a pessimistic sentiment prevailing throughout the country about the general course of things.

Economic growth is the increase in the quantity of goods and services produced over time within an economy compared to the previous period. Economic growth also represents an

increase in investments. The traditional method used to calculate how much the concept of growth has increased compared to the previous year is measuring the percentage of increase in real gross domestic product compared to the previous period. The concept expressed by economic growth, in economic terms, is considered the growth in potential production.

When examining the relationship between the Economic Confidence Index and economic growth, the first issue to be decided is whether the Economic Confidence Index affects economic growth or whether economic growth triggers this situation. In our study, we proceed with the hypothesis that the Economic Confidence Index has an impact on economic growth. The idea submitted from our perspective is that as people's confidence in the economy grows, the tendency to hold back money decreases, and spending and investment will increase.

The year in which the economic confidence index began being calculated by the Turkish Statistical Institute is 2007. Although it was 2007 when these calculations started, until the year 2012, these calculations were only made on the basis of the consumer confidence index, the real sector confidence index, and the sub-indices related to these two indices. As of 2011, the other three indices, the retail trade sector confidence index, the service sector confidence index and the construction sector confidence index, were also included in the calculation. This is the entire reason why the study's beginning year is 2012.

In terms of the economic growth development process as of 2012, this process was again measured by the economic growth chained volume index calculated by the Turkish Statistical Institute. The chained volume index is calculated in quarterly periods and published four times each within one year on the official website of the Turkish Statistical Institute. The volume index, which has been on a constantly increasing trend since 2007, has only been in decline for six periods. These are the second and fourth periods of 2014, the third and fourth periods of 2018, the second period of 2020, and the first period of 2023, for a total of 6 periods observed with a downward trend. The February 6th earthquake in the first period of 2023 and the fact that the pandemic made an impact in 2020 are indisputable realities for the Turkish economy. In terms of economic confidence, it is observed that Türkiye did not exceed 100 in any period after 2012, and in fact, the best value of 94.19 it achieved occurred only in the second quarter of 2013, and no such figure has ever been achieved again.

The smooth continuation of economic function in countries depends not only on the factors that take place in the real sector but also on the future expectations of consumers and producers. The data from the years between 2012-2023 were used in this study to gauge whether or not there is a connection between the economic perceptions of consumers and producers, who have developed expectations for the existing economic process, and economic growth. The seasonally adjusted economic confidence index, which has been regularly generated by Tuik since 2004, and the seasonally adjusted chain volume index quarterly data representing economic growth were used to measure the expectations of consumers and producers in this study. The geometric average method was utilized to convert the data on economic confidence that is calculated and published monthly to quarterly period data in order to comply with the published quarterly data on economic growth.

The study consists of 5 sections. In the first section, information is provided on the economic confidence index; in the second section, information is provided about the concept of economic growth; in the third section, we try to understand the relationship between the economic confidence index and growth; in the fourth section some studies done in this field are presented, and in the last section a Pearson Correlation Analysis is done. According to the findings from the Pearson Correlation analysis, a negative correlation was found between economic confidence and economic growth in Türkiye. Trying to understand the reasons for this is a subject for a separate study.

E-PAZARYERİ PLATFORMLARINDA TEKRAR SATIN ALMA NİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: KÜTAHYA ÖRNEĞİ¹

Ali GÜLBAŞI²
Cevat SÖYLEMEZ³

Öz

E-pazaryeri bir aracı vasıtasıyla birden fazla satıcı ve alıcının bir araya gelerek sanal ortamda alışveriş ortamı sunan platformlardır. Bu araştırmanın amacı, e-pazaryeri platformlarından alışveriş yapan bireylerin tekrar satın alma niyeti üzerinde uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik değişkenlerinin etkisini tespit etmek ve bu etkilere hedonik ve faydacı değerler aracılık ettiğinde dolaylı etkilerini araştırmaktır. Bunun yanı sıra, faydacı ve hedonik değerlerin tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Çalışmada tesadüfi olmayan yöntemlerden kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen Kütahya ili merkez ilçesinde ikamet eden 16 yaş ve üzeri 400 katılımcı ile yüz yüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik faktörlerinin tekrar satın alma niyeti üzerinde olumlu yönde etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik faktörlerine, algılanan faydacı ve hedonik değer aracılık ettiğinde algılanan faydacı ve hedonik değerlerin tüketicilerin tekrar satın alma niyeti üzerinde olumlu yönde dolaylı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca algılanan faydacı ve hedonik değerlerin tekrar satın alma niyetini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

E-ticaret
E-pazaryeri
Yeniliklerin Yayılması
Faydacı Değer
Hedonik Değer

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 12.06.2024
Kabul Tarihi : 28.08.2024
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1500302

¹ Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi tarafından desteklenen 2022-59 nolu bilimsel araştırma projesinden türetilmiştir.

²Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, e-posta: ali.gulbasi@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1102-414X

³Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Elektronik Ticaret ve Yönetimi Bölümü, e-posta: cevatsoylemezd@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5373-2913.

FACTORS AFFECTING REPURCHASE INTENTION ON E-MARKETPLACE PLATFORMS: THE CASE OF KUTAHYA

Abstract

An e-marketplace is a platform that provides a virtual shopping environment where multiple sellers and buyers come together through an intermediary. The purpose of this research is to determine effects of compatibility, relative advantage, and observability variables on the repurchase intention of individuals shopping from e-marketplace platforms and to investigate indirect effects when hedonic and utilitarian values mediate these effects. Additionally, impact of utilitarian and hedonic values on repurchase intention is also examined. In the study, a face-to-face survey was conducted with 400 participants aged 16 and over residing in the central district of Kütahya province, selected using a non-probability convenience sampling method. The results obtained from the research show that compatibility, relative advantage, and observability factors have a positive effect on repurchase intention. Furthermore, when perceived utilitarian and hedonic values mediate the effects of compatibility, relative advantage, and observability factors, it is shown that perceived utilitarian and hedonic values have a positive indirect effect on consumers' repurchase intention. Additionally, it is concluded that perceived utilitarian and hedonic values positively affect repurchase intention.

Keywords

E-commerce
E-marketplace
Diffusion of Innovations
Utilitarian Value
Hedonic Value

Article Info

Research Article

Received : 12.06.2024
Accepted : 28.08.2024
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1500302

Kaynakça Gösterimi: Gülbaşı, A. ve Söylemez, C. (2024). E-pazaryeri platformlarında tekrar satın alma niyetini etkileyen faktörler: Kütahya örneği. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 487-511.

Citation Information: Gulbasi, A. ve Soylemez, C. (2024). Factors affecting repurchase intention on e-marketplace platforms: the case of Kutahya. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 487-511.

GİRİŞ

İşletmelerin ürünlerini fiziki mağazaların yanı sıra interneti kullanarak da satmaya başlaması ve tüketicilerin de bu değişime ayak uydurarak internet aracılığıyla ürün alımlarını gerçekleştirmeleri e-ticaretin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. E-ticaretin ilk başladığı zamanlarda firmalar genellikle kendi oluşturdukları internet sitelerinden ürün satışlarını gerçekleştirirken zaman içerisinde alıcıları ve satıcıları bir araya getiren ve onlara aracılık rolünü üstlenen e-pazaryerlerinin oluşmasıyla bu alana doğru bir geçiş gözlemlenmektedir. İşletmelerin bireysel internet sitelerine yapacakları yatırım maliyetinin yüksek olması ve daha fazla tüketiciye ulaşabilme imkânı onları e-pazaryerlerine yöneltmektedir. Tüketiciler ise daha fazla firma ve ürüne ulaşabilme ve tanınmış bir aracı firmanın garantisi altında olmanın verdiği güvenle e-pazaryerlerine yönelmektedir.

E-ticaretin önemli bir unsuru olan e-pazaryeri küresel ve yerel açıdan işletmeler için önemli bir faaliyet alanıdır. E-pazaryeri bir aracı vasıtasıyla birden fazla satıcı ve alıcının bir araya gelerek sanal ortamda alışveriş ortamı sunan platformlardır. Dünyada Amazon ve Alibaba gibi Türkiye’de ise Hepsiburada, Trendyol ve N11 gibi e-pazaryeri platformları bulunmaktadır. E-pazaryeri platformları tüketicilere kendileri ürün satılabilmekte iken ayrıca diğer işletmelerin de bu platformlarda ürün satmalarına aracılık etmektedir (Genç ve ark., 2022, s. 45). Büyük ölçekli e-pazaryeri kendi bünyesinde faaliyet gösteren işletmelere aracılık yolu ile ürün satmalarına olanak sağlamakla birlikte kendi platformunda satıcı rolünü de üstlenebilmektedir. Bu sayede aracılık yaptığı işletmelerin ve kendi müşterilerinin bilgilerini veri tabanında tutabilmesi platform sahiplerinin büyük bir veri havuzuna sahip olup kendilerine optimal bir satış politikası belirlemelerine ve rakiplerine karşı rekabette önde olmalarına olanak sağlamaktadır (Kurdoğlu ve Ata, 2021, s. 315).

E-pazaryeri günümüzde hızlı yayılan bir yeniliktir. Bir yeniliğin yayılma hızını etkileyen beş önemli boyut bulunmaktadır. İlk olarak, ‘Göreceli Avantaj’ boyutu, yeniliğin mevcut durum ve düşüncelere göre avantajlarının değerlendirilmesini ve avantajlı bir şekilde algılanmasını içerir. Yani, bir yeniliğin algılanan göreceli avantajı arttıkça, bu yeniliğin daha hızlı bir şekilde yayılabileceği öne sürülmektedir. İkinci olarak, ‘Uyumluluk’ boyutu, bireyin yeniliği uyumlu veya uyumsuz olarak algılama düzeyini ifade eder. Yeniliği uyumlu algılayan birey, yenilikle ilgili belirsizlik hissi yaşamaz ve bu da yeniliğin daha etkili bir şekilde yayılmasına olanak tanır. Üçüncü boyut olan ‘Karmaşıklık’, yayılmak istenen yeniliğin karmaşıklık düzeyini vurgular. Yeniliğin karmaşıklığı arttıkça, bireylerin uyum sağlaması için eğitilmesi gerekebilir, bu da yeniliğin benimsenme hızını etkiler. ‘Denenebilirlik’ boyutu dördüncü sırada gelir ve yeniliğin önceden deneme fırsatlarıyla ilişkilidir. Daha önce deneyimlemiş bireylerin yeniliğe daha hızlı adapte olma olasılığı daha yüksektir. Son olarak, ‘Gözlemlenebilirlik’ boyutu, bireylerin yeniliğe dair sonuçları gözlemleyebilme yeteneğini temsil eder. Bu, yenilikle ilgili olumlu sonuçların gözlemlenmesinin, yeniliğin benimsenme olasılığını artırabileceği anlamına gelir (Şat ve Ayazlar, 2022, s. 2547).

Bu araştırmada, e-pazaryeri platformlarından alışveriş yapan bireylerin tekrar satın alma niyeti üzerinde uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik değişkenlerinin etkisini tespit etmek ve bu etkilere hedonik ve faydacı değerler aracılık ettiğinde dolaylı etkilerini araştırmaktır. Bunun yanı sıra, faydacı ve hedonik değerlerin tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi de incelenmiştir. E-pazaryeri platformları ve bu platformlarda faaliyet

gösteren işletmeler için, tüketicilerin tekrar satın alma niyetlerini artırmak önemli bir başarı faktörüdür. Bu çalışma, uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik gibi faktörlerin yanı sıra hedonik ve faydacı değerlerin tüketici davranışları üzerindeki etkilerini ortaya koyarak, pazarlama stratejilerinin belirlenmesinde işletmelere yol gösterecektir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. E-Pazaryeri

Elektronik ticaret işletmelerinin ticari işlemlerini gerçekleştirmek için interneti kullandıkları bir yöntemdir. E-ticaret işletmeler için yeni iş modelleri oluşturarak iş yapma şekillerini değiştirmiş, tüketiciler için ise yeni fırsatların çıkmasına yardımcı olmuştur (Mainardes ve ark., 2020, s. 1). E-pazaryeri, dijitalleşen iş dünyası çağında tüm paydaşların çıkarları doğrultusunda iş modellerinin sürdürülebilirliğini sağlayarak mal ve hizmetlerin satımını sağlayan platformlardır (Cano ve ark., 2022, s. 36). İşletmelerin ürünlerini fiziki mağazaların yanı sıra interneti kullanarak da satmaya başlaması ile e-ticaret işlemlerinin sayısı giderek artmıştır. Bu süreci iki aşamada inceleyebiliriz. Birinci aşamada işletmeler web tabanlı internet uygulamaları üzerinden kendi ürünlerini satmaktadırlar. Burada işletmeler arasında iş birliği gerçekleşmemektedir. İkinci olarak oluşturulan tek bir platform üzerinden tedarikçiler, araçlar, müşteriler, taşımacılar, sigorta gibi pek çok alandaki işletmelerin bir araya gelerek iş yaptığı bir ortam oluşturulmuştur. Bu ortam e-pazaryeri olarak tanımlanmaktadır (Özer, 2006, s. 15). E-pazaryerlerinin zaman içerisinde daha teknolojik bir yapıya kavuşması ve metaverse, blockchain ve dijital para gibi teknolojileri tam olarak desteklemesi beklenmektedir. Örneğin Yoşumaz (2024) teknoloji geliştirme bölgelerinin sanallaştırılarak, bölge içerisindeki firmaların ürünlerinin metaverse ortamında ve dijital para ile satışına imkân sağlayan yeni bir model önerisi getirmiştir (s. 832).

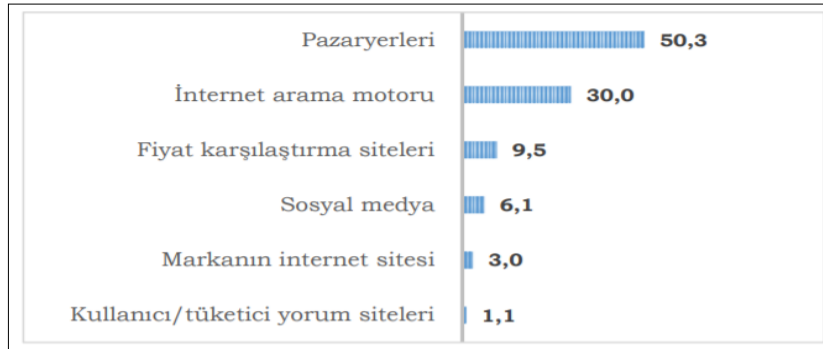
E-pazaryeri, satıcılar ile tüketicilerin internet ortamında bir araya gelmesini sağlayan ve bu grupların arasında gerçekleşen alışverişte aracılık görevini üstlenen platformlardır. Diğer bir ifadeyle e-ticaret platformları ürünlerini internet aracılığıyla tüketicilere ulaştırmayı amaçlayan, satıcılara pazar ortamını sunan ve tüketicilerin bu pazar ortamlarını ziyaret ederek ürüne farklı satıcılardan tek bir ortamda ulaşabilme imkânı sağlayan ve tüm aracılık, güvenlik, teknik, ödeme, garanti gibi süreçlerin işleyişini ve takibini yapan platformlardır (Gedik, 2023, s. 32).

E-pazaryerinin işletmeler için bazı avantajları vardır. E-pazaryeri işletmelere daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşabilme ve kendi e-ticaret sitelerini oluşturmaya kıyasla daha az maliyetle karşı karşıya kalmanın avantajını sunmaktadır. Ayrıca işletmeler e-pazaryerinde faaliyet gösterirken güvenlik ve teknik sorunlarla ilgilenebilmektedir. E-pazaryerlerinin sağladığı gözlemlenebilir rekabet ortamı, işletmelerin rakiplerini görebilmeleri, analiz edebilmeleri ve kendi verileriyle karşılaştırabilmeleri açısından oldukça önemlidir. E-pazaryerinin tüketiciler için bazı avantajları vardır. Tüketiciler yüzlerce tedarikçi ve satıcıyı tek bir ortamda bulabilmekte ve ürünleri veya hizmetleri karşılaştırıp kendilerine en uygun olanı seçebilmektedir. Karşılaştıkları herhangi bir sorunda firmadan ziyade e-pazaryeri platformu personelleri ile irtibata geçip sorunların çözümünü hızlı bir şekilde gerçekleştirmektedir (Nacar ve Özdemir, 2021, s. 208). E-pazaryerinde bulunan ürün ve hizmetlerin özellik ve fiyat karşılaştırmaları kolaylıkla yapılabilmekte ve bu durum tüketiciler

için önemli bir avantaj oluşturmaktadır (Gülbaşı, 2022, s. 25). E-pazaryeri WEB 2.0 tabanlı çalışması sayesinde tüketicilerin ürünler ve işletmeler ile ilgili fikirlerinin rahatça paylaşılması diğer tüketicilerin de bu paylaşımları görmesi satın alma kararlarında etkili olmaktadır. Bu süreç işletmelerin performansını etkilemektedir.

Rekabet Kurumu, Nisan 2022 e-pazaryeri platformları sektör incelemesi nihai raporunda e-pazaryerlerinin internet alışverişlerinde ürün aramasının başlama noktası ile ilgili bazı bilgiler paylaşmıştır. Bu bilgelere ilişkin ayrıntılar aşağıda yer alan Grafik 1’de gösterilmektedir.

Grafik 1. İnternet Üzerinden Alışverişte Ürün Aramasının Başlama Noktası

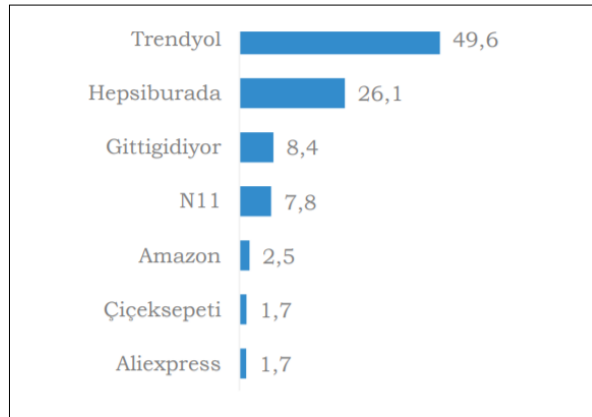

Kaynak: Sarıçiçek ve ark., 2022, s. 58.

Yukarıda Grafik 1’de yer alan bilgilere göre internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin yarısından fazlasının internet üzerinden ürün araştırma sürecine e-pazaryerinden başladığı anlaşılmaktadır.

Yine Rekabet Kurumu’nun Nisan 2022 raporunda yer alan tüketici anketinde tüketicilerin, kategoriden bağımsız olarak en sık tercih ettiklerini belirttikleri pazaryerlerinin dağılımı Grafik 2’de gösterilmektedir. Grafikte yer alan verilere göre internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin en çok tercih ettikleri e-pazaryerinin başında Trendyol ve Hepsiburada yer almaktadır.

Grafik 2. Tüketiciler Tarafından En Çok Tercih Edilen E-Pazar Yerleri

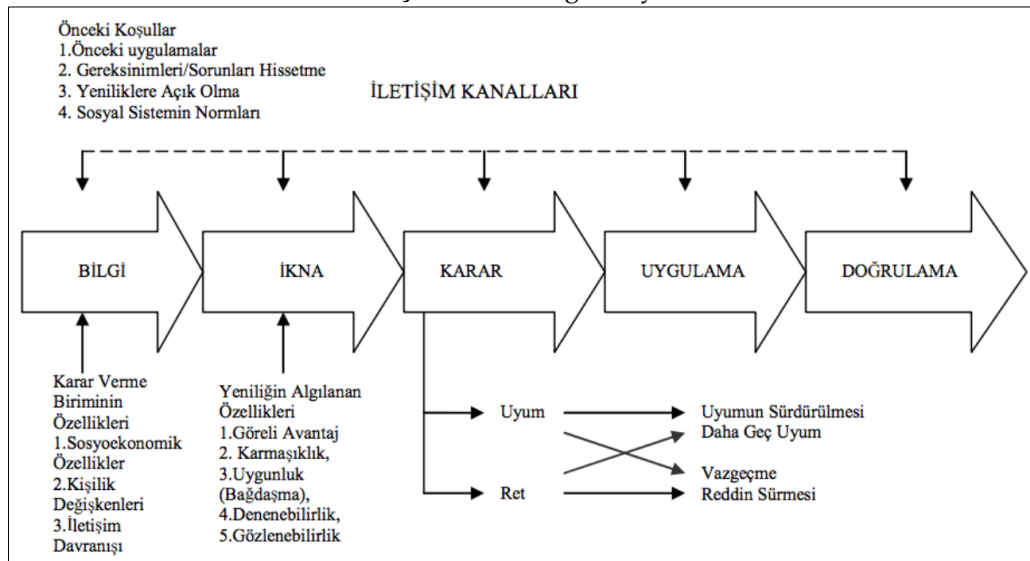

Kaynak: Sarıçiçek ve ark., 2022, s. 74.

1.2. Yeniliğin Yayılması

Rogers, 1962 yılında Yeniliğin Yayılması isimli kitabında yayılma kavramını bir yeniliğin sosyal sistemde bulunan üyeleri arasında belirli kanallar aracılığıyla belirli bir süre boyunca iletiği bir süreç olarak tanımlamaktadır (Liu, 2019, s. 181). Yeni bir fikrin yayılmasında rol oynayan dört ana unsur bulunmaktadır. Bunlar; yenileşme, iletişim kanalları, zaman ve sosyal sistemdir (Akgün, 2018, s. 51-52). Yenileşme, bilginin algılanması süreci ile başlamakta ve yeniliğe uyumlu olup olmaması kararı ile sonuçlanmaktadır. Yeniliğe uyumlu olduğunu düşünenlerin arasında bir bilgi akışı başlamaktadır. Potansiyel uyum sağlayıcılar ise yeniliği kullananları izleyerek sonuçlarını gözlemlemektedirler. Bireylerin yeniliğe uygun ya da uygun olmadığını kararının verilmesinde beş aşamadan bahsetmektedir. Bunlar; bilgi, ikna, karar, uygulama ve doğrulamadır. Birinci aşamada bireyler yeniliğin ne olduğu ve ne işe yaradığı hakkında bilgi sahibi olmak istemektedir. İkinci aşamada yeniliğin olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirerek tutumları şekillenmektedir. Üçüncü aşamada ek bilgiler edinerek kabul ya da ret kararı verilmekte ve uyum kararı verildiğinde uygulama süreci olan dördüncü aşama yani uygulama süreci gerçekleşmektedir. Beşinci aşamada ise uyum kararı doğrulanma süreci gerçekleşmektedir (Demir, 2006, s. 368-69). Bu süreç şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Yeniliğin Yayılması

Kaynak: Demir, 2006, s. 369.

Rogers yeniliği 'bireyler ya da onu benimseyen diğer birimler tarafından yeni olarak algılanan fikirler, uygulamalar veya nesnelere' olarak tanımlamaktadır. Yenilikler ürünlerde yapılan değişikliklerle yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyen ve kullanıcıların yaşamlarında onlara yardımcı olan gelişmelerdir. Ayrıca ekonomik ve sosyal olarak da fayda sağlamaktadır (Altunışık ve ark., 2014, s. 334). Kişiler ya da örgütlerin yeni olarak algıladığı bir yeniliğin kabul ya da reddedilmesi sürecine yeniliklerin yayılması teorisi denilmektedir (Elçiçek ve Pesen, 2022, s. 3). Yeniliğin yayılması teorisine göre, bir yeniliğin beş özelliği vardır. Bunlar uyumluluk, göreceli avantaj, gözlemlenebilirlik, karmaşıklık ve denenebilirlik olarak isimlendirilir (Wang ve Shih, 2022, s. 45).

Elektronik ticaret günümüzde teknolojik bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. E-pazaryeri de bu yenilik sürecinde satıcının, alıcının ve aracının bir arada bulunduğu bir sistemdir. Bu çalışmada, e-pazaryerinden alışveriş yapan bireylerin tekrar satın alma niyeti üzerinde uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik değişkenlerinin etkisini tespit etmek ve bu etkilere hedonik ve faydacı değerler aracılık ettiğinde dolaylı etkilerini araştırmaktır. Bunun yanı sıra, faydacı ve hedonik değerlerin tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Bu kapsamda yeniliğin yayılması teorisinde yer alan değişkenler ve çalışma kapsamında incelenen diğer değişkenler kısaca aşağıda özetlenmiştir.

1.3. Uyumluluk

Bir yeniliğin değerinin, geçmiş deneyimler ve potansiyel kullanıcıların ihtiyaçlarının karşılanmasının tutarlı olarak kabul edilme oranıdır (Liu, 2019, s. 181). Bireyin uyumluluk düzeyi, yenilikleri uyumlu veya uyumsuz olarak algılama yeteneğini ifade eder. Yeniliği uyumlu bir şekilde değerlendiren birey, bu yenilikle ilgili daha az belirsizlik hisseder ve yeniliğin kabul edilmesine daha açık olabilir. Başka bir deyişle, uyumlu algılamak, yeniliğin daha etkili bir şekilde benimsenmesine olanak tanır (Şat ve Ayazlar, 2022, s. 2547). Akturan ve Tezcan (2010), yapmış olduğu çalışma sonuçlarına göre uyumluluk ile mobil bankacılığı benimseme niyeti arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır (s. 455-456).

1.4. Göreceli Avantaj

Bir yeniliğin yerine geçtiği düşünce veya nesneden daha iyi olduğunun algılanma derecesidir (İspir ve Suher, 2009, s. 8). Bir yeniliğin algılanan göreceli faydası ne kadar çoksa, benimseme oranı da o kadar hızlı yayılmaktadır (Liu, 2019, s. 181). İnternet üzerinden satın alma niyeti ile ilgili yeniliklerin yayılması nitelikleriyle yapılmış olan kapsamlı bir tarama neticesinde göreceli avantajın arttıkça internetten satın alma niyetinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Moital ve ark., 2010, s. 268).

1.5. Gözlemlenebilirlik

Bir yeniliğin sonuçlarının diğer bireyler tarafından da gözlemlenebilme derecesidir (İspir ve Suher, 2009, s. 8). Bireylerin bir yeniliğin sonuçlarını görmeleri ne kadar kolay gerçekleşirse, o yeniliği benimseme olasılıklarının da o kadar yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Liu, 2019, s. 181). Akgün (2018) dijital pazarlamada c kuşağının dijital ürünleri benimseme düzeyi farklılıklarının belirlenmesi üzerine yapmış olduğu çalışmada gözlemlenebilirliğin, dijital ürünlerin benimsenme düzeyini belirlemede önemli bir özellik olduğu ve pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır (s. 177).

1.6. Karmaşıklık

Bir yeniliğin anlaşılabilir ve kullanılabilir olmasının zor olduğu düşünülen seviyedir. Kolay anlaşılabilir yeni fikirler daha hızlı benimsenmektedir (Liu, 2019, s. 181). Greer ve Murtaza (2003), web sitelerinde kişiselleştirme uygulamalarının kullanıcılar tarafından benimsenme düzeyini bir banka üzerinden inceledikleri araştırmada, karmaşıklığın kullanım amacını önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (s. 53-54).

1.7. Denenebilirlik

Bir yeniliğin sınırlı ölçüde de olsa denenebilme derecesidir (İspir ve Suher, 2009, s. 8). Öncesinde pilot uygulanabilme imkânı veren bir yenilik, bireyler için belirsizliği temsil etmez (Liu, 2019, s. 181). Akgün (2018) yapmış olduğu çalışma sonuçlarına göre, denenebilirliğin, dijital ürünlerin benimsenmesinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (s. 176).

1.8. Faydacı Değer

Tüketicinin ihtiyacı neticesinde ortaya çıkan, duygusal olmayıp, işlemsel ve sonuç beklentilerini karşılayan tüketici davranışıdır. Bu kavram eğlenceden ziyade ihtiyaçların karşılanması ve ağırlıklı olarak fiyat fayda odaklı ürünlerin tüketiciye verdiği somut yararlarıdır (Türkmen ve Erten, 2020, s. 279). Başka bir bakış açısına göre faydacı değer, hedefe odaklı ve rasyonel bir davranıştır. Tüketici, ürünler içinde fiyat performans odaklı, kolay, çeşitli ve kaliteli ürünleri aramaktadır (Tokgöz, 2019, s. 95). Demirgüneş (2016) yapmış olduğu çalışma sonuçlarına göre, tüketicilerin çoğunlukla internet alışverişlerinde hedonik ve faydacı değere yönelik algıları incelendiğinde; faydacı değere atfettikleri ortalama puanın hedonik değere oranla daha yüksek olduğu ve faydacı değer boyutunda tüketicilerin en çok katıldıkları unsurların maliyet avantajı ve rahat bir alışveriş ortamı sunulması olduğu sonuçlarına ulaşmıştır (s. 265).

1.9. Hedonik Değer

Tüketicinin almış olduğu bir ürünün yol açtığı farklı duygusal zevklerin deneyimleri olarak tanımlanır. Hedonik değer, tüketicilerin duygusal yönleriyle alakalıdır. Temelinde hayatın monotonluğundan ziyade bir macera arayışı, zevkli ve eğlenceli duygulara odaklıdır (Tokgöz, 2019, s. 95). Demirgüneş (2016) yapmış olduğu çalışma sonuçlarına göre, tüketicilerin hedonik değer algılarında öne çıkan unsurların, internetten alışverişin onları rahatlattığını ve eğlenceli olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur. Ayrıca, internet alışverişlerinde hem hedonik değer hem de faydacı değer bulunduğunu sonucuna ulaşmıştır (s. 265).

1.10. Tekrar Satın Alma Niyeti

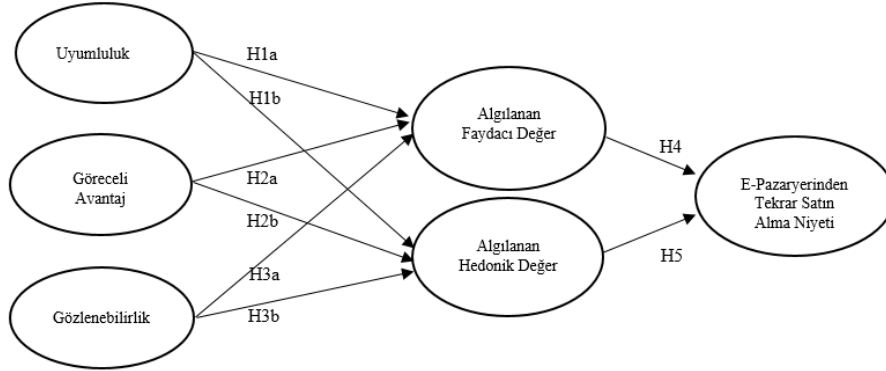
Tüketicinin aynı ürünü birden fazla satın alması olarak tanımlanmaktadır. Tekrar satın alma niyetinde kalite, güven, memnuniyet, sadakat ve bağlılık gibi kavramlar ön plandadır (Turgut, 2014, s. 35). Özcan ve Argan (2014), yapmış olduğu çalışma sonuçlarına göre tüketiciyle kurulan online bağ ile tekrar satın alma niyeti arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir (s. 75).

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

E-pazaryeri üzerinden sürekli ürün satın alma niyetini değerlendirmeye yönelik bu çalışmada, nedensel karşılaştırmalı bir araştırma modeli benimsenmiştir. Nedensel karşılaştırmalı çalışmada, bir durum veya olay meydana geldikten sonra süreç başlamakta olayla ilgili olarak kişilerin ve araştırmacının müdahalesi olmadan evren kendiliğinden oluşmakta ve araştırmanın örneklemini, bu evren içinden seçilmektedir (Büyüköztürk ve ark., 2013, s. 192-193). Bu kapsamda yukarıda yapılan açıklamalar ve literatür incelemesi sonucunda aşağıda Şekil 2’de yer alan araştırma modeli test edilmek üzere geliştirilmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın Modeli

Şekil 2’de yer alan araştırma modeli ve literatürden yola çıkılarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1a. Uyumluluk ile tekrar satın alma niyeti arasında algılanan faydacı değer dolaylı yönden etkisi vardır.

H1b. Uyumluluk ile tekrar satın alma niyeti arasında algılanan hedonik değer dolaylı yönden etkisi vardır.

H2a. Göreceli avantaj ile tekrar satın alma niyeti arasında algılanan faydacı değer dolaylı yönden etkisi vardır.

H2b. Göreceli avantaj ile tekrar satın alma niyeti arasında algılanan hedonik değer dolaylı yönden etkisi vardır.

H3a. Gözlemlenebilirlik ile tekrar satın alma niyeti arasında algılanan faydacı değer dolaylı yönden etkisi vardır.

H3b. Gözlemlenebilirlik ile tekrar satın alma niyeti arasında algılanan hedonik değer dolaylı yönden etkisi vardır.

H4. Algılanan faydacı değer, e-pazaryerlerini kullananların tekrar satın alma niyetini pozitif yönde etkilemektedir.

H5. Algılanan hedonik değer, e-pazaryerlerini kullananların tekrar satın alma niyetini pozitif yönde etkilemektedir.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Değişkenleri

Bu araştırmanın amacı, e-pazaryeri platformlarından alışveriş yapan bireylerin tekrar satın alma niyeti üzerinde uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik değişkenlerinin etkisini tespit etmektir. Ayrıca, bu etkilerin hedonik ve faydacı değerler aracılığıyla dolaylı etkilerini araştırmaktır. Bunun yanı sıra, hedonik değer ve faydacı değerlerin tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi de incelenmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik özellikler, ikinci bölümde uyumluluk, göreceli avantaj

ve gözlemlenebilirlik değişkenleri, üçüncü bölümde algılanan faydacı değer ve algılanan hedonik değer, dördüncü bölümde ise e-pazaryerlerinden tekrar satın alma niyetinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Anket formunda uyumluluk, göreceli avantaj, gözlemlenebilirlik, algılanan hedonik değer ve e-pazaryerlerinden tekrar satın alma niyeti ölçmek için kullanılan sorular Wang ve Shih'in (2022) çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur (s. 50). Algılanan faydacı değeri ölçmek için kullanılan sorular Wang ve Shih'in (2014) çalışmalarındaki ölçekten yararlanılarak oluşturulmuştur (s. 81). Verilerin toplanması için kullanılan ankette formu (1=Hiç Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum) Likert tipi ölçek kullanılarak tasarlanmıştır. Araştırma modelinde yer alan hipotezleri test etmek için yapısal eşitlik modelinden faydalanılmıştır. Veriler AMOS 24 paket programında analiz edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın ana kütlesini Kütahya merkezde yaşayan 16 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada tesadüfi olamayan yöntemlerden kolayda örneklem yöntemiyle belirlenen 400 katılımcı ile yüz yüze anket yapılmıştır. Veriler yapısal eşitlik modellemesi analizi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 14.04.2022 tarihli ve 2022/04 sayılı oturumunda alınan kararla çalışmanın etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

2.4. Araştırma Verileri ve Analizleri

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de detaylı bir şekilde gösterilmektedir. Tablo 'ya göre araştırmaya katılanların %50'sinin kadın (200 kişi), %50'sinin erkek (200 kişi) olduğu görülmektedir. Katılımcıların %42.25'inin (169 kişi) 16-26; %22.75'inin (91 kişi) 27-37; %17'sinin (68 kişi) 38-48; %10'unun (40 kişi) 49-59; %8'inin (32 kişi) 60 ve üzeri yaş aralığında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların %6'sının (24 kişi) ilköğretim; %44.75'inin (179 kişi) lise; %16.75'inin (67 kişi) ön lisans; %26.5'inin (106 kişi) lisans; %5'inin (20 kişi) yüksek lisans; %1'inin (4 kişi) doktora düzeyinde eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların %28.5'inin (114 kişi) 9.000 TL altı; %35.5'inin (142 kişi) 9.001-13.000 TL; %17'sinin (68 kişi) 13.001-17.000 TL; %10'unun (40 kişi) 17.001-21.000 TL; %9'unun (36 kişi) 21.000 TL ve üzeri gelir elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların %44.75'inin (179 kişi) 1-3; %33'ünün (132 kişi) 4-7; %9'unun (36 kişi) 8-11; %5.25'inin (21 kişi) 12-15; %10.5'inin (42 kişi) 16 ve üzeri aylık internet üzerinden yapılan işlem sayısı (alışveriş) yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Erkek	200	50
Kadın	200	50
Yaş		
16-26	169	42.25
27-37	91	22.75

Tablo 1 (Devam). Katılımcıların Demografik Özellikleri

38-48	68	17
49-59	40	10
60 ve üzeri	32	8
Öğrenim Durumunuz		
İlköğretim	24	6
Lise	179	44.75
Ön Lisans	67	16.75
Lisans	106	26.5
Yüksek Lisans	20	5
Doktora	4	1
Ailenizin Aylık Geliri TL		
9000 altı	114	28.5
9001-13000	142	35.5
13001-17000	68	17
17001-21000	40	10
21000 ve üzeri	36	9
Aylık İnternet Üzerinden Yapılan İşlem Sayısı (Alışveriş)		
1-3	179	44.75
4-7	132	33
8-11	36	9
12-15	21	5.25
16 ve üzeri	42	10.5

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklere ilişkin doğrulayıcı faktör analizi, birleşim ve ayrışım geçerliliği analizi uygulanmıştır, bu değerler Tablo 2 ve 3' te gösterilmektedir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Standartlaştırılmış Regresyon Ağırlıkları	Faktör Yüğü	AVE	CR
Uyumluluk			
E-pazaryeri yaşam tarzıyla uyumludur.	0.869		
E-pazaryerlerini kullanmak yaşam tarzıma uyar.	0.917	0.63	0.87
E-pazaryeri yaşam tarzımla tamamen uyumludur.	0.749		
E-pazaryerlerini kullanmak yaşam tarzımı korumama yardımcı olur.	0.614		
Göreceli Avantaj			
E-pazaryeri bana geleneksel alışveriş biçimlerine göre daha fazla kontrol sağlar.	0.786		
E-pazaryeri geleneksel alışveriş biçimlerden daha verimli bir şekilde faydalanmamı sağlıyor.	0.85	0.55	0.83
E-pazaryeri geleneksel alışveriş biçimlerden daha uygundur.	0.69		
E-pazaryeri geleneksel alışveriş biçimlerinden daha etkili bir şekilde faydalanmamı sağlıyor.	0.638		
Gözlemlenebilirlik			
E-pazaryerlerinin kullanımının sonuçlarını başkalarına anlatmakta hiç zorluk çekmem.	0.802		
E-pazaryerlerini kullanmanın sonuçlarını başkalarına iletirim.	0.772	0.64	0.87

Tablo 2 (Devam). Doğrulayıcı Faktör Analizi

E-pazaryerlerini kullanmanın sonuçları benim için açıklanabilir.	0.813		
E-pazaryerlerinin neden faydalı olabileceğini/ olmayacağını açıklamakta zorluk çekmem.	0.829		
Faydacı Değer			
E-pazaryerlerinde gezinmem fayda sağlar.	0.616		
E-pazaryerlerinden satın aldığım ürünlerden memnunum.	0.749	0.40	0.72
E-pazaryerlerinden alışveriş gezisi yaparak hedefime ulaştım.	0.605		
E-pazaryerlerinden alışveriş yaparken tam da aradığım ürün(ler)i bulurum.	0.558		
Hedonik Değer			
E-pazaryerlerini kullanmak eğlencelidir.	0.569		
E-pazaryerlerini kullanmak benim için bir zevktir.	0.762	0.42	0.74
E-pazaryerlerini kullanmak keyiflidir.	0.697		
E-pazaryerlerini kullanmak çok eğlencelidir.	0.568		
Tekrar Satın Alma Niyeti			
Gelecekte E-pazaryerlerini kullanmayı düşünüyorum.	0.6		
Gelecekte E-pazaryerlerini sürekli kullanmaya çalışacağım.	0.757	0.47	0.72
Gelecekte sürekli olarak E-pazaryerlerini kullanacağım.	0.7		

Tablo 3. Ayrışım Geçerliliği Değerleri

	MSV	ASV	HD	U	GA	G	FD	TSA
Hedonik Değer (HD)	0,320	0,201	0,654*					
Uyumluluk (U)	0,542	0,239	0,340	0,796*				
Göreceli Avantaj (GA)	0,542	0,256	0,304	0,736**	0,746*			
Gözlemlenebilirlik (G)	0,456	0,271	0,501	0,526**	0,675**	0,804*		
Faydacı Değer (FD)	0,320	0,230	0,566	0,401**	0,375**	0,543**	0,636*	
Tekrar Satın Alma (TSA)	0,234	0,136	0,474	0,313**	0,223**	0,275**	0,484**	0,689*

**Değişkenler arası Korelasyon 0,01 Düzeyinde Anlamlı

*AVE Karekök Değerleri

Birleşim geçerlilik, ölçekteki maddelerin kendi faktörleriyle yüksek bir ilişki içerisinde olması gerektiğini ve bu maddelerin oluşturdukları faktörle uyumlu bir yapı sergilemelerini ifade eder. Ayrışım geçerlilik ise, bir faktöre ait maddelerin, diğer faktörlerle olan ilişkilerinin düşük olması gerektiğini belirtir. Birleşim geçerlilik için iki önemli kriter vardır: Öncelikle, ölçekteki tüm CR (Composite Reliability) değerlerinin AVE (Average Variance Extracted) değerlerinden büyük olması gerekmektedir. AVE, her bir faktör için, bu faktöre ait maddelerin yüklerinin karelerinin toplamının madde sayısına bölünmesi ile hesaplanır. Bu hesaplama, her faktör yapısı için ayrı ayrı yapılır ve değerlendirilir. Ayrışım geçerlilikten bahsedebilmek için $MSV < AVE$; $ASV < MSV$ ve AVE'nin karekökünün faktörler arası korelasyondan büyük olması şartının sağlanması gerekir (Yaşlıoğlu, 2017, s. 82).

Daha iyi uyum değerlerine ulaşabilmek için, doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarındaki modifikasyon indeks değerleri incelenmiş ve aynı gizil değişken altında bulunan gözlenen değişkenlerden e7-e8 arasındaki korelasyon serbest bırakılmıştır. Tablo 2'de yer alan

doğrulamalı faktör analizi sonuçları incelendiğinde ölçekteki tüm soruların faktör yüklerinin istenilen düzeyde olduğu gözlemlenmektedir. Tablo 3' te yer alan birleşim geçerliliği değerleri incelendiğinde açıklanan varyans değerlerine (AVE) bakıldığında uyumluluk 0.63; göreceli avantaj 0.55; gözlemlenebilirlik 0.64; faydacı değer 0.40; hedonik değer 0.42 ve tekrar satın alma niyeti 0.47'dir. Açıklanan varyans değerleri (AVE) faydacı değer, hedonik değer ve tekrar satın alma niyeti haricinde önerilen seviye olan 0.5'ten büyüktür. Karaman, (2023) çalışmasında AVE değeri 0.50'den küçük ve CR değeri 0.60'tan büyük olursa yakınsak geçerliliğinin sağlandığı belirtilmektedir (s. 56). Birleşik Güvenilirlik (CR) değerine bakıldığında uyumluluk 0.87; göreceli avantaj 0.83; gözlemlenebilirlik 0.87; faydacı değer 0.72; hedonik değer 0.74 ve tekrar satın alma niyeti 0.72'dir. Birleşik Güvenilirlik (CR) değerleri kabul edilebilir seviye 0.7'nin üzerinde olduklarından dolayı istenilen şartları sağladığı söylenebilir (Akbiyık ve Coşkun, 2013, s. 47). Ayrışım geçerliliği değerleri incelendiğinde, MSV ve ASV değerleri AVE değerlerinden küçük olduğu ve açıklanan varyans değerlerinin karekökü, tüm boyutlar arasındaki en yüksek korelasyon değerinden büyük olduğu için ayrışım geçerliliği sağlanmıştır. Bu değerler modelin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Doğrulamalı faktör analizine ilişkin bulgular Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Doğrulamalı Faktör Analizine İlişkin Uyum İyiliği Değerleri Tablosu

İndeks	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Uyum Değeri	Uyum Durumu	Kaynak
X ² /df	<.3	<.3-.5	2.935	İyi Uyum	Gürbüz, 2021
GFI	>.90	>.85	0.884	Kabul Edilebilir Uyum	Browne ve Cudeck, 1993
CFI	>.95	>.90	0.904	Kabul Edilebilir Uyum	Gürbüz, 2021
RMSEA	<.05	<.08	0.070	Kabul Edilebilir Uyum	Browne ve Cudeck, 1993
CMIN(χ^2)=627.993 (p<0.05), df=214					

Tablo 4'te yer alan bilgiler, araştırma kapsamında yapılan doğrulamalı faktör analizinin uyum iyiliğine ilişkin bulgularını içermektedir. Elde edilen bulgular modelin uyum kriterlerini karşıladığını göstermektedir. ($\chi^2/sd= 2.935$; RMSEA=0.070; CFI=0.904; GFI=0.884;) uyum kriterlerini karşıladığı anlaşılmıştır. Doğrulamalı faktör analizi sonrasında araştırma kapsamında öne sürülen hipotezlerin test edilmesi amacıyla yapısal eşitlik modelinden faydalanılmıştır.

Çalışmada Baron ve Kenny'nin örtük yaklaşım modelinden yararlanılmıştır. Bu modelin geçerli olabilmesi için her bir aşamanın veya yolun istatistiksel olarak anlamlı olması beklenir. Bu süreçte bir değişkenin aracılık rolünün gerçekleşmesi için şu adımların tamamlanması gerekir. Bağımsız değişkenin, bağımlı değişkeni anlamlı bir şekilde etkilemesi gerekmektedir (c yolu). Bağımsız değişken ile aracılık eden değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır (a yolu). Hem bağımsız değişken hem de aracılık eden değişken aynı anda modele dahil edildiğinde, aracılık eden değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkisi olmalıdır. Aracılık eden değişken modele dahil edildiğinde, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki daha önce anlamlı olan ilişkinin (bu yol artık c' yolu olarak adlandırılır) anlamlılığının ortadan kalkması, tam aracılığı; ilişkinin zayıflaması yani katsayının düşmesi,

kısmi aracılığı ve anlamlı bir farklılık olmaması yani katsayıların birbirine eşit kalması, aracılığın olmadığını gösterir (Baron ve Kenny, 1986, s. 1176; Çelik, 2022, s. 395). Aracı etkinin varlığının tespit edilmesinin ardından, aracı değişkenin bu ilişki üzerindeki etkisinin derecesinin belirlenebilmesi için doğrudan ve dolaylı etkilerin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, toplam etki ile doğrudan etki arasındaki fark olarak hesaplanan dolaylı etkinin anlamlı olup olmadığını belirlemek için bootstrap tekniği ile yapılan aracı etki analizlerinde, aracı etkinin varlığı confidence interval (CI) yani güven aralığına bakılarak değerlendirilmektedir. Güven aralığının sıfır değerini kapsamaması durumunda, aracı etkinin olmadığı anlamına gelmektedir (Yılmaz ve Kaplan, 2022, s. 45). Bu çalışmada dolaylı etkinin anlamlılığını değerlendirmek amacıyla bootstrap güven aralığı kullanılmıştır. Analizler, bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örnekleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerde, standardize edilmemiş beta katsayıları kullanılmış olup, analizler %95 güven aralığına göre yapılmıştır. Bu kapsamda Tablo 5, 6, 7, 8, 9, 10 ve 11’de yapısal model test sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. H1a Hipotezi Yapısal Model Test Sonuçları

	Sonuç Değişkenleri		Satın Alma Niyeti	
	Faydacı Değer		Satın Alma Niyeti	
	β	SH	β	SH
Uyumluluk (c yolu)			0.161*	0.036
R ²			0.289	
Uyumluluk (a yolu)	0.247*	0.041		
R ²	0.399			
Uyumluluk (c' yolu)			0.081*	0.038
Faydacı Değer (b yolu)			0.394*	0.079
R ²			0.415	
Dolaylı Etki			0.98* (0.029-0.197)	
*<0.001				
Uyum İyiliği Değerleri: $\chi^2=152.752$ (p=0.00), Df=41, $\chi^2/Df=3.726$, GFI=0.936, CFI=0.931, RMSEA=0.083, (Uyum kriterlerini karşılamaktadır).				
C yolu: Uyumluluk ile tekrar satın alma niyeti arasındaki toplam etki yolu.				
C' yolu: Uyumluluk ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki yolu.				
A yolu: Uyumluluk ile faydacı değer arasındaki yol.				
B yolu: Faydacı değer ile tekrardan satın alma niyeti arasındaki yol.				

Tablo 5’te yer alan bulgulara göre uyumluluğun tekrar satın alma niyeti üzerinde toplam etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta=0.161$; $p<0.001$). Uyumluluk ile faydacı değer arasında pozitif bir yol katsayısı, regresyon katsayısı elde edilmiştir ($\beta= 0.247$; $p<0.001$). Uyumluluk ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki 0.98 ve %95 güven aralığı 0.029 – 0.197 olarak elde edilmiş ve bu aralık 0 değerini içermediği için algılanan faydacı değer dolaylı yünden etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu nedenle H1a hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. H1b Hipotezi Yapısal Model Test Sonuçları

	Sonuç Değişkenleri		Satın Alma Niyeti	
	Hedonik Değer			
	β	SH	β	SH
Uyumluluk (c yolu)			0.161*	0.036
R ²				0.289
Uyumluluk (a yolu)	0.203*	0.039		
R ²		0.334		
Uyumluluk (c' yolu)			0.100*	0.037
Hedonik Değer (b yolu)			0.397*	0.078
R ²			0.410	
Dolaylı Etki			0.081* (0.028-0.162)	

*<0.001

Uyum İyiliği Değerleri: $\chi^2=180.215$ (p=0.00), Df=41, $\chi^2/Df=4.395$, GFI=0.928, CFI=0.916, RMSEA=0.092, (Uyum kriterlerini karşılamaktadır).

C yolu: Uyumluluk ile tekrar satın alma niyeti arasındaki toplam etki yolu.

C' yolu: Uyumluluk ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki yolu.

A yolu: Uyumluluk ile hedonik değer arasındaki yol.

B yolu: Hedonik değer ile tekrar satın alma niyeti arasındaki yol.

Tablo 6' da yer alan bulgulara göre uyumluluğun tekrar satın alma niyeti üzerinde toplam etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta=0.161$; $p<0.001$). Uyumluluk ile hedonik değer arasında pozitif bir yol katsayısı, regresyon katsayısı elde edilmiştir ($\beta=0.203$; $p<0.001$). Uyumluluk ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki 0.81 ve %95 güven aralığı 0.028–0.162 olarak elde edilmiş ve bu aralık 0 değerini içermediği için algılanan hedonik değerlerin dolaylı yönden etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu nedenle H1b hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. H2a Hipotezi Yapısal Model Test Sonuçları

	Sonuç Değişkenleri		Satın Alma Niyeti	
	Faydacı Değer			
	β	SH	β	SH
Göreceli Avantaj (c yolu)			0.113*	0.034
R ²				0.045
Göreceli Avantaj (a yolu)	0.205*	0.041		
R ²		0.160		
Göreceli Avantaj (c' yolu)			0.034*	0.037
Faydacı Değer (b yolu)			0.409*	0.080
R ²			0.439	
Dolaylı Etki			0.092* (0.025-0.201)	

*<0.001

Uyum İyiliği Değerleri: $\chi^2=137.531$ (p=0.00), Df=40, $\chi^2/Df=3.438$, GFI=0.942, CFI=0.930, RMSEA=0.078, (Uyum kriterlerini karşılamaktadır).

C yolu: Göreceli avantaj ile tekrar satın alma niyeti arasındaki toplam etki yolu.

C' yolu: Göreceli avantaj ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki yolu.

Tablo 7 (Devam). H2a Hipotezi Yapısal Model Test Sonuçları**A yolu:** Göreceli avantaj ile faydacı değer arasındaki yol.**B yolu:** Faydacı değer ile tekrardan satın alma niyeti arasındaki yol.

Tablo 7'de yer alan bulgulara göre göreceli avantajın tekrar satın alma niyeti üzerinde toplam etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta=0.113$; $p<0.001$). Göreceli avantaj ile faydacı değer arasında pozitif bir yol katsayısı, regresyon katsayısı elde edilmiştir ($\beta=0.205$; $p<0.001$). Göreceli avantaj ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki 0.092 ve %95 güven aralığı 0.025–0.201 olarak elde edilmiş ve bu aralık 0 değerini içermediği için algılanan faydacı değerinin dolaylı yönden etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu nedenle H2a hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. H2b Hipotezi Yapısal Model Test Sonuçları

	Sonuç Değişkenleri		Satın Alma Niyeti	
	Hedonik Değer			
	β	SH	β	SH
Göreceli Avantaj (c yolu)			0.113*	0.034
R ²			0.045	
Göreceli Avantaj (a yolu)	0.179*	0.040		
R ²	0.298			
Göreceli Avantaj (c' yolu)			0.052*	0.036
Hedonik Değer (b yolu)			0.400*	0.077
R ²			0.429	
Dolaylı Etki			0.072* (0.021-0.147)	
* <0.001				
Uyum İyiliği Değerleri: $\chi^2=100.646$ ($p=0.00$), $Df=40$, $\chi^2/Df=2.516$, $GFI=0.957$, $CFI=0.957$, $RMSEA=0.062$, (Uyum kriterlerini karşılamaktadır).				
C yolu: Göreceli avantaj ile tekrar satın alma niyeti arasındaki toplam etki yolu.				
C' yolu: Göreceli avantaj ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki yolu.				
A yolu: Göreceli avantaj ile hedonik değer arasındaki yol.				
B yolu: Hedonik değer ile tekrardan satın alma niyeti arasındaki yol.				

Tablo 8'de yer alan bulgulara göre göreceli avantajın tekrar satın alma niyeti üzerinde toplam etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta=0.113$; $p<0.001$). Göreceli avantaj ile hedonik değer arasında pozitif bir yol katsayısı, regresyon katsayısı elde edilmiştir ($\beta=0.179$; $p<0.001$). Göreceli avantaj ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki 0.072 ve %95 güven aralığı 0.021–0.147 olarak elde edilmiş ve bu aralık 0 değerini içermediği için algılanan hedonik değerinin dolaylı yönden etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu nedenle H2b hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9. H3a Hipotezi Yapısal Model Test Sonuçları

	Sonuç Değişkenleri		Satın Alma Niyeti	
	Faydacı Değer			
	β	SH	β	SH
Gözlemlenebilirlik (c yolu)			0.153*	0.040
R ²			0.246	
Gözlemlenebilirlik (a yolu)	0.385*	0.050		

Tablo 9 (Devam). H3a Hipotezi Yapısal Model Test Sonuçları

R ²	0.542		
Gözlemlenebilirlik (c' yolu)		0.010*	0.049
Faydacı Değer (b yolu)		0.415*	0.087
R ²	0.452		
Dolaylı Etki		0.160*	(0.054-0.304)
*<0.001			
Uyum İyiliği Değerleri: $\chi^2=125.263$ (p=0.00), Df=41, $\chi^2/Df=3.055$, GFI=0.947, CFI=0.947, RMSEA=0.072, (Uyum kriterlerini karşılamaktadır).			
C yolu: Gözlemlenebilirlik ile tekrar satın alma niyeti arasındaki toplam etki yolu.			
C' yolu: Gözlemlenebilirlik ile tekrardan satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki yolu.			
A yolu: Gözlemlenebilirlik ile faydacı değer arasındaki yol.			
B yolu: Faydacı değer ile tekrar satın alma niyeti arasındaki yol.			

Tablo 9'da yer alan bulgulara göre gözlemlenebilirliğin tekrar satın alma niyeti üzerinde toplam etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta=0.153$; $p<0.001$). Gözlemlenebilirlik ile faydacı değer arasında pozitif bir yol katsayısı, regresyon katsayısı elde edilmiştir ($\beta=0.385$; $p<0.001$). Gözlemlenebilirlik ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki 0.160 ve %95 güven aralığı 0.054–0.304 olarak elde edilmiş ve bu aralık 0 değerini içermediği için algılanan faydacı değerinin dolaylı yönden etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu nedenle H3a hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10. H3b Hipotezi Yapısal Model Test Sonuçları

	Sonuç Değişkenleri			
	Hedonik Değer		Satın Alma Niyeti	
	β	SH	β	SH
Gözlemlenebilirlik (c yolu)			0.153*	0.040
R ²				0.246
Gözlemlenebilirlik (a yolu)	0.349*	0.049		
R ²		0.498		
Gözlemlenebilirlik (c' yolu)			0.029*	0.046
Hedonik Değer (b yolu)			0.412*	0.084
R ²			0.443	
Dolaylı Etki			0.144*	(0.059-0.261)
*<0.001				
Uyum İyiliği Değerleri: $\chi^2=143.975$ (p=0.00), Df=41, $\chi^2/Df=3.512$, GFI=0.940, CFI=0.937, RMSEA=0.079, (Uyum kriterlerini karşılamaktadır).				
C yolu: Gözlemlenebilirlik ile tekrar satın alma niyeti arasındaki toplam etki yolu.				
C' yolu: Gözlemlenebilirlik ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı etki yolu.				
A yolu: Gözlemlenebilirlik ile hedonik değer arasındaki yol.				
B yolu: Hedonik değer ile tekrar satın alma niyeti arasındaki yol.				

Tablo 10'da yer alan bulgulara göre gözlemlenebilirliğin tekrar satın alma niyeti üzerinde toplam etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta=0.153$; $p<0.001$). Gözlemlenebilirlik ile hedonik değer arasında pozitif bir yol katsayısı, regresyon katsayısı elde edilmiştir ($\beta=0.349$; $p<0.001$). Gözlemlenebilirlik ile tekrar satın alma niyeti arasındaki dolaylı

etki 0.144 ve %95 güven aralığı 0.059–0.261 olarak elde edilmiş ve bu aralık 0 değerini içermediği için algılanan hedonik değerinin dolaylı yönden etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu nedenle H3b hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 11. H4, H5, Hipotezleri Yapısal Model Test Sonuçları

Hipotez	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	S.E	C.R	P	Sonuç
H4	Tekrar satın alma niyeti	Faydacı Değer	0.300	0.084	3.590	0.000	Kabul
H5	Tekrar satın alma niyeti	Hedonik Değer	0.282	0.087	3.246	0.001	Kabul

Uyum İyiliği Değerleri: $\chi^2=133.918$, (p=0.00), Df=41, $\chi^2/Df=3.266$, GFI=0.943, CFI=0.918, RMSEA=0.075, (Uyum kriterlerini karşılamaktadır).

Tablo 11’de yer alan bulgulara göre tekrar satın alma niyeti ile algılanan faydacı değer arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta=0.300$, P=0.000). Algılanan faydacı değer, e-pazaryerlerini kullananların tekrar satın alma niyetini pozitif yönde etkilemektedir. H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 11’de yer alan bulgulara göre tekrar satın alma niyeti ile algılanan hedonik değer arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($\beta=0.282$, P=0.001). Algılanan hedonik değer, e-pazaryerlerini kullananların tekrar satın alma niyetini pozitif yönde etkilemektedir. H5 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

İşletmelerin ürün satış stratejileri, fiziki mağazaların yanı sıra interneti de kullanarak geniş bir müşteri kitlesine ulaşmayı hedeflemektedir. Bu değişim, tüketicilerin de alışveriş alışkanlıklarını internet üzerinden gerçekleştirmeye yönlendirmektedir. E-ticaret, ilk başladığı dönemlerde firmaların kendi web siteleri üzerinden ürün satışını içeriyordu. Ancak zamanla, alıcıları ve satıcıları bir araya getiren e-pazaryerlerinin ortaya çıkmasıyla bu trend önemli bir değişim geçirmiştir. İşletmeler, kendi web sitelerine yatırım yapmanın maliyetinin yüksek olması ve daha geniş bir müşteri tabanına erişebilme avantajı nedeniyle e-pazaryerlerine yönelmektedir. Tüketiciler ise çeşitli firmalara ve ürünlere daha kolay ulaşabilme imkânı ve tanınmış e-pazaryeri aracılığıyla güvende olma avantajı nedeniyle bu platformlara ilgi göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, e-pazaryeri platformlarından alışveriş yapan bireylerin tekrar satın alma niyeti üzerinde uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik değişkenlerinin etkisini tespit etmek ve bu etkilere hedonik ve faydacı değerler aracılık ettiğinde dolaylı etkilerini araştırmaktır. Bunun yanı sıra, faydacı ve hedonik değerlerin tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi de incelenmiştir.

Araştırma kapsamında kullanılan uyumluluk değişkeni sürekli tekrar satın alma niyetini olumlu yönde etkileyen bir faktör olarak bulunmuştur. Aracılık rolünü üstlenen algılanan faydacı değer ve hedonik değer üzerindeki dolaylı etkiler istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlar, tüketicilerin ürün veya hizmetin kendi ihtiyaçlarına uygunluğunu değerlendirdiklerinde fayda ve keyif unsurlarının satın alma niyetlerini etkilediğini göstermektedir. Lu ve Su (2009) yaptığı çalışmada uyumluluğun satın alma niyeti üzerinde önemli etkisi olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Bu sonuç, müşterinin niyetinin, müşterinin

değerleri, yaşam tarzı ve ihtiyaçları ile uyumluluğun arttırılmasıyla elde edilebileceğini göstermektedir. Wang ve Shih'in (2022) yapmış olduğu çalışmada, uyumluluğun faydacı ve hedonik değeri olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırma kapsamında uyumluluk değişkeni ile ilgili olarak elde etmiş olduğumuz sonuçlar literatürle benzerlik göstermektedir.

Araştırma kapsamında kullanılan göreceli avantaj değişkeninin tekrar satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi olduğu bulunmuştur. Aracılık rolünü üstlenen algılanan faydacı değer ve hedonik değer arasındaki dolaylı etkiler istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu da gösteriyor ki, tüketiciler ürün veya hizmetin rekabet avantajlarını değerlendirerek satın alma niyetlerini şekillendirebilmektedirler. An ve ark., (2021) yapmış olduğu çalışmada, göreceli avantaj, uyumluluk ve basitliğin satın alma tutumu üzerinde anlamlı ve olumlu etkiye sahip olduğu, işletmelerin, yenilikçi yeni ürünlerin göreceli avantajını, basitliğini ve uyumluluğunu arttırmaları gerektiğini ve bu da satın alma niyetine yönelik tutum geliştirmesine yol açacağı sonucuna ulaşmışlardır. Wang ve Shih'in (2022) yapmış olduğu çalışmada, göreceli avantajın faydacı ve hedonik değeri olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Bizim yapmış olduğumuz araştırmada da benzer bir sonuç elde edilmiştir.

Araştırma kapsamında kullanılan gözlemlenebilirlik faktörü, tekrar satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi olduğu bulunmuştur. Aracılık rolünü üstlenen algılanan faydacı değer ve hedonik değer üzerindeki dolaylı etkiler istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu, tüketicilerin çevrelerindeki diğer kişilerin benzer alışveriş tercihlerini göz önünde bulundurarak satın alma kararlarını şekillendirdiklerini göstermektedir. Wang ve Shih'in (2022) yapmış olduğu çalışmada, gözlemlenebilirliğin faydacı değeri olumlu yönde etkilediği fakat hedonik değeri önemli ölçüde etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Bizim yapmış olduğumuz araştırmada gözlemlenebilirliğin faydacı değeri olumlu yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Araştırma kapsamında kullanılan algılanan faydacı ve hedonik değer, e-pazaryerlerini kullananların tekrar satın alma niyetini pozitif yönde etkilemektedir. Bu sonuçlar, e-pazaryerlerinin sadece ürünlerin fonksiyonel yönleri değil, aynı zamanda duygusal ve keyifli deneyimlere de odaklanmaları gerektiğini gösteriyor. Müşterilerin hem somut faydalardan hem de keyifli deneyimlerden tatmin olmaları, uzun vadeli müşteri bağlılığını güçlendirebilir. Bu bağlamda, işletmelerin stratejilerini bu faktörlere odaklayarak müşteri memnuniyetini arttırmaya ve tekrar satın alma niyetini desteklemeye yönelik çabalarını sürdürmeleri önerilebilir. Chiu ve ark., (2014) yapmış oldukları çalışmada, faydacı ve hedonik değerlerin tekrar satın alma niyeti üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik faktörlerinin tekrar satın alma niyeti üzerinde olumlu yönde etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca uyumluluk, göreceli avantaj ve gözlemlenebilirlik faktörlerine, algılanan faydacı ve hedonik değer aracılığıyla etkilenen algılanan faydacı ve hedonik değerlerin tüketicilerin tekrar satın alma niyeti üzerinde olumlu yönde dolaylı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca algılanan faydacı ve hedonik değerlerin tekrar satın alma niyetini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın literatüre sağladığı katkıları vurgulamak gerekirse öncelikle, belirlenen faktörler arasındaki ilişkilerin detaylı bir şekilde incelenmesi, benzer çalışmalar için bir temel oluşturmaktadır. Ayrıca, tüketici davranışlarına

ilişkin bu faktörlerin karmaşıklığını anlamak, pazarlamacılara hedef kitlelerini daha etkili bir şekilde anlama ve çeşitli stratejiler geliştirme imkânı tanımaktadır. Bu noktada, sektöre sağladığı bu değerle birlikte, bu bulguların şirketlerin rekabet avantajlarını artırma konusundaki rolü de önemli bir noktadır.

Araştırmanın kısıtı, olasılıklı örnekleme yönteminin maliyet ve zaman bakımından fazla olmasından dolayı kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın ana kütlesi kısıtını Kütahya ilinde yaşayan e-pazaryeri kullanıcıları oluşturmaktadır. Gelecekte yapılması planlanan çalışmalarda, tüketicilerin satın alma niyetini etkileyen diğer değişkenlerin daha ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Örneğin, sosyal medya etkileşimleri, marka sadakati veya çevresel faktörler gibi konuların bu denkleme dahil edilmesi, daha kapsamlı bir anlayış sağlayabilir. Ayrıca, farklı kültürlerde ve coğrafyalarda benzer çalışmaların yapılması, genel geçerliliği değerlendirmek açısından önemli olacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunmuş olduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik ahlak kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgileri, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, bu çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğacak tüm hak ve kayıplarını kabul ettiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makalede yazarlar eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Etik Kurul İzni

Bu araştırma için etik kurul izni Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 14.04.2022 tarih ve 2022/04 sayılı kararı ile alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akbıyık, A. ve Coşkun, E. (2013). Eğitsel sosyal yazılımların kabul ve kullanımına yönelik bir model. *Online Academic Journal of Information Technology*, 4(13), 39-62. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2013.4.003.x>

Akgün, Z. (2018). *Dijital pazarlamada c kuşağının dijital ürünleri benimseme düzeyi farklılıklarının belirlenmesine dair bir alan araştırması* [Doktora Tezi]. Hitit Üniversitesi.

Akturan, U. ve Tezcan, N. (2012). Mobile banking adoption of the youth market: Perceptions and intentions. *Marketing Intelligence and Planning*, 30(4), 444-459. <https://doi.org/10.1108/02634501211231928>

- Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak, Ö. (2014). *Pazarlama ilkeleri ve yönetimi* (1. Basım). Beta Basım A.Ş.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. Bollen, K. A. ve Long, J. S. (Ed.), *Testing structural equation models* (pp. 136-162), Sage Publications.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.
- Cano, J. A., Londoño-Pineda, A., Castro, M. F., Paz, H. B., Rodas, C. ve Arias, T. (2022). A bibliometric analysis and systematic review on e-marketplaces, open innovation and sustainability. *Sustainability*, 14(9), 1-42. <https://doi.org/10.3390/su14095456>
- Chiu, C. M., Wang, E. T., Fang, Y. H. ve Huang, H. Y. (2014). Understanding customers' repeat purchase intentions in B2C e-commerce: the roles of utilitarian value, hedonic value and perceived risk. *Information Systems Journal*, 24(1), 85-114. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2575.2012.00407.x>
- Çelik, F. (2022). Davranışsal iletişim araştırmalarında aracılık testine genel bir bakış. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 392-410. <https://doi.org/10.52642/susbed.1158738>
- Demir, K. (2006). Rogers'ın yeniliğin yayılması teorisi ve internetten ders kaydı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 47(47), 367-391.
- Demirgüneş, B. K. (2016). İnternet alışverişlerinde hedonik ve faydacı değer algılarının davranışsal sonuçları: E-sadakat ve ağızdan ağıza iletişim. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 246-269.
- Elçiçek, M. ve Pesen, A. (2022). Mobil öğrenmeyi benimseme düzeyinin yeniliğin yayılması teorisi bağlamında incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 36(1), 217-232. <https://doi.org/10.33308/26674874.2022361377>
- Gedik, H. (2023). E-pazaryerlerinde algılanan web site kalitesi, güven ve çevrimiçi anlık satın alma arasındaki ilişkiler. *Anatolia Social Research Journal*, 2(2), 29-47. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10051048>
- Genç, A. T., Durmuş, M. E. ve Lila, N. (2022). E-pazaryerlerinde sunulan e-cüzdan hizmetinin ve avantajlarının fıkhi açıdan değerlendirilmesi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (58), 44-56. <https://doi.org/10.5152/ilted.2022.2283197>
- Greer, T. H. ve Murtaza, M. B. (2003). Web personalization: the impact of perceived innovation characteristics on the intention to use personalization. *Journal of Computer Information Systems*, 43(3), 50-55. <https://doi.org/10.1080/08874417.2003.11647516>
- Gülbaşı, A. (2022). E-ticaret kullanıcılarına ait e-hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerine etkisi. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 3(1), 22-39.

- Gürbüz, S. (2021). *Amos ile yapısal eşitlik modellemesi: temel ilkeler ve uygulamalı analizler* (2. Basım). Seçkin Yayınları.
- İspir, N. B. ve Suher, H. K. (2009). Sms reklamlarına yönelik tüketici tutumları. *Selçuk İletişim*, 5(4), 5-17. <https://doi.org/10.18094/si.69026>
- Karaman, M. (2023). Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizi: Kavramsal bir çalışma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 47-63. <https://doi.org/10.29131/uiibd.1279602>
- Kurdoğlu, B. ve Ata, Ç. D. (2021). Veri ekonomisi ve rekabet hukuku. *Bilişim Hukuku Dergisi*, 3(2), 266-337. <https://doi.org/10.55009/bilisimhukukudergisi.1013073>
- Liu, C. (2019). Understanding electronic commerce adoption at organizational level: literature review of toe framework and doi theory. *International Journal of Science and Business*, 3(2), 179-195. <https://doi.org/10.5281/zenodo.2631413>
- Lu, H. P. ve Su, P. Y. J. (2009). Factors affecting purchase intention on mobile shopping web sites. *Internet Research*, 19(4), 442-458. <https://doi.org/10.1108/10662240910981399>
- Mainardes, E. W., De Souza, I. M. ve Correia, R. D. (2020). Antecedents and consequents of consumers not adopting e-commerce. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 55, 102-138. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102138>
- Moital, M., Vaughan, R., Edwards, J. ve Peres, R. (2010). İnternet üzerinden satın alma niyetinin belirleyicileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 266-274.
- Nacar, R. ve Özdemir, K. (2021). E-ticaret pazaryeri web sitelerinin dinamikleri: Covid-19 pandemi sürecindeki değişim. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), 205-226. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.867263>
- Özcan, M. H. ve Argan, M. (2014). Tüketicilerle online (çevrimiçi) bağ kurma ile sadakat ve yeniden satın alma niyeti arasındaki ilişki: Facebook örneği. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 51-82.
- Özer, A. (2006). *E-pazaryerlerinin yönetimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Sarıççek, C., Yüksek, C., Ayhan, B., Yılmaz, S., Göktepe, F. ve Erol, Ş. (2022). E-pazaryeri platformları sektör incelemesi nihai raporu. <https://www.rekabet.gov.tr/dosya/sector-raporlari/e-pazaryeri-si-raporu-pdf-20220425105139595-pdf> adresinden 15 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Shih, E. ve Wang, T. (2014). Do farmers' market and specialty food store customers differ in the effects of perceived utilitarian and hedonic shopping values?. *Journal of Marketing Channels*, 21(2), 77-86. <https://doi.org/10.1080/1046669X.2013.866066>
- Şat, R. ve Ayazlar, R. A. (2022). Restoranlardaki karekod uygulamalarının tüketici memnuniyeti üzerindeki etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(4), 2544-2566. <https://doi.org/10.21547/jss.1065719>
- Tokgöz, E. (2019). Hedonik ve faydacı tüketimin dürtüsel ve kompulsif satın alma üzerinde etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 93-108. <https://doi.org/10.30794/pausbed.402715>

- Turgut, M. Ü. (2014). *Marka sevgisinin marka güveni, olumsuz bilgiye karşı direnç ve tekrar satın alma niyeti çerçevesinde incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Türkmen, İ. ve Erten, Ş. (2020). Gönüllü sade yaşam tarzının faydacı ve hedonik tüketim üzerine etkisi. In D. K. Dimitrov, D. Nikiloski and R. Yılmaz (Eds.), *XIV. International balkan and near eastern congress series on economics, business and management*, (pp. 655-661). IBANESS.
- Wang, T. ve Shih, E. (2014). Do farmers' market and specialty food store customers differ in the effects of perceived utilitarian and hedonic shopping values?. *Journal of Marketing Channels*, 21(2), 77-86.
- Wang, T. ve Shih, E. (2022). Influences of innovation attributes on value perceptions and usage intentions of mobile payment. *Journal of Electronic Commerce Research*, 23(1), 45-58.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yılmaz, M. ve Kaplan, B. (2022). Endüstriyel pazarda ilişki kalitesi ve müşterinin algıladığı değer ilişkisinde tedarikçi değiştirme maliyetinin aracı etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 33-53. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1365>
- Yoşumaz, İ. (2024). Virtual technology development zone model proposal for technology development zones in the industry 5.0 process. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(2), 822-843. <https://doi.org/10.54688/ayd.1385039>

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this research is to determine effects of compatibility, relative advantage, and observability variables on the repurchase intention of individuals shopping from e-marketplace platforms, and to investigate their indirect effects when hedonic and utilitarian values mediate these effects. Additionally, impact of utilitarian and hedonic values on repurchase intention is also examined.

The survey form generated in line with the aim of the study consists of four sections. In the first part, demographic characteristics, in the second part compatibility, relative advantage and observability variables, in the third part perceived utilitarian value and perceived hedonic value, and in the fourth part continuous purchase intention from e-marketplaces are aimed to be measured. The questions used in the survey form to measure compatibility, relative advantage, observability, perceived hedonic value and intention to continuously purchase from e-marketplaces were developed by utilizing the scale in Wang and Shih's (2022) study. The questions used to measure perceived utilitarian value were constructed by utilizing the scale in Wang and Shih's (2014) study. The survey form used to collect the data was designed using a Likert-type scale (1=Strongly Disagree and 5=Strongly Agree). Structural equation modeling was used to test the hypotheses in the model of the study. The data were analyzed in AMOS 24 package program. The main mass of the study consists of individuals aged 16 and over living in the center of Kütahya. In this context, a sample of 400 people to represent the main mass of the study was selected by convenience sampling method.

The results obtained from the research show that compatibility, relative advantage, and observability factors have a positive effect on repurchase intention. Furthermore, when perceived utilitarian and hedonic values mediate the effects of compatibility, relative advantage, and observability factors, it is shown that perceived utilitarian and hedonic values have a positive indirect effect on consumers' repurchase intention. Additionally, it is concluded that perceived utilitarian and hedonic values positively affect repurchase intention.

The study identifies compatibility as a key factor positively influencing consumers' continuous purchase intentions, with statistically significant indirect effects on both perceived utilitarian and hedonic value. These results highlight that when consumers evaluate how well a product or service aligns with their needs, both the practical utility and the emotional enjoyment associated with the product significantly impact their decision to make repeat purchases. This insight is particularly relevant in the context of e-marketplaces, where consumer choice is driven not only by the functionality of a product but also by the level of enjoyment it can offer. The study further establishes that the relative advantage of a product or service has a positive effect on continuous purchase intentions. As consumers perceive a competitive edge or unique advantage in the product, it strengthens their intention to repurchase, with both utilitarian and hedonic factors playing an intermediary role. This suggests that consumers are more likely to exhibit brand loyalty when they feel that the product offers both superior functional benefits and an enjoyable experience compared to alternatives.

Additionally, the observability factor, which refers to the visibility of other consumers' purchasing decisions, was found to have a positive impact on continuous purchase intention. This implies that consumers are influenced by the shopping behaviors of those around them, particularly when they can observe or relate to others' product choices. As social proof plays a critical role in shaping consumer behavior, businesses that can capitalize on developing visible, shareable purchasing experiences may see a stronger impact on customer retention and repeat sales. The study's findings also underline the importance of addressing both utilitarian and hedonic aspects to enhance customer loyalty. E-marketplaces that focus solely on the practical benefits of their products may miss an opportunity to build stronger emotional connections with their customers, which are essential for long-term success. Offering a combination of tangible functionality and emotional satisfaction not only increases the likelihood of repeat purchases but also helps businesses differentiate themselves in a competitive marketplace.

This research contributes to the existing literature by offering a detailed examination of how compatibility, relative advantage, and observability interact with utilitarian and hedonic values to influence consumer behavior in e-marketplaces. By understanding these complex relationships, marketing professionals can more effectively tailor their strategies to meet consumer expectations, enhancing customer satisfaction and fostering loyalty. The study also suggests that focusing on emotional engagement is as crucial as delivering practical benefits. Businesses should develop strategies that appeal to both the rational and emotional aspects of consumer decision-making.

Future research could extend these findings by examining other variables that may impact purchase intentions, such as social media interactions, brand loyalty, or environmental factors. Including these additional dimensions could provide a more comprehensive understanding

of the factors influencing continuous purchase intentions. Moreover, conducting similar studies across different cultures and geographical regions would help assess the generalizability of the findings, offering valuable insights into how cultural nuances shape consumer behavior in the global marketplace. By doing so, businesses could refine their approaches to different markets, further enhancing their competitive advantage.

MERKEZ-ÇEVRE TEORİLERİ VE MODERN DÜNYA SİSTEMİNDE EŞİTSİZLİK: MALEZYA ÖRNEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Seçkin ARPALIER¹

Öz

Globalist teorilerin bünyesinde bulunan Merkez-Çevre Teorileri uluslararası ilişkilerde çatışmayı açıklayan teoriler arasında öne çıkmaktadır. Teori kapsamında modern dünya sistemde bulunan aktörler arasındaki güç farklılıkları tarihi, ekonomik, siyasi ve askeri perspektifte incelenmiştir. Bu çalışmada modern uluslararası sistemdeki eşitsizlik Merkez-Çevre teorilerinin yanında globalist, pluralist, realist, neorealist, liberalist, neoliberalist, marxist, neo-marxist, bağımlılık teorileri ile Sosyal Darwinizm, yapısalcı ve Kuzey-Güney ilişkilerini inceleyen yaklaşımlar ile kuvvetlendirilmiştir. Coğrafi keşifler, toprak reformları ve ticaret devrimleri sonucu biriken sermaye, Sanayi Devrimi'yle birlikte kullanılmış ve bu süreç Walt Whitman Rostow'un Kalkınma Modeli Teorisi ile analiz edilmiştir. Teori çerçevesinde olgu olarak 'Malezya' örneği ele alınarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Merkez
Çevre
Modern Dünya Sistemi
Rostow'un Kalkınma Modeli
Malezya

Makale Hakkında

İnceleme Makalesi
Gönderim Tarihi : 14.08.2024
Kabul Tarihi : 10.10.2024
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1533237

¹Arş. Gör., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: seckin.arpalier@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2123-6077.

CORE-PERIPHERY THEORIES AND INEQUALITY IN THE MODERN WORLD SYSTEM: A CASE STUDY OF MALAYSIA

Abstract

Within the scope of Globalism theories, Core-Periphery stands out among other theories in the explanation of conflict in international relations. From the perspective of the theory, the power differences between the actors in the modern world system have been examined from historical, economic, political and military perspectives. Thus, besides Core-Periphery theories, the inequality in the modern international system has been strengthened by approaches that examine North-South relations, dependency theories and Social Darwinism, such as globalist, pluralist realist, neorealist, liberal, neoliberal, Marxist, neo-marxist theories, in this study. The capital accumulated as a result of geographical discoveries, land reforms, and trade revolutions was utilized with the Industrial Revolution, and this process has been analyzed through Walt Whitman Rostow's Development Model Theory. Within the framework of this theory, the 'Malaysia' example was shown as a case study.

Keywords

Core
Periphery
Modern World System
Rostow's Development Model
Malaysia

Article Info

Review Article
Received : 14.08.2024
Accepted : 10.10.2024
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1533237

Kaynakça Gösterimi: Alpalier, S. (2024). Merkez-çevre teorileri ve modern dünya sisteminde eşitsizlik: Malezya örneği üzerine bir inceleme. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 512-528.

Citation Information: Alpalier, S. (2024). Core-periphery theories and inequality in the modern world system: a case study of Malaysia. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 512-528.

GİRİŞ

Globalistler diğer teorisyenlere nazaran uluslararası sistemi daha çok ekonomik kavramlar çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Bu çerçevede, özellikle Immanuel Wallerstein'in geliştirdiği Dünya Sistemleri Teorisi ve onun merkez-çevre (core-periphery) modeli büyük önem kazanmıştır (Wallerstein, 1974). Ayrıca, Immanuel Wallerstein'in yanı sıra Andre Gunder Frank, Kautsky, Lenin, Swezzy, Babones ve Alvarez-Rivadulla gibi isimler de bağımlılık ve merkez-çevre teorilerinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu sebeple modern dünya sistemini anlamak açısından kapitalistle tanışma ve tarihi gelişimine bakarak değerlendirme uğraşına girmişlerdir. Bu sistemi açıklamaya çalışan teorilerin başta daha yapısal bir teori olan kapitalist dünyanın zengin ve güçlü devletleri *merkez* (core), merkezden ziyade yoksul ve güçsüz devletleri *çevre* (periphery) olarak belirleyen merkez-çevre teorileri olmak üzere emperyalizm, neo-marksizm ve bağımlılık teorileri tarafından teoriler üretilmiş ayrıca kuzey-güney ilişkileri araştıranlar tarafından da irdelenmiştir.

Mevcut uluslararası sisteme realistler birey ve devleti, neorealistler ise daha çok devlet ve sistem esaslı yaklaşırken yukarıda da belirttiğimiz globalizm ve diğer bir yaklaşım olan plüralizm bu sisteme daha farklı yaklaşım analizde bulunmuşlardır. Globalistlerin plüralistlerinden farkından söz etmek gerekirse uluslararası kapitalist sistemi çözümlemede daha yapısalcı yaklaşmaktadır. Bu bağlamda, hem realist hem de globalist yaklaşımlar uluslararası sistemdeki güç dinamiklerini incelemekle beraber, globalistler özellikle ekonomik ilişkiler ve kapitalist düzenin yapısal analizine odaklanmıştır (Arı, 2013, s. 230).

Makalenin içeriğinde modern dünya sisteminin yukarıda belirtilen globalist yaklaşım ve globalist teorilerle beraber birçok farklı teori açıklanmasının yanında, sistemin modern dünyaya geçişi ayrıca merkez-çevre oluşumunun tarihsel gelişiminden ve tarihsel örnek ve aktörleri ile beraber farklı bakış açılarının irdelenmesinden oluşmaktadır. Bu sebeple birçok unsurun ele alınmasıyla beraber merkez-çevre teorileri makalesi bu faktörler ile beraber şekillenecektir. Makalenin ulaştığı sonuçlar, daha önceki literatürde yer alan teorilerle karşılaştırıldığında, globalist yaklaşımların güncel uluslararası ilişkiler teorilerine getirdiği katkıların daha yapısalcı bir çerçevede değerlendirilebileceğini göstermektedir.

1. Kapitalist Dünya Sisteminde Merkez-Çevre Oluşumunun Tarihsel Süreci

Uluslararası sistemin ekonomik boyutunu irdelleyerek açıklama uğraşı veren globalistlerin en çok yararlandığı küreselleşme sürecinin tarihsel gelişimi ile başlamak gerekirse ilk insandan itibaren insanın yapısı itibarıyla doğal bir şekilde artı yönde kendi varlığı ve yaşadığı çevresine katkıda bulunarak sürekli bir gelişme ve en önemlisi ise karşılıklı etkileşim ile ilerleme kaydetmiştir. Fakat bu gelişmelere baktığımızda insanoğlu daha çok yaşadığı tabiat ile mücadeleyle ve gelecek tehlikeleri savuşturma üzerine gelişmeler kaydettiğini görmekteyiz.

Fakat Immanuel Wallerstein'in *Dünya Sistemi Teorisi* kitabında kullandığı tabir ile gelişmeyi ifade etmek gerekirse *tabiata hükmetme* yetisi kazanması ile beraber Kristof Kolomb'un 1492² yılında Kuzey Amerika'yı keşfetmesi, 17. yüzyılda II. Ziraat Devrimi'ne

² Kristof Kolomb'un 1492 yılındaki Atlantik Okyanusu'nu aşarak keşifle ulaştığı Kuzey Amerika Seferi'nin tarihi dünya ekonomisinin kurulduğunu gösteren sembolik bir tarih olarak kabul edilmektedir.

kadar yani yukarıda belirttiğim tabiat ile mücadele evresinde küreselleşmenin ve insanın gelişmesinin boyutu yatay bir şekilde devam ederken Wallerstein'ın belirttiği hadiselerin gelişimiyle beraber tarihin daha önce hiçbir dönemde görmediği doğrusal (linear) bir ivme yakalamış ve süreç hiç olmadığı kadar hızlı ilerlemeye ve entegre olmaya başlamıştır. Bu ivmenin sebebi olarak üretmek yerine dünyanın artık kâra geçtiğini ve biriken sermaye ile beraber dünya ekonomisi artık kendi içinde bir toplumsal iş bölümüne gitmiştir. Bu sebep itibarı ile Wallerstein'a göre dünya ekonomisi kapitalist üretimin sonunda oluşmuştur ve sistem dolayısıyla tamamen kapitalist bir yapıya sahiptir (Wallerstein, 1974, s. 465)

Bu dünya sisteminin belli aşamalardan geçerek bugünkü modern dünya sistemini oluşturduğunu belirtmektedir. Kuşkusuz modern dünya sisteminden önce de başka sistemlerin olduğunu inkâr etmez fakat bu kapitalist dünya sisteminin sermaye birikimiyle beraber önceki sistemlerden farklı olduğunu ifade etmektedir. Bu kapitalist sistemin 16. yy. itibarı ile Avrupa'da ortaya çıkan ve giderek dünyanın geri kalan kısmına doğru yayıldığını iddia etmektedir. Bu sebepten ötürü birçok teorisyen gibi görüşleri *euro-centric* (Avrupa'ya dayalı) bir bakış açısıyla oluşmuştur. Temel mantık itibarıyla dışarıya doğru mevcut olan sınırların ötesine geçerek gelişmeler göstermiş bu genişleme herhangi bir siyasal birimin sınırlamasına bağlı olmadan gelişmiştir. Ve bu kapitalist dünya sistemi tarihsel bir olgu olduğundan ötürü bir zaman sonra kalkabileceğini ifade etmiştir (Arı, 2013, s. 254-255; Wallerstein, 1993, s. 229).

Dünya sisteminin küreselleşme sürecinin tarihsel gelişimini irdelemek gerekirse bu konuda odaklananların başında Robertson gelmiştir. Robertson'a göre küreselleşme süreci 15. yüzyılda ortaya çıkmış olup günümüze kadar beş aşamayla beraber gelmiştir. İlk aşama olarak bahsettiği *Oluşum Aşaması*, 1400 ila 1750 yılları arasını kapsamaktadır. Bu aşamada yeni ulusal toplumlar ortaya çıkmış, modern anlamda takvim ve coğrafyanın doğuşu ve bu süreçte bireycilik ile hümanizmin önem kazandığı ortaya konulmuştur (Bilton ve ark., 2008, s. 48-49).

İkinci aşama ise 1750-1802 tarihlerini kapsayan *Başlangıç Aşaması*dır. Bu aşamada daha çok Fransa'da gelişen Büyük Fransız Devrimi ile yurttaşlık bilincinin oluşması ve insanlık kavramlarının belirginleşmeye başlamasıyla birlikte uluslararası ilişkilerin yapısı da daha formal bir hal almaya başlamıştır (Bilton ve ark., 2008, s. 48-49).

Üçüncü aşamada ise 1870 ila 1920 arası süregelen dönemi *Kalkış Aşaması* olarak adlandırmıştır. Bu süreçte ulus devlet kavramı yerleşmiş, iletişim, teknoloji aşamasından gelişmeler itibarıyla olimpiyat oyunları olsun, Nobel ödülleri olsun uluslararası küresel organizasyonların başlaması bu dönemde gerçekleşmiştir (Bilton ve ark., 2008, s. 48-49).

Dördüncü aşama olarak adlandırılan *Hegemonya Mücadele Aşaması* olan 1920 ila 1960 arası ifade edilmektedir. Bu dönemde küresel düzeyde savaşlar meydana gelmiş ve güç dengesi devingen değişimlere uğramış küresel çatışmanın bol olduğu süreçler yaşanmıştır (Bilton ve ark., 2008, s. 48-49).

Beşinci ve son aşama ise 1960-1990 tarihlerini kapsayan *Belirsizlik Aşaması*dır. Bu aşamada birçok küresel kuruluşlar oluşmuş ve bu sayı artarak devam etmiştir. Kitle iletişim sistemlerinin küresel düzeye gelmesiyle beraber dünya vatandaşlığı ve insan hakları gibi kavramlar gelişmiştir. Robertson'un küreselleşmeyi Avrupa-merkezci olarak yorumlaması

Avrupa dışı toplumları bu sürece dahil etmemesi kapsam bakımından eleştirilere uğramasına neden olmuştur (Bilton ve ark., 2008, s. 48-49).

2. 'Dünya Sistemi Modeli' ve Sistemi İdame Ettiren Hegemon Güçler

Belirtildiği üzere dünya sistemi belli aşamalardan geçerek günümüzdeki şeklini almıştır. Bu sistemin sürdürülebilirliğini sağlayan yegâne aktör hegemonik güçlerle sağlanmıştır. Görüldüğü üzere tarihsel süreçte ve günümüzde olduğu gibi güç mücadeleleri yaşanmakta olduğu için dünya sistemini tek başına bütünleştirip tek elden yönetecek dünya devletinin kurulması imkânsıza yakın bir hal olduğu üzere bu sistemde rekabet eden güçler arasında en çok nüfuz ve söz sahibi olan güç *hegemon* güç olarak adlandırılmaktadır.

Ayrıca şunu da ifade etmek gerekirse rekabetten ve sahip olunan güçten dolayı nasıl bir dünya devleti kurulamıyorsa aynı sebepten ötürü sistemde tamamen anarşi de gözükmemektedir. Bilindiği üzere güç kavramı zaman içinde anlamsal ve şekilsel olarak değişebilir ayrıca gücün sahibi de konjonktürel gerçeklik sebebiyle güç sahibi devletlerde zaman içinde yerini başka bir devlete veyahut başka bir güce bırakabilmektedir. Bu gücün devamlılığını sağlamak veya başkasından ele geçirip hâkim olma adına tarihte birçok olay yaşanmıştır ve bu güce haiz olarak adlandırılan hegemonik güç dünya sisteminde kendi tekeli kurmuş ve bundan faydalanarak gücüne güç katmıştır (Wallerstein, 1993, s. 229).

Immanuel Wallerstein'e göre tarihte veyahut daha doğru bir ifadeyle kapitalizmin hâkim olduğu modern devlet sisteminde hegemonik güce 3 devlet erişmiştir. Bunlar; 17. yüzyılda birleşik eyaletlerle birlikte Hollanda, 19. yüzyılda Birleşik Krallık (Britanya) ve 20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hegemonik güce haiz olan devletlerdir (Wallerstein, 2002, s. 284).

İlk olarak Hollanda'nın hegemonik bir güce ulaşma aşamasına bakacak olursak coğrafi keşifler ile beraber dış ticaretin etkisiyle Avrupa kıtası zenginleşmiştir. İspanya ve Britanya'nın arasından dış ticaret ile sıyrılan Hollanda öne çıkmıştır. İspanya'nın geride kalmasının sebebi bürokrasinin yavaş olmasına bağlanmış bu zenginlikten yeterince yararlanmadığı düşünülmüştür.³ Bunun yanında Hollanda'nın baharat ticaretini ele geçirmesi ve tarımda geliştirdiği teknoloji ile verimliliği arttırmasıyla beraber önce Baltık bölgesinde daha sonra tüm dünya ticaret merkezine hâkim olmuştur. Ayrıca, Hollanda'nın deniz ticaretinde payı olan bir diğer devlet ise İsveç'tir. İsveç gemi üretiminde kullanılan demir ve ormancılık alanında gelişmiş olması bakımından ihracattan sağladığı ekonomik güç ile o dönemin bir nevi yarı-çevre (semi-periphery) aktörü olduğunu söylemek mümkündür. Britanya ve Fransa'nın merkantalist eğilimleri Hollanda'nın başarılı serbest ticaret politikaların yanında sönük kalmış ve Hollanda dönemin hegemonik gücü olmuştur. Hollanda'nın hegemonik güç oluşunda ticaret aslan payına sahiptir. Fakat hegemonik gücü kazanmaktan daha zor olan bir şey varsa o da o düzeni kendi lehine sürdürmekten geçmektedir. Hollanda'nın ekonomik anlamdaki yumuşak/ince gücü (soft power) muazzamken donanma ve askeri/kaba gücü (hard power) bakımından Britanya'nın gölgesinde kalmıştır. Buradan da görüldüğü üzere hegemonik gücün varlığının

³ Ayrıca İspanya'da Katolik inancının güçlü bir şekilde yaşanması dünyevi birikimlerin gereğinden fazla değer verilmesiyle bağdaşmaması onları bu konuda geride bırakmıştır.

sürdürülmesinde ekonomik gücün yanında askeri ve siyasal yapının önemini gösteren örnekler karşımıza çıkmaktadır (Wallerstein, 1974, s. 383).

Ayrıca bu görüşü güçlendirmek adına Galtung'a (Arı, 2013, s. 253) göre ekonomik, siyasal, askeri, iletişimsel ve kültürel yapılar devletler için eşit önemlilik arz ettiğini aralarında herhangi bir önceliğin bulunmadığını ve birinin eksikliğinde önemli aksamalar olacağına değinilmiştir. Hegemon aktörlüğünü Hollanda'dan devralan Britanya bu güce ulaşma aşaması açısından altyapısı ve zemini daha sağlamdır. Toplumsal yapı olarak 1215 Magna Carta'dan gelen ve 1639 'Haklar Bildirisi' ne kadar olan dönemde hem Britanya parlamentosu serbest ticareti teşvik etmiştir hem de keyfi vergi uygulamaları sınırlandırılmıştır. Sömürge ve deniz ticaretinden oluşan sermaye birikimi, Protestan iş ahlakı, donanma gücünün büyüklüğü ve pazar nüfusu ve ayrıca jeopolitik olarak ada ülkesi olması doğal koruma ve ulaşımın gelişiminde kullanılması Britanya'yı dönemin rekabet aktörlerinden oluşan Hollanda, Fransa, İspanya gibi devletleri geride bırakıp hegemon güç olmayı başarmıştır (Wallerstein, 2011, s. 26).

Bu özelliklerin yanında II. Ziraat Devrimi ve Ticaret Devrimi'yle beraber yukarıda da belirttiğim sebepler dahilinde Sanayi Devrimi Britanya'da gerçekleşerek Rostow'un deyimiyle *Take-off* (Kalkış) sağlanmıştır. Böylelikle hem toplumsal olarak, kültürel, yasal, askeri, ekonomik, teknolojik, ulaşım bakımından çağın öncüsü olmuş ve kapitalist dünya sistemini yönetecek hegemonik güce haiz olmuştur. Ayrıca Hollanda'nın sahip olduğu gücü de ele geçirerek hazır bir güç de elde etmiştir. Fakat iki Dünya Savaşı yaşayan ve sömürge devletlerinin getirdiği külfetlerle beraber teknolojinin gelişme ivmesi sonucu II. Dünya Savaşı sonrası itibarıyla artık yeni hegemonik güç yeni dünyadan veya yeni kıtadan çıkan ABD olacaktır. ABD'nin hegemon olmasının altyapısına bakmak gerekirse Rostow'un ifadesiyle (Rostow, 1966, s. 10-11) *kitlevi refah* çağına ilk olarak 1913-1914 yıllarında Henry Ford'un seri otomobil üretimine geçmesiyle ABD'de başlamıştır.

Böylelikle dünya savaşlarından kısmen izole olan veyahut daha doğru ifadeyle en az zarar gören devletlerden biri olarak sermayesinde herhangi bir tahriple karşılaşmayıp verimliliği de arttırarak II. Dünya Savaşı sonrası savaşta zor düşen öncü Avrupa kıtasına Truman Doktrini ve Marshall Yardımları aracılığıyla birçok yardım gönderen hegemonik ve nüfuz sahibi güç ABD olmuştur. Wallerstein'a göre 1990-1991 Körfez savaşıyla beraber ABD hegemonik gücünde kırılmalar başlamış ve diğer güçlerin varlığıyla beraber (multipolar) çok güçlü ve aktörlü yapının adımları atılmıştır (Elmas, 2012, s. 133-160).

3. Wallerstein'ın Merkez-Çevre ve Dünya Sistemi Modeli

Wallerstein'a göre kapitalist dünya sistemi sermayeye dayalı bir sistem olduğunu söylemiş ve bu sistemin sürdürülebilirliği açısından bir iş bölümüne dayalı olmasının gerekliliğini belirtmiştir. Bu iş bölümünün sınırı sadece devlet içi faktörler ile sınırlı kalmayıp dünya çapında bir iş bölümünü kapsamaktadır (Elmas, 2012, s. 155).

Wallerstein bu iş bölümünü üç tane hiyerarşik yapısal konum olduğunu belirtmektedir. Bunlar; dünya zenginliğinin büyük kısmına sahip ve bu ekonomik ve politik üstünlüğünü kullanarak bölgede hâkimiyeti sağlayıp onu kontrol eden en üst yapıya *merkez* (core) adı verilmektedir. Merkezin uluslararası ekonomi açısından kendisine tayin edeceği rolü oynamanın yanı sıra, ekonomi dışında da birçok açıdan merkeze bağlı onla birlikte

hareket eden ideolojik olarak denetlenen, teknoloji ve araştırma yoksunu ayrıca sistemde borçlanan ve merkezde üretilen malların pazar bulmasını sağlayan fakir ve güçsüz yapıda bulunan alt yapıya *çevre* (periphery) adı verilmektedir (Wallerstein, 1974, s. 272-273).

Bununla birlikte çevre statüsünü aşarak merkez kadar gelişmiş olmasa da belli bir gelişme sağlamış fakat devletçi veya korumacı bir takım ekonomik politikalarla çevre devlet olmaktan kurtulmuş hem merkez devlet hem de çevre devlet özelliklerine sahip arada kalmış genellikle büyük devlet ile müttefik olup orta büyüklükte devleti temsil eden ileride somut olarak örneklerini de vereceğimiz yapıya *yarı-çevre* (semi-periphery) adı verilmiştir. Bu devletler yarı-çevre konumlarını devam ettirememeye şartlara göre zamanla çevreleşebilir veyahut merkez özelliklerine sahip bir konuma erişebilecek imkâna kavuşabilmektedir (Arı, 2013, s. 256-257; Oran, 2001, s. 36).

4. Marksizm ve Temel Varsayımları

Marksist paradigmanın temel varsayımlarına bakmak gerekirse emperyalizm teorileri uluslararası ilişkileri ve olayları siyasal güçten ziyade ekonomik getirilere ve faktörlere dayandırmaktadır. Elbette bu tür görüşlerin büyük çoğunluğu Karl Marx ve Friedrich Engels felsefesini yansıtmaktadır. Bu felsefeyi açıklarken diyalektik materyalizm ana merkezde bulunmaktadır. Bu görüşlere göre daha çok Tanrı inancını bütünüyle inkâr eden bir bakış açısıyla beraber her şeyin temeline doğanın bizzat kendisini ve maddeyi ortaya koymaktadır. Maneviyatı reddederek felsefi materyal ile doğayı temellendiren Hegel idealizminin tersini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan Marx toplumu ve yapıyı tanımlarken ekonomik determinizme dayanan teoriler ile ekonomiyi baz alır. Hatta siyasal sistemi belirleyen yapının ekonomik sistem olduğunu belirtir (Arı, 2013, s. 234-235).

Merkez (core) ve *çevre* (periphery) anlamını ise Marx ve Engels egemen güçler ve ezilen sınıflar olarak tanımlar ve bu iki sınıfın arasındaki sınıf çatışmasını irdelemektedir. Bunu yaparken birçok kavram ile zenginleştirmiştir. Örnek vermek gerekirse bu savaşın sınıf savaşı olduğunu ifade eder ve şu şekilde betimler bu savaş; “özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa ve tek bir ifadeyle ise ezen ile ezilen” (Arı, 2013, s. 235) arasında gerçekleştiğini ifade eder.

Bu sınıf mücadeleleri ile ekonomik, siyasal ve toplumsal sistemde değişime neden olmuştur. Marksist görüş de analiz olarak bu çatışmayı tez, antitez ve sentez olarak tanımlamaktadır. Burjuvayı bir *tez* olarak ifade eden Karl Marx Proleterya’yı ise bir *anti-tez* olarak görür ve aralarında oluşacak çatışma ile beraber sonucun Sosyalizme yani *senteze* sonuç olacağını işaret eder. Böylelikle yönetici kapitalist yani egemen sınıfın *tez* tarafının, Proleterya yani ezilen halk yığınları *anti-tez* tarafından çatışma ile devriliş devrimle beraber yeni bir ekonomik, siyasal ve toplumsal yapının (*sentez*) ortaya çıkacağını ve bunun önce ulusal olarak daha sonra küresel çapta gerçekleşeceğini savunmaktadır (Arı, 2013, s. 234-237).

5. Rostow'un Kalkınma Modeli

Devletler kapitalist sistemde belli aşamalardan sonra merkez, yarı-çevre veya çevre diye adlandırdığımız hiyerarşik yapıda kendine yer bulmuştur. Devletlerin kalkınma yolunu açıklamada akla gelen ilk kişi Modernleşme Okulu teorisyeni tarafından oluşturulan Walt Withman Rostow'un ekonomik modernleşme modeli gelmektedir.

Bu modernleşme yolunda Rostow'un kalkınma teorisini beş safhaya ayırarak analiz etmiştir. İlk olarak *Geleneksel Toplum* (Traditional Society) olarak adlandırdığı aşama gelmektedir. Bu toplumda kişi başına düşen gelir düşük olup üretim teknikleri gelişmemiş veya en alt seviyededir. Bu yüzden üretim aşamasında dış şartlardan çok kolay olumsuz bir şekilde etkilenebilir ve uzun vadede verim almak çok güçtür. İş bölümünün gelişmediği bu toplumun ana sektörü tarımsal faaliyetler olduğu görülmektedir (Rostow, 1966, s. 9-10).

İkinci aşamada ise *Hazırlık veya Kalkışa Hazırlık Aşamasında* (Transitional Stage) olan toplum gelir. Bu aşama Geleneksel Toplumdan kurtularak kalkışı ve gelişmeyi sağlayacak etkenlerin hazırlığıyla geçmektedir. Kısacası geçiş dönemi olarak adlandırılan bu dönemde toprakta reformlar gerçekleşir, geçmişe oranla verimin artmasıyla sermaye birikiminin oluşması, eğitim, ulaşım, altyapı gibi yerlerde gelişme kaydedilir. Bu aşamaya ulaşan ilk devletin Batı Avrupa'da Britanya olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca Milliyetçilik bilincinin önemi bu dönemde ortaya çıkmıştır (Rostow, 1966, s. 9-10).

Üçüncü aşama ise *Kalkış Dönemindeki Toplum* (Take-off) olarak adlandırılır. En önemli aşama olarak kabul edilmekle beraber tabiri caiz ise eşik bu aşamada atlanır. Sanayileşmenin ilk aşamasıyla beraber düzgün bir gelişmeye karşı engel olabilecek unsurlar ortadan kalkmış ve iktisadi gelişimin tempo tuttuğu dönem olmuştur. Teknolojinin de gelişmesiyle beraber tarımda üretimin dış şartlardan kolayca olumsuz bir şekilde etkilenmesini önleyici araç ve gereçler üretilerek verimde artış olmuştur. Üretimde artan verim ile beraber sermayenin artmasıyla birlikte yatırımlar da artmıştır (Rostow, 1966, s. 6-35).

Rostow'a göre bazı devletlerin kalkış aşaması tarihleri şu şekildedir; "Britanya (1783-1802), Fransa (1830-1860), Belçika (1833-1860), Amerika Birleşik Devletleri (1843-1860), Almanya (1850-1873), İsveç (1868-1890), Japonya (1878-1900), Rusya (1890-1914), Kanada (1896-1914), Arjantin (1935-), Türkiye (1937-), Çin (1952-), Hindistan (1952-)" (Rostow, 1966, s. 52).

Modelin dördüncü aşaması ise *Olgunluk Dönemi* (Drive to Maturity) olarak adlandırılmaktadır. Bu olgunluk aşamasında toplum kendi ekonomik büyümesini kendisi sağlamaktadır. Artık teknolojik gelişmeler tüm alanlara yayılmıştır. Ekonomik faaliyetler düzenli bir şekilde gelişmektedir. Şehir nüfusunda büyüme artarken kırsal kesimde ise nüfus azalmaları gerçekleşmektedir. Artık bu dönemde öncü sektörler tarım yerine sanayi ve hizmet sektörleri olmuştur. Rostow'a göre bazı devletlerin teknolojik olgunluğa erişme tarihleri şöyledir: "Britanya (1850), Amerika Birleşik Devletleri (1900), Almanya (1910), Fransa (1910), İsveç (1930), Japonya (1940), Rusya (Sovyetler Birliği) (1950), Kanada (1950)" (Rostow, 1966, s. 9-10).

Kitleli Tüketim Aşaması (High Mass Consumption) Rostow'un kalkınma modelinin beşinci ve son aşamasıdır. Artık bu aşamada sistemin öncü sektörleri hizmet sektörü ve dayanıklı tüketim mallarıdır. Toplum bu aşamada arzdan çok talep ve refah içinde yaşamaktadır. Elektrikli aletlerin ve otomobillerin üretiminde ve tüketiminde yüksek artışlar gerçekleşir. Refah devleti artık dayanıklı malların üretimiyle beraber askeri ve dış politika alanlarında nüfuzu sağlamayı amaç bilmektedir. Vasıflı iş gücü artarken tarımda çalışanların sayısı gittikçe azalmıştır ve kent nüfusu artmıştır. Kitleli refah çağına ilk olarak 1913-1914 yıllarında Henry Ford'un seri otomobil üretimine geçmesiyle ABD'de başlamıştır. Batı Avrupa

ve Japonya ise bu çağa 1940-1960 yılları arasında girmiştir. Her dönemde önde olan Britanya'nın bu dönemde geride olmasının sebebi ise dünya savaşları, sosyal güvenlik, adil gelir dağılımına öncelik verme ve kolonilerde de hazırlığın başlatılması için gerekli maliyetler sebebiyle gecikme göstermiştir (Rostow, 1966, s. 10-11).

6. Merkez-Çevre Oluşumuna Etki Eden Coğrafi ve Emperyal Faktörler

Belirttiğimiz üzere devletlerin kapitalist dünyada hiyerarşik bir şekilde merkez, çevre ve yarı-çevre şeklinde oluştuğu görülmektedir. Bu kavramlar her ne kadar birer coğrafi ayırım teşkil etmeseler bile merkez devletler belli bir coğrafyada çevre devletlerde belli bir coğrafyada bulunmaktadır. Ancak bazen merkez ve çevre devletler birbirine çok yakın ve aynı bölgede olabilmektedir. Bu bölgesel ayırım çalışmalarını Kuzey-Güney ilişkilerinde arayan bağımlılık ve neo-Marksist yaklaşımlarda karşılaşılmaktadır.

Kuzey ve Güney ayırımına giden bu yaklaşımlarda Kuzey'i sanayileşmiş kapitalist devletlerden oluşan nüfuz alanı yüksek olan devletlerle ifade edilirken Güney'i bu gelişmelerden geri kalmış veyahut geri bırakılmış sanayi gelişimden yoksun ve yoksul devletlerin oluşturduğu kısım olarak adlandırılmıştır. Eğer bu oluşan kutuplaşmış yapı görmezden gelindiği takdirde Güney'de oluşan ekonomik eşitsizlik zemini, açlık, borçlar, gelişmelerden geri kalmışlık ve iç sorunlar gibi temel sorunların da göz ardı edilmesine yol açar. Eğer bu ayırım analiz edilmediği ve değiştirilmekle uğraşmadığı sürece az gelişmiş olan bölgelerin sorunlarının çözülmesi mümkün değildir. Bu yüzden Güney devletlere bakmak gerekirse bu devletler hem siyasi açıdan hem ekonomik açıdan geri kalmış, (Arı, 2013, s. 256-260) yukarıda belirttiğimiz Rostow'un gelişme ve kalkınma modelini tamamlayamamış, yoksul ve zayıf devletler olarak bilinmektedir.

Ayrıca birçok analiz bu devletleri ifade ederken üçüncü dünya ülkeleri tanımını da kullanmaktadır. 'Peki bu devletler neden gelişmedi?' sorusu aklımıza gelmektedir. Bu soruyu sormak ile tam cevabın alınması mümkün olduğunu düşünmemekle beraber soru bu şekilde sorulsa dahi cevabın kesinlikle iki farklı bakışla verilmesi zaruridir. İsteyen bu sebepleri arttırabilir fakat ikiye indirgemek gerekirse bu tip devletlere *gelişmemiş devletler* (undeveloped countries) ve dış güçler tarafından *gelişimi engellenmiş devletler* (underdeveloped countries) olarak ifade etmek daha doğru olacaktır (Arı, 2013, s. 260-274).

Underdeveloped countries tanımından önce (Undeveloped countries) değinmek gerekirse bu tip devletler zengin doğal kaynaklarına sahip olmamıştır. Birçok gelişmeye coğrafi, tarihsel ve sosyolojik doğal sebepler ile devlet geleneğinde de oluşmamıştır. Gelişme yapısının toplumda olgunlaşmaması sebebiyle ve bu kapitalist sistemde ekonomik boşluğun (gap) artı şekilde ilerlemesi sebebiyle bu devletler gelişme gösterememişlerdir (Arı, 2013, s. 260-274).

Fakat dış güçler tarafından gelişimi engellenmiş devletler bu kefedden ayrı tutulması gerekir. *Underdeveloped countries* olarak ifade edilen devletleri açıklamak hususunda Kuzey-Güney ilişkilerin özü, emperyalizm, bağımlılık, sömürge sistemini irdelemek gerekir. Bu tip devletlerde doğal kaynak bakımından elverişli ve stratejik açıdan önem arz eden devletler olmasına rağmen şaşırtıcı bir şekilde gelişemediğini bunu bir nüfuz sahibi yapının engellediğini ve kendi çıkarına uygun bir şekilde şekillendirdiğini görmekteyiz. Lenin'e göre (1992, s. 72) bu devletlerin gelişmesini engelleyen kendi ifadesiyle karteller ve kapitalist tekel

gruplar kendi iç pazarını paylaştıktan sonra sermaye birikim gereği dış pazarın verimliliğine bağlı olmasını dile getirir. Bu yüzden emperyalist ve kapitalist devletler doğal kaynakları ve stratejik önemi olan bölgeleri sömürgeler ve nüfuz bölgeleri olarak genişleterek oradan karşılıksız bir şekilde yararlanmaya (sömürmeye) başlar (Arı, 2013, s. 260-274).

Hatta genel ifade ile Kuzey devletleri ve Batı olarak da adlandırılan emperyalist devletlerin sömürge ve nüfuz alanı olarak belirlenen bölgeleri korumak ya da genişletmek için anlaşma yapmaktadır bu antlaşmalara Kautsky'in özel ifadesi ile *ultra-emperyalist* ya da Hobson'a ait özel ifade ile *inter-emperyalist* antlaşmalar olarak adlandırılmaktadır. Fakat şu da bilinmelidir ki kapitalist düzen içinde nüfuz bölgelerinin paylaşılması, paylaşmaya katılan güçlerin veya devletlerin gücü şartlara göre farklı gelişmeler göstermeleri ihtimal dahilindedir (Arı, 2013, s. 260-274).

Örnek vermek gerekirse Almanya'nın sömürge devletlerinden faydalanma başta Britanya'ya oranla çok kısıtlı olduğu için aralarındaki güç farkı çok fazlayken zaman geçtikçe yapılan paylaşma antlaşmaları ile Almanya büyüyerek güç dengesini alt üst etmiş ve dünya savaşına da ortam hazırlanmıştır. Keza aynı gelişmeler Japon-Rus ilişkilerinde de meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden anlaşıldığı üzere barışı sürdürebilmek amacıyla yapılan barışçı sömürü ittifakları ileride değişebilecek güç dengesiyle kaçınılmaz savaşlara yol açabilmektedir. Fakat yine de görüldüğü üzere Kuzey devletleri etkileşim içindedir. Bütün bu ifadelerde anlaşılacağı üzere Kuzey-Kuzey devletleri diyalog içine girip ortak çıkar belirleyerek aralarında müzakere ve mütareke edip anlaşarak Güney olarak ifade edilen devletleri sömürme işleminde anlaşmalı olarak çalışmaktadır. Fakat Güney-Güney ilişkileri tam aksine emperyalist devletler tarafından oluşturulan sınır sorunları, etnik çatışmaların alevlendirilmesi, ekonomik külfetler altına sokulması itibari ile günümüze kadar ortak bir politika belirleyemeyerek *böl ve yönet* (divide and rule) adlı emperyalist politikaya underdeveloped countries olarak ifade edilen gelişmeleri bir dış güç ile engellenmiş devletler olarak boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Bu gelişimi engellenmiş devletler o kadar çok müdahaleye uğramışlardır ki artık günümüzde Suriye ve Irak gibi bırakın sömürülen devlet olmayı artık *başarısız devlet* (failed state) konumuna getirilmiş ve yalnızca savaşın ve kaotik yapının olduğu bölgeler haline dönüştürülmüş ve bölgesel istikrarsızlıklara sebep olmuştur (Arı, 2013, s. 260-274).

Toparlamak gerekirse emperyalizmin kapitalist dünya sisteminin bir evresi olduğu az gelişmişlikle doğrudan ilgisi olduğunu belirtmek gerekir. Rosa Luxemburg'un belirttiği üzere (Arı, 2013, s. 248) kapitalist devletlerin gelişmesi ancak yukarıda belirttiğimiz gelişmemiş veyahut gelişimine engel olunmuş devletlerin varlığının zaruri olduğunu Batı'nın hammaddeyi karşılamak için bu devletlere ihtiyaç duymaktadır. Kısacası emperyalizm kapitalizmin vazgeçilmez sonucudur.

Ayrıca Andre Gunder Frank'ın da dediği gibi (Arı, 2013, s. 249), bir devletin neden gelişmediği iç olgulara bakılarak açıklanamaz bu geri kalmışlık veya geri bırakılmışlık kapitalist devletlerin kolonileştirme politikalarının bir sonucudur. Sonuç olarak merkez, çevre ve yarı-çevre olarak belirtilen hiyerarşik yapı kapitalist dünyada gelişen gelişmeler sonucu oluşmuştur.

7. Neo-Marksist ve Emperyalizm Teorileri

Arı (2013) çalışmasında şöyle ifade etmiştir:

Lenin'den etkilenen Sweezy de emperyalizmi dünya ekonomisinin gelişiminde bir aşama olarak tanımlamaktadır. Sweezy'e göre bu aşamaları beş başlıkta ayırarak şöyle ifade etmiştir; birinci başlıkta bu aşamada endüstri malları için dünya pazarında ileri kapitalist ülkeler rekabet halindedir ikinci başlıkta tekelci sermaye hâkim sermaye şekli olmuştur, üçüncü başlıkta ise birikim sürecinin zıtlaşmaları öyle bir derecede olgunlaşmıştır ki sermaye ihracı dünya ekonomik ilişkilerinin belirgin özelliğidir. Bu temel ekonomik koşulların bir sonucu olarak iki özellik daha ortaya çıkmıştır: Bunların ilki dördüncü başlıkta ifade edildiği gibi dünya pazarında birbirinin ardı sıra, boğaz boğaza düşmanlık ve uluslararası tekeli birleşmeye yol açan ciddi rekabet ve beşinci başlıkta ifade edildiği üzere dünyanın işgal edilmemiş yerlerin önde gelen kapitalist güçler (ve onların uyduları) tarafından paylaşılması olmuştur (s. 242).

Kapitalist güçlerin bölgeleri yeniden paylaşma rekabetine girmelerinin sebebi yukarıda da belirttiğimiz üzere konjonktürel gerçekliğin sürekli değişmesi ve bu sebeple beraber güç dengesinin her an değişmesi ve kapitalist güçlerde sürekli genişleme ihtiyacının doğması sebebiyle bu rekabetin tekrar paylaşılmaya geçilmesi gücün sürdürülebilirliği açısından bir önem teşkil etmektedir.

Neo-Marksist teorilerin bakış açılarına göre ise emperyalizmin oluşmasındaki ana neden uluslararasılaşma sürecinin bir sonucu olarak görülmektedir. Sermayenin birikmesiyle katlanan bu sürece bakacak olursak Neo-Marksistlere göre emperyalizmin en büyük aracı çok uluslu şirketlerin olduğu görülmektedir. Kontrolünün ve kuruculuğunun güçlü devletlerde bulunan çok uluslu şirketler az gelişmiş devletlerin ekonomisini ve politikasını doğrudan etkileyebilmektedir. Neo-Marksist teorilere göre dünya ekonomisi günümüze kadar üç aşamadan geçmiştir.

İlk aşama olarak alınan olay ticaret devrimiyle beraber bu ticaret yoluyla kurulan ve mal alışverişlerinin gerçekleştiği dönemde iş bölümü söz konusu olmuştur. Bu iş bölümü ilk önce kapitalistleşen bölgelerin gereksinimini karşılayacak bir şekilde uygun anlamda bir iş bölümü gerçekleşmiştir. Bir diğer deyişle ifade etmek gerekirse az gelişmiş devletler kapitalistleşen devletlerin gereksinimlerinin karşılandığı bölgeler olarak görülmüştür. Kısacası bu iş bölümü kapitalistleşen dünyada bir ihtiyaç olarak doğmuştur (Keyder, 1979, s. 31-34).

İkinci aşamada ise artık kapitalistleşen devletlerde kapitalizmin tamamen yerleştiğini ve bu devletlerin az gelişmiş devletlere yaptıkları yatırımlarla bölgenin ticaret potansiyelini arttırmıştır. Kapitalist devletlerin sermayeleri az gelişmiş devlette kendine ihtiyaç olan malların üretilmesine yönlendirilmiştir. Böylelikle iş bölümü daha ileri bir seviyeye taşınmıştır. Bu aşamaya ticari sermayenin uluslararasılaşma dönemi olarak ifade edilmektedir (Keyder, 1979, s. 31-34).

Üçüncü aşamada ise üretici sermayenin uluslararasılaşma dönemine girdiğini ve uluslararası düzeyde iş bölümünü tayin eden öge, sermayenin bütün dünya düzeyinde üretim kararları alabilmesidir. Tüm aktörlerin katılımıyla bu aşamada dünya düzeyinde ekonomik artı değerler çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra üretici sermaye devletlerin kazandığı

nitelikte beraber gelinen safhada üretim kararları alınırken dünya ekonomisi içinde herhangi bir devlet veya bölge olası bir üretim yeri olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Keyder, 1979, s. 31-34).

8. Çağdaş Dünyada Merkez-Çevre Devletleri

Günümüzde *merkez* (core) devletlere bakmak gerekirse Babones ve Alvarez-Rivadulla'nın 2007'de gerçekleştirdiği 28 yıllık bir emeğin ardından gelen verilere göre; "Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hong Kong, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zellanda, Norveç, Singapur, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin" dahil edildiği görülmektedir. Günümüzdeki yarı-çevre (semi-periphery) devletlerini ise; "Belize, Brezilya, Şili, Fiji, Macaristan, Jamaika, Malezya, Meksika, Panama, Seyşeller, Güney Afrika, Tunus, Uruguay ve Türkiye" olarak belirlemiştir (Babones ve Alvarez-Rivadulla, 2007, s. 3-22).

2008 yılı itibarıyla tüm dünyanın yüzleştiği küresel krizden sonra Yunanistan, İrlanda, İspanya gibi devletlerin bu özelliklerini kaybettiği anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere konjonktürel gerçekliğe göre ve dünyada değişen dengelerle beraber yukarıdaki birçok devletin yeri garantide olmamakla beraber bazı devletlerin artık o düzeyde olmadığını krizden daha çok etkilendiğini görmekteyiz. Bu krizin devamı söz konusu olup ekonomik bunalıma girme ihtimaliyle tabloda devletlerin daha az olacağı aşikârdır.

Ayrıca, listede yer almamakla birlikte, dünya ekonomisine olan etkisi göz ardı edilemeyecek devletlerin başında Çin gelmektedir. Her ne kadar kapitalist dünyanın dışında olduğu yargısıyla listelere alınmasa dahi ekonomik bir güce sahip olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Wallerstein'in belirttiği hegemonik güçlerden sonra dünyanın artık *unipolar* (tek başlı) hegemon yerine *multipolar* (çok başlı) hegemon devletlere ve küresel gücün yanı sıra bölgesel güçler ve küresel güçlere köprü görevini üstlenecek aktörlerin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Özellikle Türkiye'nin 2000'lerin başında atlattığı krizle beraber (soft power) yumuşak gücünü ivme kazandırarak büyüdüğü bir gerçektir. Son yıllara da geldiğimizde dünyada yaşanan büyük krizlere rağmen Türkiye'nin ekonomik büyümesine devam etmesiyle beraber bölgede söz sahibi olmaya başladığı ve çevre devlet sınıfından kurtulup yarı-çevre konumuna geldiğini ve ayrıca yukarıda ifade ettiğim üzere bölgesel güç ve köprü görevi görmeye başladığını ve bölge politikalarında daha bağımsız bir tavır takındığına şahit olmaktadır. Şartların ve güç dengelerinin sürekli değiştiği kapitalist dünya sisteminde devamlılığı ve sürdürülebilirliği sağlama adına Türkiye'nin hem iç politikası hem dış politikası hem de ekonomik politikalarında istikrarı sağlaması gerekmektedir. Sosyal Darwinizm'in olduğu sistemde sürekli hazır ve güçlü durmak her aktör açısından zaruri bir gereklilik arz etmektedir.

9. Herbert Spencer Sosyal Darwinizm

Sosyal Darwinizm'i açıklayanların başında Comte'un pozitivizmini Britanya'da geliştiren Herbert Spencer gelmektedir. Herbert Spencer toplumu model olarak organizmacı bir modele benzetmektedir. Bu sebeple Darwin'in *evrim* teorisindeki biyolojik organizmanın

gelişimini toplumsal değişme teorisine uyarlayarak geliştirmiştir. Herbert Spencer'a göre toplumsal değişme basit homojen toplumlardan karmaşık heterojen toplumlara doğru giden evrimsel bir yol izlediğini ifade etmiştir. Bu süreçte doğal seleksiyon sonucunda çevresine farklılaşarak bütünleşme yoluyla uyum sağlayan toplumların hayatta kaldığını bunu başaramayanların ise yok olduğunu savunmaktadır. Buradan da anlaşıldığı üzere bu uyumu sağlayan merkez (core) devletler güçlü olarak ifade edilir ve ayakta kalıp varlığını sürdürebilmektedir. Diğer taraftan bu uyumu sağlayamayıp çevre (periphery) konumunda kalan devletler güçsüz olarak ifade edilir ve güçlüler tarafından ezilerek varlıklarını sürdürebilmeleri mümkün gözükmemektedir. Herbert Spencer bu ifadeleri insan toplumlarını tanımlamak amacıyla kullanmıştır. Bu nedenle Herbert Spencer'ın genel yaklaşımı *Sosyal Darwinizm* olarak da adlandırılmaktadır (Spencer, 1893, s. 436).

10. Yapısalıcı Merkez-Çevre Teorileri ve Malezya Örneği

Örneklerden de görüldüğü üzere merkez çevre gibi devletlerin varlığı tartışılmaz bir gerçektir. Buna ek olarak Galtung'a göre (1991, s. 319-331) bir devlet, kendi içinde de yapısal olarak merkez çevre olarak ayrılabilir. Bu ifadeye verilebilecek en iyi örnek olarak karşımıza Güneydoğu Asya devleti olan *Malezya* gelmektedir. Malezya bilindiği üzere iki tane yarımada parçasından oluşmaktadır. Başkenti Kuala Lumpur olan Batı Malezya yarımadası sosyo-ekonomik açıdan daha gelişmiş olmakla beraber merkez olarak bilinmekteyken, Sarawak ve Sabah merkezlerinin bulunduğu Doğu Malezya kısmı ekonomik açıdan batıya bağımlı yoksul bölge olarak çevre olarak bilinmektedir.

Bu ayrım 1970'li yıllarda Malezya'da yaşanan endüstriyel gelişim ve ekonomik kalkınma sonucu özellikle Doğu Malezya'yı olumsuz yönde etkilemesiyle beraber oluşmuştur. Uluslararası Japon Şirketleri'nin Batı Malezya'da gerçekleştirdikleri ortaklıklarla beraber Batı Malezya'nın refah açısından hızla geliştiği gözlemlenmiştir. Bu gelişmeler devam ederken Malezya hükümeti Batı kısmı eyalet toprakları olarak sosyo-ekonomik ve siyasal olarak daha merkezi bir duruma getirirken, Doğu kısmını federal topraklar olarak ayırarak ikisi arasında yönetimsel olarak da ayrıma gitmiştir (Drabble, 2004).

Böylelikle aralarında oluşan refah seviyesi farkı git gide daha yüksek seviyelere ulaşmasını hızlandırmıştır. Zira Batı Malezya'ya hem Doğu Malezya'dan iç göçler hem de diğer komşu devletlerden göçler olmuş nüfus artmıştır. Eğitim düzeyi gelişmiş, maaşlar iyileştirilmiş, turizm merkezi olmuş, serbest ticaret merkezleri, altyapı, ulaşım, telekomünikasyon olarak da Batı Malezya Doğu Malezya'dan çok daha fazla gelişme göstermiştir. Batı'da bunlar gelişirken Doğu'da ise eğitim seviyesi daha düşük olup insanlar öncü sektör olarak tarımsal faaliyetlerle uğraşarak düşük ücretler karşılığında pirinç üretiminde çalışmaktadırlar (Drabble, 2004).

338,1 Milyar dolar Gayri Safi Milli Hasıla'ya sahip büyüme oranının %6 olduğu Malezya'da bu zenginliğin çoğu Kuala Lumpur merkezli Batı Malezya'ya kaldığı görülmektedir. %11 işsizlik oranının büyük çoğunluğunu ise Doğu Malezya'da yaşayan halk tarafından oluşturduğu bilinmektedir. (World Bank, 2019) Ayrıca birçok konuda Doğu kesim Batı'dan daha geri kalmakla beraber Batı Malezya'ya bağımlı olmaktan kurtulamamışlardır.

SONUÇ

Coğrafi keşifler, toprak reformları ve ticaret devrimleri sonrası Sanayi Devrimi'nin olmasıyla beraber oluşan sermaye birikimi ve dünyadaki ekonomik sistemin geniş ölçekte kapitalist sisteme adapte olmasıyla kapitalist dünya sisteminde hiçbir kaynak hiçbir aktöre adil dağılmayarak güç dengelerinde değiştirici bir rol oynamıştır. Bu eşitsizlikten dolayı bir kesim aşırı sermaye birikimiyle birlikte güçlenerek hiyerarşik bir yapının oluşmasını sağlamış ve kendini *merkez* (core) konumuna yerleştirerek bu konumda olmayan bölgelere hem siyasi anlamda hem de askeri, kültürel, teknolojik, ekonomik hatta ve hatta dinsel olarak nüfuz uygulamış ve kendi çıkarına göre şekillendirmiştir.

Bu nüfuzu sağlayan büyük güçler bunu sürdürülebilirlik adına yaptıkları icraatlarla beraber aralarında oluşan ekonomik ve güç farkını daha da açmış hatta bazı devletlerde ise sömürmek ile kalmamış devletin *başarısız devlet* (failed state) konumuna gelmesine sebep olmuş ve milyonlarca insanın olumsuz etkilenmesini sağlamıştır. Diğer bir anlamda açıklamak gerekirse kendisinin refahını sağlamak amacıyla diğer bölgeleri kaosa ve istikrarsızlığa sürmekten kaçınmamış olmakla beraber bunu amaç olarak belirlediği saptanmıştır.

Merkez (core) devletin her alanda sağladığı bu güçlü nüfuz *çevre* (periphery) devletinin büyümesini engelleyen en büyük unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca günümüzde uluslararası sistemde konjonktürün izin verdiği kadarıyla kendini ekonomik iş bölümünden kurtarıp korumacı-devletçi modelle kendini toparlayıp ihracata yönelmiş başta Japonya, Güney Kore ve kısmen Türkiye gibi devletler ve bir diğer yol olan merkez devletlerinin kendilerine belirlediği partner yardımıyla köprü görevi görmüş ve merkez devletlerin mallarının dağıtımında rol oynamış başta İsrail ve dolaylı olarak Türkiye gibi devletler *çevre* (periphery) statüsünü aşarak *yarı-çevre* (semi-periphery) statüsüne ulaşabileceğini de belirtmek gerekmektedir. Öte yandan Babones ve Alvarez-Rivadulla'nın 2007'de gerçekleştirdiği ekonomik araştırmalarda Yunanistan, İspanya ve İrlanda devletlerinin merkez devlet olarak görülmesi fakat ardından ekonomik bir krizle ne kadar kırılğan olduklarını statü değişikliğine uğradıklarını da görülmüştür. Yukarıda bahsettiğimiz hegemon güçler nasıl değişebilmekteyse devletlerin statüleri de olumlu ve olumsuz anlamda değişebildiği yapının durağan bir yapı değil daha çok dinamik bir yapı olduğu aşikârdır.

Makale, kapitalist dünya sistemi içinde gelir dağılımındaki eşitsizlik, güç dengelerini değiştiren temel unsurlardan biri olduğu bulgusunu vurgulamaktadır. Bu değişen güç dengeleriyle merkez-çevre ilişkisi, yalnızca ekonomik değil, siyasi, kültürel ve askeri alanlarda da kendini göstermiştir. Devletlerin uluslararası sistemdeki statüleri, dinamik bir yapıya sahip olup, ekonomik ve politik krizler sonucunda değişiklik gösterebilmektedir. Sanayi Devrimi'nin etkileri sadece sermaye birikimi ile sınırlı kalmayıp, teknolojik ilerlemeler ve sosyal yapılarla da desteklendiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada da görüldüğü üzere modern kapitalist dünya sistemine geçişin ve bu yapının oluşumu, gelişimi ve yapısının incelenmesinde merkez-çevre teorilerinin yanında globalist, pluralist, realist, neorealist, liberalist, neoliberalist, marxist, neo-marxist, bağımlılık

teorileri ile yapısalcı ve Kuzey-Güney ilişkilerini inceleyen yaklaşımlar ile beraber bakmak ve irdellemek zaruridir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapmış olduğum bu çalışmada sunmuş olduğum veri ve analizleri, elde ettiğim bilgileri, belgeleri ahlaki kurallar ve akademiye uygun kurallar çerçevesinde elde ettiğimi bildiririm. Yine elde ettiğim tüm bilgileri, dokümanları ve neticeleri bilimsel kaynaklardan etik kurallarına uyararak yararlandığımı bildiririm. Yaptığım çalışmamda faydalandığım tüm eserlerin uygun atıflarda bulunarak kaynak gösterimi yaptığımı ve kullandığım verilerde bir farklılık oluşturmadığımı, çalışmamın özgünlük yönünden uygunluğunu bildiririm. Aksi bir hal ortaya çıktığında aleyhime oluşacak her türlü hak kayıplarını kabul ettiğimi açıklarım.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Hazırlanmış olan bu çalışma sadece bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arı, T. (2013). *Uluslararası ilişkiler teorileri çatışma, hegemonya, iş birliği*. MKM Yayınları.
- Babones, S. J. ve Alvarez-Rivadulla, M. J. (2007). Standardized income inequality data for use in cross-national research. *Sociological Inquiry*, 77(1), 3-22. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2007.00175.x>
- Bilton, T., Bonnet, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2008). *Sosyoloji*. Siyasal Yayınevi.
- Drabble, J. (2004). The economic history of Malaysia. <http://eh.net/encyclopedia/economic-history-of-malaysia/> adresinden 14 Temmuz 2018 tarihinde alınmıştır.
- Elmas, F. (2012). Modern dünya-sistemi analizi ve dış ticaret. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(Özel Sayı), 133-160. <https://doi.org/10.5455/ey.20010>
- Galtung, J. (1991). The center-periphery theory of imperialism. W. C. Olson (Ed.), *The theory and practice of international relations* (8. Baskı., s. 319-331) içinde. Prentice Hall International.
- Keyder, Ç. (1979). *Emperyalizm, azgelişmişlik ve Türkiye*. Birikim Yayınları.
- Lenin, V. I. (1992). *Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması* (9. Baskı). (C. Süreya, Çev.). Sol Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1917).
- Oran, B. (2001). *Türk dış politikasının teori ve pratiği: Türk dış politikası kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (1. Baskı). İletişim Yayıncılık.

- Rostow, W. W. (1966). *İktisadi gelişmenin merhaleleri, komünist olmayan bir manifesto*. (E. Güngör, Çev.). Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları Yayınevi. (Orijinal eserin basım tarihi 1966).
- Spencer, H. (1893). *The principle of sociology*. D. Appleton and Company.
- Wallerstein, I. (1974). *Modern-World system: Capitalist agriculture and the origins of the European World-Economy in the sixteenth century*. (1. Baskı). Academic Press.
- Wallerstein, I. (1993). Patterns and perspectives of the capitalist world-economy. P. R. Viotti ve M. V. Kauppi (Ed.), *International relations theory: Realism, pluralism, globalism* (2. Baskı, s. 227-233) içinde. Macmillan Puplicshin Co.
- Wallerstein, I. (2002). *Modern dünya-sistemi* (2. Baskı, Cilt 1). (L. Boyacı, Çev.). Bakış Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 1980).
- Wallerstein, I. (2011). *Modern dünya-sistemi* (Cilt 3). (L. Boyacı, Çev.). Yarn Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1989).
- World Bank. (2019). Economic data of Malaysia. <https://data.worldbank.org/country/malaysia> adresinden 15 Ekim 2019 tarihinde alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Globalists, compared to other theorists, tried to explain the international system with economic concepts. For this reason, in order to understand the modern world system, they have tried to evaluate it by meeting the capitalist and their historical development. While realists approached this as an individual (person) and state, and neorealists were more oriented towards the state and system as globalism, on the other hand, pluralism approached this system in a different way. The difference between globalists and pluralists is a structuralist approach to the analysis of the international capitalist system.

In the content of this article, in addition to the globalist approach and globalist theories of the modern world system, besides the different theories, the transition of the system to the modern world consists of the historical development of the Core-Periphery formation and the evaluation of different perspectives together with its historical examples and actors. For this reason, keeping into consideration many elements, the article on the Core-Periphery theories was shaped according to these factors.

After the geographical discoveries, land reforms and trade revolutions and with the occurrence of the Industrial Revolution and the accumulation of capital, world history got to know the capitalist system; as we can see in the capitalist world system, there is no fair income distribution to any actor. Thus, this played a huge role in turning around the power balance. Due to this imbalance, while one side was getting enriched and strengthening its capital and created a hierarchical establishment that put them in a core location, the zones which were not under this location and population were being shaped according to their own interests from all perspectives political, military, cultural, technological, economic, and even religiously practised. The great powers that provided this in order to carry on with what they have done, together with their accomplishments, also led to the fact that the economic and power differences between them and the countries that were not exploited caused these types of

regimes to become failed states and affected negatively the lives of millions of people. In other words, in order to obtain its prosperity and welfare, it doesn't hesitate to drive the other regions into chaos and instability but also we can observe that it can define this behavior as a goal. This strong penetration of the core country in every field emerges as the biggest factor that prevents the growth and prosperity of the periphery states.

Also, today as far as permitted by the conjuncture in the international system rescues itself from the economic division of labor restructures according to a state-protectionist model primarily oriented to export, countries like Japan, South Korea and partly Turkey act as a bridge with the help of partners that set by the central countries, these countries make sure the distribution of goods of the central countries thus we can see that countries like Turkey and Israel can surpass the status of periphery-country and reach a new status the one of semi-periphery country. On the other hand, in economic research, we see that the countries of Greece, Spain, and Ireland are considered to be central countries, but then we can observe how fragile they are just after an economic crisis; they can quickly change their status. If the hegemonic powers mentioned above can be changed, it is evident that the structure in which the countries can change their status positively and negatively is not a static structure but rather a dynamic structure.

The article emphasizes the finding that income inequality within the capitalist world system is one of the key factors altering power dynamics. Along with these shifting power dynamics, the core-periphery relationship has manifested not only in economic terms but also in political, cultural, and military domains. The status of states within the international system is dynamic and can change as a result of economic and political crises. It is also concluded that the effects of the Industrial Revolution were not limited to capital accumulation, but were supported by technological advancements and social structures.

As you can see in the article, the analysis of the transition into the modernist capitalist world system, the formation and development of this structure along with the analysis of the structure besides the Core-Periphery theories, it is essential to research and scrutinize together as well as the Globalist, Pluralist, Realist, Neorealist, Liberalism, Neoliberalism, Marxist, neo-Marxist, Dependence theories and Structuralist and North-South relations approaches. Within the framework of this theory, the Malaysia example was shown as a case study in this article .

KAMUSAL ALAN VE KAMUOYU İLE İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYANIN DEMOKRASIYE ETKİLERİ VE E- DEMOKRASİ KAVRAMI

Vahap GÖKSU¹

Öz

Temsili demokrasinin işleyiş prensipleri açısından temsil sistemine dayanması, halkın önemli bir kesiminin siyasal süreçlerden ve demokratik katılma faaliyetlerinden dışlanmasına yol açan bir takım meşruluk krizlerini de beraberinde getirmiştir. Yaşanan temsil ve katılma krizlerinin aşılabilmesi için yurttaşların kamusal alanda ve karar alma süreçlerinde daha fazla varlık göstermesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamuoyu hakkında daha çok bilgilendirilmiş ve kanaatlerini özgürce dile getirebilen bireylerden oluşan bir toplumda siyasal kararlar da daha demokratik süreçlerden geçerek alınmış olacaktır. Temsili demokrasinin kurumlarının vatandaşların söz konusu karar alma süreçlerine katılımını sağlayacak araçları sunmada eksiklikler yaşamaması, bu konuda yeni araç ve ortam arayışlarına neden olmuştur. Bu bağlamda sosyal medyanın bu arayışlara çözüm olabilecek birtakım niteliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Bireysel ve toplumsal yaşamın her alanında yaygın bir biçimde kullanılan sosyal medya, siyasal, kültürel ve ekonomik bütün sistemleri de kendi çalışma prensipleri çerçevesinde etkilemektedir. Sosyal medyanın etkileşime dayalı özellikleri nedeniyle kamusal müzakere alanı oluşturma potansiyelinin varlığı, demokratik süreçlere katılma açısından yurttaşlara yeni imkânlar sunmaktadır. Artık kamuoyu ve kamusal alanın sosyal medya platformları ve internet ağları üzerinden de oluşabileceği düşünülmektedir. Bu durum demokratik süreçlerin ve hatta bütünüyle demokrasinin kendisinin de yeniden şekillenmesine, internet ve sosyal medya bağlantılı yeni bir demokrasi anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çalışmada sosyal medyanın, kamuoyu, kamusal alan ve demokrasi ile ilişkisi üzerine literatür taramasına dayalı bir betimsel analiz yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sosyal Medya
Demokrasi
Kamuoyu
Kamusal Alan
E-Demokrasi

Makale Hakkında

Teorik Makale

Gönderim Tarihi : 21.07.2024
Kabul Tarihi : 06.09.2024
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1519916

¹Dr. Öğr. Üyesi., Selçuk Üniversitesi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: vahapgoksu@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5606-6792.

THE EFFECTS OF SOCIAL MEDIA ON DEMOCRACY AND THE CONCEPT OF E-DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF THEIR RELATIONSHIP WITH PUBLIC SPACE AND PUBLIC OPINION

Abstract

The fact that representative democracy is based on the representation system in terms of its operating principles has brought about a number of legitimacy crises that lead to the exclusion of a significant segment of the public from political processes and democratic participation activities. In order to overcome the current representation and participation crises, it is a necessity for citizens to be more present in the public sphere and in decision-making processes. In a society composed of individuals who are more informed about public opinion and can express their opinions freely, political decisions will be made through more democratic processes. The fact that the institutions of representative democracy experience deficiencies in providing tools that will enable citizens to participate in the decision-making processes has led to a search for new tools and environments in this regard. In this context, social media is thought to have some qualities that can be a solution to these searches. Social media, which is widely used in almost every aspect of individual and social life, affects all political, cultural and economic systems within the framework of its own operating principles. The existence of social media's potential to create a public negotiation space due to its interaction-based features offers citizens new opportunities to participate in democratic processes. It is now thought that public opinion and the public sphere can also be formed through social media platforms and internet networks. This situation has led to the reshaping of democratic processes and even democracy itself as a whole, and the emergence of a new understanding of democracy connected to the internet and social media. In the study, a descriptive analysis was conducted based on a literature review on the relationship of social media with public opinion, public space and democracy.

Keywords

Social Media
Democracy
Public Opinion
Public Space
E-Democracy

Article Info

Theoretical Article

Received : 21.07.2024
Accepted : 06.09.2024
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1519916

Kaynakça Gösterimi: Göksu, V. (2024). Kamusal alan ve kamuoyu ile ilişkisi bağlamında sosyal medyanın demokrasiye etkileri ve e-demokrasi kavramı. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 529-547.

Citation Information: Goksu, V. (2024). The effects of social media on democracy and the concept of e-democracy in the context of their relationship with public space and public opinion. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 529-547.

GİRİŞ

Özgür bir kamusal alan ve kamuoyu varlığının, demokrasinin gerçek anlamıyla uygulanabilmesi için gerekli olan koşullardan biri olduğu kabul edilmektedir. Kamuya ilişkin sorunların konuşulup tartışıldığı ve kamuoyunun ortaya çıktığı yer anlamıyla kamusal alan, zamanın ruhu içerisinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve sosyal medyanın etki alanını artırdığı dönemlerden itibaren kamusal alan ve kamuoyunun yeni anlamlar kazandığı, dolayısıyla demokrasi uygulamalarının da bu bağlamda şekillendiği düşünülmektedir. İnternet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ve sosyal yaşam içine nüfuz etmesinin de gözle görünür şekilde artması, sosyal medyanın oldukça kısa sayılabilecek bir süre içerisinde geniş kitleleri etkileyebilecek bir araç haline gelmesine de yol açmıştır. Karşılıklı etkileşim temelli bir paradigmaya dayanan sosyal medya bu özelliği itibarıyla, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel pek çok sistemde de önemli değişikliklere neden olmuş, mevcut kavram, kuram, süreç ve modelleri de kendi işleyiş paradigması çerçevesinde değiştirmiştir.

Sosyal hayatı bu kadar yoğun etkileyen ve onu dönüştüren bir araç olarak sosyal medyanın kamusal ve siyasal alanı değiştirmemesi düşünülemez. Sosyal medyanın siyasal süreçlerde daha katılımcı bir demokrasi ve kamusal alan doğabilmesi için gerekli olan değişimi sağlayacak bir araç olduğu sıkça dile getirilmektedir. Geleneksel medyanın kamuoyuna katılım konusunda koyduğu engelleri kaldıracağı iddia edilen sosyal medya bu anlamda daha çok sesli bir kamuoyu için de umut vaat edici kabul edilmektedir. Yine aynı şekilde etkileşim konusunda zaman ve mekân sınırlarını kaldıran sosyal medyanın, oluşturduğu iletişim imkanları ile siyasete katılma konusunda da önemli bir potansiyel yaratacağı düşünülmektedir. Bu dönüşümler çerçevesinde doğal olarak, kamuoyu, kamusal alan ve demokrasi gibi kavramlar eski tanımları ve işleyiş mantıkları çerçevesinde düşünülemez. Bu nedenle sosyal medyanın bahsi geçen kavramlarla olan ilişkisi ve kavramlara etkileri detaylı bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu amaçla çalışmada sosyal medyanın kamuoyu, kamusal alan, demokrasi gibi kavramlarla olan ilişkisi incelenmiş, aralarındaki etkileşim değerlendirilmiştir.

1. Sosyal Medya Kavramı

2000'lerden bu yana itibaren bilgi-iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve internet, insani var oluşun her alanında vazgeçilmez ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlayan ve toplumsal yaşama ait alışkanlıkları ve davranışları kendine has yöntemlerle dönüştüren bir kitle iletişim aracı olan sosyal medyanın doğmasına neden olmuştur. Kullanışlı bir iletişim aracı olan bu yeni medya türü, bu özelliğinin yanında, zaman ve mekân farkını ortadan kaldıran sonsuz ve dağınık bir kütüphane, kullanıcıların bireysel habercilik yapabilecekleri bir yayın organı ve dünyanın geri kalanına ulaşma olanağı sunan bir pazarlama alanı (Ersöz ve Meral, 2007, s. 149) olarak kabul edilmektedir. İnternet teknolojileri aracılığıyla karşılıklı etkileşime imkân sunan uygulamaların tamamı sosyal medya başlığında tasnif edilmektedir. Yeni medya teknolojileri ile birlikte insan hayatına giren sosyal medya platformlarının en göze çarpan özelliği karşılıklı etkileşim kapasitelerinin yüksekliğidir. Yeni medya araçlarının geleneksel kitle iletişim araçlarından farklılaşmasını sağlayan etkileşim, eş zamansız olabilme ve kitlesizleştirme gibi özelliklerini (Geray, 2003, s. 18-19) barındıran sosyal

medya ağları, herhangi bir bilgi veya içeriğin anlık olarak paylaşılmasına ve dünya çapında iletişim kurulabilmesine imkân sunan platformlar (Lariscy ve ark., 2009, s. 314) olarak tanımlanmaktadır. Kullanıcıların içerikleri üretebildikleri veya üretilen içeriklerle yorum yazmak, beğenmek ve benzeri eylemler üzerinden etkileşime girebildikleri sosyal medya platformları, internet ağı içerisinde yer alan blog ya da mikro blog ve diğer sosyal paylaşım sitelerini kapsamaktadır.

Sosyal medya kavramı, bilişim teknolojilerinin ilkel dönemi olarak kabul edilebilecek Web 1.0 teknik altyapısı yerine, kullanıcıların etkin bir şekilde iletişim süreçlerine dâhil olabildikleri bir teknik altyapının mümkün olabildiği Web 2.0 dönemine ve sonrasına atfen kullanılmaktadır. Bu teknolojik gelişme ile internet sadece belirli kişilerin içerik oluşturabildiği bir platform olmaktan çıkmış, isteyen bütün kullanıcıların içeriklere etki edebilme imkânı ile birlikte sosyal medya platformları doğmuştur (Kaplan ve Haenlein, 2010, s. 61). Bu yüzden Web 2.0 ile sosyal medya kavramları çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılsa da çevrimiçi teknolojiler ve yazılımla ilgili konularda Web 2.0, bu teknolojilerin toplumsal iletişime ilişkin yönleriyle ilgili olan sosyal yanları için ise sosyal medya kavramını kullanmak daha doğru olacaktır (Constantinides ve Fountain, 2008, s. 232). Özeldir sosyal medya platformları genelde internet ve bilişim teknolojilerinin sosyal yaşam içerisinde varlığını daha çok hissettirmeye başlaması ile birlikte toplumda var olan iletişim kurma üslupları, çalışma yöntemleri, tüketim biçimleri ve daha pek çok toplumsal alışkanlık değişmiş (Whittaker, 2004, s. 18), sosyal medya toplumsal ilişkileri dikey ve hiyerarşik olmaktan çıkararak, yatay iletişimi mümkün kılan bir araç haline gelmiştir. Bu bağlamda sosyal medya Castells'in (2016, s. 2) tabiriyle "iletişim ağlarının toplumsal ve örgütsel manzarasını değiştiren" bir yapıya sahiptir.

Özetle, kullanıcıların kendi istekleriyle profillerini oluşturdukları ve yine kendi oluşturdukları listelerdeki kişi ve konulara ilişkin içerikleri takip etme olanağına sahip oldukları internet tabanlı platformlar olarak tanımlanan (Boyd ve Ellison, 2007, s. 211) sosyal medya ağları, kullanıcıların bir ortak paydada uzlaşmaya varmalarını ve ilgilerini çeken konularda bilgiye ulaşabilmelerini sağlayan, içeriklerin genellikle kullanıcılar tarafından üretildiği doğal ve samimi (Evans, 2008, s. 31) paylaşım mecralarıdır. Bu bağlamda kullanıcılar açısından sosyal medya üzerinden kurulan bağlar, kodlama ve yazılımlardan ibaret bir dijital iletişim aracının sanallığından çok, gündelik yaşamın sosyalliğine yakın duygular hissettirmekte, bu nedenle de sosyal medya platformlarının kullanım alanları ve süreleri günden güne artmaktadır.

2. Kamuoyu ve Kamusal Alan Kavramları

Kamusal alan ve kamuoyu birbirleriyle olan ilişkileri açısından birlikte incelenmesi ve bağlantılı olarak tanımlanması gereken kavramlardır. Örneğin bu iki kavramın yakın bir ilişki içerisinde olduğunu düşünen Habermas'a göre (1995, s. 62) kamusal alan, toplumsal yaşam içerisinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulduğu bir alandır. Bu nedenle kamuoyu ve kamusal alan kavramları birbirleriyle olan ilişkileri de göze alınacak şekilde incelenecektir. En çok kabul gören ifade etme şekliyle "belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim olan kanaatler" (Kapani, 2004, s. 147) olarak tanımlanan kamuoyu kavramı hakkında farklı teoriler ortaya atılmış olsa da, genellikle bu anlamıyla hem azınlığın hem de çoğunluğun kanaatlerini içerecek (Sezer, 1972,

s. 5) şekilde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Dolayısıyla klasik anlamda bir kamuoyundan söz edebilmek için öncelikle belli bir tartışmalı gündem konusu, sonrasında da bu tartışmalı konuyla ilgili olduğunu düşünen bir insan kitlesi ve nihayet söz konusu insan kitlesine hakim olan bir ortak kanaatin var olması gereklidir. Literatürde kamuoyu kavramına ilişkin tartışmalar belli başlı kuramlar çerçevesinde yürütülmektedir. Örneğin klasik kamuoyu teorisinde kamunun sadece rasyonel düşünen insanlardan oluştuğu varsayımından hareket edilmiş ve ortaya çıkan kanaatler toplumunun da duygulardan bağımsız ve akılla üretilmiş fikirler olduğu iddia edilmiştir. Modern kamuoyu teorilerinde ise rasyonaliteye olan dogmatik inancın yerine insani duygularla ortaya çıkan kanaatlerin de göz önüne bulundurulması düşüncesi etkili olmaya başlamıştır. Halkın genelinin kamuya ilişkin sorunlar hakkında bir kanaatinin olmasının mümkün olmadığı dile getirilerek kamuoyunun her zaman belirli ilkeler çerçevesinde oluşmadığı ve her zaman halkın tamamının aynı fikirde olamayacağı gibi varsayımlar kamuoyunun yorumlanması sürecine dahil edilmiştir (Temizel, 2008, s. 133-135). Ya da kamuoyunun siyasal elitlerin kontrolünde, yönlendirilmiş bilgilendirme ve propaganda yöntemleri ile ortaya çıkan ve bu bağlamda manipüle edilebilen bir süreç olduğu da (Lasswell, 1958, s. 26) iddia edilmiştir.

Kamusal alan ise üzerinde henüz uzlaşıya varılmış tanımı olmayan bir kavramdır. Neyin kamusal olup neyin olmadığı sorusuna verilecek cevap insani varoluşun içeriğinin kavranması ve devlet toplum ilişkisinin algılanış biçimine göre değişeceğinden, kamusal alan tanımları da aynı değişkenlikte olacaktır. Bu nedenle kamusal alan kavramı farklı bakış açılarına göre bazen fiziksel bazen metaforik, bazen devletin dahil edildiği bazen de dışarıda bırakıldığı bir alan olarak tanımlanmaktadır (Karadağ, 2003, s. 172). Kamusal alan konusu literatürde genelde agonistik, legalistik ve söylemsel olmak üzere üç farklı başlık (Benhabib, 1996, s. 238) altında açıklanmaya çalışılmıştır. Agonistik kamusal alan, bireylerin diğerlerinden üstün olma amacıyla rekabet içinde buldukları bir alandır ve bu üstünlük mücadelesi sürecinde kamusal alanda ahlaki ve siyasi erdemler sergilenmektedir. Legalistik model, kaynağını toplum sözleşmesi düşüncesindeki 'konsensüs' ilkesinden almaktadır ve bu modelde kamusal alan siyasal diyalogun mümkün kılındığı, siyasal süreçlere ilişkin kamusal denetlemenin garanti altına alındığı bir alandır. Söylemsel model ise kamusal alanı, politik süreçlerden etkilenenlere, bu politik süreçlere etki edebilme imkânının verildiği, hatta gerektiğinde bu süreçleri değiştirebilecekleri mekanizmaları işleten bir ifade özgürlüğünü sağlayacak ortamın oluşturulduğu bir alan olarak tanımlanmaktadır (Acar, 2022, s. 48). Kavramının genel kabul gören bir tanımını yapmış olan Habermas'a göre kamusal alan, toplumu oluşturan bireylerin dışardan herhangi bir sınırlama olmadan kendilerini veya herkesi ilgilendiren konulara ilişkin diğerleriyle fikir alışverişinde bulunabilmelerini mümkün kılan bir alandır. Bu bağlamda kamusal alanda her birey kendi düşüncesini özgürce açıklar ve yayınlar, gerektiğinde konuya ilişkin grup örgütlenmeleri gerçekleştirebilir (Habermas, 1995, s. 62). Habermas'ın kuramsallaştırdığı şekliyle kamusal alanda bulunması gereken özellikler: açıkça ve özgür bir şekilde konuşabilme, herkese açık hale getirilmiş katılma süreçleri, katılımcılara sağlanmış eşit ifade hakları, devlet aygıtından bağımsızlaştırılmış katılma ortamları, gündeme ilişkin sınırlama yapılamaması ve tartışmaların genel bir konsensüs hedefine yönelmiş olması şeklinde (Yükselbaba, 2008, s. 251) sıralanabilir.

3. Müzakereci Demokrasi Modeli

Temsili demokrasi modelinde halkın yönetime katılımı sadece belirli zamanlarda yapılan seçimlerde kendini yönetecek kişileri belirlemek üzere oy kullanmaktan ibaret görüldüğü için, bu modele yapılan eleştiriler genellikle yurttaşların demokratik süreçlere katılımının yetersizliği konusunda yoğunlaşmaktadır. Bu durum halkın genelinin zamanla siyasete ve karar alma süreçlerine ilgisini kaybetmesine, siyasal eylem ve faaliyetlerden uzak durmasına ve nihayetinde politik süreçlere ve siyasal kurumlara olan güvenini sorguladığı bir meşruiyet krizine yol açmaktadır (Doğanay, 2003, s. 23). Dolayısıyla temsili bir demokraside siyaset, iyi örgütlenmiş özel çıkarlar ve kamuoyunu kontrol eden gruplar tarafından yapılan faaliyetler bütünü olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu faaliyetleri yapabilme imkânını bulmak güç sahibi olmadan mümkün olamayacağından, karar alma süreçlerinde düşüncesini belirtmek veya siyasal katılım gerçekleştirmek isteyen geniş halk kitleleri doğal olarak demokratik siyasal süreçlerin dışına atılmaktadır (Fox ve Miller, 1995, s. 10; Guehenno, 1998, s. 88).

Katılma yetersizliği dolayısıyla liberal temsili demokrasinin içinde bulunduğu meşruluk krizine vurgu yapanlar, müzakereci (*deliberative*) demokrasi modelinin mevcut katılma problemini aşmak için uygun bir model olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü bu modelde siyasal katılma, yurttaşların sadece oy kullanması olarak düşünülmemekte, her türlü sosyal ve kültürel alanda siyasi olsun ya da olmasın her süreçte gerçekleştirilmesi gereken bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir (Benhabib, 1996, s. 238-240). Yani yurttaşlar var olan katılma kaynaklı meşruluk krizini, karar alma süreçlerine etkin ve sürekli bir şekilde katılarak ortadan kaldıracabileceklerdir.

Bu bağlamda müzakereci demokrasi, halkın tamamını ilgilendiren kolektif kararların, argümanlar temelinde ve karşı tarafı ikna etme gerekçesiyle yapılan tartışmalar sonucunda alındığı bir demokrasi modelidir (Erdoğan, 2012, s. 27). Vatandaşlar kendileriyle ilgili konularda çözüm üretilirken, düşünsel ve eylemsel bazda karar alma süreçlerine katılmaktadır. Politik süreçlerle ilgili bilgilerin ve siyasete ilişkin fikirlerin alışverişlerinin tek tek bireylerde siyasal katılma arzusunu artıracacağı varsayımından hareket eden müzakereci demokrasi modeli, bu kapsamda ortak meselelerle ilgili bilgilerin paylaşıldığı, kolektif konular hakkında herkesin konuşabildiği ve alınan kararların ancak bu süreçler sonrasında ortaya çıkabildiği bir model olarak (Sitembölükbaşı, 2003, s. 147) tasvir edilmektedir. Bu yolla siyasi faaliyette bulunmak sadece belli kesimlerin yaptığı profesyonel bir iş olmak yerine, toplumda yaşayan her bireyin gündelik hayatının bir parçası olarak görülecektir. Müzakere süreçlerinin hiç kimsenin dışlanmadan, halka açık olarak gerçekleştirilmesi; süreçlerin rasyonelite temelinde objektif bir biçimde yürütülmesi; karardan etkilenecek olan herkesin müzakereye katılabiliyor olması; katılımcıların tamamına aynı fırsatların sunulması, müzakerelere dışardan baskı yapılamaması; müzakerelerin uzlaşma amacıyla başlatılması gibi (Greiff, 2000, s. 403) ideal bazı ilkeleri bulunmaktadır.

4. Sosyal Medya, Kamuoyu ve Kamusal Alan İlişkisi

Herhangi bir konuda kamuoyundan söz edilebilmesi için öncelikle ortak bir sorunun, sonra da bu sorunla ilgili kişi ve gruplara hakim olan kanaatlerin varlığı gereklidir. Zaten bu yüzden kamuoyu "bilinçli bir topluluğun, kamuoyunu ilgilendiren bir sorun karşısında,

rasyonel biçimde yürütülen, aleni bir tartışma sonucu ulaşılan toplumsal yargı olarak” (Unat, 1988, s. 36) tanımlanmıştır. Tanımda bahsi geçen, ‘alenilik’, ‘ortak sorun’ ve ‘rasyonellik’ kavramları söylemsel kamusal alan modelinin de özellikleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda gerçek bir kamuoyunun varlığından söz edebilmek için kamusal alana ilişkin şartların da tam anlamıyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yani kamusal alan aslında kamuoyunun oluşabilmesi için gerekli olan bir beşik vazifesi görmekte, kamusal alanda faaliyet gösteren aktörler kamuoyunun oluşturucusu görevini üstlenmektedirler (Gökce ve Göksu, 2013, s. 230).

Ancak geleneksel medya araçlarının hâkim olduğu bir sistemde, merkezden çevreye doğru tek yönlü paylaşılan haber ve bilgilerin yönlendirmesi ile kamuoyunda gündeme gelen konular yukarıda bahsettiğimiz açıklık, eşitlik ve ortak yarar gibi kamusal alan unsurlarının gerçekleşmesine engel olmaktadır. Sosyal medyanın haber ve içerik paylaşımında meydana getirdiği devrimsel yöntem değişikliği ile kamuoyunun geleneksel medya sistemindeki yönlendirilmiş ve kontrol edilebilir yapısı da değişmiştir. Bu yüzden sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasından itibaren kamuoyu eskiden anlaşıldığı haliyle tekil bir anlam içermemekte, çoğulcu bir yapı arz etmektedir. Geleneksel medya sistemlerinde kamuoyunda görünür olamayan konu, sorun ve kanaatler sosyal medya platformlarındaki çoğulculuk anlayışı içerisinde en azından alternatif kamuoyu gündemi olarak varlık gösterebilmektedir. Ayrıca sosyal medya platformları, geleneksel medya araçlarının tekten çoğa veya merkezden çevreye şeklindeki kamuoyu oluşturma yöntemini de dönüştürerek; çoktan çoğa (Underwood, 2002, s. 136) veya herkesten herkese haline getirmekte ve kamuoyunun eskiye oranla daha demokratik süreçlerle oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Sosyal medya kamusal alanla ilgili de benzer bir dönüşümün yaşanmasını sağlamıştır. Her ne kadar Habermas kamusal alanı, eleştiri, müzakere, akılcı tartışma ve benzeri araçları kullanan bireylerin varlığında, kamuoyunun yeniden üretildiği bir forum olarak düşünmüş olsa da pratikte geleneksel medyanın ticarileşmesi ve devlet müdahaleleriyle, bu anlamıyla bir kamusal alan, ideal tip olmaktan öteye gidemeyen bir fanteziye dönüşmüştür (Slevin, 2003, s. 76). Sosyal medya platformlarının kullanımının artması ile bahsi geçen ideal kamusal alan modelinin sosyal medyada var olabileceği düşüncesi sıkça dile getirilmektedir. Sosyal medya araçlarının kamusal müzakere alanları oluşturabilme kapasitesine ilişkin sorunlar göz ardı edildiğinde kamuoyu oluşturma ve tartışma ortamı sunma açısından oldukça önemli imkanlar sunduğu kabul edilmektedir. Geleneksel medya araçları ile kıyaslanırsa sosyal medya platformlarının gündeme ilişkin konularda dayanışmanın sağlanması veya toplumsal bir hareketin organize edilmesi ve enformasyon ihtiyacının giderilmesi gibi konularda çok daha kullanışlı, ucuz ve zamandan kazandırıcı özelliklere sahip olduğu bir gerçektir. Ayrıca merkezi bir otorite tarafından denetlenmesinin daha zor olduğu bir ağ örgütlenmesinin kurulabilmesine imkân sunması da sosyal medyayı bu anlamda cazip hale getirmektedir. Sahip olduğu teknik imkanlar sosyal medyanın devlet-yurttaş iletişimine de olumlu bir katkı yapmasını sağlamakta, bilgi akışının iki yönlü olabilmesine zemin hazırlayan bir platform olması dolayısıyla yönetimde şeffaflık, katılma ve dayanışma ilkelerinin uygulanabilirliği artmaktadır (Mergel, 2013, s. 33).

Sosyal medya üzerinden yurttaşların ortak sorunlarını tartışıp müzakere edebildikleri bir etkileşim alanının yaratılabilir olması dolayısıyla, aslında sosyal yaşamdaki statü

farklılıklarının ortadan kalktığı, toplumsal eşitsizliklerin veya sosyo-ekonomik engellerin daha görünmez olduğu, modern ölçülerin dışında kalan, daha post-modern özelliklere sahip (Aydoğan, 2011, s. 69-71) bir yeni bir kamusal olan ortaya çıkmaktadır. Bu yeni sanal kamusal alan erişim konusunda kullanıcılara açıklık, aleniyet, gönüllülük, toplumsal statülerden bağımsızlık ve benzeri ideal bir kamusal alanda olması gereken pek çok özelliği sunmakta ve ideal bir tartışma ve etkileşim ortamı sağlamaktadır (Rheingold, 2000, s. 10-14). Dolayısıyla bazı eksiklikler göz ardı edildiği takdirde sanal kamusal alan kabul edilebilecek sosyal medyanın, isteyen herkesin katılımına açık, bu yüzden de oldukça kolektivist bir topluluğun oluşmasını sağlayabilecek, eşitlikçi, merkezîyetçilikten ve elitizimden uzak (Fernback, 1997, s. 46) bir yapısının olduğu söylenebilir. Hem bu özellikleri itibarıyla hem de dünya çapında iletişim ve etkileşim kurulabilmesi nedeniyle sosyal medyada ortaya çıkan bu sanal kamusal alanın, sürekli olarak genişlediği ve bu anlamda bir 'elektronik agoranın' (Porter, 1997, s. 213) vücuda geldiği iddia edilmektedir.

Sosyal medyada oluşan bu yeni sanal kamusal alanın geleneksel kamusal alana göre şu farklılıklar temelinde yükseldiği söylenebilir (Wilhelm, 2000, s. 33-34): Sosyal medyanın yaygınlaşması ile yurttaşların dahil olabildiği sanal faaliyet sayısının artması; sosyal medyanın sunduğu siyasal katılma imkanlarının yurttaşlarının seslerini daha fazla duyurmaya yardımcı olması; müzakere ortamının sürekli olarak canlı tutulması ve son olarak da yatay ve adem-i merkezîyetçi kararlar alınmasına imkan sağlaması. Literatürde sosyal medyanın yeni bir kamusal alan olduğu düşüncesine iyimser yaklaşımlar genellikle sosyal medyanın, devlet veya herhangi bir resmi otoritenin kontrol mekanizmasından uzak kalmayı mümkün kılması, farklı kimliklere kendilerini temsil imkânı sunması, her türden sosyal ve kültürel eğilimin özgünlüğünü koruma güvencesiyle kamusal alanda var olabilmesi ve tartışma ortamının olabildiğince özgür bir biçimde oluşturulması gibi özellikleri vurgulamaktadır. Bu özellikler nedeniyle de gerçek bir demokrasinin uygulanabilirliğini artıran çoğulcu ve katılımcı bir kamusal alanın (Köse, 2007, s. 174) inşa edilebileceği iddia edilmektedir.

Ancak bu bakış açısının ciddi bir şekilde eleştiriye tabi tutulduğu da gözlenmektedir. Çünkü sosyal yaşamda var olan her türden eşitsizliğin göz ardı edilmesi sanal kamusal alandaki müzakere sürecinde eşitsizliklerin var olmadığı anlamına gelmemektedir. Dahası aslında var olan eşitsizlikleri yok saymanın toplumda hakim olan grupların lehine, bağımlı olan grupların ise aleyhine sonuçlar üreteceği (Fraser, 2004, s. 114) iddia edilmektedir. Üstelik sosyal medya kamusal alanlarında gündemin çok süratli bir biçimde değişmesi ve kişisel sorunlar ile ortak sorunların karışık bir şekilde gündem sınırlaması olmaksızın tartışılması da sağlıklı bir müzakere sürecinin işletilebilmesine engel olmaktadır.

Bu bağlamda sosyal medyanın kamusal alan işlevi gören demokratik bir platform olması üzerine yapılan değerlendirmeler henüz bir uzlaşıya varmış sayılamaz. Literatürde bu konudaki iyimser bakış açısı genellikle sosyal medyanın hem bireysel özgürleşme hem de toplumsal demokratikleşme üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Konuya eleştirel yaklaşımlar ise sosyal medyanın daha çok ticarete ilişkin yönlerine dikkat çekmekte ve ifade özgürlüğü, katılım gibi kavramlar yerine ticari kar ve benzeri kavramlara odaklanmaktadır (McQuail, 2004, s. 4). Bu bakış açısına göre özelde sosyal medya genelde internet toplumsal yaşamadaki ekonomik, kültürel ve siyasal eşitsizlikleri sürdürmekte, azalan iletişim

maliyetlerine rağmen teknolojiye erişim imkânı olmayanların süreçlerden dışlandığı bir ortam yaratmaktadır (Tilly, 2004, s. 98). Günümüzde her ne kadar internete erişememe problemi ortadan kalkmış görünse de, dijital uçurum kavramı olarak bilinen bu sorunun halen yaşlılar ve yoksullar açısından varlığı göz önünde bulundurulunca, bu kesimler açısından internet ve sosyal medyanın sunduğu imkânlarla erişim halen şanslıların ayrıcalığı (Güngör, 2014, s. 82), olarak değerlendirilebilir. Ayrıca sunduğu teknik imkanlar sebebiyle internet ve sosyal medyanın bir gözetim toplumu ortaya çıkarmaya elverişli bir yapısı bulunmakta, dahası yasal düzenlemeler, sansür uygulamaları ve başka kısıtlamalarla sosyal medyada gerçekleşmesi beklenen etkileşimin hem nitelik hem nicelik açısından zayıflatılması mümkün olabilmektedir. Sosyal medyanın popülizme açık yapısından dolayı, gerçekleşmesi muhtemel sanal kamusal alanın idealden uzaklaşmasının mümkün olabileceği de dile getirilen eleştiriler (Gökce ve Örselli, 2012, s. 52) arasındadır.

Sosyal medyanın kamusal alan olma ve demokratik süreçlere olumlu katkıda bulunmasıyla ilgili işlevleri halen tartışılıyor olsa da pratikte geleneksel medyanın kamuoyu gündemine ilişkin içerik üretme tekeli ortadan kaldırılmış, bu fonksiyon sosyal medya kullanan herkes açısından gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. Dahası artık geleneksel medyanın gündemini sosyal medyada paylaşılan içerikler ve gündem konuları oluşturmaya başlamıştır. Sosyal medyada yer bulan farklı kanaat ve düşüncedeki içeriklerin geleneksel medyada yer bulması bir anlamıyla medyanın demokratikleştirmiş, sosyal medya kullanıcısı olarak yurttaşların da 'yeni etkileyenler tabakası' (Arık, 2013, s. 103) statüsüne yükseltmiştir.

5. Sosyal Medya ve Demokrasi

Doğrudan demokrasi modelinin bir yönetim biçimi olarak modern toplumlarda uygulanmasının güçlüğü genel olarak kabul edilmiş olsa da bu model halen ideal demokrasi modeli olarak görülmektedir (Holden, 2007, s. 55). Özellikle liberal temsili demokrasinin yaşadığı meşruiyet krizleri demokratik süreçlerin ideal olandan daha da uzaklaşmasına neden olmasıyla sosyal medya ve internetin mevcut krizleri ortadan kaldıracak bir potansiyele sahip olduğu sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Çünkü siyasal kararların alınma sürecinde yapılması gereken müzakerelere ve bu tartışmalar sonrasında ortaya çıkacak politikalara yurttaşların da katılabilmesini sağlayacak süreçler ancak yukarıda bahsettiğimiz haliyle ideal bir kamusal alana ihtiyaç duymaktadır. Bu şekilde temsili demokrasinin meşruluk krizlerini ortadan kaldıracak olan yurttaş katılımı daha verimli bir şekilde sağlanacağından kamusal alan genişleyecek ve sosyal medya ve internet de yeni bir kamusal alan olarak ortaya çıkacaktır (Kellner, 2004, s. 715). Zira daha önce de bahsedildiği üzere konvansiyonel medya sistemlerinde marjinal bulunduğu için gündem olmayı başaramayan düşünceler ve içerikler sosyal medya ve internette çok daha hızlı bir biçimde yayılabilmektedir.

Temsili demokrasi modelinin vatandaş katılımına ket vuran yapısı nedeniyle, demokratik süreçlerin ancak daha yüksek bir katılım düzeyiyle canlandırılabilirliği düşüncesinden yola çıkılırsa, internet ve sosyal medya platformlarının yurttaşların bilgilendirilmesi ve vatandaş ile devlet arasındaki mesafenin azaltılması amaçları için kullanışlı araçlar olacağı iddia edilebilir. Ayrıca bilişim teknolojilerinin sunduğu kolaylıklar dolayısıyla paylaşılan içeriğin sayısal olarak devasa büyüklüklere ulaşması ve aynı oranda etkileşim imkânlarının de artması ile sosyal medya kullanıcısı olan yurttaşların siyasete olan ilgilerinin, bilgi düzeylerinin ve katılımlarının da artacağı varsayılmaktadır. Bu durum

toplumun demokratikleştirilmesi konusunda önceden geleneksel kitle iletişim araçlarına yüklenen görevlerin artık sosyal medyaya atfedilmesine de neden olmuştur (Hamelink, 1991, s. 13).

Dolayısıyla sosyal medya platformlarının yaygın kullanımı ile birlikte yönetilen ile yöneten ilişkisinde mesafenin azalması, oluşan yeni iletişim ortamının da demokrasi açısından yeni fırsatlar yaratarak, doğrudan demokrasiye yakın bir modelin ortaya çıkmasını sağlayacağı düşünülmektedir (Aktaş, 2004, s. 211). Gerçek bir demokrasinin temel kriterlerinden olan bilgi edinme, etkin katılma, oy kullanmada eşitlik, gündem konuları hakkında düşüncelerini ifade edebilme (Dahl, 2010, s. 40) gibi kriterlerin uygulanma aşamalarında sosyal medya platformlarının ve bilişim teknolojilerinin oldukça kullanışlı olduğu düşünülmektedir. Örneğin müzakereci demokrasi modeli, alınan kararlardan etkilenecek herkesin bir uzlaşma ile mutabık kalacağı kuralların işlediği, müzakere süreçlerine katılma konusunda eşitliğin tam olarak sağlandığı, müzakereyi başlatma veya tartışmalı konuya ilişkin soru sorma hakkının eşit bir şekilde dağıtıldığı bir demokrasi modeli (Benhabib, 1999, s.105) olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya platformlarında tartışmanın gündemini ya da kullanıcıların kimliklerini kısıtlayan herhangi bir kural bulunmadığından, sosyal medyanın bahsi geçen demokrasi modelinde kullanılacak pek çok işlevsel özelliği barındırdığı iddia edilebilir.

Ayrıca demokratik süreçlerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli olan şartlardan yurttaşların alternatif bilgi kaynaklarına ulaşabilir olması da sosyal medya platformları tarafından hem daha hızlı hem de daha kolay bir şekilde mümkün hale gelmiştir. Sosyal medya araçlarının işleyiş mantıklarından dolayı dünya çapında bir ağa sahip olmaları, adem-i merkezîyetçi yapıları, sınırlandırılmamaları ve denetimin çoğunlukla kullanıcılarda olması gibi bir takım özellikler de, konvansiyonel kitle iletişim araçları ile kıyaslandığında sosyal medyanın daha demokratik bir yapıya sahip olduğu iddiasını güçlendirmektedir (Özkaya, 2013, s. 148). Yani bilişim teknolojilerinden kaynaklanan kolaylıklar nedeniyle sosyal medya platformları kamuoyunda dolaşımda olan bilgi ve kanaatlerin miktarını önemli ölçüde artırmış, dünya çapında etkileşim ve erişim imkânlarıyla katılımcı demokrasinin gerçekleşmesi (Karapınar, 2006, s. 97) daha çok mümkün hale gelmiştir.

Demokrasi ve sosyal medya arasındaki ilişkiye dikkat çeken yaklaşımların vurguladığı konular, erişim kolaylığı ve bilgi yeterliliği, otoriteden bağımsız üstelik küresel çapta örgütlenebilme imkânları, içeriklerin denetlenmesi noktasındaki zorluklar nedeniyle sağlanmış olan ifade özgürlüğü, siyasal katılımı teşvik potansiyeli, daha geniş bir sivil toplum düşüncesi (Timisi, 2003, s. 207) başlıklarında toplanmaktadır. Morriset, sosyal medya ve internetin demokratik süreçlere olumlu birtakım etkilerde bulunabilmesi için erişim, eğitim ve enformasyon, tartışma, müzakere, seçim ve eylem olmak üzere altı unsurun var olması gerektiğini düşünmektedir (2004, s. 27- 30). Erişim imkânları, dünya çapında artan nüfus ve geniş bir coğrafya düşünülürse farklı kanaat ve fikirlerin birbirleriyle karşılaşabilmesi açısından önem taşımaktadır. Sosyal medyada gerçekleştirilen müzakerelerin doğru bilgiye dayalı olarak yapılması açısından ise enformasyon zorunludur. Bireylerin tartışma ortamı ya da müzakere süreci içerisinde bulunabilmesi için sosyal medya zaten biçilmiş kaftan özelliği taşımaktadır. Son olarak sosyal medyada yapılan müzakereler sonrasında kullanıcılar seçimlerini yapmakta ve bu seçimleri eyleme dönüştürmektedirler.

Castells de demokratik süreçlerin iyileştirilmesi açısından interneti önemli bir araç olarak gördüğünü ifade etmektedir. Çünkü sosyal medya ve internet yurttaşların politik içeriklere ve siyasal gündeme hem kolay hem de hızlı bir şekilde ulaşmasını sağlamakta, sosyal medyanın sunduğu etkileşim imkânlarıyla yurttaşlar politikacılara direkt soru sorabilmektedirler. Ayrıca sosyal medya ve internet ağları yoluyla yapılan anketlere katılan yurttaşlar, siyasal gündemle ilgili fikirlerini diğerleri ile paylaşarak politika yapım süreçlerini eleştirme ya da tartışma fırsatı bulmaktadırlar (Castells, 2001, s. 157). Castells sosyal medya platformlarının sanal kamusal alan olma iddiasına ise karşı çıkmakta, sosyal medyanın sadece politikaların meşruluğunun sorgulanması konusunda bir derinlik kazandırma etkisinin olduğunu düşünmektedir. Bu etkinin de ancak sosyal medya üzerinden yapılan dedikodular ve alternatif içerikler üzerinden gerçekleştirebileceğini iddia etmektedir (Castells, 2001, s. 158). Yani sosyal medya platformlarının yurttaş katılımı ve şeffaflık konularında demokratik sistemlerin meşruluk düzeyini artırdığına ilişkin genel bir uzlaşma söz konusudur (Grimmelikhuijsen ve Meijer, 2015, s. 599). Benzer şekilde Kellner, yeni bir demokrasi modeli olarak siber demokrasi (2004, s. 732) kavramından söz ederek, yakın gelecekte siyasi mücadelenin merkezi olarak henüz tam olarak meta haline gelmemiş ve ademi-merkeziyetçi yapısını koruyan sosyal medya ve internet ağlarını işaret etmiştir.

Elbette ki literatürde sosyal medyanın demokratik süreçlere etkisiyle ilgili olumsuz yaklaşımlar da söz konusudur. Öncelikle sosyal medya platformlarının mevcut toplumsal yaşam alışkanlıkları ve paradigmasından oldukça fazla etkilendiği varsayımından yola çıkarak, sosyal medya kullanım şeklinin ilgili toplumsal bağlam tarafından belirlendiği iddia edilmektedir. Ek olarak konvansiyonel medyanın gündem belirleme etkisi halen devam ettiğinden, kamuoyunda dolaşan bilginin önemli bir kısmını konvansiyonel medya araçlarından öğrenen toplumsal kesimler bulunmaktadır. Ayrıca sosyal medya platformlarında dolaşan bilgi ve içeriğin çokluğu yani çeşitlilik ile de çoğulculuk olarak algılanmamalıdır (Barber, 2004, s. 33-36). Çeşitliliği anlamlı yapacak olan şey sosyal medya içeriklerinin birbirinden farklılaşma düzeyiyle ilgili bir durumdur. Ayrıca sosyal medya platformlarında sempatic ve tarafgir duygularla yapılan siyasal tartışmalar veya anonim hesaplardan manipüle etmeye yönelik argümanların dolaşıma sokulması (Güngör, 2017, s. 2268), gerçekleşmesi beklenen müzakere ortamının oluşmasını engelleyerek çok sesliliğin karmaşaya dönüşmesine de neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra sosyal medyaya erişimin yaygınlaşması ile birlikte kullanıcıların oldukça geniş kapsamlı bir izleme ağı tarafından denetlenme tehlikesi de belirmektedir. İstihbarat örgüleri, devletler ve hatta işletmelerin sosyal medyada oluşan veri tabanlarını oldukça kolay bir şekilde kontrol edebilmekte, bu bağlamda sosyal medya kullanıcıları kişisel verilerinin korunması açısından güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar (Andrejevic, 2014, s. 1674). Guedes, demokrasi ile sosyal medya arasındaki ilişkinin ekonomik ve siyasal sınırlılıklar göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Ona göre internet ve sosyal medyaya erişim dünyada pek çok bölgede halen pahalı bir tüketim tercihi olduğu için bazı kesimler dışında erişim sınırlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bunun yanında liberal temsili demokrasilerin meşruluk krizinden kaynaklanan sorunlardan dolayı yurttaşların, siyasetçilere ve siyasal kurumlara duydukları güvenin azaldığını, siyasal pasifleşmenin ve bürokratik güçlenmenin ortaya çıktığını iddia eden Guedes; iktidarlara yurttaşlar arasındaki bağların zayıfladığını,

internet ve sosyal medyanın bu anlamda demokratik süreçlere herhangi bir katkısının olmayacağını (2002, s. 2-3) iddia etmektedir.

Sosyal medyanın demokrasi üzerindeki etkilerine yönelik birbirine zıt yaklaşımlar olsa bile, siyasal katılma, kamuoyu ve kamusal alan arasındaki etkileşimi konvansiyonel medya dönemlerinden çok farklı bir paradigmaya taşıdığı hemen herkesin kabul edebileceği bir değerlendirme olacaktır. İnternet teknolojileri ve sosyal medya platformları üzerinden demokrasi modelleri yeniden tanımlanmaya çalışılmış, elektronik agora, siber demokrasi veya e- demokrasi gibi kavramlar sosyal bilimler literatürünün temel tartışma konuları arasına girmiştir.

6. E-Demokrasi

Daha önce de değinildiği üzere bilişim teknolojileri ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasının, birer kullanıcı olarak yurttaşların siyasal bilinç düzeylerinin artarak yönetilen-yöneten ilişkilerini gözden geçirmelerine, siyasal süreçleri ve iktidarı kontrol etmelerine ya da denetlemelerine imkân sunarak demokrasinin gerçekleşme düzeyini artırdığı söylenebilir. Bu bağlamda internet ve sosyal medyanın, devletleri gözetleyen birer kamu gözlemcisi olarak davranmak gibi bir demokratik işlevinin olduğu (Curran, 2002, s. 142) düşünülmektedir. Temsili demokraside yaşanan krizlerin ortadan kaldırılması ve doğrudan demokrasi modeline benzer bir modelin uygulanabilir olmasında ciddi bir potansiyeli bulunan sosyal medya, demokrasi tartışmalarının odağında yer almaktadır.

E-demokrasi kavramı, demokratik sistemlerde yönetenlerin seçilmesi ve kamu politikalarının belirlenmesi süreçlerinde, bilişim teknolojileri ve yeni medyanın kullanılması anlamına (Johnson, 2006, s. 86) gelmektedir. Siyasal katılım konusundaki kısıtlamaların azaltılması, kamuoyu gündemine ilişkin bilgilerin vatandaşlara eşit bir biçimde ulaştırılması, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyelerde yeni kamusal alanların oluşturulması, ifade özgürlüklerinin gerçek anlamda genişletilerek doğrudan demokrasi idealine yaklaşılması gibi hedefler e-demokrasi modelinin amaçları (Timisi, 2003, s. 184) arasında yer almaktadır.

E-demokrasi kavramını üç boyutu ile değerlendiren Aström, çabuk, güçlü ve dar demokrasi olmak üzere üç tip e-demokrasiden bahsetmiştir. Ona göre çabuk demokrasi vatandaşların siyasal kararlar alma süreçlerine doğrudan katılmaları fikrine dayanmaktadır. Bilişim teknolojileri kullanılarak yapılan elektronik oylama uygulamalarına atıf yapan ve kolektif nitelikteki kararların tamamının internet üzerinden oylanarak alınmasını gerektiren bu boyuta göre internet, sanal seçimlerin yapıldığı bir siber agoraya dönüşebilecektir. Güçlü demokrasi boyutunda ise internet ve sosyal medya ağları, alınacak kararlar için bir müzakere ortamı ya da bir sanal kamusal alan olarak düşünülmektedir, çünkü tartışma süreçleri alınan kararlardan daha önemli görülmektedir. Çabuk demokrasiye nazaran daha ağır işleyen güçlü demokrasi boyutunda alınan kararların daha geniş bir yurttaş kesimince tartışılması amaçlanmaktadır. Dar demokrasi ise diğer boyutlardan farklı olarak katılma oranlarının artırılması veya kararların alınış süreçlerindeki derinlik önemsizdir. Zira normal vatandaşlar politik süreçlere dahil olmak veya kamu politikalarını şekillendirmek için yeterli niteliğe sahip değildir. Bu yüzden dar demokrasi boyutunda internet ve sosyal medya genellikle seçim çalışmalarında kullanılmaktadır (Aström, 2001, s. 49-51).

Bu bakış açıları çerçevesinde bilişim teknolojileri ve sosyal medya platformlarındaki gelişmelerin demokratik süreçler üzerinde ciddi etkiler oluşturacağı, belki de bir demokratikleşme dalgasıyla, temsili demokrasi modelinin aşılarak doğrudan demokrasi modeline doğru bir dönüşmenin gerçekleşebileceği (Altınok, 2001, s. 140) düşünülmektedir.

Bilişim teknolojilerinin sağladığı imkanlar ile kamu hizmetlerinde yaşanan hızlanmanın yanı sıra, yurttaş-devlet ilişkisinde müzakereyi ve diyalogu öne çıkaran, yukarıdan aşağıya gerçek bilginin aktarılmasını garantilerken, aşağıdan yukarıya doğru daha verimli bir katılma imkânı sunan sosyal medya platformları hem demokratik süreçlerin işlerliğini artırmakta hem de iktidarların meşruluğuna katkı yapmaktadır (Lenihan, 2005, s. 274). Üstelik e-demokrasi modeli e-referandum, e-seçim gibi uygulamalarla toplumsal yaşamın daha katılımcı, çoğulu ve demokratik kılınmasına yardımcı olacaktır (Sitembölükbaşı, 2003, s. 203). Ayrıca e-demokrasi uygulamaları ile iktidarların güvenilirliği, şeffaflıkları ve hesap verebilirliği de yöneten-yönetilen etkileşimi sayesinde sürekli denetlenmektedir (Tolbert ve Mossberger, 2006, s. 357).

Ancak sosyal medya, kamuoyu ve kamusal alan ilişkilerinde değindiğimiz olumsuz yaklaşımlar, e-demokrasi kavramıyla ilgili olarak da sıkça dile getirilmektedir. İlk olarak yurttaşların karar alma süreçlerinde alınan karara ilişkin bütün bilgilere sahip olduğunun a priori olarak kabul edildiği bir e-demokrasi anlayışı fazla ütöpik bulunmaktadır (Sitembölükbaşı, 2003, s. 204). Yine daha önce dile getirildiği üzere dijital uçurum kavramı kapsamında internete erişim olanaklarındaki sınırlılıklardan kaynaklanan sorunlar nedeniyle toplumun belirli kesimlerinin ulaşamadığı bir demokratik modelin, daha en başından problemli bir uygulama olacağı iddia edilmektedir. Bunların yanı sıra sonsuz kaydedebilme kapasitesi, yaygın ve geniş bir izleme olasılığı, görünürlük vb. teknik özellikleri itibariyle internet ve sosyal medyanın birtakım korunma önlemleri almadan kullanılmasının, ciddi veri gizliliği ihlal ve tehdidine sebep olacağı kabul edilmektedir (Dijk, 2006, s. 126). Sayılan bu nedenlerden dolayı sosyal medya ve demokrasi ilişkisine şüpheyle bakanlar için e-demokrasi uygulanabilir bir model olmaktan çıkmaktadır. Bu bakış açısına göre sosyal medya platformları ya da internet, siyasal süreçlerde kullanmak için uygun olmayan araçlardır (Kampen ve Snijkers, 2003, s. 496).

SONUÇ

Gün geçtikçe daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlayan sosyal medya platformları toplumsal yaşamı daha fazla etkilemekte ve siyasal, kültürel ve ekonomik pek çok kurum ve sistemi de kendi meşrebince dönüştürmektedir. Liberal temsili demokrasi modelinin yurttaşların siyasal kararlara katılımı sürecinde birtakım açmazları olan ve bunun da meşruluk krizlerini beraberinde getirdiği bir model olduğu bilinmektedir. Bu meşruluk krizinin çözümü, yurttaşların karar alma süreçlerine daha fazla dahil olabilmesini ve politika yapım aşamalarında daha çok bilgilendirilmelerini sağlamaktan geçmektedir. Bilişim teknolojileri ve sosyal medya, yeni kamusal tartışma alanları yaratacak potansiyele sahip olduğu için, bu sorunun çözümü noktasında öne çıkmaktadır. Çünkü geleneksel kitle iletişim araçları ile karşılaştırıldığında internet ve sosyal medya daha hızlı örgütlenme, organize olma, bilgilenme ve etkileşim verme imkânlarına sahiptir. Ayrıca sosyal medya görece adem-i merkezî bir işleyiş prensibine dayandığından, üzerinde kolayca denetim kurulacak bir kitle iletişim aracı da değildir. Bu özellikleri itibariyle sosyal medya, sanal ortamda bir kamusal alan oluşturma

ve kamuoyunu çeşitlendirme amaçları açısından oldukça kullanışlı bir platform olarak değerlendirilmektedir. Sunduğu müzakere ortamı ve alternatif enformasyon kanalları ile bütün toplumsal farklılıkların temsil edilmesini kolaylaştırmakta, toplumda var olan statüye dayalı ayırım ve eşitsizlikler, oluşan bu çoğulcu kamuoyu aracı ve sanal kamusal alanda ortadan kalkmaktadır. Bu yolla konvansiyonel medyada kendini duyuramayan ya da gündeme gelemeyen düşünce ve kanaatler ne kadar marjinal ve az sayıda insan tarafından benimseniyor olurlarsa olsunlar sosyal medya aracılığı ile görünür olabilmektedirler.

Sosyal medya platformlarının yöneten-yönetilen ilişkilerini de etkilediği, bu iki kesim arasındaki mesafeyi azalttığı ve etkileşime dayalı yeni bir iletişim paradigması ortaya çıkardığı da gözlemlenmektedir. Bu durum sıradan vatandaşların siyasal katılma isteklerini artırma veya onları katılmaya teşvik etme yönünde olumlu katkı yapmaktadır. Çünkü bu yeni iletişim biçimi bireylere istedikleri anda istedikleri mekândan her kişi ve kuruma ulaşma imkânı vermektedir. Bu imkân da sıradan halkın siyasal süreçlerde bir aktör olarak yer alma isteğini teşvik edici rol oynamaktadır. Dolayısıyla sosyal medya demokratik süreçlerin tamamında kendi çalışma prensiplerine uygun birtakım değişikliklere yol açmış, bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle e-demokrasi uygulamaları yaygın kazanmıştır.

Sosyal medyanın demokratik süreçlere etkisiyle ilgili olumsuz yaklaşımlar da söz konusudur. Sosyal medya platformlarında dolaşan bilgi ve içeriğin çokluğunun her zaman çoğulculuk olarak algılanmaması gerektiği, sosyal medya kullanım şeklinin toplumsal bağlam tarafından belirlendiği, kamuoyunda dolaşan bilginin önemli bir kısmının halen konvansiyonel medya araçlarından yayıldığı, ya da dijital uçurumun halen kapanmadığı ve internet ve sosyal medyanın herkes tarafından erişilebilir araçlar olmadığı gibi argümanlar bu konudaki olumsuz eleştiriler olarak öne çıkmaktadır. Bu eleştirilerin haklılık payları saklı kalmak üzere, sosyal medyanın siyasal katılma, kamuoyu ve kamusal alan arasındaki etkileşimi konvansiyonel medya dönemlerinden çok farklı bir paradigmaya taşıdığı hemen herkesin kabul edebileceği bir değerlendirme olacaktır. Bu nedenle uzun süredir demokrasi modelleri, internet teknolojileri ve sosyal medya platformları üzerinden yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır ve elektronik agora, siber demokrasi veya e- demokrasi gibi kavramlar sosyal bilimlerin literatürünün temel tartışma konuları arasına girmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapmış olduğum bu çalışmada sunmuş olduğum veri ve analizleri, elde ettiğim bilgileri, belgeleri ahlaki kurallar ve akademiye uygun kurallar çerçevesinde elde ettiğimi bildiririm. Yine elde ettiğim tüm bilgileri, dokümanları ve neticeleri bilimsel kaynaklardan etik kurallarına uyararak yararlandığımı bildiririm. Yaptığım çalışmamda faydalandığım tüm eserlerin uygun atıflarda bulunarak kaynak gösterimi yaptığımı ve kullandığım verilerde bir farklılık oluşturmadığımı, çalışmamın özgünlük yönünden uygunluğunu bildiririm. Aksi bir hal ortaya çıktığında aleyhime oluşacak her türlü hak kayıplarını kabul ettiğimi açıklarım.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak yazılmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması yaşanmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2022). Jürgen Habermas ve Hannah Arendt'in kamusal alan yaklaşımlarının karşılaştırmalı analizi. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 3(1), 43-60.
- Aktaş, H. (2004). *Bir siyasal iletişim aracı olarak internet*. Tablet Kitabevi.
- Altınok, R. (2001). İnternet, demokrasi ve devlet. *Türk İdare Dergisi*, 73(433), 137-166.
- Andrejevic, M. (2014). The big data divide. *International Journal of Communication*, 8, 1673-1689.
- Arık, E. (2013). Sıradan insanın yükselişi: Sosyal medya şöhretleri. *İletişim ve Diplomasi Dergisi*, 1, 97-112.
- Aström, J. (2001). Should democracy online be quick, strong, or thin?. *Communications of the ACM*, 44(1), 49-51.
- Aydoğan, F. (2011). *Küresel medya*. Beta Yayınları.
- Barber, B. R. (2004). Which technology and which democracy?. H. Jenkins ve D. Thorburn (Ed.), *Democracy and new media* (s. 33- 47) içinde. MIT Press.
- Benhabib, Ş. (1996). Kamu alanı modelleri. *Cogito Dergisi*, 8, 238-258.
- Benhabib, Ş. (1999). Müzakereci bir demokratik meşruiyet modeline doğru. Ş. Benhabib (Ed.) ve Z. Gürata, C. Gürsel (Çev.). *Demokrasi ve farklılık siyasal düzenin sınırlarının tartışmaya açılması* (s. 101-139) içinde. Demokrasi Kitaplığı.
- Boyd, D. M. ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Castells, M. (2001). *The internet galaxy*. Oxford University Press.
- Castells, M. (2016). *İletişim gücü*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2009).
- Constantinides, E. ve Fountain, S. (2008). Web 2.0: Conceptual foundations and marketing issues. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 9(3), 231-244.
- Curran, J. (2002). *Medya ve demokrasi: Yeniden değer biçme, medya, kültür ve siyaset*. (S. İrvan, Çev.). Alp Yayınevi.
- Dahl, R. A. (2010). *Demokrasi üstüne*. (B. Kadioğlu, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Dijk, J. V. (2006). *The network society*. Sage Publications.
- Doğanay, Ü. (2003). *Demokratik usuller üzerine yeniden düşünmek*. İmge Kitabevi.

- Erdoğan, M. (2012). Müzakereci demokrasi ve sınırları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 25-43.
- Ersöz, S. ve Meral, P. S. (2007). İnternet okuryazarlığı ve dijital uçurum. N. Türkoğlu, M. Cinman-Şimşek (Ed.), *Medya okuryazarlığı* (s. 247-265) içinde. Kalemus Yayınları.
- Evans, D. (2008). *Social media and marketing: An hour a day*. Wiley Publishing.
- Fernback, J. (1997). The individual within the collective: Virtual ideology and the realization of collective principles. S. Jones (Ed.), *Virtual culture: Identity and communication in cybersociety* (s. 36-54) içinde. Sage Publications.
- Fox, C. J. ve Miller, H. (1995). *Postmodern public administration: Toward discourse*. Sage Publications.
- Fraser, N. (2004). Kamusal alanı yeniden düşünmek: Gerçekte var olan demokrasinin eleştirisine bir katkı. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan* (s. 103-133) içinde. Hil Yayınları.
- Geray, H. (2003). *İletişim ve teknoloji uluslararası birikim düzeninde yeni medya politikaları*. Ütopya Yayınları.
- Gökce, O. ve Örselli, E. (2012). E-demokrasi: Vatandaşların siyasete ilgilerinin ve katılımlarının artırılmasının bir aracı mı?. M. Yıldız ve M. Z. Sobacı (Ed.), *E-devlet kamu yönetimi ve teknoloji ilişkisinde güncel gelişmeler* (s. 39-64) içinde. Nobel Yayınevi.
- Gökce, O. ve Göksoy, V. (2013). Kamusal alan. O. Gökce (Ed.), *Siyaset sosyolojisi* (s. 215-251) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Greiff, P. (2000). Deliberative democracy and group representation. *Social Theory and Practice*, 26(3), 397-415.
- Grimmelikhuijsen, S. G. ve Meijer, A. (2015). Does twitter increase perceived police legitimacy?. *Public Administration Review*, 75(4), 598-607.
- Guedes, O. (2002). *New technologies, democracy and social movement* [Sempozyum]. Globalism and Pluralism Conference, Montreal, Kanada.
- Guehenno, J. M. (1998). *Demokrasinin sonu*. (M. E. Özcan, Çev.). Dost Yayınevi.
- Güngör, S. (2017). Siyasetin @ hali: Dijital çağda siyasal katılım. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor15 Özel Sayısı), 2259-2273.
- Güngör, S. (2014). E-Demokrasi: Umutlar ve riskler. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (39), 67-89
- Habermas, J. (1995). Kamusal alan: Ansiklopedik bir makale. (N. Erol, Çev.). *Birikim*, (70), 62-66.
- Hamelink, C. (1991). Enformasyon devriminden sonra yaşam sürececek mi?. (Y. Kaplan, Çev. ve Ed.). *Enformasyon devrimi efsanesi* (s. 257-277) içinde. Rey Yayınları.
- Holden, B. (2007). *Liberal demokrasiyi anlamak*. (H. Bal, Çev.). Liberte Yayınları.
- Johnson, J. A. (2006). The illiberal culture of e-democracy. *Journal of E-Government*, 3(4), 85-112.

- Kampen, J. ve Snijkers, K. (2003). E-democracy: A critical evaluation of the ultimate e-dream. *Social Science Computer Review*, 21(4), 491-496.
- Kapani, M. (2004). *Politika bilimine giriş*. Bilgi Yayınevi.
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizon*, 53, 59-68.
- Karadağ, A. (2003). Kamusal alan modelleri: Çoğulcu perspektiften bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(03), 171-195. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001653
- Karapınar, K. (2006). Türkiye’de sayısal platform yayıncılığı ve digitürk beklentiler ve sorunlar. *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Kitabı*. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Kellner, D. (2004). Tabandan küreselleşme: Radikal demokratik bir teknopolitikaya doğru. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan* (s. 715-735) içinde. Hil Yayınları.
- Köse, H. (2007). *Küresel akıntıya karşı sivil arayışlar: Alternatif medya*. Yirmidört Yayınları.
- Lariscy, R. W., Avery, E., Johnson, K. D. ve Sweetser, P. H. (2009). Research in brief an examination of the role of online social media in journalists source mix. *Public Relations Review*, 35(3), 314-316.
- Lasswell, H. D. (1958). *Politics: Who gets, what, when, how*. Meridian Books.
- Lenihan, D. G. (2005). Realigning governance: From e-government to e-democracy. M. Khosrow (Ed.), *Practicing e-government: A global perspective* (s. 250-287) içinde. İdea Grup Publishing.
- McQuail, D. (2004). Overview of the Handbook. J. D.H. Downing vd. (Ed.), *The sage handbook of media studies* (s. 1-16) içinde. Sage Publications Inc.
- Mergel, I. (2013). *Social media in the public sector*. John Wiley and Sons.
- Morrisett, L. (2004). Technologies of freedom?. H. Jenkins ve D. Thorburn (Ed.), *Democracy and new media* (s. 21-31) içinde. The MIT Press.
- Özkaya, B. (2013). Ağ toplumunun omurgası olarak internetin demokrasi ve kamusal alan açısından değerlendirilmesi. A. Algül ve N. Üçer (Ed.), *Yeni medyada demokrasi* (s. 135-164) içinde. Literatür Yayınları.
- Porter, D. (1997). *İnternet culture*. Routledge.
- Rheingold, H. (2000). *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier*. MIT Press.
- Sezer, D. (1972). *Kamuoyu ve dış politika*. AÜSBF Yayınları.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2003). İletişim teknolojisindeki yenilikler ve temsili demokrasinin geleceği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 193-213.
- Slevin, J. (2003). *The internet and society*. Polity Press.
- Temizel, H. (2008). Kamuoyu kuramları ve kamuoyu oluşumunda kitle iletişim araçları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 126-146.

- Tilly, C. (2004). *Social movements 1768-2004*. Paradigm Publishers.
- Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Dost Kitabevi.
- Tolbert, C. J. ve Mosserberg, K. (2006). The Effects of the e-government on trust and confidence in government. *Public Administration Review*, 66(3), 354-369.
- Unat, A, N. (1988). *Türkiye'de toplumsal değişme, piyasa araştırmaları ve kamuoyu yoklamaları* [Sempozyum]. Kamuoyu Araştırmaları Birinci Uluslararası Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Underwood, M. (2002). Kamusal alan olarak internet. *Cogito Dergisi*, 30(137), 120-142
- Whittaker, J. (2004). *The cyberspace handbook*. Routledge.
- Wilhelm, A. G. (2000). *Democracy in the digital age*. Routledge.
- Yükselbaba, Ü. (2008). Kamusal alan modelleri ve bu modellerin bağlamları. *İÜHFİM* 66(2), 227-272.

EXTENDED ABSTRACT

It is accepted that the existence of a free public sphere and public opinion is one of the necessary conditions for the real implementation of democracy. Public space, as the place where public problems are discussed and public opinion emerges, has been defined in different ways within the spirit of the time. It is thought that the public sphere and public opinion have gained new meanings since the developments in information technologies and the increasing influence of social media, and therefore democratic practices have been shaped in this context. The widespread use of the internet and social media and the visible increase in their penetration into social life have led to social media becoming a tool that can influence large audiences in a relatively short period of time. Social media, which is based on a paradigm based on mutual interaction, has caused significant changes in many social, political, economic and cultural systems, and has changed existing concepts, theories, processes and models within the framework of its own operating paradigm.

As a tool that affects and transforms social life so intensely, it is unthinkable that social media does not change the public and political. It is frequently stated that social media is a tool that will provide the change necessary for a more participatory democracy and public sphere in political processes. Social media, which is claimed to remove the obstacles imposed by traditional media on participation in public opinion, is considered a promising tool for a polyphonic public opinion in this sense. Likewise, it is thought that social media, which removes the boundaries of time and space in terms of interaction, will also create a significant potential for participating in politics with the communication opportunities it creates. Naturally, within the framework of these transformations, concepts such as public opinion, public space and democracy cannot be considered within the framework of their old definitions and operating logics. For this reason, the relationship of social media with the mentioned concepts and their effects on the concepts should be evaluated in detail.

It is known that the liberal representative democracy model is a model that has some impasses in the process of citizens' participation in political decisions, which brings about legitimacy crises. The solution to this legitimacy crisis is to ensure that citizens are more involved in

decision-making processes and are better informed during policy-making stages. Information technologies and social media stand out in terms of solving this problem, as they have the potential to create new areas of public debate. Because, compared to traditional mass media, the internet and social media have the opportunity to organize, inform and interact faster. In addition, since social media is based on a decentralized operating principle, it is not a mass communication tool that can be easily controlled. With these features, social media is considered a very useful platform for the purposes of creating a public space in the virtual environment and diversifying public opinion. It facilitates the representation of all social differences with the negotiation environment and alternative information channels it offers, and the status-based discrimination and inequalities that exist in society disappear in this pluralistic public opinion tool and virtual public space. In this way, thoughts and opinions that cannot be heard or brought to the agenda in conventional media can become visible through social media, no matter how marginal and few people they are adopted by.

It is also observed that social media platforms affect the relations between the administrator and the governed, narrowing the distance between these two segments and creating a new communication paradigm based on interaction. It makes a positive contribution to increasing the desire of ordinary citizens to participate in politics or encouraging them to participate. Because this new form of communication allows individuals to reach any person and institution whenever they want, from anywhere they want. This opportunity plays an encouraging role in encouraging the desire of ordinary people to take part in political processes as an actor. Therefore, social media has led to some changes in all democratic processes in accordance with its working principles, and e-democracy practices have become widespread with the developments in information technologies.

There are also negative and critical approaches regarding the impact of social media on democratic processes. Chief among these criticisms is that the abundance of information and content circulating on social media platforms should not always be perceived as pluralism, and that the way social media is used is determined by the social context. Arguments such as the fact that a significant part of the information circulating in the public is still spread through conventional media tools, that the digital divide has not yet been closed, and that the internet and social media are not accessible to everyone, also stand out as negative criticisms on this issue. Without prejudice to the fairness of these criticisms, it would be an assessment that almost everyone can accept that social media has brought the interaction between political participation, public opinion and the public sphere to a very different paradigm from conventional media periods. Democracy models have been tried to be redefined through internet technologies and social media platforms, and concepts such as electronic agora, cyber democracy or e-democracy have become among the main discussion topics of the social sciences literature.

VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE LOJİSTİK ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ

Mehmet GÜDELEK¹
Emirhan DURSUNKAYA²
Esra KAYA³
Merve PALAMUTOĞLU⁴
Tuğçe AKŞAHİN⁵
Emine Elif NEBATİ⁶

Öz

Lojistik etkinlik ölçümü, tedarik zincirindeki tüm lojistik faaliyetlerin performansını değerlendirmek için kullanılan analiz sürecidir. Bu analiz, ülkelerin ekonomik kalkınmaları, ticari rekabet güçleri ve küresel entegrasyonları açısından kritik öneme sahiptir. Veri zarflama analizi (VZA), etkinlik ölçümünde sıklıkla tercih edilen, ülkelerin lojistik performansını ölçmek için kullanılabilir güçlü araçlardan biridir. Bu çalışma, 139 ülkenin 2023 yılı lojistik performansını değerlendirmek amacıyla Veri zarflama analizi (VZA) yöntemini kullanmıştır. Araştırmanın temel amacı, ülkelerin lojistik etkinliklerini karşılaştırarak en etkin ülkeleri belirlemek ve bu etkinliğin altında yatan faktörleri ortaya çıkarmaktır. Bu sayede, ülkelerin lojistik sistemlerindeki güçlü ve zayıf yönleri tespit edilerek, lojistik performanslarını artırmaya yönelik politika önerileri geliştirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmada, Dünya Bankası'nın Lojistik Performans İndeksi verileri kullanılmıştır. Bu indeks, gümrük işlemleri, altyapı, lojistik hizmetleri ve takibin ne kadar etkin olduğu gibi çeşitli faktörleri içermektedir. VZA analizinde, BCC ve CCR modelleri kullanılarak ülkelerin göreceli etkinlikleri hesaplanmıştır. BCC modeli, değişen ölçek getirilerine izin verirken, CCR modeli sabit ölçek getirilerini varsayar. Analiz sonuçlarına göre, Singapur hem BCC hem de CCR modellerine göre en etkin ülke olarak belirlenmiştir. Avusturya ve Finlandiya ise BCC modelinde etkin olarak bulunmuştur. Ayrıca, ölçek etkinliği analizleri sonucunda Singapur'un optimum ölçek etkinliğine ulaştığı tespit edilmiştir. Bu çalışma, ülkelerin lojistik performanslarını artırmak isteyen politika yapımcılar için önemli bir bilgi kaynağıdır. Çalışmanın sonuçları, ülkelerin lojistik sistemlerindeki eksiklikleri belirlemelerine ve bu eksiklikleri gidermek için uygun politikalar geliştirmelerine yardımcı olabilir. Örneğin, gelişmekte olan ülkeler, Singapur gibi başarılı ülkelerin uygulamalarından ilham alarak lojistik altyapılarını geliştirebilir, gümrük işlemlerini hızlandırabilir ve lojistik hizmetlerinin kalitesini artırabilirler. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, farklı lojistik performans indekslerinin kullanılması, daha uzun zaman dilimlerini kapsayan analizler yapılması ve belirsizlik analizlerinin gerçekleştirilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler

Tedarik zinciri
Lojistik
Lojistik Performans İndeksi
Veri Zarflama Analizi (VZA)

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 04.07.2024
Kabul Tarihi : 07.10.2024
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1510631

¹Arş. Gör., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, mehmet.gudelek@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4534-9025

²Lisans Öğrencisi., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü dursunkaya.emirhan@std.izu.edu.tr, ORCID: 0009-0005-3080-9702

³Lisans Öğrencisi., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, kaya.esra@std.izu.edu.tr, ORCID: 0009-0002-7774-2793

⁴Lisans Öğrencisi., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, palamutoglu.merve@std.izu.edu.tr., ORCID: 0009-0004-9320-9766

⁵Lisans Öğrencisi., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, aksahin.tugce@std.izu.edu.tr, ORCID: 0009-0002-1067-1353

⁶Dr.Öğr.Üyesi., Emine Elif Nebati, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, emine.nebati@izu.edu.tr., ORCID: 0000-0002-3950-4279

MEASURING THE EFFICIENCY OF LOGISTICS WITH DATA ENVELOPMENT ANALYSIS

Abstract

Logistics performance measurement is an analysis process used to evaluate the performance of all logistics activities in the supply chain. This analysis is of critical importance in terms of countries' economic development, commercial competitiveness, and global integration. Data envelopment analysis (DEA) is a powerful tool frequently preferred in efficiency measurement for evaluating a country's logistics performance. The aim of this study is to evaluate the logistics performance of 139 countries in 2023 using the Data envelopment analysis (DEA) method. The main purpose of the research is to compare countries' logistics efficiency, identify the most efficient countries, and uncover the factors underlying this efficiency. In this way, the study aims to identify the strengths and weaknesses of countries' logistics systems and develop policy recommendations to improve their logistics performance. The World Bank's Logistics Performance Index data was used in the study. This index includes various factors such as customs procedures, infrastructure, logistics services, and the effectiveness of tracking. In the DEA analysis, countries' relative efficiencies were calculated using the BCC and CCR models. While the BCC model allows for variable returns to scale, the CCR model assumes constant returns to scale. According to the analysis results, Singapore was identified as the most efficient country in both the BCC and CCR models. Austria and Finland were found to be efficient in the BCC model as well. Furthermore, the analysis of scale efficiency revealed that Singapore has achieved optimal scale efficiency. This study is an important source of information for policymakers aiming to improve countries' logistics performance. The results of the study can help countries identify deficiencies in their logistics systems and develop appropriate policies to address these deficiencies. For example, developing countries can improve their logistics infrastructure, accelerate customs procedures, and enhance the quality of logistics services by drawing inspiration from successful countries like Singapore. Future studies could consider using different logistics performance indexes, conducting analyses covering longer time periods, and performing uncertainty analyses.

Keywords

Supply Chain
Logistics
Logistics Performance Index
Data Envelopment Analysis (DEA)

Article Info

Research Article
Received : 04.07.2024
Accepted : 07.10.2024
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1510631

Kaynakça Gösterimi: Güdelek, M., Dursunkaya, E., Kaya, E., Palamutoğlu, M., Akşahin, T., Nebati, E. E. (2024). Veri zarflama analizi ile lojistik etkinlik ölçümü. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 548-567.

Citation Information: Gudelek, M., Dursunkaya, E., Kaya, E., Palamutoglu, M., Aksahin, T., Nebati, E. E. (2024). Measuring the efficiency of logistics with data envelopment analysis. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 548-567.

GİRİŞ

Yıldıztekin (2007) Lojistik, hammaddelerin üreticiye gelişinden ve işlenmesinden son ürünün tüketiciye ulaşmasına kadar geçen süre boyunca malzeme, bilgi ve tedarik zincirinin birçok unsurunun akışının son müşterinin ihtiyaçlarına göre yürütüldüğü bir faaliyet olduğunu belirtmektedir. Lojistik, başlangıçta askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla doğmuş olsa da teknoloji ve çağın değişen koşullarıyla birlikte hayatın her aşamasında önem kazanmaya başlamıştır.

1960'lı yıllara kadar tamamen operasyonel bir fonksiyon gibi görünen lojistik, adını temelde ulaştırma faaliyetinden almaktadır. Kodlama ve sistem organizasyonu ile beraber internetin de hayatımıza girmesiyle faaliyet alanı modernleşmektedir. Lojistik sektöründe firmaların verimliliğini ve rekabet gücünü ortaya koymak için temel hizmet alanları ön plana çıkmaktadır (Gülenç ve Karagöz, 2008, s. 76). Dolayısıyla lojistiğin artık operasyonel bir fonksiyon olmaktan çıkıp şirketlere rekabet avantajı sağladığı açıktır. İşletmeler girdi maliyetlerini azaltmak ve finansal durumlarını iyileştirmek için ürün ve hizmetlerinin doğru zamanda doğru yerde olmasını sağlayarak transfer sürecini mümkün olduğunca en verimli hale getirmeye çalışmaktadırlar. Ülkelerin lojistik performansı, ihracatlarını, ithalatlarını ve dolayısıyla ekonomik refahlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Arvis ve ark., 2014). Bu nedenle, ülkelerin lojistik performansının doğru bir şekilde ölçülmesi ve değerlendirilmesi kritik bir öneme sahiptir. Lojistik sektöründe uluslararası alanda ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinin önemli görülmesi, ülkeler arasındaki farklılıkların belirlenmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Bu, ülkelerin kendi lojistik yeteneklerini görmelerine ve ticaret performansına ne kadar katkıda bulduklarını belirlediklerini tespit etmektedir. Bu süreçte, lojistik etkinlik ölçümü ile, lojistik faaliyetlerin verimlilik ve performansı değerlendirilmektedir. Dünya Bankası tarafından 2007 yılında geliştirilen Lojistik Performans Endeksi (LPI), ticari faaliyetlerde kilit rol oynayan lojistik operasyonları konusunda ülkelerin karşılaştıkları potansiyel zorlukları ve fırsatları belirlemede önemli bir veri kaynağı haline gelmiştir. LPI, her ülkenin lojistik performansının objektif olarak değerlendirilmesine yardımcı olarak lojistik sektöründeki güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesinde güvenilir bir araçtır.

Veri zarflama analizi (VZA), etkinlik ölçümünde sıklıkla tercih edilen, ülkelerin lojistik performansını ölçmek için kullanılabilecek güçlü araçlardan biridir. VZA, çoklu girdi ve çıktıya sahip karar verme birimlerinin göreceli etkinliğini değerlendirmek için kullanılan parametrik olmayan bir tekniktir (Charnes ve ark., 1978, s. 429). Lojistik sektörü için VZA kullanımı, faktör kullanımının optimize edilmesi ve kaynakların etkin dağıtılması konusunda önemli bilgiler sağlamaktadır (Seroka -Stolka ve Ociepa-Kubicka, 2019, s. 471). Çalışmada veri zarflama analizinin kullanılmasının nedeni, geleneksel yöntemlere kıyasla birçok avantaj sunduğundan, çeşitli akademik araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Farklı ülkeler arasında karşılaştırma yaparken çoklu faktörleri dikkate alabilen bir yöntemdir. Bu, lojistik performans gibi çok boyutlu problemleri analiz etmek için idealdir.

Bu kapsamda bu çalışmanın amacı ülkelerin lojistik performansını son yayımlanan 2023 yılı lojistik performans endeksi verilerini kullanarak veri zarflama analizi ile nesnel olarak değerlendirmek ve karşılaştırmaktır. Çalışmanın motivasyonu, küresel ticaret ve ekonomik büyüme için kritik öneme sahip olan lojistik faaliyetlerinin ülkeler arası farklılıklarını analiz etmektir. Lojistik sektöründe verimliliğin ve performansın doğru bir şekilde ölçülmesi, ülkelerin rekabet gücünü artırmak ve ticari faaliyetlerini optimize etmek

açısından büyük öneme sahiptir. Lojistik performans değerlendirmesi, bir ülkenin ticari verimlilik, ekonomik büyüme ve rekabet gücü gibi kilit alanlardaki başarısının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu analiz, ülkelerin güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek lojistik altyapılarını iyileştirmeye yönelik stratejik kararlar almalarına yardımcı olacaktır. Çalışmanın diğer bir katkısı, 139 ülkenin performansı detaylı bir şekilde güncel veri seti üzerinden objektif olarak analiz edilmiş ve farklı modeller (CCR ve BCC) kullanılarak karşılaştırmalı sonuçlar elde edilmiştir. Son olarak, ülkelerin lojistik performanslarını artırmak için hangi ülkeleri model alabilecekleri somut olarak belirtilmiş, bu da ülkelerin stratejik iyileştirme planları yapmalarına olanak sağlamaktadır

Çalışmanın, ikinci bölümünde literatür araştırmasına, üçüncü bölümünde veri zarflama analizinin teorik altyapısına, dördüncü bölümde uygulama ve son bölümde sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

1. Literatür Araştırması

Günümüzde, etkin ve verimli lojistik operasyonlar, işletmelerin rekabet gücünü artırmada, maliyetleri azaltmada ve müşteri memnuniyetini sağlamada kilit öneme sahiptir. Bu nedenle, lojistik sektörünün etkinliğinin ölçülmesi ve iyileştirilmesi önemlidir. Veri zarflama analizi ise, lojistik faaliyetlerin çoklu girdi ve çıktılarını dikkate alarak göreceli etkinliği değerlendirme imkânı sunmaktadır. Böylece, lojistik operasyonların bütüncül bir şekilde analiz edilmesi mümkün olmaktadır. Çalışmada, 2016-2023 yılları arasında ulusal ve uluslararası veri tabanlarında 'lojistik performans', 'lojistik performans indeksi' gibi anahtar kelimeler ile arama yapılmıştır. Öne çıkan çalışmalar incelendiğinde,

Akdoğan ve Durak 2016 yılında yaptığı çalışmada; Almanya ve Türkiye'de faaliyet gösteren 153 lojistik firmasının lojistik ve pazarlama performanslarını karşılaştırmıştır. Çalışmada LPI analizi ve dengeli puan kartı yöntemi uygulanmıştır. Yapılan analiz, Alman ve Türk lojistik şirketlerinin lojistik ve pazarlama hizmetlerinde önemli farklılıklar olduğunu ortaya çıkarmıştır (Akdoğan ve Durak, 2016, s. 576). Karataş 2017 yılında yaptığı çalışmada; Türk lojistik sektörü ile bazı Avrupa ülkeleri arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Analizde, Türkiye'nin Avrupa ile Asya sınırında stratejik bir bölgede yer aldığı ve lojistik tabanını güçlendirmek için siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Bunu başarmak için de güvenliğe her zamankinden daha fazla önem verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Karataş, 2017, s. 1). Orhan 2019 yılında yaptığı çalışmada; Türkiye ile Avrupa Birliği ülkelerinin lojistik performanslarının ENTROPİ ağırlıklı EDAS yöntemi kullanarak karşılaştırmıştır (Orhan, 2019, s. 1222).

Bozkurt ve Mermertaş'ın 2019 yılında yaptığı çalışmada, lojistik sektörünün G8 ülkeleri ile Türkiye'deki durumunu karşılaştırmak için Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksinden faydalanılmış, her ülkenin güçlü ve zayıf yönleri değerlendirilerek çözüm önerileri sunulmuştur (Bozkurt ve Mermertaş, 2019, s. 107). Kılınç ve arkadaşları tarafından 2019 yılında yapılan çalışmada, LPE verileri ve performans analizi yöntemlerini kullanarak Türkiye, Çin ve Rusya'nın lojistik faaliyetleri ve yıllar içindeki kalkınma stratejileri incelenmiştir (Kılınç ve ark., 2019, s. 17). Cengiz ve Çetinceli tarafından 2020 yılında yapılan çalışmada; Türkiye ile BRICS ülkelerinin lojistik performans endeksi ile bilgi ve iletişim teknolojileri gelişmişlik endeksi karşılaştırılmıştır. Daha sonra SPSS programı kullanılarak fark analizi yapılmıştır. Sonuçlar, ülkelere göre her iki endeksin alt boyutlarına göre anlamlı

farklılıklar olduğunu göstermektedir (Cengiz ve Çetinceli, 2020, s. 165). Filip Ž ve diğerleri tarafından 2020 yılında yapılan çalışmada, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Batı Balkanlar'da lojistik performansın ticaret hacmi üzerindeki etkisinin düzeyini değerlendirmektedir. Amaca ulaşmak için Lojistik Performans Endeksi'nin (LPI) 2007 ve 2018 yıllarında uluslararası ticarete etkisi araştırılmıştır. Çalışmada Gravity Metodu ve LPE analizi kullanılmıştır (Bugarčić ve ark., 2020, s. 452). Eren ve Ömürberk'in 2021 yılında yaptığı çalışmada, Dünya Bankası'nın 2018 yılında yayınladığı Lojistik Performans Endeksi'nin altı kriteri kullanılarak OECD ülkeleri lojistik performanslarına göre kümeler ayrıştırılmıştır. Küme analizinin ardından kümeler arasında kriterler açısından anlamlı farklılıklar olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu çalışmada Weka programatik analizi ve Canopy algoritması kullanılmaktadır. Araştırma sonucunda küme performans değerlendirmesi yapılmıştır (Eren ve Ömürberk, 2021, s. 153). Manavgat ve Demirci'nin 2021 yılında yaptığı çalışmada, Dünya Bankası'nın yayınladığı Lojistik Performans Endeksi verilerini kullanarak, her ülkenin lojistik performansını belirleyen değişkenleri belirlemek için 2007, 2012 ve 2018 yıllarına ait sıralı lojistik regresyon modelini kullanılmıştır. Çalışma, dış ticaret, milli gelir ve hava taşımacılığına ilişkin değişkenlerin LPI üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir (Manavgat ve Demirci, 2021, s. 1856). Acar'ın 2021 yılında yaptığı çalışmada, Türkiye ile Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin lojistik verimliliği veri zarflama analizi ve MALMQUIST yöntemleri ile karşılaştırılmıştır. Çalışmada, Türkiye'nin verimlilik puanının, tamamlanan yıllar içerisinde AB üye ülkeleri ile karşılaştırıldığında dalgalı bir seyir izlediği ortaya çıktı (Acar, 2021, s. 533). Kálmán ve Tóth, tarafından 2021 yılında yapılan çalışmada, rekabet edebilirlik ile lojistik performans arasındaki ilişki incelenmiştir (Kálmán ve Tóth, 2021, s. 169). Demirci-Çelikel ve Keskin tarafından 2021 yılında yapılan çalışmada, Türkiye ve komşu ülkelerin lojistik performansı ve kişi başına düşen GSYİH değerleri regresyon analizi kullanılarak analiz edilmiştir (Demirci-Çelikel ve Keskin, 2021, s. 257). Senir 2021 yılında yaptığı çalışmada; Dünya Bankası 2018 yılı yurtiçi lojistik performans endeksi verileri kullanılarak Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin yurtiçi lojistik performanslarının bütünleşik bir model ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle CRITIC yöntemi ile kriterlerin önem düzeyleri belirlenmiş, daha sonra kriterlerin önem düzeyleri kullanılarak ülkeler COPRAS yöntemi ile yurtiçi lojistik performans puanına göre sıralanmıştır (Senir, 2021, s. 193). Bentyn 2021 yılında yaptığı çalışmada; Polonya ve Türkiye için LPI endeksinde meydana gelen değişiklikleri analiz etmiştir. Çalışmada veri zarflama analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Polonya ve Türkiye genel LPI arasındaki korelasyon değişiklikleri karşılaştırıldığında, korelasyonun gücünün zayıfladığı görülmektedir (Bentyn, 2021, s. 225). Göğebakan'ın 2022 yılında yaptığı çalışmada lojistik performansını etkileyen göstergelerin önem sırasına göre sıralanması için entropi tabanlı TOPSIS yöntemini temel alan yeni bir sıralama ve değişken seçimi yaklaşımı önerilmiştir. Önerilen yöntemde entropi yöntemine göre değişken ağırlıkları belirlenmiş ve sıralama puanının belirlenmesinde TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Ağırlıklı değişken sıralama yönteminin sonuçlarına göre ülkelerin sıralamalarındaki farklılıkları ve bunların nedenleri açıklanmıştır (Göğebakan, 2022, s. 146). Keskingöz ve Tanır tarafından 2022 yılında yapılan çalışmada; belli yıllara ait veriler incelenerek Türkiye ve Avrupa birliği ülkelerinin LPI ile sera gazı arasındaki emisyon farkları incelenmiştir. Gelecekte yeşil lojistik adımların gerekliliği ortaya koyulmuştur (Keskingöz ve Tanır, 2022, s. 73). Altıntaş'ın 2022 yılında yaptığı çalışmada, G7 ülkelerine göre her ülkenin lojistik performans göstergeleri ile lojistik

verimliliği ve verimlilik performansını belirleyen faktörlerin veri zarflama analizi yöntemi ile önemi belirlenmiştir (Altıntaş, 2022, s. 78). Kara, tarafından 2022 yılında yapılan çalışmada, veri zarflama analizi modeli kullanılarak gelişmekte olan ülkelerin pazar potansiyellerini esas alarak yurt içi ve yurt dışı lojistik fırsat verimlilik seviyelerinin belirlenmesi ve gelişmekte olan ülkelerin yurt içi lojistik fırsat verimliliğinin uluslararası lojistik fırsat verimliliği üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır (Kara, 2022, s. 79). Manavgat ve Demirci tarafından 2023 yılında yapılan çalışmada, 101 ülkenin entegre lojistik performansının ROC tabanlı WASPAS yöntemi ile karşılaştırılması ve elde edilen entegre lojistik performans değerleri arasında mekansal otokorelasyonun varlığının dört farklı uluslararası lojistik endeksi (Lojistik Performans Endeksi) kullanılarak belirlenmesi amaçlanmaktadır (Manavgat ve Demirci, 2023, s. 1856). Türkoğlu ve Duran'ın 2023 yılında yaptığı çalışmada, G20 ülkelerinden 2018 yılı lojistik performans göstergelerinin toplanmasıyla bir karar matrisi oluşturulmuştur. Söz konusu ülkelerin lojistik performans değişken endeksleri CRITIC yöntemi kullanılarak ağırlıklandırılmış, GIA yöntemi ve WASPAS yöntemi kullanılarak sıralama analizi yapılmıştır. En önemli değişkenin 'lojistik kalite ve yetenek' olduğu gözlenmiş ve ilk üç ülke Almanya, Japonya ve Birleşik Krallık olarak ortaya çıkmıştır (Türkoğlu ve Duran, 2023a, s. 1). Türkoğlu ve Duran'ın 2023 yılında yaptığı çalışmada, Lojistik Performans Endeksinden faydalanılarak bir karar matrisi oluşturulmuştur. CRITIC yöntemi kullanılarak ağırlıklandırılmış, GIA, CRITIC ve WASPAS yöntemleri kullanılarak sıralama yapılmıştır. Araştırma sonucunda CRITIC yöntemine göre yapılan ağırlık sıralamasında en önemli değişken 'gümrük kontrolü' iken, ilk üç ülkenin Japonya, Yeni Zelanda ve Singapur olduğu görülmüştür (Türkoğlu ve Duran, 2023b, s. 45). Bayraktar ve arkadaşları tarafından 2024 yılında yapıldıkları çalışmada, 2010-2018 yılları arasında ülkelerin lojistik performansını çıktı odaklı VZA ve Malmquist Endeks ile karşılaştırmıştır. Sonrasında ise etkinlik skoruna göre ülkeleri düşük, orta ve yüksek performans gösteren ülkeler olarak 3 kümeye ayırmış ve kümeler arası etkinlik analizi yapmıştır. Analiz sonuçları lojistik performans dayalı ülke grupları arasında önemli yapısal farklılıklar olduğuna işaret etmektedir (Bayraktar ve ark., 2024, s. 2683).

Çalışmalar değerlendirildiğinde, lojistik performansının sadece bir ülkenin ticaret kapasitesi ve ekonomik büyümesi açısından değil, aynı zamanda küresel rekabet gücü açısından da önemli olduğunu göstermektedir. Yazında lojistik etkinlik ve lojistik performans ölçümü adı altında çeşitli uygulamalı araştırmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, 2023 yılı verilerine dayalı yapılan lojistik etkinlik ölçümü ile, lojistik sektörünün performansının değerlendirilmesine, kaynakların etkin kullanımına, rekabet gücünün artırılmasına ve politika geliştirme hususuna katkı sunacağı umulmaktadır.

2. Yöntem

Veri Zarflama Analizi (VZA), birimlerin çoklu girdi ve çıktı değişkenlerini kullanarak göreceli etkinliklerini değerlendirmek için kullanılan bir yöntemdir (Charnes ve ark., 1978, s. 429). Temel amacı, birimlerin mevcut kaynakları en iyi şekilde kullanarak istenen sonuçları elde etmelerini sağlamaktır. VZA, geleneksel yöntemlere kıyasla birçok avantaj sunduğundan, çeşitli akademik araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. VZA terminolojisinde, analiz edilen her bir unsur 'karar birimi' (KVB) olarak adlandırılır. VZA, her bir KVB'nin girdi ve çıktıları üzerinden göreceli etkinlik performansını ölçer. Bu sayede, verimsizlik düzeylerini ve kaynak kullanımlarını ortaya koyar (Sevklı ve ark., 2007, s. 1973).

VZA'nın temel işlevi, etkin ve daha az etkin KVB'leri tespit etmektir. Bunun için, etkin bir sınır (*frontier*) belirleyerek, KVB'leri bu sınıra göre karşılaştırır. En etkin KVB'nin puanı 1'dir. Karşılaştırmalı olarak diğer KVB'ler için de 0-1 aralığında bir etkinlik puanı hesaplar (Acar, 2021, s. 422). Literatürde genelde iki çeşit VZA modeli kullanılmaktadır. İlk olarak (Charnes ve ark., 1978, s. 429) tarafından önerilmiş olan CCR modeli ve daha sonra (Banker ve ark., 1984, s. 1078) tarafından genişletilmiş olan BCC modelidir.

VZA, parametrik olmayan bir yöntemdir. Geleneksel üretim fonksiyonları kullanmak yerine, en etkin birimlerin girdi ve çıktı değerlerinden oluşan bir sınır (*frontier*) belirler (Fanchon, 2003, s. 175). Bu sınır, doğrusal programlama yöntemiyle oluşturulur. Girdi ve çıktılara sahip çok sayıda karar biriminin etkinliğini değerlendirmek için, VZA sıklıkla tercih edilir (Lerme ve ark., 1995, s. 462).

2.1. Charnes, Cooper, Rhodes (CCR) Modeli

VZA'nın çalışma prensibi, birimin tüm girdi ve çıktı değişkenlerini içeren matematiksel bir model oluşturmak ve bu model aracılığıyla birimin etkinlik düzeyini hesaplamaktır. Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilen klasik CCR modeli, Veri zarflama analizinde geliştirilen ilk modeldir. CRS varsayımı (ölçeğe göre sabit getiri) altında toplam etkinliği ölçmektedir. Temel olarak, CCR modeli, her bir işletmenin belirli girdi miktarlarıyla maksimum çıktıyı elde edip edemediğini değerlendirmektedir. Bu model, birimin tüm kaynakları en etkin şekilde kullanmasını ve optimal performansını belirlemeyi hedeflemektedir. Daha sonra geliştirilen modellerin temeli CCR Modeli'dir. Girdi ve çıktı odaklı olmak üzere iki yaklaşımı vardır (Yıldırım ve Ayvaz, 2019, s. 57). Girdi odaklı CCR modelinde; sabit çıktı seviyesini en etkin şekilde elde edecek girdi bileşeninin, ne kadar azaltılması gerektiği sonucunu yani en az girdiyle maksimum çıktı üretmeye çalışmaktadır. Tablo 1 ve Tablo 2'de formülasyonlara ait bilgiler sunulmuştur.

n = Karar birimi sayısı

s = Çıktı Sayısı

m = Girdi Sayısı

u_r = k. Karar birimi tarafından r. çıktıya verilen ağırlık

v_i = k. Karar birimi tarafından i. girdiye verilen ağırlık

x_{ij} = j. Karar birimi tarafından kullanılan girdi miktarı

y_{ij} = j. Karar birimi tarafından üretilen çıktı miktarı

x_{ik} = k. Karar birimi tarafından kullanılan i. girdi miktarı

y_{rk} = k. Karar birimi tarafından kullanılan i. girdi miktarı, olmak üzere

Tablo 1. CCR Girdiye Yönelik Primal ve Dual Model Formulasyonlar

Girdi Odaklı Primal Model	Girdi Odaklı Dual Model
Amaç Fonksiyonu Maks $\sum_{r=1}^m u_r y_{rk}$	Amaç Fonksiyonu Min $z_k = \theta$
Kısıtlar $\sum_{i=1}^m v_i x_{ik} = 1 \quad i = 1, \dots, m$ $\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} \leq 0 \quad j = 1, \dots, n$ $U_r, V_i \geq 0 \quad r=1, \dots, s$	Kısıtlar $\sum_{j=1}^n x_{ij} y_{ik} - \theta x_{ik} \leq 0 \quad i = 1, \dots, m$ $\sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j - y_{rk} \geq 0 \quad r = 1, \dots, s$ $\lambda_j \geq 0 \quad j=1, \dots, s$

Kaynak: Yıldırım ve Ayvaz, 2019, s. 57.

Tablo 2. CCR Çıktıya Yönelik Primal ve Dual Model Formulasyonlar

Çıktı Odaklı Primal Model	Çıktı Odaklı Dual Model
Amaç Fonksiyonu Min $\sum_{i=1}^m v_i x_{ik}$	Amaç Fonksiyonu Min $z_k = \theta$
Kısıtlar $\sum_{i=1}^m v_i x_{ik} = 1 \quad i = 1, \dots, m$ $\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} \leq 0 \quad j = 1, \dots, n$ $U_r, V_i \geq 0 \quad r=1, \dots, s$	Kısıtlar $\sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_{ik} \leq x_{ik} \quad i = 1, \dots, m$ $\theta y_{rk} - \sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j - y_{rk} \geq 0 \quad r = 1, \dots, s$ $\lambda_{jk} \geq 0 \quad j=1, \dots, s$

Kaynak: Yıldırım ve Ayvaz, 2019, s. 57.

2.2. Banker, Charnes Cooper (BCC) Modeli

Banker, Charnes ve Cooper tarafından geliştirilen BCC (Banker-Charnes-Cooper) modeli, VRS (ölçeğe göre değişken getiri) varsayımı altında benzer ölçekteki birimleri birbiriyle kıyaslayarak teknik etkinliği ölçmektedir (Yıldırım ve Ayvaz, 2019, s. 57). İşletmelerin içsel verimliliğini değerlendirirken belirli bir girdi miktarıyla maksimum çıktıyı elde etme kapasitelerini ölçmeyi hedeflemektedir. BCC modeli, CCR modelinin genişletilmiş bir versiyonudur. CCR modelinden farklı olarak birimin veri zarfı dışında kalmasına izin veren bir esneklik sağlamaktadır. Bu model, bazı birimlerin diğerlerine göre daha esnek olmasına ve bazı kaynakları daha verimli kullanmasına olanak tanımaktadır. Böylece, gerçek hayatta karşılaşılan karmaşıklıkları daha iyi yansıtabilmek ve daha doğru sonuçlar elde edilebilmek mümkün olacaktır. CCR modelinde olduğu gibi girdi ve çıktı odaklı olmak üzere iki yaklaşımı vardır. Girdi odaklı BCC modelinde ölçeğe göre değişken getiri varsayımı ile

girdiler minimize edilmeye çalışılmaktadır. Çıktı odaklı BCC modelinde ise maksimum çıktı üretmek ana hedefdir. Modellere ilişkin formülasyonlar Tablo 3 ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Hem CCR hem BCC modellerinde θ^* = Etkinlik Skoru olmak üzere; eğer $\theta^* = 1$ ise ve artıklar sıfır ise karar birimi etkin, değilse karar birimi etkin değildir. Eklenen konveksite kısıtı dolayısı ile BCC sınırı, CCR sınırının altında kalır ve bundan ötürü CCR etkinlik skoru daima BCC'den küçük veya ona eşit olur (Karakaya, 2017, s. 1).

Tablo. 3 BCC Girdiye Yönelik Primal ve Dual Model Formülasyonları

Girdi Odaklı Primal Model	Girdi Odaklı Dual Model
Amaç Fonksiyonu	Amaç Fonksiyonu
Maks	Maks
$\sum_{r=1}^m u_r y_{rk}$	$\sum_{r=1}^s \mu_r y_{rk} - u_k$
Kısıtlar	Kısıtlar
$\sum_{i=1}^m v_i x_{ik} = 1 \quad i = 1, \dots, m$	$\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} \leq \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} - u_k$
$\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} \leq 0 \quad j = 1, \dots, n$	$\sum_{i=1}^m v_i x_{ik} = 1$
$U_r, V_i \geq 0 \quad r=1, \dots, s$	$\lambda_{jk} \geq 0 \quad j = 1, \dots, s$
	$i=1, \dots, m \quad r=1, \dots, s$

Kaynak: Yıldırım ve Ayvaz, 2019, s. 57.

Tablo. 4 BCC Çıktıya Yönelik Primal ve Dual Model Formülasyonları

Çıktı Odaklı Dual Model	Çıktı Odaklı Primal Model
Amaç Fonksiyonu	Amaç Fonksiyonu
Min	Maks θ
$\sum_{i=1}^m v_i x_{ik} - v_k$	
Kısıtlar	Kısıtlar
$\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} \leq \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} - v_k$	$\sum_{i=1}^m x_{ij} \lambda_i - x_{ik} \leq 0 \quad i = 1, \dots, m$
$\sum_{i=1}^m u_r y_{rk} = 1$	$\sum_{i=1}^m \lambda_i y_{rj} - \theta y_{rk} \geq 0 \quad j = 1, \dots, n$
$U_r, V_i \geq \varepsilon \quad j=1, \dots, s$	$\sum_{i=1}^n \lambda_i = 1$
$i=1, \dots, m \quad r=1, \dots, s$	$\lambda_i \geq 0$

Kaynak: Yıldırım ve Ayvaz, 2019, s. 57.

2.3. Ölçek Etkinliği

Ölçek Etkinliği, CCR modelinden elde edilen toplam etkinlik değerinin, BCC modelinden elde edilen teknik etkinlik değerine oranlanmasıyla bulunmaktadır (Cooper ve ark., 2000, s.1). Ölçek etkinliği 1'e eşitse optimum verimlilikle çalıştığı söylenebilmektedir, 1'den küçükse verimliliğini artırması için iyileştirmeler yapılması gerekmektedir.

$$\text{Ölçek Verimliliği} = \frac{\text{Toplam Etkinlik}_{\text{CCR}}}{\text{Teknik Etkinlik}_{\text{BCC}}}$$

Özetle, VZA karar verme süreçlerinde verimliliği artırmak, kaynakları daha etkin kullanmak ve stratejik kararlar almada yardımcı olmak için güçlü bir araçtır. CCR ve BCC modelleri, bu analiz yönteminin temel taşlarıdır ve birimin etkinlik düzeyini değerlendirmede önemli bir rol oynamaktadırlar. CCR modeli ölçeğe göre sabit getiriye göz önünde bulundururken, BCC modeli ölçeğe göre değişken getiriye varsaymaktadır (Acar, 2021, s. 424).

3. Uygulama

Bu çalışmada, Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemini kullanılarak birimlerin etkinliklerini değerlendirmek amacıyla R programlama dili ve R Studio programı kullanılmıştır. R Programlama Dili, istatistiksel hesaplamalar, veri analizi ve grafik çizimleri gibi işlemleri gerçekleştirmek için yaygın olarak kullanılan açık kaynaklı bir programlama dilidir. Bu dil, Veri Zarflama Analizi gibi veri analizi yöntemlerinde tercih edilmektedir. Bunun sebebi verilerin işlenmesi, istatistiksel modellerin oluşturulması ve sonuçların görselleştirilmesi gibi işlemleri kolaylaştırmasıdır. Metodoloji doğrultusunda uygulanması gereken adımlar aşağıdaki gibi gerçekleştirilmiştir.

3.1. Karar Birimlerinin Belirlenmesi

Veri Zarflama Analizinde karar verme birimleri, amaca uygun olarak aynı girdi ve çıktıları kullanan homojen yapıdaki birimler olmalıdır. (Dyson ve ark., 2001, s. 245)'e göre girdi ve çıktıların toplamının en az iki katı kadar karar noktası olmalıdır. (Cooper ve ark., 2001, s. 217)'ne göre ise girdi sayısı ile çıktı sayısı toplamının 3 katından daha fazla sayıda karar noktası olmalıdır. Diğer bir çalışmada (Norman ve Stoker, 1991, s. 282) karar noktalarının sayısının en az 20 olması gerektiğini belirtmektedir. Çalışmada kullanılan girdi ve çıktı toplam sayısı 6, karar verme birimi ise 139'dur. Buna göre, çalışma KVB'leri açısından sayı şartını sağlamaktadır.

3.2. Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin Belirlenmesi

Sonuçların güvenli ve anlamlı olması için VZA uygulamasında kullanılacak girdi ve çıktılar dikkatli seçilmelidir (Yıldırım ve Ayvaz, 2019, s. 66). Bayraktar ve ark., (2024, s. 2683) yaptıkları çalışmada Gümrük, Altyapı ve Lojistik Yetkinlik göstergelerini girdi olarak alırken Uluslararası Gönderiler, İzleme ve Takip ve Zaman göstergelerini çıktı olarak kullanmıştır. Bu bağlamda, Tablo 5'te girdiler ve çıktılar değerlendirmeye alınmıştır. Fakat girdi değerleri monoton azalan bir dönüşüm (5-ham değerler) uygulanarak kullanılmıştır (Martí ve ark., 2017, s. 169).

Tablo 5. Kullanılan Girdi- Çıktı Değişkenleri

Değişkenler	
Girdi 1	Gümrük
Girdi 2	Altyapı
Girdi 3	Lojistik Yetkinlik
Çıktı 1	Uluslararası Gönderiler
Çıktı 2	İzleme ve Takip
Çıktı 3	Zaman

3.3. Verilerin Toplanması

Veri Zarflama Analizinde etkinlikler görece hesaplandıkları için kullanılacak verilerin güvenilirliği analizin doğruluğu açısından önemlidir. Çalışmadaki veriler 2 yılda bir yayımlanan Dünya bankası Lojistik Performans İndeksi'nden elde edilmiştir (World Bank, 2023).

3.4. Modelin Kurulması

BCC-CCR modelleri R ve R Studio programında çözümlenmiştir.

3.5. Etkinlik Sıralaması

R paket programın sonuçlarına göre ülkeler arasında etkinlik sıralaması yapılmıştır. Sonuç 1'e eşitse etkin, 1'den küçükse etkin olmayan gruba dahil edilmiştir.

3.6. Performans İyileştirme

Etkin olmayan karar birimlerinin etkin sınıra ulaşabilmeleri için hangi ülkeleri *Benchmarking* (referans noktası) almaları gerektiği belirtilmiştir. Birimin etkinliğini değerlendirmek için kullanılan VZA gibi analiz yöntemleri genellikle çıktı odaklı sonuçlar üretmektedir. Bunun amacı, birimlerin ne kadar verimli bir şekilde çıktı ürettikleri ve kaynakları nasıl kullandıkları üzerine odaklanmaktır. Bu sonuçlar, birimin performansını ölçmek ve iyileştirme fırsatları belirlemek için önemlidir. Çıktı odaklı sonuçlar elde edildiğinde, sonuçları birimler arasında karşılaştırırken birimlerin sahip oldukları farklı kaynakları göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu çalışmanın çıktıları lojistik yeterlilik, takip-izleme ve zamandır. Bu kaynakların farklılıkları, birimlerin etkinliklerini farklı şekillerde etkileyebilmektedir.

4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde ülkelerin lojistik performanslarını karşılaştırmak amacıyla 2023 yılı LPI verileri kullanılarak VZA yöntemi ile ülkelerin lojistik performansları belirlenmiş ve sıralanmıştır. Çalışmada 139 ülkenin CCR ve BCC modelleriyle etkinlik çözümü yapılmıştır. Yapılan çalışma çıktı odaklı olarak uygulanmıştır. Bu çalışmada incelenen 139 ülkeden Singapur etkinlik değeri 1 olan tek etkin ülke olmuştur. CCR çıktı yönelimli model ele alındığında, etkinlik skoru θ^* olmak üzere $\theta^* < 1$ sağlayan ülkeler 'etkin olmayan' olarak nitelendirilmiştir (Yıldırım ve Ayvaz, 2019, s. 57). Aşağıdaki tablolarda 2023 yılına ait ülkelerin etkinlik değerleri CCR ve BCC modellerine göre belirtilmiş ve hangi ülkeleri örnek almaları gerektiği değerlendirilmiştir. Tablo 6 ve Tablo 7'de görüldüğü üzere, 139 ülke içerisinde en iyi ve en kötü dereceye sahip ülkeler değerlendirilmiştir.

Tablo 6. CCR Modeline Göre En İyi 5 Ülkenin Sıralanması

Ülke No	Ülkeler	CCR	BCC	Ölçek Verimliliği	Peers CCR	Peers BCC
112	Singapore	1,00	1,00	1,000	112	112
37	Denmark	0,87	0,98	0,889	112	112
122	Switzerland	0,87	0,98	0,889	112	112
44	Finland	0,82	1,00	0,820	112	44
121	Sweden	0,78	0,98	0,800	112	112

Tablo 7. CCR Modeline Göre En Kötü 5 Ülkenin Sıralanması

Ülke No	Ülkeler	CCR	BCC	Ölçek Verimliliği	Peers CCR	Peers BCC
24	Cameroon	0,15	0,54	0,283	112	44
1	Afghanistan	0,15	0,53	0,276	112	9
4	Angola	0,15	0,59	0,249	112	44
116	Somalia	0,14	0,59	0,234	112	44
78	Libya	0,13	0,51	0,258	112	44

Tablo 6 ve Tablo 7’de CCR (ölçeğe göre sabit getiri), modeline göre sıralanmıştır. Sabit getiri, girdilerdeki bir birim artışın çıktılarda da aynı oranda bir artış sağlaması anlamına gelmektedir. Tablo 6’da Singapur etkinlik değeri 1 çıkarak etkin ülke olmuştur. Singapur, ülkeler arasında en iyi değere sahip olan ülke olduğundan dolayı diğer ülkeler tarafından performans ölçütü olarak alınmalıdır. Öte yandan en iyi performans gösteren ülke olduğu için kendisini diğer ülkelerle kıyaslamasına gerek yoktur. Bu nedenle örnek alınması gereken ülke değeri kendisine eşit çıkmaktadır. Tablo 7’de ki değerlere göre Somali ve Libya CCR değeri en düşük olan ülkelerdir. Bunun yanısıra ülkelerin hangi ülkeyi kendisine örnek almaları gerektiği de görülmektedir. CCR modeline göre değeri en küçük olan 5 ülke de (Kamerun, Afganistan, Angola, Somali ve Libya) kendilerine Singapur’u (112) örnek almalıdır.

Tablo 8. BCC Modeline Göre En İyi 5 Ülkenin Sıralanması

Ülke No	Ülkeler	CCR	BCC	Ölçek Verimliliği	Peers CCR	Peers BCC
9	Austria	0,62	1,00	0,615	112	112
44	Finland	0,82	1,00	0,820	112	44

Tablo 8 (Devam). BCC Modeline Göre En İyi 5 Ülkenin Sıralanması

112	Singapore	1,00	1,00	1,000	112	112
59	Hong Kong SAR,China	0,67	0,98	0,677	112	44
37	Denmark	0,87	0,98	0,889	112	112

Tablo 9. BCC Modeline Göre En Kötü 5 Ülkenin Sıralaması

Ülke No	Ülkeler	CCR	BCC	Ölçek Verimliliği	Peers CCR	Peers BCC
136	Venezuela, RB	0,16	0,58	0,276	112	9
43	Fiji	0,17	0,56	0,304	112	44
24	Cameroon	0,15	0,54	0,283	112	44
1	Afghanistan	0,15	0,53	0,276	112	9
78	Libya	0,13	0,51	0,258	112	44

Tablo 8 ve Tablo 9'da BCC (ölçeğe göre değişken getiri) modeline göre sıralanmıştır. Değişken getiride, verilerdeki bir birim artış çıktılarıdaki artış oranıyla bire bir eşleşmemektedir. Girdiler 1 birim artığında, çıktılar 1 birimden az veya daha fazla artabilir. Tablo 8'e göre, etkinlik değeri 1 çıkan, Singapur Finlandiya ve Avusturya etkin ülkeler olmuşlardır. Tablo 9'a göre ise, Afganistan ve Libya BCC değeri en düşük olan ülkelerdir.

Tablo 10. Ölçek Verimliliğine Göre En İyi 5 Ülkenin Sıralanması

Ülke No	Ülkeler	CCR	BCC	Ölçek Verimliliği	Peers CCR	Peers BCC
112	Singapore	1,00	1,00	1,000	112	112
122	Switzerland	0,87	0,98	0,889	112	112
37	Denmark	0,87	0,98	0,889	112	112
44	Finland	0,82	1,00	0,820	112	44
25	Canada	0,76	0,95	0,800	112	112

Tablo 11. Ölçek Verimliliğine Göre En Kötü 5 Ülkenin Sıralanması

Ülke No	Ülkeler	CCR	BCC	Ölçek Verimliliği	Peers CCR	Peers BCC
47	Gambia, The	0,16	0,63	0,256	112	44
81	Madagascar	0,18	0,71	0,256	112	44
138	Yemen, Rep.	0,16	0,65	0,250	112	9
4	Angola	0,15	0,59	0,249	112	44
116	Somalia	0,14	0,59	0,234	112	44

Tablo 10'de 2023 yılı verileri ölçek verimliliğine göre sıralanmış ve en iyi 5 ülke listelenmiştir. Singapur (1/1=1) etkinlik değeri 1 çıkarak bu 5 ülke arasında etkin ülke olmuştur. Tablo 11'de 2023 yılı verileri ölçek verimliliğine göre sıralanmış ve en kötü sonuç veren 5 ülke listelenmiştir. Angola (0.15/0.59=0.249) ve Somali (0.14/0,59=0.234) etkinlik değeri en küçük çıkarak en verimsiz ülkeler olmuşlardır. Etkin olmayan ülkelerin kıyaslama yapması gereken ülkeler tabloda emsal satırında gösterilmiştir. Etkinlik değeri 1 altında olan, yani etkin olmayan ülkeler, bu ülkeleri kendilerine kıyas alarak etkin hale gelmek için iyileştirmeler yapabilirler. Tablo 8'e bakıldığında Angola ve Somali'nin Finlandiya (44) ve Singapur'u (112) kıyas almaları gerektiği görülmektedir.

Tablo 12. Sonuçlar için Tanımlayıcı İstatistik Değerleri

	CCR	BCC	Ölçek Verimliliği
Ortalama	0,33	0,77	0,40
Minimum	0,13	0,51	0,234
Maksimum	1	1	1
Medyan	0,26	0,76	0,348
Std. Sapma	0,18	0,125	0,156

Tablo 12'de, 139 ülkenin CCR modeli, BCC modeli ve Ölçek Verimliliği için tanımlayıcı istatistik değerlerini göstermektedir. CCR modelinin ortalaması 0,33, minimum değeri 0,13, maksimum değeri 1, medyanı 0,26 ve standart sapması 0,18'dir. BCC modelinin ortalaması 0,77, minimum değeri 0,51, maksimum değeri 1, medyanı 0,76 ve standart sapması 0,125'tir. Ölçek verimliliğinin ortalaması 0,40, minimum değeri 0,234, maksimum değeri 1, medyanı 0,348 ve standart sapması 0,156'dır. Üç etkinlik değerinin ortalaması ve medyanı karşılaştırıldığında, BCC modelinin değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Etkin olmayan ülkeler girdi ve çıktı değerlerini optimize ederek teknik verimsizliklerini iyileştirmelidir. Bu şekilde, aynı girdi faktörleri verildiğinde, ülkeler en fazla faydayı yaratmak için çıktılarını maksimize edebilir.

SONUÇ

Dünya için lojistik, küresel ticaretin omurgasını oluşturan hayati bir unsurdur. Lojistik, mal ve hizmetlerin üretiminden tüketime kadar olan süreçlerin düzenlenmesi ve yönetilmesi anlamına gelmekte olup, bu süreçlerin etkin bir şekilde işlemesi, ekonomik büyüme, istihdam artışı ve refahın artması gibi önemli sonuçları beraberinde getirmektedir. Ayrıca, lojistik, farklı ülkeler arasındaki ticaretin ve küresel ekonominin canlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte tedarik zincirlerinin verimli çalışmasını sağlayarak uluslararası iş birliğini desteklemekte ve dünya genelinde kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, lojistik, günümüzde küresel düzeyde rekabet avantajı elde etmek ve sürdürmek için vazgeçilmez unsurlardan bir tanesidir.

Bu çalışmada, dünya ülkelerinin lojistik performanslarını karşılaştırmak amacıyla kapsamlı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulguları, lojistik performansının birçok faktörden etkilendiğini ve bu faktörlerin ülkeler arasında farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Çalışmada çıktı odaklı veri zarflama analizi uygulandığında CCR modeline göre 139 ülkeden 1 ülkenin etkin çıktığı görülmüştür. BCC modeline göre etkin ülke sayısının 3'e çıktığı görülmüştür.

Özellikle Singapur, lojistik performans açısından en verimli ülke olarak öne çıkarken, Angola ve Somali gibi ülkeler en düşük performans gösteren ülkeler arasında yer almıştır. Bu çalışmanın sonuçları, literatürdeki diğer çalışmalarla da uyumludur. Örneğin, (Bayraktar ve ark., 2024, s. 2683) çalışmasında da Singapur'un lojistik performansta lider olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte, (Kılınç ve ark., 2019, s. 17), Türkiye ve bazı Avrupa ülkelerinin lojistik performanslarının gelişmekte olduğu, ancak iyileştirme alanlarının bulunduğunu belirtmiştir. Verimsiz ülkelerin (Angola, Somali, Libya) lojistik performanslarının düşüklüğü, bu ülkelerin altyapı ve teknolojik yatırımlarda geri kalmış olmasıyla açıklanabilir. Bu durum literatürde de sıkça belirtilen bir bulgudur. Özellikle düşük performans gösteren ülkelerin, başarılı ülkeleri (Singapur, Finlandiya, Avusturya) örnek alarak kendi süreçlerini iyileştirmesi gerektiği önerisi literatürle örtüşmektedir. Çalışmanın bulguları, lojistik süreçlerini optimize etmek isteyen ülkelerin, öncelikle kendi zayıf yönlerini belirleyerek, başarılı örneklerden ilham alması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak çalışmalar, daha kapsamlı bir veri seti ile çok kriterli karar verme ve MALMQUIST verimlilik endeksi gibi farklı yöntemler kullanarak lojistik performansı inceleyebilir.

Lojistik faaliyetler açısından verimsiz olan ülkelerin, lojistik performanslarını artırmak ve rekabet avantajı elde etmek için çeşitli adımlar atmaları ve iyileştirme yapmaları gerekmektedir. Bu iyileştirmeleri yaparken de kendilerine etkin olan ülkeleri örnek alabilirler. Öncelikle, iyi bir lojistik altyapısı için limanlar, havaalanları, karayolları ve demiryolları gibi altyapıyı geliştirecek yatırımlar yapılmalıdır. Bu altyapılar, lojistik süreçlerinin hızlanmasına ve maliyetlerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, otomasyon, veri analitiği ve diğer lojistik teknolojileri kullanılması, nitelikli lojistik personelinin yetiştirilmesi ve eğitilmesi de önemli bir faktördür. Özellikle takip ve izleme sistemlerinin geliştirilmesiyle müşteri memnuniyeti artırılabilir. Müşteri memnuniyetini artırmak için bir diğer önemli öneri, lojistik hizmetlerin kalitesi sürekli olarak iyileştirilmeli ve uluslararası işbirliği ile en iyi uygulamalar paylaşılmalıdır. Son olarak, lojistik sektörünü destekleyici politikaların

oluşturulması ve regülasyonların gözden geçirilmesi de lojistik faaliyetlerin verimliliğini artırmak için gerekli bir unsurdur.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

“Veri Zarflama Analizi ile Lojistik Etkinlik Ölçümü” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tüm yazarlar tarafından eşit katkıyla hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ö. F. (2021). Uluslararası ticarete deniz taşımacılığının lojistik performansına etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(4), 533-541.
- Acar, M. F. (2021). Lojistik performans indeksi: Türkiye-Avrupa birliği karşılaştırması. *International Journal of Advances in Engineering and Pure Sciences*, 33(3), 422-428.
- Akdoğan, M. Ş. ve Durak, A. (2016). Lojistik şirketlerinin lojistik ve pazarlama performansları: Almanya ve Türkiye karşılaştırması. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (235), 576-586.
- Altıntaş, E., El Haj, M., Boudoukha, A. H., Olivier, C., Lizio, A., Luyat, M. ve Gallouj, K. (2022). Emotional exhaustion and fear of COVID-19 in geriatric facilities during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 37(8), 1-7.
- Arvis, J. F., Saslavsky, D., Ojala, L., Shepherd, B., Busch, C. and Raj, A. (Ed). (2014). *Trade logistics in the global economy: The logistics performance index and its indicators*. World Bank.
- Banker, R. D., Charnes, A. ve Cooper, W. W. (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management science*, 30(9), 1078-1092.
- Bayraktar, E., Eryarsoy, E., Kosanoglu, F., Acar, M. F. ve Zaim, S. (2024). Unveiling the drivers of global logistics efficiency: Insights from cross-country analysis. *Sustainability*, 16(7), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su16072683>
- Bentyn, Z. (2021). Comparing of logistic performance in Turkey and Poland: Explaining divergence in development. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 225-235. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.12.04.23>

- Bozkurt, C. ve Mermertaş, F. (2019). Türkiye ve G8 ülkelerinin lojistik performans endeksinde karşılaştırılması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 107-117.
- Bugarčić, F. Ž., Skvarciany, V. ve Stanišić, N. (2020). Logistics performance index in international trade: Case of Central and Eastern European and Western Balkans countries. *Business: Theory and Practice*, 21(2), 452-459.
- Cengiz, H. ve Çetinceli, K. (2020). Türkiye ve BRICS ülkelerinin bilgi ve iletişim teknolojileri gelişmişlik endeksleri ile lojistik performans endekslerinin karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 165-185.
- Charnes, A., Cooper, W. W. ve Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429-444.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M. ve Zhu, J. (2000). A unified additive model approach for evaluating inefficiency and congestion with associated measures in DEA. *Socio-Economic Planning Sciences*, 34(1), 1-25.
- Cooper, W. W., Li, S., Seiford, L. M., Tone, K., Thrall, R. M. ve Zhu, J. (2001). Sensitivity and stability analysis in DEA: Some recent developments. *Journal of Productivity Analysis*, 15, 217-246.
- Demirci-Çelikkol, C. ve Keskin, G. (2021). Logistics performance index and GDP – Relationship of Turkey's logistics performance through neighbours. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(37), 257-265.
- Dyson, R. G., Allen, R., Camanho, A. S., Podinovski, V. V., Sarrico, C. S. ve Shale, E. A. (2001). Pitfalls and protocols in DEA. *European Journal of Operational Research*, 132(2), 245-259.
- Eren, H. ve Ömürbek, N. (2021). OECD ülkelerinin lojistik performansları açısından kümelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 153-166.
- Fanchon, P. (2003). Variable selection for dynamic measures of efficiency in the computer industry. *IAER*, 9(3), 175-188.
- Göğebakan, M. (2022). Ülkelerin lojistik performanslarının entropi tabanlı TOPSIS yöntemine göre sıralanması. *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi*, 5(2), 146-156.
- Gülenç, İ. F. ve Karagöz, B. (2008). E-lojistik ve Türkiye'de e-lojistik uygulamaları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 73-91.
- Kálmán, B. G. ve Tóth, A. (2021). Links between the economy competitiveness and logistics performance in the Visegrád Group countries: Empirical evidence for the years 2007-2018. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 9(3), 169-190.
- Kara, K. (2022). Relationship between domestic logistics opportunity efficiency and international logistics opportunity efficiency based on market potential: Empirical research on developing countries. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 9(2), 79-89.
- Karakaya, A. (2017). Türkiye'deki gayrimenkul yatırım ortaklıklarının hisse senedi değeri ve süper etkinliği arasındaki ilişki. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(1), 1-17.

- Karataş, İ. A. (2017). Bazı Avrupa ülkeleri ile Türkiye'nin lojistik sektörünün karşılaştırmalı analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 8(1), 1-22.
- Keskingöz, H. ve Tanır, Y. M. (2022). Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin lojistik performanslarının konjonktürel yaklaşımla değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(21. Uluslararası İşletmecilik Kongresi "Özel Sayısı"), 73-88.
- Kılıncı, E., Fidan, O. ve Mutlu, H. M. (2019). Türkiye, Çin ve Rusya Federasyonu'nun lojistik performans endeksine göre karşılaştırılması. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 17-34.
- Lerme, C. S., Ali, A. I. ve Seiford, L. M. (1995). Components of efficiency evaluation in data envelopment analysis. *European Journal of Operational Research*, 80, 462-473.
- Manavgat, G. ve Demirci, A. (2021). Lojistik performans endeksi tutarlılığının sıralı lojistik regresyon modeliyle incelenmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(64), 1856-1871. <https://doi.org/10.19168/jyasar.934418>
- Manavgat, G. ve Demirci, A. (2023). Comparing the efficiency of technology and innovation of the EU and selected countries: The effects of EU framework programs. *International Journal of Innovation*, 11(2), 1-32.
- Martí, L., Martín, J. C. ve Puertas, R. (2017). A DEA-logistics performance index. *Journal of Applied Economics*, 20(1), 169-192.
- Norman, M. ve Stoker, B. (1991). *Data envelopment analysis: The assessment of performance*. John Wiley & Sons, Inc.
- Orhan, M. (2019). Türkiye ile Avrupa Birliği ülkelerinin lojistik performanslarının entropi ağırlıklı EDAS yöntemiyle karşılaştırılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (17), 1222-1238. <https://doi.org/10.31590/ejosat.657693>
- Senir, G. (2021). Comparison of domestic logistics performances of Turkey and European Union countries in 2018 with an integrated model. *LogForum*, 17(2), 193-204.
- Seroka-Stolka, O. ve Ociepa-Kubicka, A. (2019). Green logistics and circular economy. *Transportation Research Procedia*, 39, 471-479.
- Sevкли, M., Lenny Koh, S. C., Zaim, S., Demirbag, M. ve Tatoglu, E. (2007). An application of data envelopment analytic hierarchy process for supplier selection: A case study of BEKO in Turkey. *International Journal of Production Research*, 45(9), 1973-2003.
- Türkoğlu, M. ve Duran, G. (2023a). Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü üyelerinin lojistik performansları üzerine bir araştırma: Critic tabanlı Waspas ve Gia uygulaması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 1-22.
- Türkoğlu, M. ve Duran, G. (2023b). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile bölgesel kapsamlı ekonomik ortaklık (RCEP) ülkelerinin lojistik performanslarının değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 15(1), 45-69.
- World Bank. (2023). Lojistik performans indeksi. <https://lpi.worldbank.org/international/global> adresinden 3 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Yıldırım, M. ve Ayvaz, B. (2019). Ülkelerin lojistik performanslarının veri zarflama analizi ile ölçümü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 18(35), 57-73.

Yıldıztekin, A. (2007). Lojistiğin 7 doğrusu. <https://www.lojistikkulubu.ist/lojistigin-7-dogrusu-yasamimizin-dogrulari-olsun/> adresinden 5 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Logistics is a management discipline that involves planning, implementing and controlling the flow of goods and services from origin to consumption. Businesses must ensure that their products and services are in the right place at the right time to reduce input costs and improve their financial situation. Until the 1960s, logistics was seen as an operational function. Its name is basically derived from the activity of transport. With the introduction of coding, systems organisation and internet into our lives, the field is modernising. In the logistics sector, basic service areas come to the fore in order to reveal the efficiency and competitiveness of companies. Therefore, it is clear that logistics is no longer an operational function but a competitive advantage for companies. Companies try to optimise the transfer process as much as possible by ensuring that their products and services are in the right place at the right time to reduce input costs and improve their financial situation. The logistics performance of countries significantly affects their exports, imports and economic welfare. Therefore, it is critical to accurately measure and evaluate the logistics performance of countries. The importance of measurement and evaluation activities in the logistics sector in the international arena leads to the need to determine the differences between countries. This allows countries to see their own logistics capabilities and determine how much they contribute to trade performance. In this process, with logistics efficiency measurement, the efficiency and performance of logistics activities are evaluated. The Logistics Performance Index (LPI), developed by the World Bank in 2007, has become an important data source in identifying potential challenges and opportunities faced by countries in logistics operations, which play a key role in trade activities. The LPI is a reliable tool for identifying strengths and weaknesses in the logistics sector by helping to objectively assess the logistics performance of each country.

Data envelopment analysis (DEA) is one of the powerful tools that can be used to measure the logistics performance of countries, which is frequently preferred in efficiency measurement. Data Envelopment Analysis (DEA) is a method used to evaluate the relative efficiency of units using multiple input and output variables. DEA is widely used in various academic researches as it offers many advantages compared to traditional methods. The use of DEA for the logistics sector provides important information on optimising factor utilisation and efficient allocation of resources.

The aim of the study is to objectively evaluate and compare the logistics performance of countries using data envelopment analysis using the 2023 logistics performance index data. A review of the literature shows that logistics performance is important not only for a country's trade capacity and economic growth but also for its global competitiveness. In the literature, it is seen that there are various applied researches under the name of logistics efficiency and logistics performance measurement. In this study, R programming language and R Studio programme were used to evaluate the efficiency of the units by using Data Envelopment Analysis (DEA) method. R Programming Language is an open source programming language that is widely used to perform operations such as statistical calculations, data analysis and

graphical drawings. This language is preferred in data analysis methods such as Data Envelopment Analysis. The main reason for this is that it facilitates operations such as data processing, building statistical models and visualising the results.

In order to compare the logistics performances of the countries, the logistics performances of the countries were determined and ranked by DEA method using the LPI data of 2023. In the study, the efficiency solution of 139 countries was made with CCR and BCC models. The study was applied as output-oriented. Inputs are customs, infrastructure, score, logistics competence. Outputs are international shipments, tracking and time score. Among the 139 countries examined in this study, Singapore was the only efficient country with an efficiency value of 1. Somalia and Libya are the countries with the lowest CCR values. According to the BCC model, Singapore, Finland and Austria are efficient countries. Afghanistan and Libya are the countries with the lowest BCC values. In the ranking according to scale efficiency, Singapore is the efficient country. Angola and Somalia are the least efficient countries with the smallest efficiency value. When output-oriented data envelopment analysis was applied in the study, it was observed that 1 country out of 139 countries was efficient according to the CCR model. According to the BCC model, the number of efficient countries increased to 3.

Countries that are inefficient in logistics activities need to take various steps and make improvements to increase their logistics performance and gain competitive advantage. Logistics performance assessment plays an important role in determining a country's success in key areas such as commercial efficiency, economic growth and competitiveness. This analysis will help countries make strategic decisions to improve their logistics infrastructure by identifying their strengths and weaknesses. In this study, it is hoped that the logistics efficiency measurement based on 2023 data will contribute to the evaluation of the performance of the logistics sector, efficient use of resources, increasing competitiveness and policy development.

BANKA GRUPLARINA GÖRE TÜKETİCİ KREDİLERİNİ ETKİLEYEN MAKROEKONOMİK FAKTÖRLER

Serkan DEMİREL¹

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'deki bankacılık sektörüne ilişkin olarak tüketici kredilerini etkileyen faktörler panel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada 2009-2024 yılları arasında kapsayan katılım, mevduat yerli özel, kamu ve mevduat yabancı özel bankalara ait veriler kullanılmıştır. Tüm bankaların verileri panel veri analizi yöntemi ile analiz edilirken, katılım, mevduat yerli özel, kamu ve mevduat yabancı özel bankalara ait ayrı ayrı verilerin analizinde zaman serileri analiz yöntemi kullanılmıştır. Analizlerde Eviews 13.0 programı kullanılmıştır. Çalışmada tüketici kredileri toplamı bağımlı değişken, Türkiye belirsizlik endeksi, büyüme, kredi temettü takası, döviz kuru, faiz ve enflasyon ise bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Analiz neticesinde değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa rastlanılmadığı, tüm değerlerin %90 altında kaldığı, döviz kuru ve kredi temerrüt takası arasında 0.785 ile en yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; döviz kuru, büyüme, enflasyon kredi temerrüt takası Türkiye belirsizlik endeksi değişkenleri tüm bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahipken, faiz değişkeninin tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahip olmadığı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Tüketici Kredileri
Banka Grupları
Türkiye Belirsizlik Endeksi

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 11.09.2024
Kabul Tarihi : 10.10.2024
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1548489

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, e-posta: sdemirel@gelisim.edu.tr, ORCID:0000-0002-7285-1504.

MACROECONOMIC FACTORS AFFECTING CONSUMER CREDITS BY BANK GROUPS

Abstract

In this study, the factors affecting consumer loans in the Turkish banking sector were examined using panel data analysis. The study covers data from participation banks, domestic private deposit banks, public banks, and foreign private deposit banks between 2009 and 2024. While the data from all banks were analyzed using panel data analysis, time series analysis was applied to the separate datasets of participation, domestic private deposit, public, and foreign private deposit banks. The analyses were conducted using Eviews 13.0 software. In the study, the total volume of consumer loans was considered the dependent variable, while Türkiye's uncertainty index, growth, credit default swap, exchange rate, interest rate, and inflation were treated as independent variables. The results showed no multicollinearity issues among the variables, with all values remaining below 90%, and the highest correlation being 0.785 between the exchange rate and credit default swap. According to the findings, the exchange rate, growth, inflation, credit default swap, and Türkiye's uncertainty index had a significant impact on consumer loans across all banks, whereas the interest rate variable did not have a significant effect on consumer loans.

Keywords

Consumer Loans
Bank Groups
Türkiye Uncertainty Index

Article Info

Research Article

Received : 11.09.2024
Accepted : 10.10.2024
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1548489

Kaynakça Gösterimi: Demirel, S. (2024). Banka gruplarına göre tüketici kredilerini etkileyen makroekonomik faktörler. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 568-592.

Citation Information: Demirel, S. (2024). Macroeconomic factors affecting consumer credits by bank groups. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 568-592.

GİRİŞ

Bankacılık sektörü, ekonomik büyüme ve finansal istikrar açısından kritik bir role sahiptir. Türkiye'deki bankacılık sektörü, mevduat bankaları etrafında şekillenmiştir. Bu bankalar genel olarak mevduat özel bankaları, mevduat yabancı bankaları ve mevduat kamu bankaları olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır.

Mevduat özel bankaları, sermayeleri yerli özel sektöre ait olan ve kâr amacı güden bankalardır. Bu bankalar, mevduat toplama ve kredi verme gibi temel bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra geniş bir yelpazede finansal hizmetler sunarlar. Mevduat özel bankaları, Türkiye'deki bankacılık sektörünün önemli bir bölümünü oluşturur ve rekabetçi bir yapıya sahiptir. Başlıca mevduat özel bankaları arasında Türkiye İş Bankası, Akbank, Garanti BBVA, Yapı Kredi gibi bankalar yer almaktadır. Bu bankaların temel amacı, topladıkları mevduatı kârlı yatırımlara yönlendirerek hem hissedarlarına kazanç sağlamak hem de ekonominin ihtiyaç duyduğu finansal kaynakları temin etmektir. Mevduat özel bankaları, ticari bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra bireysel bankacılık, yatırım bankacılığı ve uluslararası bankacılık alanlarında da faaliyet göstermektedir (Kartal, 2021, s.15).

Mevduat yabancı bankaları, sermayesi büyük ölçüde yabancı yatırımcılara ait olan ve Türkiye'de faaliyet gösteren bankalardır. Bu bankalar, yerli piyasaya yabancı sermaye girişini artırırken aynı zamanda uluslararası bankacılık standartlarını ve uygulamalarını da Türkiye'ye taşırlar. Türkiye'de faaliyet gösteren başlıca mevduat yabancı bankaları arasında HSBC, Citibank, Denizbank (Emirates NBD) ve ING Bank gibi bankalar yer almaktadır. Mevduat yabancı bankalarının temel işlevlerinden biri, Türkiye'deki şirketlere ve bireylere uluslararası finansal hizmetler sunmak, ayrıca Türkiye'yi global sermaye piyasalarına entegre etmektir. Bu bankalar, genellikle uluslararası ticaretin finansmanı, yabancı para cinsinden krediler ve uluslararası yatırım fırsatlarına erişim sağlama gibi konularda uzmandırlar. Yabancı bankalar, yerel piyasada rekabeti artırarak bankacılık hizmetlerinin kalitesini yükseltmekte ve müşterilere daha fazla seçenek sunmaktadır. Ayrıca, Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda önemli rol oynamaktadırlar (Coşkun, 2010, s.108).

Mevduat kamu bankaları, sermayesi devlete ait olan ve kamu yararına hizmet vermeyi amaçlayan bankalardır. Türkiye'deki en önemli kamu bankaları arasında Ziraat Bankası, Vakıfbank ve Halkbank yer almaktadır. Bu bankalar, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), çiftçiler ve kamu çalışanları için özel hizmetler sunarak ekonomik büyümeyi desteklerler. Kamu bankaları, piyasa şartlarına göre rekabet etmekle birlikte, aynı zamanda sosyal sorumluluk projeleri ve hükümetin ekonomik politikaları doğrultusunda görevler üstlenmektedir. Örneğin, ekonomik kriz dönemlerinde ya da stratejik sektörlerin desteklenmesinde kamu bankaları önemli roller üstlenir. Bu bankalar, aynı zamanda faiz oranlarını dengede tutma ve piyasalarda istikrar sağlama açısından da önemli görevler üstlenirler. Kamu bankaları, özellikle düşük gelirli kesimlere yönelik uygun faizli kredi hizmetleri sunarak sosyal devlet ilkesi çerçevesinde hareket ederler. Ayrıca, Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejilerine uygun olarak belirli sektörlerle yönelik teşvik edici kredi programları geliştirirler (Yazıcı, 2015, s. 49).

Türkiye'nin dinamik bankacılık sistemi, ülkenin ekonomik büyümesine ve finansal istikrarına katkıda bulunmaya devam ederken, her üç banka türünün de farklı görev ve

sorumlulukları vardır. Bu bankalar, Türkiye'nin gelişmekte olan ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamakta ve küresel finansal sistemle entegrasyonunu sağlamaktadır.

Bu anlamda bankacılık sektörü kredileri, ekonomik büyümenin desteklenmesi ve bireylerin finansal ihtiyaçlarını karşılaması açısından önemli bir araçtır. Ancak, bu kredilerin arz ve talebi, ekonominin genel gidişatına bağlı olarak önemli değişiklikler göstermektedir. Makroekonomik faktörler, özellikle enflasyon, faiz oranları, belirsizlik endeksi, kredi temerrüt takası, döviz kuru ve ekonomik büyüme tüketici kredilerinin maliyetini ve erişilebilirliğini doğrudan etkileyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Enflasyon ve faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde kredi maliyetleri artarken, işsizlik oranındaki artış bireylerin borç ödeme kapasitesini olumsuz etkiler. Bu bağlamda, makroekonomik koşullardaki değişimler hem bireylerin borçlanma eğilimlerini hem de bankaların kredi verme politikalarını belirleyici faktörler haline gelmektedir.

Makroekonomik değişimlerin bankaların kredi politikaları üzerindeki etkisi oldukça belirleyicidir. Bankalar, faiz oranları ve enflasyon gibi göstergelere göre kredi verme politikalarını sıkılaştırabilir veya genişletebilir. Yüksek risk dönemlerinde kredi arzını daraltan bankalar, ekonomik büyümenin desteklediği dönemlerde ise daha fazla kredi sunma eğilimindedir. Ayrıca, döviz kurundaki dalgalanmalar, özellikle döviz bazlı borçlanmaların yaygın olduğu ülkelerde kredi geri ödemelerini etkileyebilir.

Bu çalışma, Türkiye bankacılık sektörüne ilişkin olarak kredileri etkileyen makroekonomik faktörleri kapsamlı bir şekilde inceleyerek, kredi arz ve talebindeki değişimlerin nedenlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, makroekonomik değişkenlerin bankaların risk yönetimi politikalarına nasıl yansıdığı ve bu sürecin tüketicilere olan etkileri detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1. Makroekonomik Faktörlerin Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkileri

Tüketici kredileri, bireylerin mal ve hizmet satın almak için finansal kuruluşlardan borç aldıkları kredi türlerini ifade etmektedir. Bu krediler, ekonomik büyüme, tüketici harcamaları ve finansal istikrar açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, tüketici kredilerinin hacmi ve koşulları, çeşitli makroekonomik faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu faktörlerin tüketici kredileri üzerindeki etkileri aşağıda verilmiştir.

1.1. Enflasyonun Etkisi

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarının genel seviyesindeki sürekli artışı ifade etmektedir. Enflasyonun yükselmesi, tüketici kredilerinin hem arzı hem de talebi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Yüksek enflasyon dönemlerinde, merkez bankaları genellikle faiz oranlarını artırarak enflasyonu kontrol altına almaya çalışır. Faiz oranlarındaki bu artış, tüketici kredilerinin maliyetini artırır ve borçlanma talebini düşürür. Ayrıca, enflasyon tüketicilerin satın alma gücünü düşürdüğü için borç geri ödeme kapasitesi de azalabilmektedir (Mishkin, 2013, s. 41). Enflasyonun uzun süre yüksek seyretmesi ise, bireylerin borçlanma riskini artırır ve kredi geri ödeme oranlarını düşürebilir (Kanapickienė ve ark., 2023, s. 102).

1.2. Faiz Oranlarının Etkisi

Faiz oranları, tüketici kredilerinin en belirgin belirleyicilerinden biridir. Faiz oranlarındaki değişiklikler, tüketicilerin borçlanma kararlarını doğrudan etkiler. Faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde, kredi maliyetleri de düşer ve tüketicilerin kredi kullanma eğilimi artar. Öte yandan, yüksek faiz oranları, tüketici kredilerinin daha pahalı hale gelmesine ve kredi talebinin azalmasına yol açar. Ayrıca, faiz oranlarının bankaların kredi verme politikaları üzerinde de etkisi vardır. Düşük faiz oranları, bankaların daha fazla kredi verme olasılığını artırırken, yüksek faiz oranları risk yönetimini sıkılaştırmalarına yol açabilir (Bernanke ve Gertler, 1995, s. 27).

2023 yılı itibarıyla, ABD Merkez Bankası'nın (*Federal Reserve*) faiz oranlarını yükseltmeye devam etmesi, tüketici kredileri üzerinde baskı oluşturmuştur. Artan faiz oranları, kredi kartı borçlarından öğrenci kredilerine kadar geniş bir yelpazede borçlanma maliyetlerini yükseltmiştir. Özellikle değişken faiz oranlı kredilerde maliyetler artmakta, bu da tüketici kredileri üzerinde doğrudan bir etki yaratmaktadır (Buckley ve Chugani, 2023).

Ayrıca, faiz oranlarının artması sadece kredi maliyetlerini yükseltmekle kalmayıp, tüketici harcamalarını da azaltır. Bu durum, bireylerin ekonomik belirsizlik dönemlerinde daha az kredi kullanmalarına yol açar. Deloitte'un 2023 raporunda, faiz oranlarındaki artışın tüketici kredileri üzerinde önemli bir yavaşlatıcı etki yarattığına dikkat çekilmektedir. Bu süreçte, tüketicilerin borç ödeme kapasiteleri düşmekte ve kredi geri ödeme zorlukları artmaktadır (Luti, 2023).

1.3. Kredi Temerrüt Takasının (KTT) Etkileri

Kredi Temerrüt Takasları (KTT), bankaların kredi risklerini yönetmek ve yatırımcılar için bir sigorta işlevi görmesi açısından önemli bir araçtır. Tüketici kredileri üzerindeki etkisi ise dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır. KTT primlerinin artması, bankaların kredi risklerinin yükseldiğine dair bir işaret olarak kabul edilir ve bu durum bankaların kredi verme iştahını etkileyebilir. Özellikle KTT primleri yükseldiğinde, bankalar daha fazla riskten kaçınma eğilimi göstererek tüketici kredilerinin faiz oranlarını artırabilir ve kredi koşullarını sıkılaştırabilirler. Bu durum tüketici kredilerine erişimi zorlaştırırken, borçlanma maliyetlerinin de yükselmesine neden olur (Essaddam ve ark., 2023, s. 567).

Ayrıca, KTT'lerin varlığı, bankaların kredi denetim faaliyetlerini azaltarak kredi riskini daha fazla piyasa temelli hale getirebilir. Bu, kredi arzında azalma ve tüketici kredilerinin geri ödeme zorlukları ile sonuçlanabilir (Kanapickienė ve ark., 2023, s. 102).

1.4. Döviz Kuru ve Dış Etkenlerin Etkisi

Döviz kuru, bir ülkenin para biriminin diğer ülke para birimleri karşısındaki değerini ifade etmektedir. Döviz kuru dalgalanmaları, özellikle ithalata bağımlı ekonomilerde tüketici kredileri üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir. Örneğin, döviz kuru yükseldiğinde, ithalat maliyetleri artar ve bu durum tüketicilerin harcamalarını kısmasına yol açabilir. Ayrıca, yabancı para cinsinden borçlanan tüketicilerin kredi geri ödeme yükümlülükleri de döviz kuruna bağlı olarak artabilir (Obstfeld ve Rogoff, 1995, s. 73).

Özellikle ithalata bağımlı ülkelerde döviz kuru dalgalanmaları, tüketicilerin kredi talebini ve geri ödeme yeteneklerini önemli ölçüde etkiler. Zayıf bir yerel para birimi, ithal edilen malların fiyatlarını artırır ve enflasyonist baskılara yol açar. Bu durumda merkez bankaları enflasyonu kontrol altına almak için faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalabilir, bu da tüketici kredilerinin maliyetini artırır. Faiz oranlarındaki artış, kredi taleplerini düşürürken, döviz kuru dalgalanmaları da özellikle döviz cinsinden borçlanan tüketiciler için kredi geri ödemelerini zorlaştırır. Bunun yanı sıra, güçlü bir yerel para birimi, ithal malların fiyatını düşürerek enflasyon üzerinde baskı oluşturur ve kredi maliyetlerini aşağı çekebilir. Bu, tüketici kredilerinin maliyetlerini azaltarak kredi talebinde artışa yol açabilir. Örneğin, 2023 yılında döviz kuru değişikliklerinin ithalat maliyetlerini ve dolayısıyla tüketici kredilerini nasıl etkilediği gözlenmiştir. Kur dalgalanmalarının, özellikle döviz bazlı kredi kullanan tüketiciler üzerinde yüksek bir maliyet baskısı oluşturduğu rapor edilmiştir (Picardo, 2024).

1.5. Ekonomik Büyümenin Etkisi

Ekonomik büyüme, tüketici kredileri üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler yaratan önemli bir makroekonomik göstergedir. Ekonomik büyümenin güçlü olduğu dönemlerde, tüketici güveni artar, işsizlik oranları düşer ve bireyler kredi kullanma konusunda daha istekli hale gelirler. Artan gelir seviyeleri ve istihdam olanakları, tüketicilerin kredi ödeme kapasitelerini artırarak bankaların kredi verme politikalarını daha esnek hale getirir. Ayrıca, ekonomik büyüme dönemlerinde bankalar da daha fazla kredi verme eğilimindedir, çünkü kredi riskleri azalır ve geri ödeme oranları artar (Levine, 2005, s. 85).

Ekonomik büyümenin yavaşladığı veya durgunluk yaşandığı dönemlerde ise tam tersi bir durum yaşanır. İşsizlik oranları yükselir, tüketicilerin gelir seviyeleri düşer ve bu da kredi talebini azaltır. Aynı zamanda bankalar, artan riskler nedeniyle kredi verme konusunda daha temkinli davranır ve kredi şartlarını sıkılaştırır. Bu durumda, tüketici kredilerinde bir daralma gözlemlenir. Ekonomik büyümenin hızlanması ise tüketici kredilerine olan talebi arttırmaktadır. Bu, özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olup, büyüme ile kredi kullanımı arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Picardo, 2024).

1.6. Belirsizlik Endeksinin Etkisi

Belirsizlik endeksi (*economic policy uncertainty index*), ekonomik, politik veya sosyal belirsizliklerin yoğun olduğu dönemlerde tüketici kredileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu endeksin yüksek olması, tüketicilerin ve firmaların geleceğe yönelik güvenlerinin azalmasına ve dolayısıyla tüketici kredisi talebinde düşüşe yol açar. Belirsizlik arttıkça, tüketiciler mali durumlarına daha fazla dikkat eder, harcamalarını kısar ve borçlanma konusunda daha temkinli davranır (Siyamto, 2023, s. 732).

Bankalar da belirsizlik dönemlerinde kredi risklerini daha yüksek olarak algılar ve kredi verme politikalarını sıkılaştırır. Özellikle kredi faiz oranlarının artması ve kredi koşullarının zorlaşması, kredi talebini daha da baskılar. Ayrıca, belirsizlik endeksindeki artış, kredi geri ödeme oranlarını da düşürebilir, çünkü ekonomik koşullardaki öngörülemezlik, tüketicilerin gelecekteki gelirlerine olan güvenlerini zedeler. Küresel belirsizliklerin artış gösterdiği dönemlerde tüketici kredileri talebinde önemli bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

Bu dönemde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde belirsizliğin, kredi koşullarını ve tüketici kredileri piyasasını negatif etkilediği rapor edilmiştir (Picardo, 2024).

2. Literatür

Bankacılık sektöründe krediler ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişkiye yönelik literatürde yapılan bazı çalışma sonuçları aşağıda verilmiştir.

Louzis ve ark. (2012) çalışmalarında Yunanistan bankacılık sektöründe krediler ile makroekonomik değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarında makroekonomik faktörlerin krediler üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda büyüme ile krediler arasında negatif bir ilişki, işsizlik oranının krediler üzerinde olumlu etkisinin olduğu, reel faiz ve kamu borçluluk oranı ile krediler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (s. 1012).

Sohrabji (2011) çalışmasında döviz kuru dalgalanmalarının tüketici kredileri üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemiştir. Çalışma, döviz kuru dalgalanmalarının özellikle döviz cinsinden kredi kullanan tüketicilerin kredi geri ödeme kapasitesini olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Döviz kuru yükseldiğinde, dövizle borçlanan tüketicilerin geri ödeme yükümlülükleri arttığından, kredi temerrüt oranlarının da yükseldiği görülmüştür. Ayrıca, döviz kuru dalgalanmalarının genel ekonomik belirsizliği artırarak kredi talebini de düşürdüğü tespit edilmiştir (s. 1).

Zaib ve ark. (2014) çalışmalarında Pakistan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 8 bankanın 2003-2011 dönemini kapsayan verilerini kullanarak kredileri etkileyen makroekonomik faktörleri panel veri analizi ile araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, GSYİH büyüme oranı, bankanın risk iştahı, nominal efektif döviz kuru ve işsizlik oranı ile sorunlu kredi oranları arasındaki ters yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer yandan, banka ölçeği, nominal borç verme faiz oranı ve yıllık faiz oranı ile sorunlu kredi oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir (s. 53).

Turgut ve Ertay (2016) Türkiye ekonomisinde 2003 ile 2013 dönemleri arasında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) ile banka kredileri arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Bu çalışmanın bulguları, bankacılık sektöründen ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle, bankacılık sektörünün kredi vermesi, ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etki yapmaktadır. Analiz sonuçları, bankacılık sektörünün Türkiye'nin ekonomik büyümesinde etkin bir araç olduğunu ve büyümenin temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmesi gerektiğini göstermiştir (s. 114).

Ahmed ve Bashir (2016) tarafından yapılan çalışmada, Güney Asya Bölgesel İş Birliği Örgütü'ne (SAARC) üye ülkelerinde 1980-2013 yılları arasında bankaların özel sektöre kullandığı yurt içi krediler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, verilen kredilerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir (s. 65).

Irina ve Angela (2016) çalışmalarında 11 Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Hırvatistan, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya, Slovenya ve Slovakya) sorunlu banka kredilerinin dinamikleri üzerinde etkisi olan temel makroekonomik faktörleri incelemiştir. Çalışma 2000-2013 döneminde Uluslararası Para

Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Eurostat veri tabanlarından elde edilen veriler üzerinde, panel veri tahmin teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Çalışma sonuçları, ele alınan makroekonomik değişkenler arasında, GSYİH büyüme oranı, işsizlik oranı ve kamu borcunun, analizimize dahil edilen tüm ülkelerdeki sorunlu banka kredilerinin oranı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (s. 571).

Pehlivan ve ark. (2017) tarafından yapılan çalışmada, 2002:01 ile 2015:04 dönemleri arasında Türkiye'deki bankacılık işlemleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, uzun dönem banka kredileri ile Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, banka kredilerinin ekonomik büyümeyi yapılandırması gibi, ekonomik büyümenin de bankaların kredi verme kapasitelerinin arttığını göstermektedir (s. 1).

Saksonova ve Koleda (2017), çalışmalarında 2001-2015 döneminde Letonya ekonomisini ele almışlardır. Granger Nedensellik ve Johansen Eşbütünleşme testlerinden yararlanmak suretiyle ticari bankaların faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bulgular ticari bankacılık faaliyetleri ile ekonomik büyümenin çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığına dair kanıtlar ortaya koymuştur (s. 123).

Guerra (2017) çalışmasında Meksika'da banka kredileri ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliği 2001- 2016 yılları arası verileri kullanarak araştırmıştır. Çalışma sonunda GSYİH büyümesinin bankacılık kredileri büyümesinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu fakat bankacılık kredilerinin GSYİH büyümesine etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır (s. 46)

Bayrakdaroğlu ve Aydın (2017) çalışmalarında mevduat faiz oranlarının kredi hacmi üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırmışlardır. Bu amaçla 2006-2016 dönemine ilişkin 132 aylık veri kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Hipotezler birim kök testleri, eş bütünleşme testleri, nedensellik testleri ve regresyon testleri kullanılarak sınanmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiş ve yapılan Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre mevduat faiz oranı kredi hacminin Granger nedeni olarak kabul edilmiştir. Yapılan regresyon analizinde ise mevduat faiz oranı ile kredi hacmi arasında ters yönlü ilişki tespit edilmiştir (s. 120)

Temelli ve Şahin (2018) çalışmalarında Türkiye'deki banka kredileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma 2007:01-2017:12 dönemlerini kapsamaktadır. Değişkenlerin durağanlığı yapısal kırılmasız birim kök testi (ADF, PP) ve bir yapısal kırılmaya izin veren (Zivot- Andrews) birim kök testi ile analiz edilmiştir. Çalışmada, yüksek enflasyon dönemlerinde kredi talebinin düştüğü ve kredi maliyetlerinin arttığı, dolayısıyla bankaların kredi verme isteğinin azaldığı bulunmuştur (s. 3017).

Kolçak ve ark. (2018) çalışmalarında Türkiye bankacılık sektörüne ait 2013:01- 2017:02 aylık verileri kullanarak krediler ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışmada veriler ARDL sınır test yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre uzun dönemdeki krediler ile enflasyon oranları arasında negatif yönlü bir ilişki, ekonomik büyüme, güven endeksi ve hisse senedi fiyatları ile krediler arasında pozitif yönlü bir ilişki, ekonomik büyüme ile kredileri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki

tespit edilirken, güven endeksi ve enflasyon oranları ile krediler arasında bir ilişki tespit edilememiştir (s. 21).

Kabataş ve Karamustafa (2019) çalışmalarında 2005–2016 döneminde Türk bankacılık sektöründe tüketici kredisi türleri itibariyle oluşan sorunlu kredi oranları ile makroekonomik ve bankalara özgü değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada çeyrek dönemlik zaman serisi verileri kullanılmış ve bu veriler regresyon analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre büyüme, işsizlik ve özkaynaklar/toplam aktifler oranı değişkenleri ile Türk bankacılık sektöründe tüketici kredilerinde oluşan sorunlu kredi oranları arasında negatif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Enflasyon, tüketici kredilerinde faiz oranı, reel efektif kur, aktif karlılığı ve toplam krediler/toplam mevduat oranı değişkenleri ile tüketici kredilerinde oluşan sorunlu kredi oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir (s. 1).

Durmuş ve Şahin (2019) çalışmasında Türkiye’de tüketici kredileri ve bazı makroekonomik değişkenler (enflasyon, döviz kuru, faiz ve para arzı değişkenleri) arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma bulgularına göre makroekonomik değişkenler ve tüketici kredileri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (s. 95).

Kanapickienė ve ark (2022) çalışmalarında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde tüketici kredisi riskini etkileyen makroekonomik belirleyicileri tespit etmek ve bu faktörlerin etkisini nicel olarak değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada sabit, sabit ve rassal etkiler panel analizi, basit OLS, kesme noktalarıyla en küçük kareler regresyon analizi ve Markov rejim değiştirme modelleri gibi yöntemler kullanılarak on iki ayrı grup makroekonomik değişkenin etkisi değerlendirilmiştir. Çalışmada 11 ülkeye ait veriler kullanılmış ve 2008-2020 dönemi ele alınmıştır. Bu değerlendirme sonuçları, CEE ülkeleri grubunda GSYİH ve işgücü piyasası değişkenlerinin sorunlu tüketici kredilerinin artışına katkıda bulunduğunu, enflasyon ve gayrimenkul piyasası değişkenlerinin ise tüketici sorunlu kredilerinin azalmasıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır; diğer gruplardan gelen değişkenlerin etkisi ise karışık ya da önemsiz olarak belirlenmiştir.

Altun ve Yağcılar (2023) çalışmalarında banka kredileri ve ekonomik büyüme arasında ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada Türkiye’de 2010 Q1 – 2022 Q4 yılları arasındaki üçer aylık veriler incelenmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile KOBİ kredileri, ticari krediler ve tüketici kredileri arasında nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle ekonomik büyümenin, bankalar tarafından kullanılan kredi hacmine etkisi olduğu görülmüştür (s. 24).

Yalçın (2024) çalışmasında Türkiye ekonomisinde konvansiyonel bankaların 2006M1-2023M8 dönemi takipteki tüketici kredileri oranı ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada bağımlı değişken tüketici kredileri iken bağımsız değişkenler olarak; nominal efektif döviz kuru, enflasyon oranı, politika faiz oranı ve sanayi üretim endeksi seçilmiştir. Çalışma verileri ARDL Sınır Testi yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda; politika faiz oranı ve enflasyon oranı ile takipteki tüketici kredileri oranı arasında uzun dönemde anlamlı ve negatif bir korelasyon olduğu, ayrıca döviz kuru ve tüketici kredileri faiz oranı ile takipteki tüketici kredileri oranı arasında uzun dönemde anlamlı ve pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir (s. 24).

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'deki bankacılık sektörüne ilişkin olarak tüketici kredilerini etkileyen faktörleri panel veri analizi yöntemi ile incelenecektir. Bu doğrultuda 2009-2024 yılları arasında kapsayan katılım, mevduat yerli özel, kamu ve mevduat yabancı özel bankalara ait olan ve ayrıntıları Tablo 1'de görülmekte olan değişkenler kullanılmıştır. Tüm bankaların verileri panel veri analizi yöntemi ile analiz edilirken, katılım, mevduat yerli özel, kamu ve mevduat yabancı özel bankalara ait ayrı ayrı verilerin analizinde zaman serileri analiz yöntemi kullanılmıştır. Analizlerde Eviews 13.0 programı kullanılmıştır.

Tablo 1. Kullanılan Değişkenler

Değişken	Tanımı	Kaynak
Bağımlı Değişken		
TKT	Tüketici Kredileri Toplamı	TBB
Bağımsız Değişken		
TBE	Türkiye Belirsizlik Endeksi	WUI
BÜ	Büyüme	TCMB
KTT	Kredi Temerrüt Takası	Boomberg
DK	Döviz Kuru	TCMB
FA	Faiz	TCMB
ENF	Enflasyon	TCMB

Çalışmada tüketici kredileri toplamı değişkeni, her bir banka türü için konut, taşıt ve ihtiyaç kredilerinin toplamı ile temsil edilirken, bağımsız değişkenler, Türkiye belirsizlik endeksi, büyüme, kredi temettü takası, döviz kuru, faiz ve enflasyondur. Çalışmada Tablo 2 haricindeki diğer tüm analizlerde tüm değişken verilerinin logaritması alınarak işleme tabi tutulmuştur. Çalışmada kullanılan tüm değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	Tüm bankalar			Katılım bankaları			Mevduat yerli özel bankalar			Mevduat kamu bankalar			Mevduat yabancı özel bankalar		
	Gözlem	Ort.	SS.												
Bağımlı Değişken															
TKT	240	57160,23	95865,53	60	19604,2	18704,9	60	121366,	60	23810,2	60	63859,7	45094,2		
					7	6		7	163579,4	4	27856,84	1	3		
Bağımsız Değişkenler															
TBE	240	0,3645	0,1848	60	0,36452	0,18446	60	0,36452	60	0,36452	60	0,36452	0,18446		
					5	9		5	0,184469	5	0,184469	5	9		
BÜ	240	4,7900	4,7632	60	4,75330	4,75330	60	4,75330	60	4,75330	60	4,75330	4,75330		
					4,79	4		4,79	4,753304	4,79	4,753304	4,79	4		
KTT	240	303,8029	146,4403	60	303,802	146,134	60	303,802	60	303,802	60	303,802	146,134		
					9	9		9	146,1349	9	146,1349	9	9		
DK	240	6,3079	7,1730	60	6,30971	7,15813	60	6,30971	60	6,30971	60	6,30971	7,15813		
					9	7,15813		9	7,15813	9	7,15813	9	7,15813		
FA	240	13,0083	7,4723	60	13,0083	7,45681	60	13,0083	60	13,0083	60	13,0083	7,45681		
					3	5		3	7,456815	3	7,456815	3	5		
ENF	240	18,5110	20,0351	60	19,9933	19,9933	60	19,9933	60	19,9933	60	19,9933	19,9933		
					18,511	5		18,511	19,99335	18,511	19,99335	18,511	5		

Tablo 2'de görüldüğü üzere, tüm değişkenlerde katılım bankalarında 60 gözlem, mevduat yerli özel bankalarda 60 gözlem, mevduat kamu bankalarında 60 gözlem ve mevduat yabancı özel bankalarda 60 gözlem olmak üzere toplamda 240 gözlem bulunmaktadır. Tüm bankaların tüketici kredileri toplamının ortalaması 57.160,23 ve standart sapması 95.865,53'tür.

Türkiye belirsizlik endeksi ortalaması 0,3645 ve standart sapması 0,1848'dir. Büyüme ortalaması 4,79 ve standart sapması 4,7632'dir. Kredi Temerrüt Takası ortalaması 303,8029 ve standart sapması 146,4403'tür. Döviz kuru ortalaması 6,3079 ve standart sapması 7,1730'dur. Faiz ortalaması 13,0083 ve standart sapması 7,4723'tür. Enflasyon ortalaması 18,5110 ve standart sapması 20,0351'dir.

Katılım bankalarının tüketici kredileri toplamının ortalaması 19604,26 ve standart sapması 18704,96'dir. Türkiye belirsizlik endeksi ortalaması 0,3645 ve standart sapması 0,1844'tür. Büyüme ortalaması 4,79 ve standart sapması 4,7533'dir. Kredi Temerrüt Takası ortalaması 303,8029 ve standart sapması 146,1348'tür. Döviz kuru ortalaması 6,3097 ve standart sapması 7,1581'dur. Faiz ortalaması 13,0083 ve standart sapması 7,4568'dir. Enflasyon ortalaması 18,5111 ve standart sapması 19,9933'tür.

Mevduat yerli özel bankaların tüketici kredileri toplamının ortalaması 121366,69 ve standart sapması 163579,44'tür. Türkiye belirsizlik endeksi ortalaması 0,3645 ve standart sapması 0,1844'tür. Büyüme ortalaması 4,79 ve standart sapması 4,7533'tür. Kredi Temerrüt Takası ortalaması 303,8029 ve standart sapması 146,1348'dir. Döviz kuru ortalaması 6,3097 ve standart sapması 7,1581'dur. Faiz ortalaması 13,0083 ve standart sapması 7,4568'dir. Enflasyon ortalaması 18,511 ve standart sapması 19,9933'tür.

Mevduat kamu bankalarının tüketici kredileri toplamının ortalaması 23810,23 ve standart sapması 27856,84'tür. Türkiye belirsizlik endeksi ortalaması 0,3645 ve standart sapması 0,1844'tür. Büyüme ortalaması 4,79 ve standart sapması 4,7533'tür. Kredi Temerrüt Takası ortalaması 303,8029 ve standart sapması 146,1348'dir. Döviz kuru ortalaması 6,3097 ve standart sapması 7,1581'dur. Faiz ortalaması 13,0083 ve standart sapması 7,4568'dir. Enflasyon ortalaması 18,511 ve standart sapması 19,9933'tür.

Mevduat yabancı özel bankaların tüketici kredileri toplamının ortalaması 63859,70 ve standart sapması 45094,23'tür. Türkiye belirsizlik endeksi ortalaması 0,3645 ve standart sapması 0,1844'tür. Büyüme ortalaması 4,79 ve standart sapması 4,7533'tür. Kredi Temerrüt Takası ortalaması 303,8029 ve standart sapması 146,1348'dir. Döviz kuru ortalaması 6,3097 ve standart sapması 7,1581'dur. Faiz ortalaması 13,0083 ve standart sapması 7,4568'dir. Enflasyon ortalaması 18,511 ve standart sapması 19,9933'tür.

Bu çalışmanın analiz kısmında bankacılık sektörünün tüketici kredilerini etkileyen faktörlerini tespit edebilmek için, bir bağımlı değişken üzerinden bir analiz yapılmıştır. Bu model aşağıda yer alan eşitlik (1.1)'de ifade edilmektedir.

$$TKT_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^k \beta_k X_{it}^{bağımsız} \quad (1.1)$$

Yukarıdaki eşitliklerde AK_{it} sırasıyla, $i=1,2,3,\dots,N$ ve $t=1,2,3,\dots,t$ olmak üzere i . Banka türünün t . çeyreğindeki tüketici kredileri toplamını göstermektedir. β_0 sabit terimi, $X_{it}^{bağımsız}$ ülkeye özgü bağımsız değişkenleri ifade etmektedir.

4. Bulgular

Araştırmanın analitik aşaması sırasında, değişkenler arasında çoklu doğrusallık belirtilerini tespit etmek için öncelikle bir korelasyon analizi yapılmıştır. Bunun nedeni, değişkenler arasındaki güçlü bir korelasyonun katsayı tahminlerinde daha büyük standart

hataların ortaya çıkmasına ve dolayısıyla tahmincilerin verimsiz olmasına neden olabilmektedir. Panel veri analizine dayanarak, Tablo 3 bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olup olmadığını belirlemek için bağımsız değişkenlerin korelasyon katsayılarını incelemektedir. Literatürde sıklıkla kullanılan Spearman korelasyon analizi, +1 ile -1 arasında değişen bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları sıfıra yaklaştıkça modelin güvenilirliğinin artacağını göstermektedir. Multicolinearity, bağımsız değişkenler arasındaki anlamlı ilişkiyi ifade eder. Korelasyon katsayısı (R) 90'a eşit veya 90'dan büyük olduğunda, bir veya daha fazla değişkenin çalışmadan çıkarılması tavsiye edilir (Çokluk ve ark., 2014, s. 35). İncelendiğinde, değişkenler arasında çoklu doğrusallık sorunu olmadığı görülmektedir. Tüm değerler %90'ın altındadır ve döviz kuru ile kredi temerrüt takası arasında gözlenen maksimum oran 0,785'tir.

Tablo 3. Korelasyon Tablosu (Tüm Banka Türleri)

	TKT	TBE	KTT	FA	ENF	DK	BÜ
TKT	1.000						
TBE	0.034	1.000					
KTT	0.149	-0.072	1.000				
FA	0.191	0.023	0.459	1.000			
ENF	0.275	0.066	0.738	0.656	1.000		
DK	0.261	0.058	0.785	0.687	0.111	1.000	
BÜ	0.026	-0.219	-0.060	-0.061	0.004	0.035	1.000

Tablo 4. Panel Bazında Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık Değeri
Breusch ve Pagan (1980)	1,232885	0,2189

H0: Kesitler arasında bağımlılık yoktur.

H1: Kesitler arasında bağımlılık vardır.

Yatay kesit bağımlılığı, modelin bir parçası olan birimler olan bankalar arasında bir ilişkinin varlığını ifade eder. Yatay kesitler bağımlılığı, birbirini karşılıklı olarak etkileyen ancak doğrudan gözlemlenemeyen çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının olmasının yanında modele edilmemesi birden fazla problem oluşturmaktadır (Breusch-Pagan, 1980, s. 241; Pesaran, 2021, s. 13). Bu nedenle, yatay kesit bağımlılığının varlığı panel bazında incelenmiştir. Tablo 4'te görüldüğü üzere, Yatay Kesit Bağımlılığı değişkeninin olasılık değeri 0,05'i aşmaktadır. Bu çalışmada 4 farklı banka türüne ait 60 çeyreklik verilerden elde edilen toplam 240 gözlem değeri kullanılmıştır. Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı testi genellikle T zamansal boyutunun N yatay kesit boyutunu aştığı durumlarda kullanılmaktadır (Guloglu ve Ivrendi, 2010, s. 384; Pesaran, 2021, s. 14). N boyutunun T boyutundan küçük olduğu göz önüne alındığında, bu çalışma Breusch ve Pagan'ın (1980) test bulgularını dikkate almaktadır. Testten elde edilen olasılık değerinin 0,05'i aştığı göz önüne alındığında, %5 anlamlılık düzeyinde H0 hipotezini reddetmek mümkün değildir. Dolayısıyla, paneli oluşturan yatay kesitler herhangi bir yatay kesit bağımlılığı sergilememektedir.

Korelasyon analizi ve yatay kesit bağımlılığı analizlerinin ardından sahte regresyon sorununun oluşmaması ve değişkenler arasındaki anlamlı ilişkilerin tespiti için gerekli koşul olan durağanlık incelemesine geçilmiş ve bunun için serilere Augmented Dickey-Fuller Testi (ADF) ve Phillips ve Perron (1988) birim kök testleri uygulanmıştır (s. 341). Ayrıca bu sayede modelin analizinde kullanılacak olan yönteme de karar verilmiştir. Tablo 5'te görülmekte olan sonuçlara göre TKT ve DK değişkenleri haricindeki tüm değişkenlerin durağan olduğu başka bir ifade ile birim kök içermedikleri tespit edilmiştir. TKT ve DK değişkenleri 1.seviyede durağandır ve birinci farkları alınarak analize devam edilmiştir ve tüketici kredilerini etkileyen faktörleri panel regresyon yöntemi aracılığıyla incelenmiştir.

Tablo 5. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	ADF		Philips Perron	
	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit
TKT	-2,36	-2,35	-2,37	-2,38
d(TKT)	-15,38***	-15,41***	-15,42***	-15,38***
BÜ	-4,35***	-4,33***	-8,73***	-8,65***
TBE	-5,53***	-5,51***	-12,53***	-12,51***
DK	-2,82*	-2,98	-2,82*	-2,98
d(DK)	-15,20***	-15,17***	-15,21***	-15,18***
FA	-6,86***	-6,99***	-4,32***	-4,42***
ENF	-4,06***	-4,18***	-3,82***	-3,97**

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. ***, ** ve * sırasıyla, %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Bankacılık sektöründe tüketici kredilerini etkileyen değişkenleri belirlemek amacıyla panel regresyon modelini seçmek için Hausman (1978) spesifikasyon testi kullanılmıştır (s. 1254). Hausman'ın testindeki sıfır hipotezi açıklayıcı faktörler ile birim etki arasında bağlantı olmadığını öne sürerken, alternatif hipotez açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında bir korelasyon olduğunu öne sürmektedir.

Tablo 6. Hausman Testi

	İst.	p değeri
Hausman Testi	2.2614	0.8941

Tablo 6'da gösterilen Hausman test istatistikleri kritik eşiğin (0.05) üzerinde bir olasılık değerine işaret ettiğinden, rassal etkiler modelinin sabit etkiler modeline göre daha uygun olduğu sonucuna varılmaktadır. Çalışmada rassal etkiler modelinde kovaryans metod katsayısı *ordinary*, zaman etkisi *random*, kesit etkisi *none* olarak seçilmiştir.

Panel veri analizinde güvenilir ve kesin bir tahmin modeli elde etmek için serilerdeki otokorelasyonun incelenmesi ve değişen varyans sorununun varlığının değerlendirilmesi önemlidir. Hata terimlerinin varyansları tüm kesitlerde değiştiğinden ve kovaryanslar sıfıra eşit olmadığından, değişen varyans sabit varyans varsayımının geçersiz olmasını ifade etmektedir. Otokorelasyon varsayımı altında, birim değerler arasında bağımsızlık olmaması, bunların karşılıklı etkisine, dolayısıyla elde edilen sonuçlarda değişkenliğe ve tutarsızlıklara yol açabilir. Çalışmada, değişen varyans varsayımı, panel verilerde Panel Kesit ve Dönem

Heteroskedastisite LR Testleri ile incelenirken; zaman serilerinde Breusch-Pagan-Godfrey testi ile analiz edilmiştir. Otokorelasyon varsayımı ise Durbin Watson testi ile incelenmiştir. Otokorelasyon testine ilişkin Durbin Watson sonuç incelenmiştir. Durbin-Watson istatistiğinin değerleri 0 ile 4 arasında değişmektedir. 1.5-2.5 aralığındaki bir DW değeri otokorelasyonun olmadığını göstermektedir. 0'a yakın bir sayı, b katsayılarının son derece küçük standart hatalarıyla işaretlenen pozitif bir korelasyona işaret eder. Tersine, 4'e yakın değerler, b katsayılarının çok yüksek standart hataları ile karakterize edilen negatif bir korelasyon anlamına gelir. Tüm modellerdeki Durbin-Watson istatistiği değerleri 1.5-2.5 aralığında kalmaktadır. Hata terimleri arasında ilişki olmaması, çalışmadaki modellerde otokorelasyon sorununun olmadığını göstermektedir.

Tablo 7. Panel Veri ve Zaman Seri Analizi Sonuçları

	Tüm Bankalar	Katılım Bankaları	Mevduat yerli özel bankaları	Kamu bankaları	Mevduat yabancı özel bankaları
DK	-0.186*** (0.00)	-0,0146*** (0,0087)	-0,3774*** (0.000)	-0,3771** (0.013)	-0.1846** (0.0433)
BU	0.022*** (0.00)	0,0325** (0,0234)	-0.001** (0.030)	0.0171*** (0.010)	0.001*** (0.0015)
ENF	-0.053*** (0.02)	-0,0103** (0,0314)	-0.066*** (0.000)	0.0468 (0.5873)	-0.0455*** (0.004)
FA	-0.033 (0.21)	-0,0629** (0,0271)	-0.047 (0.6436)	-0.0189** (0.0149)	-0.028 (0.4590)
KTT	-0.0059** (0.00)	-0,267 (0,3548)	-0.036 (0.7314)	-0.0127** (0.0211)	-0.046 (0.2420)
TBE	-0.036*** (0.00)	-0,003** (0,0453)**	-0.049*** (0.000)	-0.064** (0.0276)	0.020 (0.2418)
SABIT	35.57*** (0.00)	-0,004*** (0,000)	0.095 (0.8571)	-0.2198 (0.7251)	0.2693 (0.1924)
Gözlem Sayısı	240	60	60	60	60
Banka Türü	4	1	1	1	1
	Tüm Bankalar	Katılım Bankaları	Mevduat yerli özel bankaları	Kamu bankaları	Mevduat yabancı özel bankaları
F ist. (olasılık)	17.30 (0.00)	2.290 (0.048)	3.333 (0.003)	3.033 (0.049)	2.635 (0.008)
Heteroskedastisite Testi (olasılık)	0.00	0.0054	0.000	0.0453	0.0456
Durbin-Watson	1.9991	1.7620	2.0349	2.0311	1.6672

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. ***, ** ve * sırasıyla, %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Heteroskedastisite Testi: değişen varyans testidir. Durbin-watson otokorelasyon testidir.

Tablo 7'deki sonuçları değişken bazında özetleyecek olursak, döviz kuru tüm bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p < 0.05$). Yani döviz kuru %1 arttığında tüketici kredilerinde %18,6 azalmakta iken, döviz kuru %1 azaldığında tüketici kredileri %18,6 artmaktadır.

Mevduat yerli özel bankalarında döviz kuru bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani döviz kuru %1 arttıkça tüketici kredileri %1,4 azalmakta iken, döviz kuru %1 azaldıkça tüketici kredileri %1,4 artmaktadır.

Mevduat kamu bankalarında döviz kuru bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani döviz kuru %1 arttıkça tüketici kredileri %37.71 azalmakta iken, döviz kuru %1 azaldıkça tüketici kredileri %37,71 artmaktadır.

Mevduat yabancı özel bankalarında döviz kuru bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani döviz kuru %1 arttıkça tüketici kredileri %18,46 azalmakta iken, döviz kuru %1 azaldıkça tüketici kredileri %18,46 artmaktadır.

Bu durum ele alınan dönemde döviz kuru artışının tüketicilerin davranışlarını olumsuz etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Büyüme tüm bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani büyüme %1 arttıkça tüketici kredileri %2.2 artmakta iken, büyüme %1 azaldıkça tüketici kredileri %2.2 azalmaktadır.

Mevduat yerli özel bankalarında büyümenin tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani büyüme %1 arttıkça tüketici kredileri %3.2 artmakta iken, büyüme %1 azaldıkça tüketici kredileri %3.2 azalmaktadır.

Mevduat kamu bankalarında büyümenin tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani büyüme %1 arttıkça tüketici kredileri %1.7 artmakta iken, büyüme %1 azaldıkça tüketici kredileri %1.7 azalmaktadır.

Mevduat yabancı özel bankalarında büyümenin tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani büyüme %1 arttıkça tüketici kredileri %0,1 artmakta iken, büyüme %1 azaldıkça tüketici kredileri %0,1 azalmaktadır.

Bu durum ele alınan dönemde büyümedeki artışının tüketicilerin davranışlarını olumlu etkilediğini ve tüketicilerin ülkedeki büyüme ile refah seviyesinin arttığını ve harcamalarını arttığını gösterebilir.

Enflasyon tüm bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani enflasyon %1 arttıkça tüketici kredileri %5.3 azalmakta iken, enflasyon %1 azaldıkça tüketici kredileri %5.3 artmaktadır.

Mevduat yerli özel bankalarında enflasyonun tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani enflasyon %1 arttıkça tüketici kredileri %1.0 azalmakta iken, enflasyon %1 azaldıkça tüketici kredileri %1.0 artmaktadır.

Mevduat kamu bankalarında enflasyonun tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahip değildir ($p>0.05$).

Mevduat yabancı özel bankalarında enflasyonun tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani enflasyon %1 arttıkça tüketici kredileri %4,5 azalmakta iken, enflasyon %1 azaldıkça tüketici kredileri %4,5 artmaktadır.

Bu durum ele alınan dönemde enflasyon artışının tüketicilerin davranışlarını olumsuz etkilediğini gösterebilir.

Tüm bankalarda faiz bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahip değildir ($p>0.05$).

Mevduat yerli özel bankalarında faiz tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani faizin %1 arttıkça tüketici kredileri %6.2 azalmakta iken, faiz %1 azaldıkça tüketici kredileri %6.2 artmaktadır.

Mevduat kamu bankalarında faiz tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani faizin %1 arttıkça tüketici kredileri %1.8 azalmakta iken, faiz %1 azaldıkça tüketici kredileri %1.8 artmaktadır.

Mevduat yabancı özel bankalarında faiz bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahip değildir ($p>0.05$).

Bu durum ele alınan dönemde ülkedeki faiz oranı arttıkça bankaların kredi verme isteğindeki azalmanın ve tüketicilerin kredi alma isteğinin azaldığının etkili olduğu söylenebilir.

Kredi temerrüt takası tüm bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani kredi temerrüt takası %1 arttıkça tüketici kredileri %0.05 azalmakta iken, kredi temerrüt takası %1 azaldıkça tüketici kredileri %0.05 artmaktadır.

Mevduat yerli özel bankalarında kredi temerrüt takası tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahip değildir ($p>0.05$).

Mevduat kamu bankalarında kredi temerrüt takası tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani kredi temerrüt takası %1 arttıkça tüketici kredileri %1.2 azalmakta iken, kredi temerrüt takası %1 azaldıkça tüketici kredileri %1.2 artmaktadır.

Mevduat yabancı özel bankalarında kredi temerrüt takası tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahip değildir ($p>0.05$).

Bu durum ele alınan dönemde ülkenin kredi temerrüt takası puanı arttıkça bankaların kredi verme isteğindeki azalmanın etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye belirsizlik endeksi bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani Türkiye belirsizlik endeksi %1 arttıkça tüketici kredileri %3.6 azalmakta iken, Türkiye belirsizlik endeksi %1 azaldıkça tüketici kredileri %3.6 artmaktadır.

Mevduat yerli özel bankalarında Türkiye belirsizlik endeksi tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani Türkiye belirsizlik endeksi %1 arttıkça tüketici kredileri %0.3 azalmakta iken, Türkiye belirsizlik endeksi %1 azaldıkça tüketici kredileri %0.3 artmaktadır.

Mevduat kamu bankalarında Türkiye belirsizlik endeksi tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<0.05$). Yani Türkiye belirsizlik endeksi %1 arttıkça tüketici kredileri %6.4 azalmakta iken, Türkiye belirsizlik endeksi %1 azaldıkça tüketici kredileri %6.4 artmaktadır.

Mevduat yabancı özel bankalarında Türkiye belirsizlik endeksi tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahip değildir ($p>0.05$).

Bu durum ele alınan dönemde Türkiye belirsizlik endeksi puanı arttıkça bankaların

kredi verme isteğindeki azalmanın etkili olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Makroekonomik faktörler, tüketici kredilerinin hem arzını hem de talebini önemli ölçüde etkileyen kritik unsurlardır. Enflasyon, faiz oranları, işsizlik, döviz kuru ve ekonomik büyüme gibi değişkenler, kredi piyasasının dinamiklerini şekillendirir. Bankalar ve politika yapıcılar, tüketici kredileri üzerindeki bu makroekonomik etkileri dikkate alarak daha iyi risk yönetimi stratejileri geliştirebilir ve tüketici kredilerinin sürdürülebilirliğini sağlayabilir.

Bu çalışmada Türkiye bankacılık sektöründe tüketici kredilerini etkileyen faktörler banka grupları kapsamında incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Döviz kuru tüm bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir. Yani döviz kuru %1 arttığında tüketici kredilerinde %18,6 azalmakta iken, döviz kuru %1 azaldığında tüketici kredileri %18,6 artmaktadır. Bu durum ele alınan dönemde döviz kuru artışının tüketicilerin davranışlarını olumsuz etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde Kuutol (2016), döviz kuru ve enflasyon ile sorunlu krediler arasında güçlü bir ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Us (2018) çalışmasında, döviz kuru, enflasyon ve sorunlu krediler arasında eş bütünleşik anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Gabeshi (2017) çalışmasında döviz kurunda meydana gelen %1 artışın, sorunlu kredileri %3 arttırdığını ifade ederken Roy (2016) ise çalışmasında reel efektif döviz kuru artınca, sorunlu kredilerin azaldığını ileri sürmüştür.

Büyüme tüm bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir. Yani büyüme %1 arttıkça tüketici kredileri %2.2 artmakta iken, büyüme %1 azaldıkça tüketici kredileri %2.2 azalmaktadır. Bu durum ele alınan dönemde büyümedeki artışın tüketicilerin davranışlarını olumlu etkilediğini ve tüketicilerin ülkedeki büyüme ile refah seviyesinin arttığını ve harcamalarını arttığını gösterebilir. Çalışmayı destekler nitelikte olan Tutar ve Ünlüblebici (2014), Özen ve Vurur (2013), Karahan ve ark. (2018), Örs (2020) ve Coşkun ve Kuloğlu (2021) tarafından yapılan çalışmalar ile uyumaktadır.) ise kredileri ve ekonomik gelişme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.

Enflasyon tüm bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir. Yani enflasyon %1 arttıkça tüketici kredileri %5.3 azalmakta iken, enflasyon %1 azaldıkça tüketici kredileri %5.3 artmaktadır. Bu durum ele alınan dönemde enflasyon artışının tüketicilerin davranışlarını olumsuz etkilediğini gösterebilir. Literatürde çalışma sonucunu destekleyen araştırmalar şu şekildedir. Temelli ve Şahin'in (2018) çalışmalarında yüksek enflasyon dönemlerinde kredi talebinin düştüğü ve kredi maliyetlerinin arttığı, dolayısıyla bankaların kredi verme isteğinin azaldığı bulunmuştur. Abdulmajeed (2021) tarafından yapılan Nijerya örneği üzerinde 1981-2020 yılları arasını kapsayan çalışma enflasyon oranı ile mevduat bankalarının sektörel kredileri arasında kısa vadeli bir ilişkinin varlığını ortaya koyarken, uzun vadede enflasyon oranının Nijerya'daki mevduat bankalarının toplam sektörel kredi tahsisi üzerinde negatif ancak anlamlı olmayan bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Beybur (2022) tarafından yapılan çalışmada Türkiye örneği üzerinde yapılan çalışmada imalat sanayiine kullandırılan banka kredilerinden, imalat sanayii Yİ-ÜFE oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Alazaki (2020) tarafından Suudi Arabistan örneğinde 2007-2019 dönemi üzerinden yapılan çalışmada Tüketici kredileri ve kredi kartları hacmi ile enflasyon arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğu, ayrıca Tüketici kredileri ile

enflasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Tüm bankalarda faiz bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahip değildir ($p>0.05$). Mevduat yerli özel ve kamu bankalarında faiz tüketici kredileri üzerinde anlamlı etkiye sahiptir Yani faiz arttıkça tüketici kredileri azalmakta iken, faiz azaldıkça tüketici kredileri artmaktadır. Diğer yandan mevduat yabancı özel bankalarında faiz bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahip değildir. Benzer şekilde Bayrakdaroğlu ve Aydın (2017) çalışmalarında mevduat faiz oranı ile kredi hacmi arasında ters yönlü ilişki tespit etmişlerdir. Bulu (2020) çalışmasında Türkiye’de para politikasının kredi faiz oranlarına geçişkenliğinin neredeyse tam olduğuna ve Türk bankacılık sektöründeki bankalar arasında yoğun bir rekabet olduğuna işaret etmektedir. Blot ve Labondance (2013), Illes ve ark., (2015), Havranek ve ark., (2016) Gregor ve Melecky (2018) ve Liu (2019) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Kredi temerrüt takası tüm bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir. Yani kredi temerrüt takası %1 arttıkça tüketici kredileri %0.05 azalmakta iken, kredi temerrüt takası %1 azaldıkça tüketici kredileri %0.05 artmaktadır. Bu durum ele alınan dönemde ülkenin kredi temerrüt takası puanı arttıkça bankaların kredi verme isteğindeki azalmanın etkili olduğu söylenebilir. Acharya (2007) çalışmasında kredi temerrüt takası primlerinin yükselmesinin, şirketlerin kredi riskinde artışa işaret edebileceği ve bunun da kredi faizlerini artırabileceğini öne sürmüştür. Çalışma sonuçlarına göre kredi temerrüt takası primlerindeki artışlar, banka kredileri üzerindeki risk algısını etkileyerek kredi faizlerini artırabilir. Chiaramonte ve Casu (2012) çalışmasında küresel finansal krizinin CDS piyasaları üzerindeki etkilerini ve bunun banka kredileri ile olan ilişkisini incelemiştir. Çalışmada kriz dönemlerinde CDS spread'lerindeki artışın, banka kredileri üzerindeki faiz oranlarını ve kredi spread'lerini artırdığı tespit edilmiştir.

Türkiye belirsizlik endeksi bankaların tüketici kredilerinde anlamlı etkiye sahiptir. Yani Türkiye belirsizlik endeksi %1 arttıkça tüketici kredileri %3.6 azalmakta iken, Türkiye belirsizlik endeksi %1 azaldıkça tüketici kredileri %3.6 artmaktadır. Bu durum ele alınan dönemde Türkiye belirsizlik endeksi puanı arttıkça bankaların kredi verme isteğindeki azalmanın etkili olduğu söylenebilir. Siyamto (2023) çalışmasında endeksin yüksek olması, tüketicilerin ve firmaların geleceğe yönelik güvenlerinin azalmasına ve dolayısıyla tüketici kredisi talebinde düşüşe yol açtığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Picardo’ya (2024) göre küresel belirsizliklerin artış gösterdiği dönemlerde tüketici kredileri talebinde önemli bir düşüş yaşanmaktadır.

Sonuç olarak makroekonomik faktörler, tüketici kredileri üzerinde önemli ve belirleyici bir rol oynamaktadır. Tüketici kredilerinin büyüklüğü, faiz oranları, enflasyon, döviz kuru, büyüme oranı ve kredi temerrüt takası gibi faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmada yapılan analizler ve literatürde yapılan çalışma sonuçları bu değişkenlerin kredi arzı, talebi ve geri ödeme performansı üzerinde nasıl etkiler yarattığını açıkça ortaya koymuştur.

Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda sunulabilecek öneriler şu şekildedir;

- Bankalar, faiz oranlarındaki değişikliklere esnek kredi yapılandırma yöntemleri

geliştirerek yanıt vermelidir. Özellikle yüksek faiz dönemlerinde sabit faizli kredi seçenekleri sunarak tüketicilerin borçlanma maliyetlerini kontrol altında tutabilirler.

- Enflasyon oranlarındaki yükselişe karşı, bankalar esnek geri ödeme planları sunmalı ve bireylerin enflasyon baskısı altında kredi geri ödemelerini rahatlatıcı tedbirler geliştirmelidir. Bu şekilde kredi performansının olumsuz etkilenmesi önenebilir.
- Döviz kuru dalgalanmalarına karşı korunmak için, tüketicilere döviz bazlı krediler yerine yerel para birimiyle borçlanma imkânı sunulmalıdır. Ayrıca, döviz riski taşıyan kredilerde, bankaların daha dikkatli bir risk yönetim politikası benimsemesi faydalı olacaktır.
- Ekonomik büyüme oranlarına duyarlı kredi politikaları geliştirilmelidir. Büyümenin güçlü olduğu dönemlerde kredi koşullarını daha genişleterek, bireylerin borçlanma taleplerini desteklemek bankacılık sektörü için olumlu sonuçlar doğurabilir.
- KTT'lerin aşırı kullanımının kredi riskini artırabileceği göz önünde bulundurularak, bankaların risk yönetiminde daha dengeli stratejiler benimsemesi önemlidir. Sadece KTT'lere dayalı risk yönetimi yerine, daha geniş kapsamlı bir risk yönetim çerçevesi oluşturulmalıdır. Bankalar, KTT'lerin kullanımıyla birlikte kredi portföylerini çeşitlendirerek risklerini daha iyi yönetebilirler.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

“Banka Gruplarına Göre Tüketici Kredilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

“Banka Gruplarına Göre Tüketici Kredilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler” başlıklı çalışmaya 1. yazar %100 oranında katkı sağlamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Abdulmajeed, T. I. (2021). A causality link between inflation rate and deposit money bank total sectoral credit allocation in the presence of structural breaks in Nigeria. *Online Journal of Arts, Management and Social Sciences*, 5(5), 18-35. <https://doi.org/10.20491/isarder.2023.1731>
- Acharya, V. V. ve Johnson, T. C. (2007). Insider trading in credit derivatives. *Journal of Financial Economics*, 84(1), 110-141. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2006.05.003>

- Ahmed, J. ve Bashir, M. (2016). An empirical investigation of banking sector development and economic growth in a panel of selected Saarc countries. *Theoretical and Applied Economics*, 23(2), 65-72.
- Alazaki, Z. A. (2020). The relationship of consumer loans, credit cards and the interest rate to inflation in Saudi Arabia: An econometric study through quarter data for the period 2007-2019. *Management & Economics Research Journal*, 2(3), 78-95. <https://doi.org/10.48100/merj.v2i3.111>
- Altun, F. ve Yağcılar, G. G. (2023) Türkiye’de banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 8(1), 24-38.
- Bayrakdaroğlu, A. ve Aydın, G. C. (2017). Mevduat faiz oranlarındaki değişkenliğin kredi hacmi üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 120-149.
- Bernanke, B. S. ve Gertler, M. (1995). Inside the black box: the credit channel of monetary policy transmission. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 27-48. <https://doi.org/10.1257/jep.9.4.27>
- Beybur, M. (2022). The relationship between manufacturing industry bank loans and manufacturing industry d-ppi: Loan-inflation spiral. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 7(1), 87-106. <https://doi.org/10.25229/beta.1109772>
- Blot, C. ve Labondance, F. (2013). Business lending rate pass-through in the eurozone: Monetary policy transmission before and after the financial crash. *Economics Bulletin*, 33(2), 973-985.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics, *Review of Economic Studies* 47, 239-253.
- Buckley, P. ve Chhugani, D. (2023). Trouble on the horizon for consumer spending?. <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/economy/spotlight/rising-debt-consumer-spending> adresinden 9 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Bulut, Ü. (2020). Para politikasının kredi faiz oranlarına geçişkenliği: Türkiye örneği. *Bankacılar Dergisi*, 114, 17-29.
- Chiaramonte, L. and Casu, B. (2012). The determinants of bank CDS spreads: Evidence from the financial crisis. *The European Journal of Finance*, 2(9), 51-77. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2011.636832>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi.
- Coşkun, H. ve Kandemir Kuloğlu, B. (2022). Türkiye’de banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 6(1), 44-58. <https://doi.org/10.29216/ueip.1076973>
- Coşkun, M. (2010). *Para ve Sermaye Piyasaları Kurumlar, Araçlar, Analiz*. Detay Yayıncılık.

- Durmuş, S. ve Şahin, D. (2019). Türkiye’de enflasyon, döviz kuru ve tüketici kredileri arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (23), 95-112. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.475576>
- Essaddam, N., Hossain, M. ve Hussain, T. (2023). Do credit default swaps impact lenders’ monitoring of loans?. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 61(2), 567-600. <https://doi.org/10.1007/s11156-023-01159-y>
- Gabeshi, K. (2017). The impact of macroeconomic and bank specific factors on Albanian non-performing loans. *European Journal of Sustainable Development Research*, 2(1), 95-102.
- Gregor, J., ve Melecký, M. (2018). The pass-through of monetary policy rate to lending rates: The role of macro-financial factors. *Economic Modelling*, 73, 71-88.
- Guerra, E. A. R. (2017). The economic growth and the banking credit in Mexico: Granger causality and shortterm effects, 2001Q1-2016Q4. *Economia Informa*, 406(1), 46-58.
- Guloglu, B. ve Ivrendi, M. (2010). Output fluctuations: Transitory or permanent? The case of Latin America. *Applied Economics Letters*, 17, 381-386. <https://doi.org/10.1080/13504850701735880>
- Hausman, J. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46, 1251-1271. <https://doi.org/10.2307/1913827>
- Havranek, T., Irsova, Z., ve Lesanovska, J. (2016). Bank efficiency and interest rate pass-through: Evidence from Czech loan products. *Economic Modelling*, 54, 153-169. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.01.004>
- Illes, A., Lombardi, M. J., ve Mizen, P. (2015). Why did bank lending rates diverge from policy rates after the financial crisis? (Working Papers no: 486). BIS.
- Irina, B. ve Angela, R. (2016). Effects of macroeconomic factors on bank loans quality: Evidence from Central and Eastern European countries. In M.H. Bilgin, H. Danis (Ed.), *Entrepreneurship, Business and Economics-Vol. 2: Proceedings of the 15th Eurasia Business and Economics Society Conference* (pp. 571-584). Springer International Publishing.
- Kabataş, Y. ve Karamustafa, C. (2019). Tüketici kredilerinde takipteki kredi oranlarının makroekonomik ve bankalara özgü belirleyicileri: Türkiye örneği. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (15), 1-17.
- Kanapickienė, R., Keliuotytė-Staniulėnienė, G., Teresienė, D., Špicas, R. ve Neifaltas, A. (2022). Macroeconomic determinants of credit risk: evidence on the impact on consumer credit in central and Eastern European countries. *Sustainability*, 14(20), 1-62.
- Kanapickienė, R., Keliuotytė-Staniulėnienė, G., Vasiliauskaitė, D., Špicas, R., Neifaltas, A. ve Valukonis, M. (2023). Macroeconomic factors of consumer loan credit risk in central and eastern European countries. *Economies*, 11(4), 1-32.
- Karahan, Ö., Yılgör, M. ve Özekin, A. A. (2018). Türkiye’de banka kredilerindeki genişleme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(636), 25-36.
- Kartal, F. (2021). *Banka finansal analizi ve risk yönetimi*. Efe Akademi Yayınları.

- Kolçak, M., Akyol, H. ve Ağırkaya, M. B. (2018). Tüketici kredilerini etkileyen makroekonomik değişkenlerin saptanması: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(13), 21-33.
- Kuutol, P.K. (2016). *Exchange rate, non-performing loans and economic growth in Africa. Ghana*, [Master's Thesis]. Kwame Nkrumah University.
- Levine, R. (2005). Finance and growth: Theory and evidence. *Handbook of Economic Growth*, 1, 865-934.
- Liu, K. (2019). The determinants of China's lending rates and interest rates pass-through: A cointegration analysis. *Research in Economics*, 73(1), 66-71
<https://doi.org/10.1016/j.rie.2019.02.002>
- Louzis, D. P., Vouldis, A. T. ve Metaxas, V. L. (2012). Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: A comparative study of mortgage, business and consumer loan portfolios. *Journal of banking and finance*, 36(4), 1012-1027.
<https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2011.10.012>
- Luti, B. (2023). The fed is likely raising rates in 2023: Impact on student loans <https://www.purefy.com/learn/fed-raising-rates-student-loans> adresinden 1 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Mishkin, F. S. (2013). *The economics of money, banking, and financial markets*. Pearson Education.
- Obstfeld, M. ve Rogoff, K. (1995). The mirage of fixed exchange rates. *Journal of Economic perspectives*, 9(4), 73-96. <https://doi.org/10.1257/jep.9.4.73>
- Örs, E. S. (2021). *Türkiye'de banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Özen, E., ve Vurur, S. (2013). Türkiye'de mevduat banka kredisi ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 117-131.
<http://dx.doi.org/10.12780/UUSB209>
- Pehlivan, P., Demirlioğlu, L., ve Yurtseven, H. (2017, May). Türkiye'de bankacılık faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi. *V. Anadolu International Conference in Economics*, Türkiye, 1-14.
- Pesaran, M. H. (2021). General diagnostic tests for cross-sectional dependence in panels. *Empirical economics*, 60(1), 13-50. <https://doi.org/10.1007/s00181-020-01875-7>
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335-346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Picardo, E. (2024). Understanding the indirect effects of exchange rates. <https://www.investopedia.com/articles/forex/053115/understand-indirect-effects-exchange-rates.asp> adresinden 10 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Roy, S. G. (2014). Determinants of non-performing assets in India - Panel regression. *Eurasian Journal of Economics and Finance*, 2(3), 69-78. <https://doi.org/10.15604/ejef.2014.02.03.005>

- Saksonova, S. ve Koleda, O. (2017). Evaluating the interrelationship between actions of Latvian commercial banks and Latvian economic growth. *Procedia Engineering*, 178, 123-130
<https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.01.075>
- Siyamto, Y. (2023). Economic policy uncertainty; impact on financing risk and total financing of Islamic banks. *International Journal of Economics, Business and Accounting Research (IJEBAR)*, 7(2), 732-742.
- Sohrabji, N. (2011). Impact of exchange rates on consumer prices in India: Comparing different trade liberalization and monetary policy regimes. SSRN.
- Temelli, F. ve Şahin, D. (2018, December). Türkiye’de bankacılık sektörü kredileri ve enflasyon arasındaki ilişkinin analizi. *İzmir International Congress on Economics and Administrative Sciences (IZCEAS)*, Türkiye, (2018), 3017-3028)
- Turgut, A. ve Ertay, H. İ. (2016). Bankacılık sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye üzerine nedensellik analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 114-128.
- Tutar, F. ve Ünlüleblebici, Y. (2014). Türkiye’de KOBİ kredilerinin ekonomik büyümeye etkisi (2006-2011). *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 3(5), 1-14.
- Us, V. (2018). Assessment of bad loans in Turkey: What role do financial conditions have? *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18), 137-152
<https://doi.org/10.14784/marufacd.460673>
- Yalçın, H. (2024). Türkiye’de makroekonomik değişkenlerin takipteki tüketici kredileri oranı üzerindeki etkileri. *Business and Management Studies: An International Journal*, 12(1), 22-40. <https://doi.org/10.15295/bmij.v12i1.2314>
- Yazıcı, M. (2015). *Bankacılığa giriş*. (3. Baskı). Beta Yayınları.
- Zaib, A., Farid F. ve Khan. M. K. (2014). Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in the banking sector in Pakistan. *International Journal of Information*, 6(2). 53-81.

EXTENDED ABSTRACT

The banking sector plays a critical role in economic growth and financial stability. The banking sector in Turkey is shaped around deposit banks. These banks are generally divided into three main groups: deposit private banks, deposit foreign banks and deposit public banks. While Turkey's dynamic banking system continues to contribute to the country's economic growth and financial stability, each of the three types of banks has different duties and responsibilities. These banks meet the needs of Turkey's developing economy and ensure its integration with the global financial system.

In the banking sector, consumer loans serve as an essential tool for supporting economic growth and meeting the financial needs of individuals. However, the supply and demand for these loans fluctuate significantly depending on the overall economic outlook. Macroeconomic factors such as inflation, interest rates, the uncertainty index, credit default swaps (CDS), exchange rates, and economic growth emerge as key elements that directly influence the cost

and accessibility of consumer loans. During periods of high inflation and interest rates, loan costs rise, while an increase in unemployment adversely affects individuals' ability to repay debts. As a result, changes in macroeconomic conditions become crucial determinants of both individuals' borrowing behaviors and banks' lending policies.

The impact of macroeconomic changes on banks' credit policies is highly significant. Depending on indicators like interest rates and inflation, banks may tighten or loosen their lending policies. In periods of high risk, banks tend to reduce credit supply, while during periods of economic growth, they are more inclined to extend more loans. Furthermore, fluctuations in exchange rates can influence loan repayments, particularly in countries where foreign currency borrowing is widespread.

This study aims to comprehensively examine the macroeconomic factors affecting consumer loans in the Turkish banking sector, shedding light on the reasons behind changes in credit supply and demand. It also seeks to explore how macroeconomic variables reflect on banks' risk management policies and how these processes affect consumers.

In line with this objective, data from participation banks, domestic private deposit banks, public banks, and foreign private deposit banks covering the period from 2009 to 2024 were utilized. While the data from all banks were analyzed using panel data analysis, time series analysis was applied to the separate datasets of participation banks, domestic private deposit banks, public banks, and foreign private deposit banks. The analyses were conducted using Eviews 13.0 software. In the study, the total volume of consumer loans was treated as the dependent variable, while Türkiye's uncertainty index, growth, credit default swap (CDS), exchange rate, interest rate, and inflation were considered as independent variables.

The study's findings are as follows:

The exchange rate significantly impacts consumer loans across all banks. Specifically, when the exchange rate increases by 1%, consumer loans decrease by 18.6%, whereas a 1% decrease in the exchange rate leads to an 18.6% increase in consumer loans. This suggests that during the analyzed period, rising exchange rates had a negative effect on consumer behavior.

Economic growth significantly affects consumer loans across all banks. A 1% increase in growth leads to a 2.2% rise in consumer loans, while a 1% decrease in growth results in a 2.2% decline in consumer loans. This indicates that economic growth positively influences consumer behavior, as individuals tend to spend more during periods of economic expansion, reflecting improved welfare.

Inflation has a significant impact on consumer loans across all banks. A 1% increase in inflation results in a 5.3% decrease in consumer loans, while a 1% decrease in inflation leads to a 5.3% increase in consumer loans. This suggests that inflationary pressures negatively affect consumer behavior during the analyzed period.

Interest rates do not have a significant impact on consumer loans across all banks ($p > 0.05$). However, interest rates significantly affect consumer loans in domestic private and public banks. As interest rates rise, consumer loans decrease, and as interest rates fall, consumer loans increase. On the other hand, interest rates have no significant impact on consumer loans in foreign private banks.

CDS has a significant impact on consumer loans across all banks. A 1% increase in CDS results in a 0.05% decrease in consumer loans, while a 1% decrease in CDS leads to a 0.05% increase in consumer loans. This suggests that rising CDS scores during the analyzed period reduced banks' willingness to lend.

Turkiye's uncertainty index significantly affects consumer loans across all banks. A 1% increase in the uncertainty index leads to a 3.6% decrease in consumer loans, while a 1% decrease in the uncertainty index results in a 3.6% increase in consumer loans. This indicates that higher uncertainty scores in Turkiye negatively impacted banks' willingness to extend credit during the analyzed period.

In conclusion, macroeconomic factors play a critical and determining role in consumer loans. The volume of consumer loans is directly related to factors such as interest rates, inflation, exchange rates, growth rates, and credit default swaps. The analysis in this study, along with previous research results, clearly demonstrates how these variables influence credit supply, demand, and repayment performance.

YARALAMA SUÇUNU ETKİLEYEN SOSYO-EKONOMİK FAKTÖRLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2006-2020)

Ufuk IŞIK¹

Öz

Bu makale, Türkiye'de yaralama suçlarını etkileyen milli gelir ve kaba boşanma hızı gibi sosyo-ekonomik faktörleri incelemektedir. Çalışma, ekonomik refah seviyesi ve aile yapısındaki değişimlerin suç oranları üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Çalışma, 2006-2020 yılları arasında Türkiye'de il bazında panel veri analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu analizde, yaralama suçundan hapse giren kişi sayısı bağımlı değişken olarak alınmış, kişi başı düşen milli gelir ve kaba boşanma hızı ise bağımsız değişkenler olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, yaralama suçu ile kişi başı düşen milli gelir arasında herhangi bir anlamlı bir ilişki bulunmazken, kaba boşanma hızında meydana gelen artış yaralama suçundan hapse giren kişi sayısını pozitif yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler

Yaralama
Türkiye
Milli Gelir
Kaba Boşanma Hızı

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 05.09.2024
Kabul Tarihi : 08.10.2024
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1544251

¹Öğr. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, e-posta: Ufuk5852@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2097-1627.

SOCIO-ECONOMIC FACTORS AFFECTING INJURY CRIME: THE CASE OF TURKIYE (2006-2020)

Abstract

This article analyses socio-economic factors such as national income and crude divorce rate that affect injury crimes in Türkiye. The study investigates the effects of changes in economic welfare level and family structure on crime rates. The study was carried out using the panel data analysis method on the basis of provinces in Türkiye between 2006 and 2020. In this analysis, the number of people imprisoned for the crime of wounding is taken as the dependent variable, while national income per capita and crude divorce rate are considered as independent variables. The findings show that there is no significant relationship between the national income per capita and the number of people imprisoned for the offence of wounding, while the increase in the crude divorce rate positively affects the number of people imprisoned for the offence of wounding.

Keywords

Injury
Türkiye
National Income
Crude Divorce Rate

Article Info

Research Article

Received : 05.09.2024
Accepted : 08.10.2024
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1544251

Kaynakça Gösterimi: Işık, U. (2024). Yaralama suçunu etkileyen sosyo-ekonomik faktörler: Türkiye örneği (2006-2020). *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 593-606.

Citation Information: Isik, U. (2024). Socio-economic factors affecting injury crime: the case of Türkiye (2006-2020). *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 593-606.

GİRİŞ

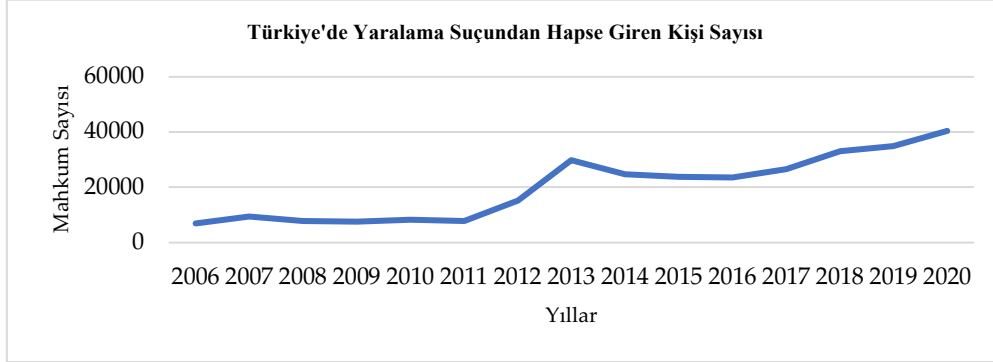
Toplumların sosyal yapısı ve ekonomik dinamikleri, suç oranlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Suç, bireylerin ve toplumun güvenliğini tehdit eden, aynı zamanda sosyal düzeni bozan bir olgu olarak karşımıza çıkar. Yaralama suçu, özellikle bireyler arasındaki çatışmaların ve sosyal gerilimlerin dışavurumu olarak kendini gösteren ciddi bir suç türüdür. Bu suç türünün artışı etkileyen faktörleri anlamak, suçla mücadele politikalarının etkinliğini artırmak açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'de yaralama suçlarını etkileyen iki temel sosyo-ekonomik faktör olan milli gelir ve kaba boşanma hızı ele alınmaktadır. Milli gelir, bir ülkenin ekonomik refah düzeyini yansıtırken, kaba boşanma hızı ise aile yapısındaki çözülmenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın amacı, bu iki faktörün yaralama suçları üzerindeki etkilerini inceleyerek, toplumun sosyo-ekonomik yapısının suç oranları üzerindeki rolünü ortaya koymaktır.

Yaralama suçlarının arkasındaki sosyo-ekonomik dinamiklerin anlaşılması, suç önleme stratejilerinin daha etkili bir şekilde tasarlanmasına olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, milli gelir ve kaba boşanma hızı gibi değişkenlerin yaralama suçlarıyla ilişkisi, yalnızca kriminolojik çalışmalar için değil, aynı zamanda sosyal politika yapımcıları için de değerli bilgiler sunmaktadır. Bu makale, yaralama suçlarının ekonomik ve sosyal kökenlerini analiz ederek, bu suçları azaltmaya yönelik stratejik yaklaşımlar geliştirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

1. Yaralama Suçu

Türk Ceza Kanunu'nun 86. maddesi kapsamında yaralama suçunun söz konusu olabilmesi için, failin eylemi sonucunda mağdurun vücudunda acı veren, sağlığını bozan veya algılama yeteneğini olumsuz etkileyen belirli zararların oluşması gerekmektedir (Birtek, 2009, s. 249). Bu zararlardan ilki vücuda acı verme; Failin eylemi sonucunda mağdurun fiziksel olarak acı çekmesine neden olan durumları ifade etmektedir. Bu, doğrudan fiziksel bir hasarın, yaralanmanın veya travmanın sonucu olarak mağdurun hissettiği ağrı ve rahatsızlık anlamına gelmektedir. İkinci olarak sağlığını bozma; Failin eylemi sonucunda mağdurun genel sağlık durumunun olumsuz etkilenmesini ifade etmektedir. Bu durum, fiziksel yaralanmalar, hastalığa neden olma, organların işlevini bozma veya mağdurun vücut fonksiyonlarının zarar görmesi gibi sağlık üzerinde ciddi ve olumsuz etkiler yaratmaktadır. Son olarak algılama yeteneğini bozma; failin eylemi sonucunda mağdurun duyuşsal veya bilişsel yeteneklerinde olumsuz etkiler meydana gelmesi anlamına gelir. Bu zararlar, mağdurun görme, işitme, dokunma gibi duyuşsal algılarında bozulmalar, bilinç kaybı, hafıza sorunları veya düşünme yetisinin zayıflaması gibi durumları kapsamaktadır (Apaydın, 2011, s. 61). Ülkemizde yaralama suçundan hapse giren kişi sayısı yıllar itibari ile artış göstermiştir. Şekil 1'de Türkiye'de yaralama suçundan mahkûm olan kişi sayısı gösterilmektedir.

Şekil 1. Türkiye Yaralama Suçundan Hapse Giren Kişi Sayısı (2006-2020)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Ülkemizde, 2020 yılı verilerine göre il bazında yaralama suçu nedeniyle hapse giren kişi sayısının en yüksekte en düşüğe doğru sıralaması Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. İl Bazında Yaralama Suçundan Hapse Giren Kişi Sayısı (2006-2020)

İl	Mahkûm Sayısı	İl	Mahkûm Sayısı	İl	Mahkûm Sayısı
İstanbul	5178	Isparta	396	Rize	182
İzmir	2493	Trabzon	386	Ağrı	168
Ankara	2175	Tokat	370	Batman	159
Antalya	1941	Malatya	350	Sinop	156
Bursa	1502	Zonguldak	344	Kırıkkale	150
Konya	1321	Çorum	340	Kırşehir	148
Adana	1167	Kütahya	338	Kars	146
Manisa	1072	Erzurum	317	Karabük	145
Kayseri	1032	Elâzığ	313	Iğdır	141
Samsun	1025	Uşak	281	Yalova	135
Balıkesir	968	Niğde	281	Adıyaman	123
Aydın	935	Giresun	280	Bilecik	117
Gaziantep	935	Aksaray	279	Bartın	117
Mersin	926	Osmaniye	278	Siirt	97
Denizli	746	Çanakkale	276	Bingöl	95
Kocaeli	744	Edirne	267	Muş	78
Muğla	697	Nevşehir	252	Erzincan	72
Diyarbakır	620	Amasya	250	Artvin	66
Hatay	590	Van	248	Çankırı	64
Sakarya	559	Mardin	244	Bitlis	63
Eskişehir	552	Düzce	234	Gümüşhane	61
Şanlıurfa	540	Karaman	229	Ardahan	61
Kahramanmaraş	500	Kırklareli	224	Kilis	60
Ordu	498	Yozgat	217	Şırnak	60
Afyon	480	Kastamonu	213	Tunceli	35
Tekirdağ	460	Burdur	208	Hakkâri	31
Sivas	434	Bolu	183	Bayburt	25

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

2. Literatür Taraması

Yaralama suçları ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar hem ekonomik hem de sosyal bilimler literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle milli gelir ve kaba boşanma oranı gibi toplumsal ve ekonomik göstergelerin suç oranları üzerindeki etkileri, birçok araştırmanın odak noktası olmuştur. Ekonomik koşulların iyileşmesi, suç oranlarını azaltma potansiyeline sahip olabilirken, aile yapısındaki değişiklikler, özellikle boşanma oranlarındaki artışlar, suç eğilimlerini artırabilecek risk faktörleri arasında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ekonomik refah seviyesindeki değişimlerin ve aile yapısındaki bozulmaların, yaralama suçları üzerindeki olası etkilerini anlamaya yönelik çalışmalar, konunun kapsamlı bir şekilde ele alınmasına olanak tanımaktadır. Literatürde, yüksek milli gelirin suçları azaltabileceği, zira daha iyi yaşam koşullarının bireyleri suça yönelten sebepleri ortadan kaldırabileceği öne sürülmektedir. Diğer yandan, kaba boşanma oranlarının artışının, sosyal yapının zayıflamasına ve bireylerin daha fazla suç eğiliminde olmasına yol açabileceği ifade edilmektedir. Bu tür bulgular, yaralama suçları ile milli gelir ve kaba boşanma oranı arasındaki ilişkinin araştırılmasında kritik öneme sahiptir.

Nilsson (2004), İsveç'te gelir eşitsizliği ile şiddet suçları ve mülkiyet suçları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasında 1973-2000 yılları arasındaki verileri kullanarak, gelir eşitsizliğinin gasp ve araç hırsızlığı suçları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, ancak bu etkinin evden hırsızlık suçları üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymuştur (s. 1-35).

Choe (2008), 1995-2004 yılları arasındaki verileri kullanarak ABD'nin 50 eyaleti ve Columbia bölgesi için gelir eşitsizliği ile suç arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemiyle değerlendirmiştir. Çalışmanın sonuçları, Gini katsayısının soygun ve gasp suçları üzerinde belirgin bir etki yarattığını göstermektedir. Ancak, gelir eşitsizliği ile diğer şiddet suçları ve mülkiyet suçları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bağlantı tespit edilememiştir (s. 31-33).

Hooghe ve ark. (2011), Belçika'nın 2001-2006 yılları arasındaki verilerini kullanarak suçun işsizlik, gelir eşitsizliği ve yoksulluk gibi değişkenlerle olan ilişkisini incelemiştir. Araştırma bulguları, gelir seviyesinin hem mülkiyet suçları hem de şiddet suçları üzerinde negatif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, elde edilen sonuçlar, gelir düzeyinin şiddet suçları üzerindeki etkisinin mülkiyet suçlarına göre daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır (s. 1-20).

Lombardo ve Falcone (2011), 1995-2009 döneminde İtalya'nın 103 şehrini inceledikleri çalışmalarında, kümeleme analizi kullanarak 24 farklı değişkeni değerlendirmişlerdir. Araştırma bulguları, en yüksek suç oranlarının, boşanma oranlarının yüksek, genç işsizliğin fazla ve kadın istihdamının yoğun olduğu bölgelerde görüldüğünü ortaya koymaktadır (s. 1-33).

Chintrakarn ve Herzer (2012), ABD'de 1965-2005 yılları arasında gelir eşitsizliği ve suç türleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmalarında yöntem olarak panel veri analizini kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre gelir eşitsizliği ile suç arasında pozitif bir ilişkiyi tespit etmişlerdir (s. 389-391).

Wu ve Wu (2012) çalışmalarında, İngiltere'de 2002-2007 yılları için tüm suç türlerinde hapse giren kişi sayısı ile gelir dağılımını ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada yöntem olarak panel veri seti kullanılmış ve araştırma sonucu olarak, işsizlik ve gelir eşitsizliği ile suç oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuşlardır (s. 3765-3775).

Elgin (2019), Türkiye'de 81 il düzeyinde 1997-2015 yılları arasındaki verileri kullanarak kişi başına milli gelir, polis sayısı, nüfus, işsizlik oranı ve cinayet suçları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmada panel veri analizi yöntemi uygulanmış ve sonuçlar, bu değişkenlerle cinayet suçları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (s. 379-390).

Tunca (2019), Türkiye'de 81 ilde 2008-2014 yılları arasında göç, hanehalkı büyüklüğü ve eğitim düzeyi ile şiddet ve hırsızlık suçları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, göç oranı ve hanehalkı büyüklüğünün hem hırsızlık hem de şiddet suçları üzerinde anlamlı etkileri olduğu belirlenmiştir. Ancak, eğitim seviyesinin bu suç türleri üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamıştır (s. 2767-2784).

Yıldız (2020), Türkiye'deki İBBS-1 bölge düzeyinde suç olgusunu gelir eşitsizliği, işsizlik oranı, okullaşma oranı ve kentleşme ile ilişkilendirmiştir. Bu çalışmada panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, gelir eşitsizliği, işsizlik ve kentleşmenin suç oranlarını artırıcı bir etkiye sahip olduğunu, okullaşma oranının ise suç oranlarını azaltıcı yönde etkilediğini göstermektedir (s. 111-144).

Çınar ve Taş (2022), çalışmalarında Türkiye'de İBBS-2 bölge düzeyinde suç türleri ile işsizlik oranı, kişi başı milli gelir, boşanma oranı, eğitim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma yöntemi olarak panel veri analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, bütün sosyo-ekonomik faktörlerin mala ve cana karşı suçlar üzerinde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (s. 179-197).

3. Veri Seti, Ekonometrik Metodoloji ve Model

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada, 2006-2020 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak Türkiye'de il düzeyinde kişi başına milli gelir ile kaba boşanma oranlarının hırsızlık suçlarından hapse giren kişi sayısı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) web sitesinden elde edilmiştir.

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve açıklamalar Tablo 2'de verilmiştir. Tahmin modellerindeki değişkenlere ait dağılımın normalleştirilmesi ve değişen varyans gibi problemlerin minimuma indirilmesi amacıyla çalışmada kullanılan bütün değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Değişken. Açıklaması	Göz. Sayısı	Ortalama	Stan. Sapma	Min.	Max.	Bek. Etki
Bağımlı Değişkenler							
Yaralama	Yaralama suçundan hapse giren kişi sayısı	1.215	4.747	1.255	0	8.552	
Bağımsız Değişkenler							
Boşanma	Yıllara kaba boşanma hızı (%)	1.215	0.100	0.685	-2.302	1.088	Pozitif
GSYİH	Kişi başına düşen gelir (dolar cinsinden)	1.215	8.909	0.372	7.768	9.946	Negatif

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Tahmin modellerinde yer alan değişkenlerin dağılımlarının normalleştirilmesi ve değişen varyans gibi sorunların en aza indirilmesi amacıyla çalışmada kullanılan tüm değişkenler doğal logaritmaları alınarak dönüştürülmüştür. Tablo verilerine göre, (i) bağımsız değişkenler arasında kişi başı düşen milli gelir değişkeninin ortalama (8.909) ve boşanma değişkeninin standart sapma (0.685) değerleri itibarıyla diğer değişkenlere kıyasla daha yüksek bir varyans sergilemektedir.

3.2. Ekonometrik Yöntem

Panel veri çalışmalarında kullanılan veride yatay kesit boyutunun (N) zaman kesit (T) boyutundan büyük olduğu ve üzerinde çalışılan modelde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay-kesit bağımlılığı problemlerinin bulunduğu durumlarda literatürde Driscoll-Kraay (1998) tahmincisi sıklıkla kullanılmaktadır (Driscoll ve Kraay, 1995, s.1-32). Driscoll-Kraay (1998), yatay kesit ortalamaları serisi için Newey-West türü düzeltmesi yaparak yatay kesit boyut N'den bağımsız olarak ($N \rightarrow \infty$ bile) kovaryans matris tahmincilerinin tutarlılığını garantilemektedir (Tatoğlu, 2018, s. 276).

Aşağıdaki panel veri modelinde,

$$Y_{it} = \beta X_{it} + u_{it}. \quad (1)$$

Hata teriminin heteroskedastik, otokorelasyonlu ve birimler arası korelasyonlu olduğu varsayımları altında, parametreler havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ile tutarlı tahmin edilebilmektedir.

$$\hat{\beta} = (X'X)^{-1}X'Y. \quad (2)$$

3.3. Model

Aşağıdaki eşitliklerde, çalışmadaki ekonometrik analizlere konu olan ampirik modeller matematiksel olarak ifade edilmiştir.

$$\ln y_{aralama_{i,t,m}} = \alpha + \beta_1 \ln gsyih_{i,t} + \beta_3 \ln boşanma_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

Yukardaki denklemlerde $\ln y_{aralama_{i,t,m}}$ yaralama suçundan hapse giren kişi sayısını, $\ln gsyih_{i,t}$ kişi başı düşen milli geliri ve $\ln boşanma_{i,t}$ kaba boşanma hızını ifade etmektedir. Ayrıca eşitlikteki alt simgeler i , t ve m sırasıyla bölgeyi, yılı ve suç türünü; β değişkenlere ait esneklik katsayılarını, α model sabitini, \ln doğal logaritmayı ve ε hata terimlerini sembolize etmektedir.

4. Bulgular

Panel veri analizlerinde hangi modelin tercih edileceği kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, çalışmada kullanılan modeller öncelikle rastgele etki (*random effect*) ve sabit etki (*fixed effects*) modelleri olarak tahmin edilmiştir. Ardından, bu iki tahmin yönteminden en uygun olanı belirlemek amacıyla Hausman testi uygulanmıştır. Tesadüfi etkiler modelini sabit etkiler modeline karşı sınamak için kullanılan Hausman testinde hipotezler şu şekilde kurulmaktadır:

$$H_0: \text{Tesadüfi etkiler modeli uygundur.} \quad (3)$$

$$H_A: \text{Sabit etkiler modeli uygundur.} \quad (4)$$

Tablo 3. Hausman Test Sonuçları

Yaralama	Olasılık Değeri
Model	65.12 (0.0000)

Tablo 3'te çalışmada kullanılan modele ait Hausman test istatistiklerini ve olasılık değerlerini göstermektedir. Hausman test istatistiği olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olması nedeniyle H_A : Sabit etkiler modeli uygundur. Analiz sürecinin bir sonraki önemli aşaması, veride otokorelasyon, değişen varyans (*heteroskedastisite*) ve yatay kesit bağımlılığı (*cross-sectional dependence*) gibi potansiyel sorunların varlığının test edilmesidir.

Öncelikle, heteroskedastisite, bir regresyon modelinde hata terimlerinin varyansının gözlem birimlerine göre farklılık gösterdiği durumu tanımlar. Bu durum, modelin güvenilirliğini azaltabilir, çünkü tahmin edilen standart hatalar şişer, güven aralıkları daralır ve sonuç olarak tahminlerin istatistiksel anlamlılığı sorgulanabilir hale gelir. Panel veri analizlerinde, birimlere özgü heteroskedastisitenin tespiti için sıkça kullanılan yöntemlerden biri 'Değiştirilmiş Wald Testi (DWT)'dir. Bu test, varyansın sabit olup olmadığını değerlendirerek analiz sonuçlarının sağlamlığını kontrol eder. DWT'nin hipotezleri aşağıdaki gibidir (Tatoğlu, 2018, s. 40):

$$H_0: \sigma_i^2 = \sigma^2 \dots\dots\dots(5)$$

$$H_A: \sigma_1^2 \neq \sigma_2^2 \neq \dots \neq \sigma_N^2 = \sigma^2 \dots\dots\dots(6)$$

Tablo 4. Sabit Etkiler Modelinde Değiştirilmiş Wald Testi Sonuçları

Yaralama	Olasılık Değeri
Model	284.11 (0.0000)

Tablo 4'te sunulan DWT sonuçlarına göre, model için H_0 hipotezi reddedilmektedir (olasılık değeri <0,05). Yani değişen varyans problemi vardır.

İkinci olarak, sabit etkiler modelinde otokorelasyon, bir gözlem birimindeki hata teriminin, aynı birimde bir sonraki dönemle ilişkili olmasını ifade eder. Bu durum, modelin tahmin edici gücünü olumsuz etkileyebilir, çünkü otokorelasyonun varlığı, klasik doğrusal regresyon modelindeki tahmincilerin güvenilirliğini zayıflatır. Otokorelasyon, standart hataların küçümsenmesine ve dolayısıyla model sonuçlarının istatistiksel olarak yanlış yorumlanmasına yol açabilir. Sabit etkiler modelinde otokorelasyonun varlığını test etmek, analiz sonuçlarının tutarlılığı açısından kritik bir adımdır.

Panel veri modellerinde otokorelasyon varlığının olup olmadığını test edebilmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu testler, Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testi ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson testleridir. Çalışmada Durbin-Watson otokorelasyon testi kullanılmıştır (Tatoğlu, 2018, s. 42). Otokorelasyonun varlığını test eden hipotezler ise:

$$H_0: \rho = 0 \dots\dots\dots (7)$$

$$H_{A1}: |\rho| < 1 \dots\dots\dots (8)$$

Tablo 5. Durbin-Watson Test Sonuçları

Yaralama	Olasılık Değeri
Model	0.8613549

Durbin Watson testi sonuçları incelendiğinde, D-W test istatistiklerinin tüm modellerde 2 katsayısından küçük olduğu görülmektedir. Elde edilen bu değerler tüm modellerde otokorelasyon sorunu olduğu göstermektedir. Panel veri modellerinde üzerinde durulması gereken bir diğer varsayım ise hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olup olmadığıdır.

Pesaran (2004) CD (*cross-sectional*) testi, zaman boyutunun (T) küçük ve yatay-kesit boyutunun (N) büyük olduğu durumda birimler arası korelasyonun varlığını test etmek için kullanılmaktadır. Pesaran (2004) CD testinde birimler arası korelasyonsuzluk aşağıdaki hipotezler aracılığıyla sınanmaktadır (Pesaran ve ark., 2004, s. 10).

$$H_0: \text{Yatay kesit bağımlılığı yoktur.} \dots\dots\dots(9)$$

$$H_A: \text{Yatay kesit bağımlılığı vardır.} \dots\dots\dots(10)$$

Tablo 6. Pesaran CD Testi Sonuçları

Yaralama	Olasılık Değeri
Model	157.90 (0.0000)

Analiz sonuçlarına göre olasılık değerinin 0.05 olduğu için birimler arası korelasyonsuzluğa işaret eden temel hipotez reddedilmekte ve birimler arasında korelasyon sorununun var olduğu sonucuna varılmaktadır. Elde edilen bulgular, panel veri analizinde kullanılan modelde heteroskedastisite, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı varsayımlarının ihlal edildiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu tür ihlaller, sabit etkiler tahmincisinin parametre tahminlerinde yanlış ve tutarsız sonuçlar üretmesine yol açabilir. Bu sebeple, çalışmada bu sorunları düzeltmek ve analizlerin güvenilirliğini sağlamak için Driscoll-Kraay standart hataları yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, söz konusu ihlallere karşı dayanıklı olup, daha tutarlı ve doğru tahminler sunmaktadır.

Tablo 7. Driscoll-Kraay Analizi Sonuçları

Değişkenler	Olasılık Değeri
Boşanma	2.155*** (0.000)
GSYİH	0.476 (0.583)
Sabit Terim	0.290 (0.970)

Tablo 7'de Driscoll-Kraay analizi sonuçları, değişkenler ile yaralama suçu arasındaki ilişkileri incelemektedir. Analizin öne çıkan bulguları şu şekildedir: Boşanma oranı değişkeni, 2.155 değerinde ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.01$). Bu durum, boşanma oranının suç oranları üzerinde güçlü ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yani, boşanma değişkeninde % 1 oranında artış yaralama suçunu diğer değişkenler sabitken, ortalama olarak % 2.155 oranında artırdığı görülmektedir. Diğer değişken GSYİH değişkeninin katsayısı 0.476 olup, olasılık değeri 0.583 olduğu için istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu, analizde GSYİH'nin suç oranları üzerinde kayda değer bir etkisinin olmadığını ya da bu etkiye ilişkin yeterli kanıt bulunmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, yaralama suçunu etkileyen sosyo-ekonomik faktörler arasında kişi başı GSYİH ve boşanma oranının etkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, boşanma oranının yaralama suçları üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu durum, aile yapısındaki çözümlerin bireyler arasında sosyal ve duygusal bağların zayıflamasına, stres ve çatışma ortamlarının artmasına neden olabileceğini ve bunun da şiddet suçlarını tetikleyebileceğini ortaya koymaktadır. Boşanma oranındaki artış, toplumsal düzeyde şiddet eğilimlerini artıran önemli bir etken olarak karşımıza çıkmıştır.

Diğer yandan, kişi başı GSYİH'nin yaralama suçları üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Ekonomik büyümenin ve refah artışının, en azından bu çalışmada yaralama suçları üzerinde doğrudan bir etki yaratmadığı anlaşılmaktadır. Bu

sonuç, yaralama suçlarının ekonomik koşullardan ziyade daha çok sosyal, psikolojik ve ailevi dinamiklerle ilişkili olabileceğini göstermektedir. Öneriler:

1. Aile Yapısının Güçlendirilmesi: Boşanma oranının şiddet suçları üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için aile yapısının güçlendirilmesine yönelik sosyal politikalar geliştirilmeli, aile içi ilişkileri iyileştirecek ve boşanmaları önleyecek eğitim ve danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

2. Boşanma Sonrası Destek Programları: Boşanma sonrası bireylere yönelik psikolojik destek ve rehabilitasyon programları oluşturulmalıdır. Bu sayede, boşanmanın neden olabileceği sosyal ve duygusal sorunların şiddete dönüşmesi engellenebilir.

3. Sosyal Destek Mekanizmalarının Geliştirilmesi: Aile içi ve toplumsal şiddet riskini azaltmak için sosyal destek mekanizmaları güçlendirilmelidir. Özellikle boşanma oranlarının yüksek olduğu bölgelerde, aile destek merkezleri ve sosyal hizmetler aktif rol oynamalıdır.

4. Şiddet Önleme Programları: Eğitim ve farkındalık artırıcı programlarla toplumda şiddet eğilimlerinin azaltılmasına yönelik önleyici tedbirler alınmalı, bu konuda medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımı sağlanmalıdır.

5. Ekonomik Büyüme ile Sosyal Politikaların Entegrasyonu: Kişi başı GSYİH'nin doğrudan etkisi bulunmamakla birlikte, ekonomik büyümenin getirdiği refahın eşit bir şekilde dağıtılması ve toplumun her kesiminin ekonomik olanaklardan faydalanabilmesi, dolaylı olarak suç oranlarının azaltılmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, yaralama suçlarını azaltmaya yönelik politikaların öncelikle aile yapısının korunmasına, boşanmanın olumsuz etkilerinin hafifletilmesine ve toplumsal destek sistemlerinin güçlendirilmesine odaklanması gerekmektedir. Sosyal faktörlerin yanı sıra ekonomik koşulların da bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı politikalar, toplumda şiddet suçlarının azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

“Yaralama Suçunu Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler: Türkiye Örneği (2006-2020)” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

“Yaralama Suçunu Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler: Türkiye Örneği (2006-2020)” başlıklı çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Yaralama Suçunu Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler: Türkiye Örneği (2006-2020)” başlıklı makalemin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Apaydın, C. (2011). Taksirle yaralama suçu. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 59-114.
- Birtek, F. (2009). Kasten öldürmeye teşebbüs ve kasten yaralama suçlarının manevi unsur bakımından ayırt edilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(2), 231-280.
- Chintrakarn, P. ve Herzer, D. (2012). More inequality, more crime? A panel cointegration analysis for the United States. *Economics Letters*, 116, 389-391. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.014>
- Choe, J. (2008). Income inequality and crime in the United States. *Economics Letters*, 101(1), 31-33. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2008.03.025>
- Çınar, M. ve Tas, C. (2022). Türkiye'de bölgesel işsizlik ve suç türleri ilişkisi: Panel veri yaklaşımı. *Business and Economics Research Journal*, 13(2), 179-197.
- Driscoll, J. C. ve Kraay, A. (1995). Spatial correlations in panel data (No. 1553). World Bank Publications.
- Elgin, C. (2019). Evolution and Predictors of the Homicide Rate in Turkish Provinces: Evidence from Panel Data. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 25(4), 379-390. <https://doi.org/10.1007/s10610-018-9389-y>
- Hooghe, M., Vanhoutte, B., Hardyns, W. ve Bircan, B. (2011). Unemployment, inequality, poverty and crime. *British Journal. Criminol*, 51, 1- 20. <http://doi.org/10.1093/bjc/azq067>
- Lombardo, R. ve Falcone, M. (2011). Crime and economic performance. A cluster analysis of panel data on Italy's NUT3 regions [Working Papers: 201112]. Università Della Calabria, Dipartimento di Economia, Statistica e Finanza-DESF.
- Nilsson, A. (2004). Income inequality and crime: The case of Sweden (No. 2004: 6). IFAU-Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2004). *Bounds testing approaches to the analysis of long-run relationships*. Cambridge University Press.
- Tatoğlu, F. Y. (2018). *İleri panel veri analizi: Stata uygulamalı*. Beta Yayıncılık.
- Tunca, H. (2019). Suçun sosyo-ekonomik belirleyicileri: Panel veri analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 2767-2784.
- TÜİK (2024). <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=degisken> adresinden 10 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Yıldız, F. (2020). Türkiye'de gelir eşitsizliği suç ilişkisi: Panel veri analizi yaklaşımı. *Journal of Human and Society/İnsan ve Toplum*, 10(4), 111-144.
- Wu, D. ve Wu, Z. (2012). Crime, inequality and unemployment in England and Wales. *Applied Economics*, 44(29), 3765-3775. <https://doi.org/10.1080/00036846.2011.581217>

EXTENDED SUMMARY

Across the globe, there has been a notable increase in assault crimes, reflecting a growing concern for public safety and social stability. In many countries, rising rates of violent incidents can be attributed to various factors including social unrest, economic disparities, and increased urbanization. In the context of Türkiye, the trend of escalating assault crimes is particularly alarming. Over recent years, Türkiye has witnessed a significant rise in assault incidents, a phenomenon closely linked to socio-economic changes, such as increased divorce rates, high levels of unemployment, and inflationary pressures. The surge in assault crimes in Türkiye highlights the need for comprehensive strategies that address both the social and economic underpinnings of violence. Effective measures must include strengthening family structures, enhancing social support systems, and implementing targeted violence prevention programs to mitigate the adverse effects of these rising trends and improve overall community safety.

Recent global trends have shown a significant increase in assault crimes, raising concerns about public safety and social stability. This global phenomenon is often attributed to various factors including social unrest, economic disparities, and increased urbanization. Türkiye, in particular, has experienced a notable rise in assault incidents in recent years, highlighting a critical issue within the nation. The surge in assault crimes in Türkiye is closely linked to socio-economic changes, such as rising divorce rates, high levels of unemployment, and inflationary pressures. These factors contribute to a complex socio-economic environment that affects public safety and crime rates.

The analysis of socio-economic factors reveals crucial insights into the dynamics of assault crimes in Türkiye. One of the key findings is the significant impact of divorce rates on assault crimes. The analysis shows that divorce rates have a strong and statistically significant effect on the prevalence of assault crimes. Specifically, a 1% increase in the divorce rate is associated with an average 2.155% increase in assault crimes, holding other variables constant. This result underscores the critical role of family instability in exacerbating violent behavior. As divorce rates rise, family structures become more fragmented, which likely leads to increased social tensions and conflicts. These disruptions in family life can create environments where violent behavior is more likely to occur, thereby contributing to higher rates of assault crimes.

In contrast to the significant effect of divorce rates, the analysis finds that per capita GDP does not have a statistically significant impact on assault crimes. The coefficient for per capita GDP is 0.476, with a p-value of 0.583, indicating that economic growth, as measured by GDP per capita, does not significantly influence assault crime rates. This lack of significance suggests that, within the scope of this analysis, economic factors alone do not directly affect the prevalence of assault crimes. Instead, the findings highlight that social and familial dynamics play a more substantial role in determining crime rates. Economic growth may contribute to overall societal well-being, but it does not appear to directly mitigate or influence the frequency of assault crimes.

The results of this analysis point to the need for targeted interventions that address the social and familial factors contributing to the rise in assault crimes. To effectively combat this issue, policies should focus on strengthening family structures and enhancing social support systems. Interventions could include programs aimed at improving family cohesion,

providing support for individuals undergoing divorce, and strengthening social services to assist those affected by family disruptions. Additionally, violence prevention programs and educational initiatives can help reduce the incidence of violent behavior by addressing the root causes of conflict and promoting non-violent conflict resolution strategies.

In conclusion, while economic growth, as measured by per capita GDP, does not appear to have a direct impact on assault crime rates, the significant role of divorce rates in influencing these rates cannot be overlooked. Addressing family instability and enhancing social support mechanisms are crucial steps in mitigating the rise in assault crimes. A comprehensive approach that integrates social stability with targeted interventions can effectively address the complexities of violent behavior and improve community safety in Türkiye.

Moreover, understanding the broader social implications of assault crimes is crucial for creating long-term solutions. Research suggests that communities with stronger social cohesion and higher levels of trust tend to experience lower crime rates. Therefore, in addition to focusing on family dynamics and economic factors, policies aimed at reducing assault crimes should also prioritize community-building initiatives. Such initiatives could involve promoting neighborhood watch programs, increasing police-community engagement, and fostering a sense of collective responsibility for public safety. Additionally, enhancing mental health services and providing accessible resources for conflict resolution can play a key role in preventing violent behavior before it escalates into criminal activity. By addressing the underlying social conditions that contribute to violence, Türkiye can take meaningful steps towards creating a safer and more resilient society. These efforts must be sustained over time to ensure that the progress made is durable and that the factors driving assault crimes are continuously monitored and addressed. Through a multi-faceted and collaborative approach, it is possible to reduce the incidence of assault crimes and improve overall public safety in the long term.

BAŞKENT DEĞİŞİKLİKLERİ VE NEDENLERİ: DÜNYA ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN DERİNLEMESİNE BİR İNCELEME

Mücahit NAVRUZ¹

Öz

Başkentler, bir ülkenin siyasi ve idari merkezleri olarak kritik bir rol oynar ve bu statüleri aracılığıyla ülke üzerinde derin bir etki yaratırlar. Bu makale, başkentlerin genel tanımını, özelliklerini ve tarihsel çeşitliliğini inceleyerek dünya çapında örnekler sunmakta ve başkentlerin kurulma ve taşınma süreçlerini, bu değişimlerin arkasındaki motivasyonları ve ulusal kimlik üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Makale, başkent değişikliklerinin nedenlerini yedi ana başlık altında kategorize etmektedir: 1) Güçlü Siyasi İrade Yansıması, 2) Ulusal Birlik ve Kimlik Oluşumu, 3) Modernleşme Aracı Olarak Başkent Taşınması, 4) Bölgesel Gelişme, 5) Nüfus Yoğunluğu ve Kentsel Sorunlar, 6) Güvenlik ve Sosyal Kontrol ve 7) Risk Yönetimi. Modernleşme, sanayileşme ve küreselleşmenin başkentler üzerindeki etkilerinin de ele alındığı bu çalışma, her kategori için çeşitli ülkelerden vaka çalışmalarını içermekte ve başkent değişikliklerinin karmaşık dinamiklerini kapsamlı bir şekilde tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Başkent Değişikliği
Modernist Kentleşme
Risk Yönetimi
Ulusal Kimlik İnşası

Makale Hakkında

İnceleme Makalesi

Gönderim Tarihi : 07.08.2024
Kabul Tarihi : 24.09.2024
E-Yayın Tarihi : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1529348

¹Dr. Öğr. Üyesi., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: mucahitnavruz66@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0548-8626.

CAPITAL RELOCATIONS AND CAUSES: A COMPREHENSIVE EXAMINATION THROUGH GLOBAL EXAMPLES

Abstract

Capital cities play a critical role as the political and administrative centers of a country, and their status creates a profound impact on the nation. This article examines the general definition, characteristics, and historical diversity of capitals, presenting examples from around the world. It investigates the processes of establishing and relocating capitals, the motivations behind these changes, and their effects on national identity. The article categorizes the reasons for capital changes under seven main headings: 1) Reflection of Strong Political Will, 2) Formation of National Unity and Identity, 3) Relocation of Capital cities as a Tool for Modernization, 4) Regional Development, 5) Population Density and Urban Issues, 6) Security and Social Control, and 7) Risk Management. Additionally, the effects of modernization, industrialization, and globalization on capitals are addressed. This study includes case studies from various countries for each category and aims to comprehensively analyze the complex dynamics of capital changes.

Keywords

Capital Relocation
Modernist Urbanization
Risk Management
Nation Building

Article Info

Review Article

Received : 07.08.2024
Accepted : 24.09.2024
Online Published : 15.10.2024
DOI : 10.58702/teyd.1529348

Kaynakça Gösterimi: Navruz, M. (2024). Başkent değişiklikleri ve nedenleri: dünya örnekleri üzerinden derinlemesine bir inceleme. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (3), 607-638.

Citation Information: Navruz, M. (2024). Capital relocations and causes: a comprehensive examination through global examples. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (3), 607-638.

GİRİŞ

Başkentler, bir ülkenin siyasi ve idari merkezi olarak önemli bir rol oynar. Bu şehirler, hükümetin ve devlet organlarının yer aldığı merkezler olarak, buldukları ülkelerde özel bir statüye sahiptir. Başkentlerin işlevi, sadece fiziksel bir mekân olmanın ötesinde, siyasi ve idari fonksiyonları aracılığıyla derin bir etki yaratır. Son yıllarda yapılan araştırmalar, başkentlerin ulusal kimlik oluşumundaki kritik rollerini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, başkentler diğer şehirlerden farklı olarak birçok çeşitli işlevi de üstlenirler.

Bu makalenin ilk bölümünde, başkentlerin genel tanımı ve özellikleri detaylandırılacaktır. Başkentler, genellikle devletin idari işlevlerinin merkezî bir noktada toplandığı yerlerdir. Bunun yanı sıra, başkentlerin coğrafi, tarihi ve kültürel özellikleri de bu kavramı şekillendiren önemli faktörlerdir. Başkentlerin türleri, tarih boyunca farklı devletlerin ihtiyaçlarına ve stratejik kararlarına göre çeşitlenmiştir. Bu bölümde, başkentlerin bu çeşitliliği ve her bir türün sahip olduğu karakteristikler üzerine derinlemesine bir analiz yapılacaktır.

Makalenin ikinci bölümünde ise, başkentlerin oluşturulma ve değiştirilme süreçleri ele alınacaktır. Bir başkent kurulması veya mevcut bir başkent değiştirilmesi, genellikle büyük stratejik kararlar ve kapsamlı planlamalar gerektirir. Bu süreçlerin arkasındaki motivasyonlar, devletlerin ekonomik, askeri ve politik hedeflerine bağlı olarak değişebilir. Ayrıca, dünya genelinden çeşitli örneklerle, bu süreçlerin nasıl gerçekleştirildiği ve hangi faktörlerin rol oynadığı incelenecektir. Bu bölüm, başkent değişikliklerinin devletlerin ulusal stratejileri ve iç dinamikleri üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik önemli bir perspektif sunacaktır.

1. Başkent Kavramı, Özellikleri ve Türleri

Bu bölümde, ilk olarak başkent kavramı incelenmiş, ardından başkentlerin özellikleri ile türleri sınıflandırılmıştır. Bu giriş niteliğindeki literatür taramasına dayanarak, bir sonraki bölümde ele alınacak olan başkent taşıma süreci daha açık ve anlaşılır bir biçimde analiz edilebilecektir. Bu bağlamda, başkent kavramının tarihsel, sosyo-politik ve ekonomik boyutları derinlemesine ele alınarak, farklı başkent türlerinin ve özelliklerinin kapsamlı bir tasnifi yapılmıştır.

1.1. Başkent Kavramı

Başkentleri ele alacak bir çalışmanın temel olarak odaklanması gereken ilk ve en önemli problem, 'başkent' kavramının ne anlama geldiğinin netleştirilmesidir.² Kavramsal kargaşayı önlemek ve terminolojik tutarlılığı sağlamak adına, başkent olarak nitelendirilen kentin tam olarak neyi ifade ettiği açıkça belirlenmelidir. Günümüzde, sayıları iki yüze yaklaşan ulus devletler arasında başkent kavramının niteliği hakkında karmaşa yaratabilecek çeşitli uygulamalar mevcuttur (Corey, 2004, s. 45). Bu istisnai durumların dışında kalan diğer

² Başkent kelimesi Türkçe'de ilk olarak cumhuriyet ilanından sonra öz Türkçeye dönüş çabaları dahilinde kullanılmıştır. Daha önceki dönemlerde başkent yerine payitaht kelimesi kullanılmaktaydı. Bu kelime Farsça kökenlidir ve 'taht' (taht, hükümdarlık koltuğu) kelimesi ile ilişkilidir. Cumhuriyetin ilanından sonra, Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarıyla birlikte, Türkçeleştirme hareketi kapsamında 'başkent' kelimesi yaygınlaşmıştır. İngilizcede başkent için kullanılan 'capital' kelimesi ise Latince kökenli 'caput' (baş) kelimesinden gelir. Bu kelime, Roma İmparatorluğu'nun merkezini ifade eden 'caput mundi' (dünyanın başı) ifadesiyle de bağlantılıdır. İki dili kıyasladığımızda, başkent kavramının aynı etimolojik saiklerle ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

başkent örnekleri arasında da önemli nitelik farklılıkları gözlenmektedir. Örneğin, kentsel nüfusu otuz milyona yaklaşan Japonya'nın başkenti Tokyo, ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan dünya çapında bir mega kenttir, oysa çok az nüfusa sahip ada devletlerinin başkentleri, genellikle daha küçük ölçekli ve yerel öneme sahip olabilir.³ Bu bağlamda, başkentler arasında kıyaslama yapmadan veya başkent kavramı üzerine genelleme yapmadan önce, her bir başkentten kendine özgü tarihsel, kültürel, ekonomik ve politik dinamiklerinin dikkatlice analiz edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, başkentlerin uluslararası ilişkilerde oynadığı rollerin ve bu kentlerin ulusal kimlik üzerindeki etkilerinin de incelenmesi, kapsamlı bir değerlendirme için önem arz etmektedir. Bu tür bir yaklaşım, başkent kavramının daha derinlemesine anlaşılmasına ve farklı başkent modellerinin karşılaştırılmasına olanak tanıyacaktır.

Bu kavramsal sorunu göz önünde bulundurarak, başkentleri genel kabul gören bir tabirle, kavramsal bazda siyasi otoritenin merkezi olarak hükümetin ve organlarının konuşlandığı kentler şeklinde ifade etmek mümkündür (Hall, 1993, s. 69; Rawat, 2005, s. 1).⁴ Bu anlamda, başkentler siyasi otoritenin temsil edildiği ve yönetildiği kentler olarak kabul edilmektedir. Başkentler yönetim birimlerinin toplandığı mekanlar olarak genellikle bir devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının toplandığı merkezlerdir. Ancak, belirli istisnai durumlarda, bu fonksiyonların farklı şehirlere dağıtılabildiği görülmektedir. Örneğin, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin yürütme organları Pretoria'da, yasama organları Cape Town'da ve yargı organları Bloemfontein'de bulunmaktadır. Bu bağlamda, bir ülkenin veya federatif yapının birden fazla başkenti olabileceği örneklerle de karşılaşılabılır.

Başkent, üniter bir devletin idari merkezi olabileceği gibi, federal bir devleti oluşturan federal devletlerin de merkezi olabilir. Bu nedenle federasyon şeklindeki devletlerde, ulusal ve federal başkent kavramlarının beraber kullanılmaması için 'idari merkez' kavramı tercih edilmektedir.⁵ Bu özelliklerinden dolayı başkentten hangi kent olacağı konusunda, devletin siyasi rejimi önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Fransa gibi katı merkezîyetçi yapıya sahip olan devletlerde, başkent genellikle ülkenin en büyük şehri olarak benimsenmektedir. Bu yaklaşım, merkezi otoritenin ve ulusal kimliğin vurgulanması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Diğer yandan, federatif yapıya sahip devletlerde ise ulusal başkentler, genellikle ekonomik olarak üstünlüğü olmayan ve bölgesel veya etnik rekabete yol açmayacak tarafsız bölgeler olarak kabul edilmektedir (Corey, 2004, s. 45). Bu durum, hem ulusal bütünlüğün korunmasına yardımcı olmakta hem de farklı bölgesel ve etnik grupların eşit temsiline olanak tanımaktadır. Böylece, merkezi idarenin tüm vatandaşlara eşit mesafede

³ Başkentlerin tüm dünyada farklı niteliklere sahip olmasının nedenlerinden biri, günümüz ulus devletlerinin ve dolayısıyla başkentlerinin çok kısa bir tarihe sahip olmasıdır. 20. yüzyılın başlarında dünyada sadece kırk civarında başkent varken, günümüzde bu sayı iki yüze yaklaşmıştır (Illmann, 2015, s. 3). Sömürge imparatorluklarının çöküşü ve ulus devletlerin bağımsızlık ilanları sonucunda oluşan bu durum, doğal olarak yeni başkentler arasında niteliksel farklılaşmayı beraberinde getirmiştir.

⁴ Bu durumun dahi istisnası mevcuttur. Örneğin Hollanda'da, Amsterdam ve Lahey arasındaki fark, başkentlerin resmi unvanları ile pratik işlevlerinin nasıl farklı olabileceğini gösteren ilginç bir durumu ortaya koyar. Amsterdam, Hollanda'nın resmi başkentidir ve bu, Hollanda anayasası tarafından belirlenmiştir. Ancak, Lahey ülkenin hükümet merkezi olarak işlev görür ve başbakanlık, parlamentonun (Staten-Generaal) ve çeşitli bakanlıklar bu şehirde bulunur (Illmann, 2015, s. 3-4).

⁵ Federasyonları oluşturan federatif alt yapıların da kendilerine özgü başkentleri vardır. Her eyaletin kendi içerisinde başkentinin yanında bir de federal başkent bulunmaktadır. Federal başkentler ise sadece kendi yetki alanı olarak kendi kentsel alanından sorumludur. Canberra, Washington D.C., Yeni Delhi gibi başkentler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Campbell, 2003, s. 6).

olduğu mesajı verilmekte ve bölgesel ayrışmaların önüne geçilmektedir. Bu yaklaşım, federal devletlerin çeşitliliği ve çoğulculuğu benimseyen yapısını da yansıtmaktadır. Özetle, başkent konumu ve seçimi, bir devletin siyasi rejiminin ve ulusal bütünlüğünün sağlanmasındaki kritik rolü nedeniyle büyük bir öneme sahiptir.

1.2. Başkentlerin Özellikleri

Başkentler, ulus devletlerin yaşamında hayati bir rol oynar; ancak bu şehirlerin fonksiyonları, oluşum süreçleri ve kimlikleri üzerine yapılan akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır.⁶ Son yıllarda yapılmış az sayıdaki çalışma genellikle başkentlerin ulusal kimlik inşasındaki rollerini vurgulasa da başkentlerin işlevselliği bu yaklaşımla tam anlamıyla açıklanamaz. Başkentler, sadece mekânsal bir örgütlenme modeli ya da ulusal kimlik oluşturma aracı olarak ele alınamaz; bunun ötesinde, birçok farklı ve karmaşık fonksiyon üstlenirler.

Öncelikle Başkentler, bir ulusun siyasi merkezi olarak sadece hükümetin yönetim merkezi olmanın ötesindedir. Ekonomik anlamda, başkentler genellikle ülkenin finansal ve ticaret merkezleri olarak öne çıkar ve bu rol, ekonomik büyüme ve yatırım çekme potansiyellerini artırır. Kültürel açıdan, başkentler ulusal kültürün ve sanatsal üretimin merkezi olabilir; müzeler, tiyatrolar, sanat galerileri ve kültürel etkinlikler bu şehirlerde yoğunlaşır. Sosyal anlamda ise başkentler, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel sosyal hizmetlerin merkezi olabilir, bu da onları ülkenin diğer bölgelerinden gelen bireyler için cazip hale getirir.

Bir ülkenin başkenti birçok istisnası bulunmasına rağmen genel olarak o ülkenin en fazla nüfusuna sahip ve en fazla gelişmiş kentidir. Üst düzey siyasi fonksiyonlar ve ekonomik etkinliğin neticesinde başkent diğer kentlere oranla pozitif ayrımcılığa tabi tutulmuş, bu durum ise kentin gelişimine katkı yapmıştır. Bu durum ülke kentleri arasında başkentlik fonksiyonunu elde etmek üzerine bir rekabete yol açmaktadır. Londra ve Paris gibi başkentlerin geleneksel rakipleri olan Birmingham ve Marsilya gibi kentlere olan üstünlüğünün temelinde yatan sebep olarak başkentlik fonksiyonu ön plana çıkmaktadır (Dascher, 2002, s. 49). Bir devletin iki büyük kenti arasında başkent olabilme üzerine yaşanan rekabet bazı durumlarda üçüncül bir kentin başkent tayin edilmesi suretiyle aşılmıştır. Avustralya'nın en büyük iki kenti olan Sydney ve Melbourne arasındaki kıyasıya başkent olabilme mücadelesi üzerine iki kente eşit mesafede yeni bir kent kurulmasına karar verilmiş ve 1927 yılında Canberra'nın başkent ilan edilmesiyle ihtilaf konusu çözümlenmiştir (Kılınç, 2013, s. 22; Suprayitno, 2020, s. 79-80)⁷. Benzer bir durum 19.yy'da Kanada'da yaşanmış ve İngilizce konuşulan Toronto ve Fransızca konuşulan Quebec şehirlerinden hangisinin başkent olacağı konusunda tartışmalar sürerken o dönem içerisinde gelişmemiş bir küçük kasaba olan Ottawa diğer iki kentin sınırlarına yakınlığı sebebiyle başkent olarak seçilmiştir.

⁶ Başkent özellikleri temel alınmadan literatürde spesifik olarak bu kentler üzerine çok sayıda akademik çalışma mümkündür. Literatürde eksik olan kısım ise bu kentlerin başkent kimliği ve bunun diğer başkentlerle birlikte geniş bir çerçeveden karşılaştırılması olarak değerlendirilmesidir (Reva, 2016, s. 3).

⁷ Avustralya'nın 1901 tarihli federal anayasası, başkent Sidney'den yeterince uzak bir yerde olmasını öngörüyordu çünkü Sidney ve Melbourne gibi büyük şehirlerin her biri, ülkenin başkenti olma konusunda iddialıydı. Bu nedenle, 1911'de kurulan Avustralya Başkent Bölgesi (ACT), Sidney'den uzak bir yer seçilerek başkent Canberra olarak belirlendi. Canberra'nın bu konumu, ülkenin büyük şehirlerinden uzak, daha tarafsız bir merkez olmasını sağlamıştır (Kılınç, 2013, s. 22).

Başkentleri diğer kentlerden ayıran en belirgin özellik idari ve siyasi organlara ev sahipliği yapmalarındadır. Başkentler hükümetin bulunduğu kentler olması sebebiyle buldukları devlet, eyalet, il veya bölgelerde birincil statüye sahiptir. Başkentler hükümetin çalışma ofisleri ve toplantı yerlerini kapsamakta ve genel olarak kanun veya anayasa tarafından belirtilmektedir. Uluslararası düzeyde ise başkentler diplomatik faaliyetlerin merkezidir. Uluslararası anlaşmalar, diplomatik görüşmeler ve küresel etkinlikler genellikle başkentlerde gerçekleşir, bu da onları uluslararası ilişkiler açısından stratejik noktalar haline getirir. Ayrıca, başkentler genellikle ülkenin uluslararası imajını ve prestijini yansıtır, bu nedenle uluslararası kamuoyunda önemli bir rol oynar.

Geleneksel olarak başkentler, diplomatik kuruluşlar, hükümet kurumları ve özel sektördeki ekonomik fırsatlar sayesinde çevre bölgeler için cazibe merkezi ve iç göç odağı olarak kabul edilmiştir. Bu şehirler, devlet kurumlarının merkezleri olmaları nedeniyle ulusal kimlik oluşturma aracı olarak kullanılmış ve resmi ulusal ideolojinin empoze edilmesi amacıyla titizlikle planlanıp dizayn edilmiştir (Rawat, 2005, s. 3). Ancak, geçmişte başkentlerin bölgesel ekonomik gelişmeye katkılarında uygulanan merkezi yer teorisi (central place theory), teorik sınırlamaları, coğrafi determinizm üzerinde aşırı vurgu yapması ve sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve tarihi faktörleri yetersiz bir şekilde ele alması nedeniyle eleştirilmiştir (Wolfel, 2002, s. 487). Bu nedenle, başkentlerin sosyal, kültürel ve tarihi misyonlarına ve diğer şehirlerle aralarındaki farklılıklara dair daha kapsamlı ve çok boyutlu analizlere dayalı yeni bakış açıları geliştirilmiştir. Bu yeni yaklaşımlar, başkentlerin yalnızca ekonomik ve idari rollerini değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal işlevlerini de dikkate alarak, başkentlerin bölgesel dinamikler üzerindeki etkilerini daha iyi anlamayı hedeflemektedir.

Başkentlerin tüm dünyada ortak olan bu özelliklerinin yanında kendilerine has bazı özellikleri de bulunmaktadır. Kendilerini diğer başkentlerden ayıran bu özellikleri neticesinde başkentliğini üstlendikleri ülkelerin sembolik olarak en önemli kentleri konumuna yükselmektedir. Öyle ki başkentler bir ülkenin genel yapısını yansıtan bir numune olarak değerlendirilebilir. Bir ülkenin genel durumunu analiz etmek için başkentini örnek olarak almak yerinde olabilecektir. Bu gerçeklikten yola çıkarak devletler başkentlerine özel önem vermektedir. Yine ülkeyi tüm dünyada temsil etme misyonu üzerine başkentler uluslararası camiada diğer ülkelere olumlu bir imaj lanse etmek için özel bir konuma sahiptir (Campbell, 2003, s. 16-17; Corey, 2004, s. 49; Rawat, 2005, s. 4).

Başkentler bir milletin yaşamı ve ruhu üzerinde de hayati etkilere sahiptir. İlk bakışta başkentler hükümet ve organlarına ev sahipliği yapmasından ötürü idari ve ekonomik gücün merkezinde olmasıyla beraber, çoğu ülkede başkentler devletin meşruiyetini sağlama aracı ve kimlik oluşturma fonksiyonları da taşımaktadır (Rawat, 2005, s. 1). Yüzyıllardır başkentler siyaset, tarih ve kültürün karşılaştığı ve bir arada varlığını sürdürdüğü alan olarak bir ulusun kalbini yansıtmaktadır. Mimari ve fiziksel yapıları ile başkentler ulusal kimlik ve kendiliğini sembolize edip, ulusal idealler ve değerlerin muhafaza edilip sergilendiği açık hava müzeleri olarak görülmektedir (Vale, 2014, s. 35). Bu sembolizm, etnik, dilsel ve dinsel olarak çeşitli olan federal ülkelerde daha da önemlidir; bu nedenle, başkentlerin nötr olması, bu çeşitliliği yansıtmaması ve ulusu birleştirmesi gerekir. Bu nedenle, başkentlerde genellikle parlamento binaları, müzeler, kütüphaneler, üniversiteler, anıtlar veya sanat galerileri gibi etkileyici yapılar bulunur. Bunun mükemmel bir örneği, Washington D.C.'dir. Burada yasama (*Capitol*),

yürütme (*Beyaz Saray*), yargı (*Yüksek Mahkeme*), anıtlar (*Washington Anıtı, Lincoln Anıtı, Jefferson Anıtı*), müzeler ve sanat galerileri (*Smithsonian*), ve diğer binalar, Ulusal Alışveriş Merkezi çevresinde etkileyici bir plan içinde yer almaktadır. Bu düzenleme, ülke genelinde ve dünyada yankılanan güçlü bir sembol oluşturur (Illman, 2015, s. 5).

Sonuç olarak, başkentler, sadece ulusal kimliğin simgesi olmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik, kültürel, sosyal ve diplomatik işlevleriyle ulusal ve uluslararası düzeyde çok çeşitli roller üstlenirler. Bu çok boyutlu fonksiyonlar, başkentlerin modern ulus devletlerin yapıtaşları ve küresel ağlarda kritik oyuncular olarak anlaşılmasını gerektirir.⁸ Başkentlerin farklı özelliklerine vurgu yapılması ile birlikte sadece mekânsal örgütlenme biçimi olarak algılayan katı anlayış yerini başkentlerin diğer faktörlere olan etkilerini inceleyen kapsamlı bir anlayışa bırakmıştır. Bu faktörler arasında başkentlerin bölgesel ekonomiye olan etki ve katkıları, sosyolojik fenomenlerle olan doğrudan ilişkileri, nüfus artışı ve kentleşme olgularına olan etkileri gibi çok boyutlu analizler değerlendirilebilmektedir. Zira bir kenti başkent olarak seçmek ve ona göre düzenlemek idari bir karar olmaktan öte birçok farklı sonuç doğurabilmektedir. Doğrudan veya dolaylı olarak bu karardan etkilenen olguların analiz edilmesi gerekmektedir.

1.3. Başkent Türleri

Başkentleri niteliklerine göre tasnif etmek, kentlerin demografik, ekonomik, politik ve kültürel özelliklerini anlamayı sağlayarak, kent planlaması ve altyapı geliştirmeyi, kriz yönetimi ve afet planlamasını, uluslararası ilişkilerde strateji oluşturmayı, tarihsel ve kültürel bağlamları analiz etmeyi ve küresel karşılaştırmalar yapmayı mümkün kılarak, etkili politika ve strateji geliştirme süreçlerini destekleyecektir. Bu tasnif sayesinde başkentleri salt hükümetin merkezi olarak algılayan dar kapsamlı tanımlamalardan kaçınmak mümkündür.

Hall (2006, s. 24), başkentleri türlerine göre yedi sınıfa ayırmıştır. Hall başkentleri tasnif ederken kentin rol veya fonksiyonları üzerine eğilmiştir.

- Çok fonksiyonlu başkentler: Üst düzey ulusal fonksiyonların tamamının veya çoğunluğunun bir arada toplandığı Londra, Paris, Stockholm, Moskova ve Madrid gibi başkentlerdir.
- Küresel Başkentler: Çok fonksiyonlu başkentlerin bazılarının ulus üstü ölçekte de siyasi ve ticari alanda rol oynamaları sonucu küresel nitelik kazanması ile oluşmaktadır. Londra ve Tokyo bu başkentlere örnek verilebilir.
- Siyasi Başkentler: Bu başkentler hükümetin konuşlandırıldığı ve siyasi fonksiyonları dışında diğer fonksiyonları olmayan başkent tipleridir. Washington, Canberra ve Brasilla gibi planlanmış başkentler bu türün en bariz örnekleridir.

⁸ Başkentler, farklı disiplinler tarafından çeşitli açılardan değerlendirilir. Bir siyaset bilimci için başkent, iktidarın ve yönetimin merkezi olarak görülür, zira burada hükümetin kararları alınır ve devletin politikaları şekillendirilir. Bir ekonomist açısından başkent, kamu sektöründe en fazla istihdama sahip olan yer olarak öne çıkar ve ticaret, sanayi ve para politikalarının merkezi işlevini üstlenir. Ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı, mali ve ticari düzenlemelerin yapıldığı bu bölgeler, ülkenin ekonomik kalbidir. Bir mimar ise başkenti, parklar, binalar ve anıtlar açısından en avantajlı yer olarak değerlendirir, çünkü bu şehirler genellikle estetik, mimari ve kültürel açıdan zengin tasarımlarla donatılmıştır. Bu çok boyutlu bakış açıları, başkentlerin toplumsal, ekonomik ve kültürel yapı üzerindeki geniş etkilerini ve önemini vurgular (Campbell, 2003, s.3).

- Eski Başkentler: Başkent'in taşınması sonrası idari merkez niteliğini kaybetmiş fakat diğer fonksiyonlarını sürdüren şehirlerdir. Leningrad, Philadelphia ve Rio de Janeiro gibi tarihsel başkentler zamanla bu niteliklerini kaybetmişlerdir.
- İmparatorluk Başkentleri: Eski başkentler arasında özel bir sınıf olarak görülen bu kentler imparatorluk vasfını yitirmiş olan devlete başkentlik yapan ve sonrasında yeni kurulan devlet içerisinde başkentlik fonksiyonu verilmeyen başkentlerdir. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul buna açık bir örnektir.
- Eyalet Başkentleri: Federatif yapıya sahip devletlerde ulusal başkent'in yanında bütün federatif eyaletlerin her birisinin de kendi başkentleri vardır.
- Süper Başkentler: Bazı kentler ulusal başkent özellikleri olmamasına rağmen uluslararası örgütlerin merkezi olmaları sebebiyle bu şekilde sınıflandırılmaktadır. Brüksel, Strazburg ve Cenevre gibi kentler bu özellikleri ile süper başkent olarak adlandırılabilir.

Campbell (2003, s. 6-7), başkentleri özelliklerine göre altı sınıfa ayırmıştır. Önceki tasnif genel olarak başkentlerin fonksiyonlarına odaklanmışken bu tasnifte ise genel olarak fiziki yapılarına odaklanılmıştır.

- Klasik başkentler: Bu tür başkentler, tarihsel olarak uzun süre başkentlik yapmış ve genellikle büyük, önemli şehirlerdir. Örnekler: Londra, Paris, Roma.
- Taşınmış Başkentler: Başkent'in coğrafi olarak bir şehirden başka bir şehre taşındığı durumları ifade eder. Örnekler: Ankara (İstanbul'dan), Astana (Almatı'dan).
- Kurulan Başkentler: Yeni başkentler oluşturmak amacıyla sıfırdan inşa edilen şehirlerdir. Örnekler: Brasília, Canberra, Chandigarh.
- Federal Başkentler: Bu başkentler, federal bir yapıya sahip ülkelerde bulunur ve genellikle ülkenin hükümet merkezi olarak işlev görür. Örnekler: Washington, D.C., Moskova.
- Bölünmüş Başkentler: Başkent, ülkenin yönetim ve yasama organlarının farklı şehirlerde bulunduğu durumları ifade eder. Örnekler: Bolivya'da La Paz/Sucre, Güney Afrika'da Pretoria/Bloemfontein/Cape Town.
- Takımda Başkentler: Başkentler, büyük adalar veya takımadalar üzerinde yer alır. Örnekler: Tokyo (Honshu Adası), Jakarta (Java Adası).
- Özgün Yargı Alanlarına Sahip Başkentler: Bu başkentler, özel idari bölgeler olarak yapılandırılmıştır ve genellikle diğer bölgelerden farklı bir yönetim yapısına sahiptir. Örnekler: Abuja (Federal Capital Territory), New Delhi (National Capital Territory).

Vale (2014, s. 32-33), çağdaş başkentleri yaşadıkları evrime göre üç tipe ayırarak incelemiştir:

- Evrimlerini Kendi İçsel Dinamikleriyle Gerçekleştiren Başkentler: Bu başkentler uzun bir geçmişe sahiptir ve başkentlik niteliklerini kesintisiz sürdürmüşlerdir. Londra, Paris ve Viyana gibi şehirler bu gruba girer. Örneğin, Roma İmparatorluğu döneminde Viyana ve Londra küçük bir garnizon, Paris ise mütevazı bir kentti. Roma'nın yıkılmasının ardından bu şehirler kent niteliğini kaybetti. Roma ve Paris, sadece piskoposluk kenti olarak varlıklarını sürdürdüler. 10. ve 11. yüzyılda şehirler yeniden canlanmaya başladı. Viyana, 1200'lerde Roma'nın dört katı büyüklüğünde bir kent oldu ve 13. yüzyıldan itibaren Habsburg Hanedanı'nın merkezi oldu.

- Evrimlerini Kendi İçsel Dinamikleriyle Gerçekleştirmiş Ancak Başkentlik Niteliği Kesintili Olan Başkentler: Bu başkentler tarihin bir döneminde başkent olmuş ancak bu niteliğini bir süre kaybetmiş ve sonra yeniden kazanmıştır. Roma, Moskova ve Atina gibi şehirler bu gruba örnek olarak verilebilir.
- Daha Önce Başkentlik Niteliğine Sahip Olmayan Ancak Siyasal Bir Kararla Yeni Yönetim Merkezi Yapılan Başkentler: Bu başkentler genellikle kıta Avrupa'sı dışındaki bölgelerde bulunur. Bu şehirler, siyasal kararlarla başkent olarak belirlenmiş ve başkentlik niteliği kazandırılmıştır.

Bu çalışma kapsamında ise, başkentler iki ana kategoriye ayrılarak detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. İlk kategori, işlevlerini çeşitli nedenlerle sürdürmeyen geleneksel başkentlerin başka şehirlerle değiştirilmesiyle oluşan 'taşınma başkentler' olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, başkent, daha küçük ve nüfus olarak önemi düşük olan bir kente taşınması şeklinde gerçekleşmektedir. Ankara, Astana ve Lilongwe gibi şehirler bu kategoriye örnek teşkil etmektedir. İkinci kategori ise, başkent daha önce yerleşim alanı bulunmayan veya çok az sayıda yerleşimin bulunduğu yeni bölgelerde kurulmasıyla oluşan 'planlı başkentler' veya 'inşa edilmiş başkentler''dir. Bu tür başkentler, sıfırdan tasarlanıp inşa edilmiştir ve bu kategoriye Abuja, Brasilia, Canberra, İslamabad ve Ottawa gibi şehirler örnek olarak verilmektedir.⁹

2. Başkent Değişirme Süreci ve Sebepleri

Başkentlerin yerinin belirlenmesi geçmişten günümüze tüm dönemlerde toplumlarda karşılaşılan bir coğrafi sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Rawat, 2005, s. 1; Wolfel, 2002, s. 487).¹⁰ Başkentler uluslar için bir simgesel özellik barındırmalarından dolayı belirlendikten sonra çok uzun zamanlar bu özelliklerini sürdürürler. Londra, Paris, Roma, Madrid gibi kentler uluslarının tarihsel bilincinin oluşmasında temel mihenk taşları olmuşlar ve bu özelliklerinden dolayı çok uzun dönemlerden beri başkentlik fonksiyonlarını yitirmemiştir. Ne var ki bu olgu bütün ülkeler ve başkentler için geçerli bir durum değildir. Zira tarihin birçok döneminde zorunlu veya isteğe bağlı sebeplerden dolayı başkent değişikliklerine gidilmiştir. Başkent değişikliği de bu yüzden en az başkentlerin tarihi kadar eski ve tarih boyunca birçok defa gerçekleşmiş bir olgudur. İlk kentsel medeniyetleri oluşturan Antik Mısır uygarlığı, Roma İmparatorluğu ve Çin İmparatorluğu defalarca başkent değişikliğine

⁹ Hindistan'dan Nehru, Pakistan'dan Eyüp Han ve Brezilya'dan Başkan Kubitschek, bu planlanmış şehirlerin, geleceğin temellerini atacak yeni bir modernist hayal gücünün inşasına katkıda bulunacağına kuvvetle inanıyorlardı (Rawat, 2005, s. 10).

¹⁰ Başkent şehir taşınması çalışmaları, Coğrafya Bilimi, Kalkınma Coğrafyası, Çevresel Coğrafya ve Kentsel Planlama gibi çeşitli perspektiflerden kapsamlı bir şekilde incelenmiştir (Rachmawati ve ark., 2021, s. 1). Coğrafya Bilimi, başkent taşınması kararını etkileyen mekânsal etkileri ve coğrafi faktörleri incelemektedir. Bu, topografik avantajların, iklim koşullarının ve yeni başkent ulusal ve bölgesel dinamiklere göre stratejik konumunun analiz edilmesini içerir. Kalkınma Coğrafyası, başkent şehir taşınmasının sosyo-ekonomik etkilerine odaklanmaktadır. Bu perspektif, taşınmanın ekonomik büyümeyi nasıl teşvik edebileceğini, nüfus ve kaynakların yeniden dağıtılmasını nasıl etkileyebileceğini ve bölgesel eşitsizlikleri nasıl ele alabileceğini araştırır. Ayrıca, yeni başkent stratejik konumu ile ulusal kimliği güçlendirme ve sosyal uyumu teşvik etme potansiyelini de değerlendirir. Çevresel Coğrafya, başkent şehir taşınmasının çevresel sonuçlarını ve sürdürülebilirlik ile ilgili hususlarını değerlendirir. Bu, yeni başkent ekolojik ayak izinin değerlendirilmesini, yerel ekosistemlere etkisini ve sürdürülebilir kentsel uygulamalar ile yeşil altyapının entegrasyonunu içerir. Kentsel Planlama, yeni başkent şehrin tasarım ve altyapı gereksinimlerine odaklanır. Bu, ulaşım ağları, kamu hizmetleri, konutlar ve ticari alanlar için planlamayı içerir ve kentin iklim değişikliği ve nüfus artışı gibi gelecekteki zorluklara dayanıklı olmasını sağlamayı amaçlar. Kentsel Planlama ayrıca, yeni başkent estetik ve kültürel yönlerini ele alarak, ulusun kimliğini ve arzularını yansıtmayı amaçlar.

gitmiştir.¹¹ İlgili önceki bölümdeki başkentlerle bağlantılı olarak belirtildiği gibi, bir ulusal başkent başarılı olabilmesi için, hem ülkenin ulusal hükümet merkezi olarak işlev görmesi hem de kendi başına refah içinde ve yaşanabilir bir şehir olarak işlev görmesi gerekir (Corey, 2004, s. 50). Bir başkent kent olarak gereken vazifelerini yerine getiremez hale gelirse başkent olarak da sürdürülebilirliğini yitirecektir.¹²

Başkent değişikliği kavramsal olarak merkezi devletin idari aygıtlarının bir yerden başka bir yere fiziki olarak taşınmasıdır (Schatz, 2003, s. 2). Başkent değişikliği gerçekleştirilirken uzun süreli bir süreç dahilinde kararlı adımlar gerektirmektedir. Birçok ülke için başkentleri yıkılmaz tabular olarak değerlendirilmekte ve değiştirilmesi önünde direnç noktaları oluşmaktadır. Bu direncin aşılması için genel olarak birçok örnekte kısmi taşıma olayı yapılmaktadır. Devlet kurumları kısmen yeni başkente taşınmakta ve uzun vadeli olarak bu işlem sürdürülmektedir. Mevcut başkent değişiklikleri analiz edildiğinde birçok devlet kurumunun halen eski başkentte kaldığı ve bu dönüşümün onlarca yıl aldığı görülebilmektedir. Örneğin 1974 yılında Tanzanya hükümeti, sosyal ve ekonomik nedenlerle ve başkenti ülke içinde merkezileştirmek amacıyla Tanzanya'nın federal başkentinin Dar es Salaam'dan Dodoma'ya taşınacağını duyurmuştur. Dodoma 1996 yılında resmi başkent olmakla birlikte yeni başkent ilk tasarımının büyük bir kısmı 21. yüzyıla kadar gerçekleşmemiştir. Mayıs 2023'te, Başkan Samia Suluhu yönetimindeki ulusal hükümet, Dodoma'daki yeni Devlet Evi'ni tarihi bir etkinlikte açarak hükümet görevlerinin şehre taşınmasını tamamlayabilmiştir. Bu örnekte de görüleceği üzere başkent değişim süreci yarım asra yayılan uzun ve zahmetli bir süreç olabilmektedir.¹³

Tarihsel olarak dönemselsel bazda dünyanın çeşitli bölgelerinde birbirinden bağımsız olarak gerçekleşen başkent değişiklikleri günümüzde sıklıkla rastlanan ve küreselleşme sonrası sorunlarla bağlantılı olarak meydana gelen bir şekle bürünmüştür. Özellikle sömürge sonrası ulusal kimlik oluşturma sürecine giren devletler ve dünya savaşlarının ardından imparatorluklar devrinin sona ermesi ile birlikte bağımsızlığını ilan eden devletler ilk icraat olarak başkent değişikliklerine gitmiştir. Milliyetçi ve modernist saiklerle gerçekleştirilen bu uygulamaların ardından son dönemde ise pragmatist gerekçeler ışığında yeni değişiklik uygulamaları söz konusu olmaya başlamıştır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra içerisinde küçük, büyük, gelişmiş veya gelişmemiş birçok ülkede başkent değişikliği gündeme gelmiştir. Bu değişim sil baştan kurulan planlı başkentler olabildiği gibi bazı durumlarda ise ulus inşa sürecinde daha etkin olabilecek ikincil şehirlerin geliştirilmesi suretiyle de gerçekleştirilebilmektedir (Rawat, 2005, s. 1).¹⁴

¹¹ Antik Mısır örneğinde, ülkenin siyasi tarihi genellikle yöneten hanedanlara göre ayrılmıştır ve her hanedan kendi başkentini belirlemeyi tercih etmiştir. Mısır'ın kuzeyinde yer alan Memphis kenti, Eski Krallık döneminin; ülkenin güneyinde yer alan Thebes kenti ise Orta Krallık döneminin başkenti olarak bilinmektedir. Roma İmparatorluğu'nda ise İstanbul, 330 yılında I. Konstantin tarafından Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olarak kurulmuştur. Yeni başkent, Roma'nın stratejik konumunu kaybetmesi ve Konstantinopolis'in doğu ile batı arasındaki ticaret yollarına hâkim bir konumda olması nedeniyle tercih edilmiştir. Çin tarihinde de benzer şekilde, hanedanlıklara göre başkentler değişiklik göstermiştir.

¹² Başkent değişikliği elbette o kentin var olan sorunları için doğrudan çözüm değildir. Temel amaç bu sorunlardan yönetim işlevinin etkilenmesini önlemektir.

¹³ Başkent taşınmasının maliyeti her ne kadar çok yüksek olsa da modern dönemde iletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler bu maliyette önemli bir azalmaya etki edecektir (Corey, 2004, s. 85-86).

¹⁴ Bir kentin sil baştan oluşturulabilmesi yüksek maliyetlere sebebiyet verebileceği gibi olumsuz yargılarla eleştirilmekle beraber, eski ekonomik, ulaşım ve idari yapılarının sınırlandırılmalarını kaldırabileceğinden dolayı daha rasyonel bir tercih olarak değerlendirilebilmektedir (Schatz, 2003, s. 7).

Ülkeleri başkent değişikliğine iten temel faktör olarak yukarıda da bahsettiğimiz gibi ulusal kimlik oluşturma süreci en önemlisi olarak görülse de bunun yanında birçok ikincil faktör söz konusudur. Öncelikle birbirini tamamlayan unsurlar olarak modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve son olarak da küreselleşme gibi olgular geleneksel kentsel yapıyı geri dönülemez biçimde değişikliğe uğratmış ve kentler üzerlerine yüklenen yükleri kaldıramaz duruma gelmiştir. Başkentlerin bu olgular sonucunda kaos ortamı yaşamaları başkent değişikliklerinin kurtarıcı olarak görülmesine yol açmıştır. Çalışmanın devamında başkent değişikliklerine neden olan faktörler yedi başlıkta tasnif edilmiştir.¹⁵

- Güçlü Siyasi İradenin Yansıması Olarak Başkent Değişimi
- Ulusal Birlik İnşası ve Kimlik Oluşturma Sürecinde Başkent Değişimi
- Modernleşme Sürecinde Bir Araç Olarak Başkent Değişimi
- Bölgesel Kalkınmayı Sağlamak Amacıyla Başkent Değişimi
- Aşırı Nüfus Yoğunluğu ve Kentsel Sorunlar Sebebiyle Başkent Değişimi
- Güvenlik Amacıyla ve Sosyal Kontrol Mekanizması Olarak Başkent Değişimi
- Risk Yönetimi Amacıyla Başkent Değişimi

2.1. Güçlü Siyasi İradenin Yansıması Olarak Başkent Değişimi

Her şeyden önce bir ülkede başkent değişimi gerçekleştirebilmek için güçlü bir siyasi iradeye sahip olmak gereklidir. Bu siyasi irade ancak diktatörler gibi güçlü liderlerin, parti devleti şeklinde örgütlenmiş güçlü ideolojik yapıların veya askeri diktatörlükler gibi otokratik yapıların isteği ile meşruiyet kazanmasını sağlayabilmektedir. Kararsız veya istikrarsız bir idarenin böyle kapsamlı ve radikal bir değişikliğe cesaret etmesi mümkün değildir. Zira birçok ulus için başkentler değiştirilmesi ve yıkılması güç tabular olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki Türkiye gibi bazı ülke örneklerinde başkentlerin değiştirilemezliği anayasal güvence ile teminat altına dahi alınmıştır.¹⁶

Başkent değişikliklerini yapan siyasi otorite değerlendirildiğinde tarihsel olarak bu değişikliklerin çoğunluğunun değişim savunucusu demokratik rejimlerden ziyade güçlü siyasi liderler tarafından yapıldığını görmekteyiz. Karizmatik liderler tarafından alınan siyasi kararların meşruiyet temellerinin sorgulanabilirliği ve muhalefetin güçsüzlüğü gibi etmenler dahilinde değişime olan direnç noktaları sınırlı kalmaktadır. Otoriter rejimlerde siyasi kararları alan elit kesim gelecekte öngördükleri siyasi, ekonomik ve sembolik kazanımları gerekçe göstererek yüksek bütçeli kararları alma konusunda daha özgür davranmaktadırlar. Alınan kararlara karşı oluşabilecek muhalefet ise yine rejimin katılığında kaynaklı olarak çok kırılgan ve esnektir (Rawat, 2005, s. 8; Schatz, 2003, s. 9). Dünyadaki başkent değişiklikleri örneklerine bakıldığında Brezilya'da Kubitschek, Malawi'de Banda, Kazakistan'da Nazarbayev, Fildişi Sahilleri'nde Houphoet-Boigny ve Türkiye'de Atatürk'ün gösterdikleri

¹⁵ Literatürde başkent değişimlerinin sebeplerini tasnif eden diğer bir çalışmada ise Illman (2015, s. 44-45) başkent değişikliğinin birkaç nedeni olduğunu belirtmiştir: 1) ulusal gelişim amacı, 2) bölgesel gelişimin yayılması, 3) başkent şehirle ilgili sorunlar, 4) isyan tehdidini azaltma, 5) liderin kararı olarak sıralamıştır.

¹⁶ Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Brezilya, Meksika, Rusya, Arjantin, Avustralya ve Güney Kore anayasalarında başkentlerini açıkça belirtmektedir.

kararlılık ve siyasi irade neticesinde mümkün olabilmıştır (Illman, 2015, s. 40-41; Wolfel, 2002, s. 490).

Brezilya'nın yeni başkenti Brasília'nın yapılması planı, 1891, 1934 ve 1946 anayasalarında belirtilmesine rağmen, gerçekleştirilmesi için Juscelino Kubitschek'in 1956'da iktidara gelmesi gerekmiştir.¹⁷ 50 yılda 5 yıl sloganıyla hızlı kalkınma vaat eden Kubitschek'in liderliğinde, Brezilya'nın 'altın yılları' olarak adlandırılan bu dönemde, 1957 yılında başlayan çalışmalar kapsamında 200'den fazla iş makinesi ve 30.000'den fazla işçi ile üç yıllık bir süreçte yeni başkent sokakları, hükümet binaları, altyapısı ve yaşam alanları inşa edilmiştir. Brasília, ünlü mimar Oscar Niemeyer ve şehir plancısı Lúcio Costa tarafından modernist mimari prensiplerine göre tasarlanmış olup, şehrin ana yapıları ikonik ve yenilikçi tarzlarıyla dikkat çekmiştir. Uçak şeklinde planlanan şehirde geniş bulvarlar ve yollar trafik akışını optimize edecek şekilde düzenlenmiş, merkezde yer alan büyük yeşil alanlar ve parklar yaşam kalitesini artırmıştır. Ayrıca, sanat ve kültür açısından önemli bir merkez haline gelen Brasília, müzeler, tiyatrolar ve kültürel etkinliklerle canlı bir kültürel hayata katkıda bulunmuştur. 21 Nisan 1960 tarihinde resmi olarak başkent ilan edilen Brasília, Brezilya için sadece yeni bir başkent değil, ulusal bir sembol ve kalkınma modeli olmuştur. Kubitschek'in liderliğinde başlatılan bu büyük proje, ülkenin iç bölgelerinin kalkınmasına katkı sağlamış, nüfus yoğunluğunu dengelemiş ve modern bir şehircilik anlayışını hayata geçirmiştir.

Bazı istisnai durumlarda başkent değişimi süreci ülkeyi yöneten liderlerin keyfi uygulamalarına da dayanabilmektedir. Diktatör rejimler baskı aygıtı oluşturma ve halk etkisini minimize edebilmek amacıyla taraftarlarının çoğunlukta olduğu kentleri idari merkez olarak belirleyebilmektedir. Schatz'ın batılı gözlemcilerden aktardığına göre Kazakistan'daki başkent değişiminin arkasında Nazarbayev'in otoriter eğilimleri görülmektedir (Schatz, 2003, s. 1). Malawi özelinde başkent değişikliği kararını Potts (1985, s. 188) daha eşit bir ekonomiden ziyade ülkesinde bağımsızlık kahramanı olarak görülen Başkan Hastings Banda'nın kişisel prestiji ile ilişkilendirmektedir. Bağımsızlık sonrası birçok ülkede kahraman olarak görülen liderler bu tarz radikal kararları alma cesareti ve meşruiyetini kendilerinde bulmuştur. 1983 yılında Fildişi Sahilleri devlet başkanı Felix Houphoet-Boigny sahildeki Abidjan yerine doğum yeri olan Yamoussoukro'yu iç bölgelerin ekonomik gelişmesi adı altında başkent ilan etmiştir (Illman, 2015, s. 23; Schatz, 2003, s. 9). Her ne kadar bu örnekte başkent değişikliğinin ana sebebi olmasa da yeni başkent yer olarak tercih edilme sebebinin doğrudan siyasi iktidarın etkisi ile olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸

¹⁷ Brezilyanın başkentinin taşınma fikri bağımsızlık sonrasında tartışılmasına rağmen uygulamayı bulmak için yüzyıldan fazla beklemek zorunda kalmıştır. Hemen hemen bütün devlet kurumları ve ekonomik teşebbüslerin ülkenin güney doğu kesiminde yer alması ve bu bölgede aşırı nüfus yoğunluğu oluşumuna bağlı olarak başkent daha merkezi bir konumda ve daha etkin hizmet sunabilecek bir bölgeye taşınması savunulmuştur.

¹⁸ Her başkent değişikliği denemesi başarı ile sonuçlanmamaktadır. Başarısız bir örnek olarak, 1987 yılından itibaren ülkesini demir yumrukle yöneten Zimbabwe Devlet Başkanı Robert Mugabe'nin başkent Harare yerine memleketi Zvimba'ya başkent yapma girişimi öne çıkmaktadır. Mugabe, Harare'nin aşırı nüfus yoğunluğunu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan altyapı sorunlarını gerekçe göstererek, parlamento binası, başkanlık sarayı ve diğer hükümet kurumlarının Zvimba'ya taşınmasını savundu. Ancak, bu plan hem lojistik zorluklar hem de siyasi engeller nedeniyle büyük ölçüde başarısız oldu. Zvimba'nın gerekli altyapıya sahip olmaması ve bu tür bir taşınmanın getirdiği karmaşıklık, başkent değişikliğinin ülke için beklenen faydayı sağlamadığını gösterdi. Bu durum, başkent değişiminin her zaman etkili bir çözüm olmayabileceğini ve dikkate alınması gereken birçok faktörün bulunduğunu ortaya koydu.

Başkanların görev sürelerinin sınırlı olması, özellikle Brezilya'da 1956-1961 yılları arasında görev yapan Başkan Juscelino Kubitschek örneğinde olduğu gibi, büyük projelerin tamamlanması üzerinde yoğun bir baskı oluşturabilir. Kubitschek'in beş yıllık görev süresi boyunca, Brasília'nın Rio de Janeiro'dan taşınması gibi devasa projeler aceleyle ve hızla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Kılınc, 2013, s. 20). Bu süre zarfında, zaman baskısının etkisiyle yetersiz ve uzun vadeli planlama eksiklikleri, düşük işçilik ve malzeme kalitesi, öngörülemez maliyet artışları ve mevcut başkentteki sosyal ve ekonomik değişikliklerden olumsuz etkilenen toplum kesimleri gibi çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yeni başkentte uyum sağlamak zorlanan insanlar da bu sorunlar arasında yer almıştır. Endonezya'da Başkan Joko Widodo'nun liderliğinde yürütülen büyük projelerde de benzer bir durum gözlemlenmiştir. Özellikle başkent Jakarta'nın yerini alacak yeni başkent Nusantara'nın inşasında, Widodo'nun görev süresinin sınırlı olması, projelerin hızla ve aceleyle tamamlanması için yoğun bir baskı yaratmıştır.

Siyasi irade bireysel karizmatik liderler şeklinde ortaya çıkabileceği gibi bazı durumlarda ise şahıstan ziyade bir oligarşik grubun etkisiyle de ortaya çıkabilmektedir. 1962 yılından beri ordu tarafından yönetilen Myanmar'ın, başkenti 2005 yılında Yangon'dan Naypyidaw'a taşıma kararı, güçlü siyasi iradenin ve stratejik düşüncenin çarpıcı bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Bu değişiklik, taşınmanın sadece iki gün öncesinde açıklanmış ve taşınma sonrası istifa etmek isteyen memurlara izin verilmemiştir.¹⁹ Yetkililer, bu adımı merkezi konum ve daha etkin yönetim gerekçesiyle savunmuşlardır. Ancak, birçok kişi tarafından bu hamle, otokratik rejimin yabancı güçlerin olası saldırılarına karşı aldığı bir önlem olarak görülmüştür (McGeown, 2005).

2.2. Ulusal Birlik İnşası ve Kimlik Oluşturma Sürecinde Başkent Değişimi

Ulusal birlik inşası ve kimlik oluşturma süreçlerinde başkent değişimi, bir ülkenin tarihsel ve kültürel dönüşümünü sembolize eder. Yeni bir başkent belirlemek, yalnızca idari ve politik bir merkez oluşturmaktan öte, ulusun modernleşme, merkezîyetçilik veya tarihi yeniden tanımlama arzularını yansıtabilir. Bağımsızlığını ilan eden bir devletin yeni idaresi sömürge döneminden miras kalan ve sömürgeci güçlerin çıkarlarına uzun süre hizmet etmiş olan başkentleri değiştirmek suretiyle bağımsızlık sonrasında eski başkentlerin oynadıkları bu rolden uzaklaştırmayı istemişlerdir (Potts, 1985, s. 182).²⁰ Sömürge gücünün ticari ve jeostratejik çıkarlarına hizmet eden bir kent bağımsızlık sonrası yapıda karşılaşılabilecek aşılması gereken iktisadi ve idari engeller için yeterli donanımına sahip görülmemektedir (Schatz, 2003, s. 9).²¹

¹⁹ Naypyidaw, geniş bir 20 şeritli yol ve ülke geneline göre alışılmadık bir şekilde kesintisiz elektrik gibi gelişmiş altyapı özelliklerine sahip olmasına rağmen, sınırlı olanaklar ve az nüfus nedeniyle ıssız bir görünüm sergilediğinden 'hayalet şehir' olarak adlandırılmaktadır (Farida, 2021, s. 222).

²⁰ Endonezya'nın yeni başkenti Nusantara'nın inşası, sadece fiziksel bir yeniden yapılanma değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik bir dönüşüm sürecini de temsil etmektedir. Nusantara'nın resmi açılışı, Endonezya'nın bağımsızlık günü olan 17 Ağustos 2024'te gerçekleştirilecek olup bu tarih, 1945'te Endonezya'nın Hollanda'dan bağımsızlığını ilan ettiği gün olması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle, Nusantara'nın açılışının bu özel tarihe denk gelmesi, yeni başkent ülkenin tarihsel ve kültürel kimliğiyle olan bağını güçlendirmeyi amaçlayan sembolik bir anlam taşımaktadır.

²¹ Sadece başkentlerin taşınması değil başkent isimlerinin değiştirilmesi deulusal kimlik oluşturma sürecinin bir parçası olarak sıkça görülmektedir. Bu bağlamda bazı örnekler şunlardır: Kırgızistan'ın başkenti Bişkek, 1926'da Rus devriminde önemli bir rol oynayan Lenin'in yakın arkadaşı ve Bişkek doğumlu Mikhail Frunze'nin anısına 'Frunze' olarak adlandırılmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından Kırgızistan bağımsızlığını kazanınca şehrin adı tekrar 'Bişkek' olarak

Bu dönüşüm sürecinin yüksek maliyetlerine rağmen meşrulaştırıcı olarak yöneticiler tarafından sömürge başkentlerinin ihracat ve ithalat sürecini kolaylaştırmak açısından sahillerde veya periferik alanda konuşlanmasının getirdiği dezavantajları ve ulusal birlik için merkezi bir başkent seçiminin gerekliliği üzerine vurgu yapılmaktadır. Diğer bir gerekçe olarak sömürge başkentlerinin ulusaldan ziyade bölgesel nitelikte olmaları ve toplumun tamamını yansıtmak yerine belli bir kesimi temsil ettiği öne sürülmektedir (Potts, 1985, s. 182).

Başkent değişikliği sömürge sonrası bağımsızlıklarını ilan eden devletlerin elitleri tarafından bağımsız devletlerinin karşılaştığı ulusal kimlik oluşturma süresinde karşılaştığı ikilemleri aşabilmek amacıyla kullandıkları bir metot olarak göze çarpmaktadır. Tipik olarak elit kesim muhalif oluşumları sindirmek için güç kullanımından, birlikler oluşturmaya, bağlılık yemini edenleri ödüllendirmekten, siyasi ve ekonomik teşviklere kadar birçok metot kullanılmaktadır (Schatz, 2003, s. 4). Öyle ki kurumsallaşma sürecindeki bir devletin elit kesimi için en istenmeyecek olgu yeni siyasi sisteme karşıt bir muhalif kesimin varlığıdır. Muhalif kesimin az sayıda olduğu ve elitlerin siyasi anlayışının desteklendiği bir kentin başkent olarak seçilmesi bu anlamda kolaylaştırıcı bir unsur olacaktır. Türkiye’de Kurtuluş Savaşı sırasında başkent Ankara yerine daha tarihi ve kültürel olarak gelişmiş Konya ve Kayseri gibi illerin seçilmemesi buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Zira idarecilerin tespitine göre Ankara Kuva-i Milliye hareketine en fazla destek veren ildir.²²

Devletlerin bölünmesi ve yeni ulusların ortaya çıkması, sıklıkla ulusal kimliği pekiştirmek ve toplumsal uyumu sağlamak amacıyla başkent değişikliklerini beraberinde getirir. Bu strateji hem iç hem de dış dünyaya yeni devletin bağımsızlığını ve egemenliğini kuvvetli bir şekilde ilan etme fırsatı sunar. Örneğin 1947 yılında Hindistan’dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Pakistan başkenti ve en büyük kenti olan Karaçi’yi değiştirmiş ve ülkenin kuzeyinde İslamabad isminde bir kent kurmuştur. Bu değişikliğe sebep olan temel motivasyon dini ve tarihsel gerçekliklere bağlanmaktadır. Zira bölünmenin temelinde yatan dinsel farklılıklardan dolayı Müslüman nüfusun ve İslami kültürün daha baskın olduğu bir bölgenin başkent olarak tercih edilmesi ulus oluşturma sürecine olumlu yansıyacaktır (Wolfel, 2002, s. 490). Bir diğer örnek olarak Sudan’ın bölünmesinden sonra ortaya çıkan en yeni devlet olarak Güney Sudan’ın etnik çeşitliliği ve bu çeşitliliğe dayalı gerilimler, yeni kurulan ülkenin başkent değişikliği gibi adımları kaçınılmaz hale getirmiştir. Güney Sudan, bağımsızlığın ardından Juba’yı yeni bir başkent olarak seçme yoluna gitmiş, ancak bu değişim sadece coğrafi bir değişim değil, aynı zamanda yeni bir ulusal kimlik inşasının da simgesi olarak görülmüştür. Juba’nın değiştirilmesi, ülkede var olan etnik ve sosyal gerilimlerin azaltılması ve tüm ulusal grupların temsil edilmesini sağlama amacını taşımaktadır. Yeni başkent oluşturma çabası, ülkenin modernleşme hedeflerini ve ulusal birliği simgelerken, aynı

değiştirilmiştir. Benzer şekilde, Myanmar’ın eski başkenti İngiliz döneminde ‘Rangoon’ olarak bilinirken, 1989’da yerel telaffuza uygun olarak ‘Yangon’ olarak yeniden adlandırılmıştır. Ayrıca, Vietnam’da Vietnam Savaşı’nın sona ermesinin ardından 1975’te başkent Saigon, ülkenin komünist lideri Ho Chi Minh’in onuruna ‘Ho Chi Minh City’ olarak yeniden adlandırılmıştır.

²² 1950 öncesinde, nüfusu 50.000’in üzerinde olan kentlerin nüfus artışları değerlendirildiğinde, kentleşmenin çok yavaş ve genellikle kentlerin kendi iç dinamiklerinden kaynaklandığını ortaya koyan veriler dikkati çekmektedir. Önde gelen birçok büyük kentteki nüfus artışı binde 20-30 arasında değişirken; Ankara binde 61’lik artış hızıyla diğerlerinden kolaylıkla ayrılmaktadır. Kuşkusuz bunun en temel nedeni, Ankara’nın 1923’te başkent ilan edilmesiyle aldığı yoğun göçlerdir ve bu faktör, Ankara’yı 1950 öncesinde nüfusu % 6’nın üzerinde artan tek kent durumuna getirmiştir. Tüm bunlar dikkate alındığında, 1923-1950 arasında Türkiye’de genel bir kentleşme modelinden söz etmek gerekirse, özellikle başkent Ankara’daki idari merkez olmanın beraberinde getirdiği bir kentleşme modelinden söz edebiliriz. Diğer kentlerde ise ülke nüfus artışına yakın artış hızı gözlenmekte ve bu da mevcut kentlerdeki artışta iç dinamiklerin rolünün büyük olduğunu göstermektedir (Işık, 2005, s. 61).

zamanda içsel çatışmaların ve ayrımcılığın önüne geçme çabasını da yansıtır. Böylece, yeni başkent hem ulusal bir bütünlüğü pekiştirmek hem de uluslararası topluma güçlü bir birlik mesajı vermek için stratejik bir adım olarak değerlendirilmektedir.²³

Benzer bir örnekte ise, bağımsızlık sonrasında etnik ve mezhepsel çatışmalar yaşayan Nijerya, 1991 yılında ülkenin Hristiyan Yoruba etnik grubunun yoğunlukta olduğu güneybatı kesiminde yer alan başkent Lagos'u, ülkenin merkezinde yer alan ve daha kozmopolit bir yapıya sahip olan Abuja'ya taşıma kararı almıştır. Bu adım, hükümetin tüm paydaşlara daha yakın olabilmesi ve bütünleştirici bir rol oynayabilmesi açısından tercih edilmiştir (Ikoku, 2004, s. 35). Abuja'da büyük bir katedral ve cami, bu planın bir parçası olarak, birbirlerinin tam karşısında inşa edilmiştir. Bu iki dini yapının yan yana olması, Nijerya'nın çok kültürlü yapısının ve birliğinin bir sembolü olarak kabul edilmektedir. Bu düzenleme, farklı dini ve etnik gruplar arasında barış ve uyumu teşvik etme amacını taşımakta ve Abuja'nın toplumsal uyumu destekleyen bir strateji olarak değerlendirilmektedir (Illman, 2015, s. 24).²⁴

Sovyetler Birliği'nin 1989 yılında dağılması ile birlikte bağımsızlığını ilan eden üye devletler uzun yıllar etkisini hissettikleri Sovyet patronajından ve baskısından kurtulma yolunda kültürel yeniden inşa sürecine girmiştir. Kazakistan bu sürecin mekânsal etkisi üzerine de eğilmiş ve radikal bir karar ile başkentini Almatı'dan Astana'ya taşımıştır (Reva, 2016, s. 83-84). Schatz'a göre Sovyetler sonrası dönemde sadece Kazakistan'da başkent değişikliğine gidilmesinin sebebi sömürge sonrası bağımsızlığını ilan eden devletlerle benzerdir. Zira diğer Orta Asya devletlerine bakıldığında görülen etnik homojenite Kazakistan için geçerli değildir ve etnik olarak iki temel fraksiyon tarafından denge mücadelesi verilmektedir (Schatz, 2003, s. 17). Kazaklar ve Ruslar olmak üzere iki temel etnik kimlik tarafından meydana gelen Kazakistan devletinde Sovyet ulusal ve ekonomik kalkınma politikaları neticesinde bu unsurlar coğrafi olarak birbirinden izole edilmiş bir şekilde yaşamaktaydı. Ülkenin sanayileşmiş ve kentleşme düzeyi yüksek kuzey bölgesinde Ruslar, kırsal güney kesiminde ise Kazaklar yoğunlukta bulunmaktaydı. Bu yüzden Kazakistan'ı başkent değişikliğine iten temel faktörün ulusal egemenliğin Kazak kökenli olmayanların yoğunlukta olduğu bir bölgede oluşturulması amacı taşıyan bir sembolik eylem olduğu söylenebilir (Wolfel, 2002, s. 485). Bu değişiklik beklenen etkisini hemen göstermeye başlamış ve Astana'nın yüzde otuzunu oluşturan Kazak nüfusu artışa geçmiştir (Bransten, 1997).

Benzer biçimde, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra, Batı Almanya'nın başkenti olan Bonn'un başkentlik rolü sona erdirilmiş ve Berlin, yeni başkent olarak belirlenmiştir. Bu değişiklikte Berlin'in Alman ulusal

²³ Etnik grupların kendisini dışlanmış hissetmesi ayrılıkçı hareketleri fitillemektedir. J.J. Rousseau 'Toplum Sözleşmesi' adlı eserinde, siyasi eşitliği ve adaleti sağlamak amacıyla devletin merkeziyetçi yapısından kaçınılmasını savunur. Ona göre, ülkeler coğrafi bölümlere ayrılmalı ve bu bölgeler sırasıyla başkentlik görevini üstlenmelidir. Bu öneri hem bölgesel eşitliği teşvik eder hem de merkezi otoritenin aşırı güçlenmesini engellemeyi hedefler. Rousseau'nun amacı, tüm vatandaşların eşit temsil edilmesini sağlamak ve merkezi otoritenin baskısından kaçınmaktır.

²⁴ Nijerya İç Savaşı, 1967-1970 yılları arasında Nijerya hükümeti ile güneydoğuda bağımsızlık ilan eden Biafra Cumhuriyeti arasında yaşanan bir çatışmadır. Biafra Cumhuriyeti, özellikle Hristiyan Igbo etnik grubunun yoğun olarak yaşadığı bir bölge olarak, Nijerya'dan bağımsızlık talebinde bulunmuştu. Bu savaşın temel nedenlerinden biri, Nijerya'daki etnik ve bölgesel gerilimlerdi. Igbo halkı, Nijerya'nın bağımsızlık sonrası dönemde yaşadığı sosyal ve ekonomik sıkıntılardan dolayı özerklik veya bağımsızlık arayışına girmişti. Biafra'nın ilanıyla birlikte, savaş başladı. Savaş sırasında, özellikle Hristiyan Afrika ülkeleri ve bazı uluslararası oyuncular, Biafra'ya destek verdiler. Bu destek hem askeri hem de insani yardım şeklinde oldu. Ancak savaşın sonunda, Nijerya hükümeti galip geldi ve Biafra'nın bağımsızlığı sona erdi. Savaş, büyük bir insani kriz ve açıklıkla birlikte geldi ve sonuçta çok sayıda sivil hayatını kaybetti.

kültüründeki önemi, büyük bir etken olarak öne çıkmıştır. Berlin, tarih boyunca Almanya'nın siyasi, kültürel ve ekonomik merkezi olma özelliğini taşımış ve bu nedenle birleşme sürecinde başkent olarak seçilmesi, ulusal birliği ve ortak değerleri pekiştirmek adına oldukça anlamlı bir adım olarak değerlendirilmiştir. Yarım yüzyıllık bir ayrılığın ardından, iki Almanya'nın birleşmesiyle ulusal kimlik ve aidiyet duygusunu yeniden inşa etmek amacıyla Berlin'in başkent olarak seçilmesi, tarihi ve sembolik bir önem taşımaktadır. Berlin hem Batı hem de Doğu Almanya'nın tarih ve kültürel mirasının birleşim noktası olarak, ülkenin birliğini ve ortak değerlerini temsil etme rolünü üstlenmiştir. Berlin'in başkent ilan edilmesi, sadece ulusal birliği güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda Almanya'nın yeniden yapılanma sürecinde uluslararası alanda da güçlü bir mesaj vermiştir. Berlin, modern Almanya'nın yüzü olarak hem siyasi hem de kültürel düzeyde ülkenin değişim sürecini yansıtmakta önemli bir rol oynamıştır. Bu adım, Berlin'in geçmişteki önemli rolünü ve gelecekteki potansiyelini de göz önünde bulundurarak, uluslararası arenada Almanya'nın yeniden doğuşunu simgeler bir karar olarak kabul edilmiştir.

2.3. Modernleşme Sürecinde Bir Araç Olarak Başkent Değişimi

Tarihsel mirasını reddetme üzerine kurulmuş bir modernite anlayışı benimseyen lider ve ideolojiler geçmişin izlerini silme aracı olarak başkenti değiştirme yolunu seçmektedirler. Başkent bir devletin temel karakteri ve ulusal yansımalarını temsil ettiğinden dolayı geçmiş inkâr edebilmek için onu yansıtan bir başkentten kurtulmak ilk icraat olarak görülmektedir. Zira başkent değişimi bir ülkenin tarihini kucaklama, yeniden yazma veya inkâr etme süreçleri ile bağlantılıdır (Wolfel, 2002, s. 491). Sömürge dönemi sonrası ulus devletler ve imparatorluk sonrası cumhuriyet rejimleri önceki dönemin siyasi tabularını yıkabilmek amacı ile geçmişe referans verilebilecek her olguyu olduğu gibi miras alınan başkenti de değiştirmişlerdir. Yine geçmişe ait değerlerin geri kalmışlık ve karanlık çağ ile yaftalandığı yeni düzen ilk iş olarak ideal olarak benimsediği modernleşme sürecine yakışacak bir başkent seçmeyi ilk hedef olarak kabullenmiştir.

Modernleşme amacıyla başkent değişikliğinin en tipik örneği Rusya'da görülebilmektedir. Rusya'nın çarlık dönemlerinden itibaren başkentliğini yapmış olan Moskova 1712-1918 tarihleri arasında batı kültürü ve ekonomisine yakınlaşma stratejisinin gereği olarak St Petersburg'a taşınmıştır. Çar I. Petro döneminde St. Petersburg'un inşası, Batı modeline göre gerçekleştirilen önemli bir şehir planlama örneğidir. 1712 yılında Moskova'dan başkent olarak taşınan şehir, modern Batı Avrupa şehirlerinin mimari ve planlama özelliklerini yansıtacak şekilde tasarlanmıştır. İtalyan mimar Bartolomeo Francesco Rastrelli, bu sürecin önemli figürlerinden birisi olarak, şehri geniş bulvarlar, düzenli kareler ve büyük meydanlarla donatmayı amaçlamıştır. Onun katkılarıyla, St. Petersburg'un zarif ve geniş yapıları ile barok tarzı öne çıkarken, şehrin Batı'daki prestijli şehirlerle rekabet edebilir bir görünüm kazanması sağlanmıştır.²⁵

Benzer bir örnekte ise Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra ilan edilen yeni cumhuriyet tarafından Ankara'nın başkent olarak belirlenmesi ve Kurtuluş Savaşı'nın sona

²⁵ Rusya, 1918'de başkentini yeniden St. Petersburg'dan Moskova'ya taşımıştır. Bu değişiklik, Birinci Dünya Savaşı ve Rus İç Savaşı'nın son evrelerinde güvenlik ve strateji nedeniyle yapılmıştır. St. Petersburg'un savaş cephelerine yakınlığı ve Batı etkileri, Bolşevik hükümetini Moskova'nın daha güvenli ve merkezi konumuna yönlendirdi. Bu taşınma, eski rejimden kopma ve yeni bir ideolojik merkez oluşturma amacını da taşıyordu.

ermesine rağmen yeniden İstanbul'a taşınılmaması muasır medeniyet hedefi olarak belirlenen batılı kentlere uygun modern bir başkent oluşturma gayesini gütmüştür. İstanbul kenti tarihsel dokusu ve kurumları ile Osmanlı geçmişine referans yaptığından dolayı, geçmiş hatırlamamak üzere bir set olarak yeni bir başkent belirlenmiştir. Yeni kurulan cumhuriyetin ideolojik olarak batı eksenli veya batıya yönelik kültürel ve siyasi eğilimleri neticesinde Ankara modernleşme sürecine uygun bir biçimde inşa edilmeye çalışılmıştır. Kurucu elitlere göre bir başkent olarak Ankara'nın başarısı batılılaşma yolunda ülkenin başarısı anlamına gelecektir. Zaten dönemsel olarak Ankara'nın başkent ilan edilmesinin hemen ardından batı tarzı kentsel planlama hareketlerine başlanmış, geleneksel ve kültürel referanslar veren yapılaşma ve kentleşme biçimi yerini modernist batı tipi mekânsal örgütlenmeye bırakmıştır.²⁶

Modern bir kent arzusuna benzer bir başkent değişim sebebi ise ülke prestiji açısından başkentlerin marka kent olarak tüm dünyaya gösterilmek istenmesidir. Devletlerin sembolü olan başkentlerin fiziksel görünüşleri, sadece estetik bir değer taşımakla kalmaz, aynı zamanda toplumun sosyal, ekonomik ve politik güçlerinin derin bir yansımasıdır (Uluğ, 2004, s. 39). Bu noktada, başkentlerin ülkelerinin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel kimliklerini şekillendirici rollerinin olduğu açıkça görülmektedir. Başkentler, devletlerin ideallerini ve hedeflerini somutlaştıran mekânlar olarak, toplumsal değerlerin ve ulusal kimliğin birer temsilcisi haline gelirler. Bu şehirler, devletlerin ulusal gücünü ve prestijini yansıtırken, aynı zamanda uluslararası arenada da ülkenin imajını ve etkisini belirler. Örneğin, başkentlerin mimari yapıları, kültürel etkinlikleri ve sosyal dinamikleri, devletlerin vizyonunu ve yönelimlerini ortaya koyar. Bu nedenle, başkentlerin tasarımı ve düzenlenişi, yalnızca şehir planlaması açısından değil, aynı zamanda ulusal stratejiler ve toplumsal değerler açısından da büyük bir öneme sahiptir.

2.4. Bölgesel Kalkınmayı Sağlamak Amacıyla Başkent Değişimi

Bir kentin ulusal başkent seçilmesi, merkezde toplanan gücün ekonomik ve demografik etkilerini açıkça gösteren bir gelişme sürecine şahit olunmasına yol açmakta ve bu durum, kentin hinterlandı için bir cazibe merkezi olmasına neden olmaktadır (Dascher, 2000, s. 373). Başkent fonksiyonu verilen bir kent devlet tarafından pozitif ayrımcılığa tabi tutulacak gerek ekonomik gerekse sosyal olarak kentin imajı üzerinde önemli değişimler getirecektir. Cazibe merkezine dönüşen bir kent ise doğal olarak ulusal ölçekte iç göçün odak noktası olmaktadır. Öyle ki başkent olmadan önce sıradan bir kasaba görünümüne sahip bazı yerleşkeler bu fonksiyonlarının neticesinde çok kısa zaman içerisinde metropolleşme sürecine

²⁶ Ankara ili Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak siyaset ve bürokrasinin merkezinde yer almaktadır. Tüm bakanlıklar, müsteşarlıklar, TSK gibi devlet kurumları ve dört büyük devlet üniversitesinin yanında sayısı ona yaklaşan vakıf üniversitelerine ev sahipliği yapmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk icraatlarından birisi olarak başkentini Ankara'ya taşıması gösterilmektedir. Çeşitli gerekçeler ile kurtuluş savaşı için merkez olarak tayin edilen kent 13 Ekim 1923'te de anayasal olarak başkent ilan edilmiştir. Ankara'nın geleneksel bir Anadolu kasabasını yansıtan özellikleri bu tarihten itibaren değişmeye başlamış ve önemli bir nüfus artışına şahit olunmuştur. Ankara ilinin nüfus grafikleri tarihsel olarak incelendiği zaman nüfus artışına etki eden öncelikli faktör olarak başkent oluşu bir milat teşkil etmektedir.

girmiştir.²⁷ Yine benzer bir biçimde başkentlerin sıfırdan inşa edilmesi durumunda kitlesel göç hareketleri ile çok kısa sürelerde nüfus birikimleri söz konusu olmaktadır.²⁸

Başkentler nüfus hareketlerine neden olabilme özelliğinden dolayı genellikle ulusal hükümetler tarafından bölgesel kalkınmanın sağlanması konusunda motor işlevi görmektedir. Başkent in gelişmemiş bir bölgeye taşınması durumunda o bölgede sosyo-ekonomik gelişme ve nüfus artışı söz konusu olacaktır. Yine devlet kurumlarının dolayısıyla da memur nüfusunun yerleşmesi ile birlikte kentsel gelir ve harcama oranlarında önemli artışlar söz konusu olacak ve kentsel ekonominin gelişmesinde bir katkı sağlayacaktır. Bu sebepten dolayı iyi tasarlanmış ve uygulamaya geçirilmiş bir başkent değişikliği sonucunda taşınmanın yapıldığı bölge ve hinterlandı için ekonomik fırsatlar ve hükümet hizmetleri ulaştırılabilecektir (Schatz, 2003, s. 7). Her ne kadar yeni bir başkent oluşturmak veya bir kenti başkent olabilecek düzeye getirebilmek için çok yüklü miktarlarda yatırım gerekse ve bu sebepten dolayı başkent değişimlerinin gereksiz olduğu yönünde eleştiriler gelse de bu eleştirilere rağmen başkent değişikliğinin uygulanmaya konulması durumunda yeni başkentler hinterlandı için bir cazibe merkezi olarak görülecek ve içinde yer aldığı bölge için bir pozitif gelişmeye yol açabilecektir. Bu suretle birçok devlet tarafından sosyo-ekonomik seviyesi gelişmemiş olan dezavantajlı bölgelere başkentler taşınarak bu dengesizliğin önlenmesi ve bölgesel gelişmenin sağlanması amaç olarak güdülmüştür. Özellikle bu etki nedeni ile hükümetler başkent değişikliklerini meşru zemine oturtmak için bölgesel kalkınma argümanını doğrudan bir sebep olarak kamuoyuna lanse etmektedir.

Kazakistan'da devlet başkanı Nazarbayev, hükümet organlarının Astana'ya taşınmasının kuzey bölgeler için ekonomik kalkınma yaratacağı ve ülke zenginliğinin daha eşit dağılımına sebep olacağını iddia etmiştir (Bransten, 1997). Bu doğrultuda Kazakistan hükümetinin verileriyle yeni başkent Astana'nın geliştirilmesi için ilk aşamada 400 milyon dolar harcanmıştır (Schatz, 2003, s. 4). Ne var ki batılı ülkelerin diplomatik temsilcileri sadece altyapı için harcanan miktarın 1,5 milyar dolar olduğunu iddia etmektedir. Başkent taşıma sürecinin gerçekleştiği dönemde aylık gelirin ortalama 100 dolar civarında olduğu ve Kızıl Haç'a göre nüfusun yüzde yetmiş yoksulluk sınırında olduğu bir ülkede böyle bir harcama kalemi savurganlık ve israf olarak değerlendirilmiştir (Matloff, 1999). Başkent değişikliği bu nedenden dolayı Sovyetler Birliği'nden kalma merkezi planlama anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Zira Sovyetler döneminde yerel bölgelerin karakteristik özellikleri dikkate alınmadan yapılan köy boşaltmalar, göçebe kazakların hayvan beslediği meraların buğday yetiştirme deneyleri sonucu yok edilmesi (Bransten, 1997) ve pamuk tarlalarının sulanmasında kullanılan Aral gölünün kurumaya yüz tutması gibi bazı örneklerde görüldüğü gibi tepeden inme anlayış etkisini başkent değişikliği konusunda da göstermiştir (Matloff, 1999). Bütün bu eleştirilere rağmen hükümet tarafından ülke içinde gelir dağılımının daha adil

²⁷ Ankara, Türkiye; Canberra, Avustralya; Brasilia, Brezilya ve Astana, Kazakistan gibi şehirler, başkent ilan edilmeden önce sıradan birer kasaba iken, bu fonksiyonlarının neticesinde çok kısa zaman içerisinde metropolleşme sürecine girmiştir.

²⁸ Bir başkent sıfırdan inşa edildiğinde, bu tür bir projeye birlikte ekonomik kalkınmanın sağlanması hayati öneme sahiptir. Eğer bu başkent in kurulması, ekonomik kalkınmayı destekleyen stratejilerle uyumlu değilse, talep yetersizliği nedeniyle başkent, hızla bir hayalet şehre dönüşebilir. Yani, nüfus hareketliliği ve ekonomik faaliyetler açısından yeterli destek sağlanmazsa, inşa edilen başkent in altyapısı ve yatırımları, işlevselliğini yitirebilir ve düşük yoğunluklu bir yerleşim alanına dönüşebilir (Farida, 2021, s. 226).

bir şekilde sağlanması ve gelişmişlik farklılıklarının azaltılması başkent değişikliğinin temel nedeni olarak kamuoyuna lanse edilmiştir.

Bölgesel kalkınma konusunda, ülke içerisindeki bazı bölgelerin diğer bölgelere göre daha avantajlı konumda olduğu açıkça görülmektedir. Bu avantajlı konum genellikle tarihsel ve coğrafi faktörlere dayanmaktadır. Örneğin, sömürgecilik dönemlerinde başkentlerin ve büyük şehirlerin kıyı kentlerinden seçilmesi, bu şehirlerin deniz yolu ticaretine ve uluslararası etkileşimlere daha açık olmasından kaynaklanmıştır (Sümer, 2021, s. 250). Bu durum, merkezi bölgelerdeki kentlerin geri planda kalmasına ve kalkınma açısından daha az gelişmiş olmalarına neden olmuştur. Kıyı kentleri, ulaşım ve ticaret açısından daha erişilebilir oldukları için daha hızlı büyümüş ve gelişmişlerdir. Buna karşılık, iç bölgelerdeki şehirler ve kasabalar, ulaşım ağlarının yetersizliği ve sınırlı kaynaklar nedeniyle ekonomik olarak daha geri kalmışlardır. Bu tarihsel süreçler, günümüzde de bazı bölgelerin diğerlerine göre daha fazla kalkınmış olmasının temel sebeplerindedir. Dolayısıyla, ülke içinde dengeli bir kalkınma sağlanabilmesi için bu tarihsel ve coğrafi farklılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Hardoy'a göre Brezilya'nın merkezinde yer alan Brasil'in kıyı bölgesindeki eski başkent Rio de Janeiro'ya tercih edilmesinin asıl amacı iç bölgelerin kalkınmasının sağlanması ve pozitif ayrımcılığa tabi tutulmasıdır (Hardoy, 1964, s. 320). Brezilya'nın sıfırdan inşa edilmiş başkenti Brasil sadece elli yıllık bir süre içerisinde iki buçuk milyon nüfusa ulaşmıştır. Bu özelliği Brasil'i yirminci yüzyılın başında mevcut olmayan en büyük kent yapmaktadır. Malawi'deki başkent değişikliğini de bazı yazarlar bu bakış açısı ile değerlendirmiş ve ekonomik olarak az gelişmiş olan kuzey bölgelerin kalkınmasına etki yapması açısından başkent'in Lilongwe'ye taşındığını iddia etmiştir (Richards, 1974, s. 13). Bağımsızlık sonrası Malawi'nin başkentinin ekonomik olarak gelişmiş Blantyre'nin yerine geri kalmış Lilongwe'ye taşınmasının ardından kentin nüfusunda önemli bir artış meydana gelmiş ve 2008 yılı itibarıyla ülkenin en yüksek nüfuslu kenti olma unvanına kavuşmuştur.

Resmi söylem ve örneklere rağmen başkent'in taşınmasının gerçekten ekonomik büyümeyi tetikleyip tetiklemeyeceği konusunda bazı kuşku vardır. Teori genellikle projelerin desteklenmesi için kullanılan bir retorik olarak değerlendirilebilir. Yani, başkenti taşımak gibi büyük projeler genellikle bu teoriyi destekleyici bir argüman olarak kullanılır, ancak bu teoremin uygulanabilirliği ve etkisi hakkında kesin sonuçlar elde etmek zor olabilir. Başkent taşıma süreci yerel kalkınma için önemli bir motor işlevi sağlayacak olsa da tek başına bir ülkenin en önemli ekonomi merkezi olmasını temin etmesi çok zordur. Örneğin Kanada'da Ottava Toronto'ya, Türkiye'de Ankara İstanbul'a ve Kazakistan'da Astana ise Almatı'ya henüz ekonomik anlamda rakip olamamıştır (Taylor ve Derudder, 2014, s. 2). Özellikle başkentlerin diğer kalkınma özelliklerini içermeyen sadece hizmet sektörü odaklı bir gelişim seyretmesi ve tek boyutlu bir tüketim kentine dönüşmesi zaman içerisinde ülke kaynaklarını tüketen bir 'asalak kent' durumuna gelmesine sebep olacaktır. Bu durumun tarihi bir örneği olarak, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başkenti Roma, 354 yılında tatil günleri sayısının 200'ü bulmasıyla bu tür bir 'asalak kent' karakteristiğini sergilemiştir. Bu, Roma'nın yalnızca kendine hizmet eden bir yapı değil, aynı zamanda çevresindeki imparatorluğun kaynaklarını da emen bir merkez haline geldiğini gösterir. Patrick Geddes'in 'Parazitopolis' kavramı, Roma'nın bu dönemdeki tüketim ve bağımlılık özelliklerini vurgulayan bir açıklama olarak değerlendirilebilir.

2.5. Aşırı Nüfus Yoğunluğu ve Kentsel Sorunlar Sebebiyle Başkent Değişimi²⁹

Başkentler genel olarak ülkelerin nüfus bakımından en kalabalık kentleridir. Federasyon biçiminde örgütlenmiş ülkeler bu durumun istisnalarını oluşturmakla birlikte dünya genelinde 196 ülkeden yalnızca 25 tanesinin başkentinin o ülkenin en büyük kenti olmadığı ile karşılaşılmaktadır (Dascher, 2000, s. 373). Yine klasikleşen bir tanımla *primate city* olarak adlandırılan en büyük şehirleri ile ikinci büyük şehirler arasında önemli bir nüfus farkı olduğu görülmektedir (Jefferson, 1939, s. 226).³⁰ Sahip oldukları avantajlar ve tarihi misyonlarının neticesinde uzun yıllar ülkenin her bölgesinden göç almakta olan başkentler belli bir süre sonra kaldırmakta zorlanacağı bir nüfus yükü ile karşılaşabilmektedir.³¹ Planlama sistemlerinin dahi başa çıkmakta zorlandığı bu göç dalgaları neticesinde çarpık kentleşme, sağlıksız barınma koşulları, kentleşmemiş ara kültür, çevre kirliliği ve trafik gibi olgular baş gösterebilmektedir. Başkentler asıl misyonları olan görevlerini dahi zaman içerisinde bu kentsel düzende yerine getirmekte zorlanmaktadır. Devlet otoriteleri ise bu duruma başkenti taşımak suretiyle çözümleme yoluna gitmektedir.³² Ne var ki bu boyutu ile başkentlerin değişimi kentlerin başkentlik fonksiyonlarını daha etkin bir biçimde sürdürebilmeleri açısından faydalı olmakla birlikte, eski başkentlerdeki nüfus yoğunluğunu azaltma konusunda çok etkili olamamaktadır. Zira bu kentler belli aşamalardan sonra ekonomik cazibe merkezlerinde dönüşmelerinden dolayı nüfus kaybına uğramamakta hatta nüfus artışı sürmektedir. Birçok başkentlik fonksiyonunu yitirmiş kentin nüfusunda artış olması bu sebebe bağlı bir olgudur.

Başkentlerin nüfus artışına etki eden unsurlar için bir dizi önermede bulunmak mümkündür. Öncelikle başkentler çok sayıda devlet kurumuna ev sahipliği yapmasından dolayı kentsel nüfus içerisinde çok sayıda memur, devlet işçisi ve ilişkili sektörlerle ilgili çalışanlar bulunmaktadır. Devlet kurumları ile dolaylı ilişkileri olan meslek gruplarının da dahil edilmesi durumunda başkentlerin nüfusunda ne denli önemli yer tuttuğu görülebilmektedir.³³ Benzer sembolik durumundan hareketle ülkenin temsil görevini üstlendiği için çok sayıda devlet üniversitesi başkentlerde konuşlanmıştır. Bunun neticesi olarak diğer kentlere oranla çok sayıda öğrenci kentsel nüfusta yer almaktadır. Yine

²⁹ Başkentler başkent olduğu için mi büyük kentlerdir yoksa büyük kentlere mi başkentlik etiketi verilir tartışması her iki olgu için de doğruluk payı barındırmasından ötürü net bir cevap ile yanıtlanamamaktadır. Ama göz ardı edilemez bir olgu olarak söylenebilir ki başkentlerin nüfus ve kentleşme hareketleri üzerinde başkentlik fonksiyonları önemli bir paya sahiptir.

³⁰ Primacy oranı, bir ülkenin başkentinin diğer şehirlerle olan nüfus oranını ölçen bir terimdir. Kosta Rika'nın başkenti San José, en yakın şehirden 37 kat daha büyük; Liberya'nın başkenti Monrovia, en yakın şehirden 25 kat daha büyük; Tayland'ın başkenti Bangkok ise kendisinden bir küçük kentten 20 kat daha büyük. Diğer taraftan, Berlin'in primacy oranı 1,9 kat, Atina'nın ise 2 kat olarak ölçülmüştür. Bu oranlar, başkentlerin ülke içindeki diğer şehirlerle karşılaştırıldığında ne kadar merkezi bir rol oynadığını gösterir.

³¹ İlginç bir bilgi olarak, dünyanın en kalabalık beş ülkesinden dördünün başkenti, en büyük şehirleri değildir; bu duruma istisna teşkil eden tek ülke Endonezya'dır. Bu duruma istisna teşkil eden ülkelerde dahi başkentlerdeki nüfus artış oranlarının kendilerinden büyük kentlerde dahil olmak üzere diğer kentlere oranla yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum başkentlerin nüfus hareketleri için bir çekim noktası olduğunu gözler önüne sermektedir.

³² Başkent değişiminin kentsel nüfus üzerine etkisi iki boyutuyla incelenebilir. Bunlardan ilk başkent değişimi sonucunda yeni başkent kentsel nüfusunda yukarıda bahsedilen çeşitli değişkenlere bağlı olarak artış ve eski başkent kaybettiği idari fonksiyon sebebiyle nüfus artışının azalması veya nüfusunda düşüş yaşamasıdır. Sadece başkentlik fonksiyonu ile var olan bir kent bu işlevi yitirmesi ile birlikte nüfus kaybına uğrayacaktır. İkinci boyutta ise yeni başkent nüfusu artmakla birlikte idari fonksiyonlarını yitirmiş olan eski başkentte de nüfus artışı söz konusudur. Bu durumun temel nedeni olarak eski başkentte kurumsallaşmış ekonomik ve ticari yapılanmanın halen bu kenti tercih edilebilir kılmaması gösterilebilir.

³³ Devlet kurumlarının merkezi olmasından dolayı bürokratik işlemleri kolaylaştırmak ve hızlandırmak adına özel sektör kurumları merkezlerini veya çalışma alanlarını başkentlere kaydırabilmektedir.

başkentlerin sahip olduğu pozitif ayrımcılıktan faydalanmak isteyen ve görece olarak yaşam rahatlığından faydalanmak isteyen kesimler başkentlere göç edebilmektedir. Özellikle sağlık imkanlarının gelişmişliği dolayısıyla yaşlı kesimlerin başkentlere göç ettiği varsayılmaktadır. Bütün bu olgular başkentlerin kentsel nüfusunun artışına katkı yapan etmenler olarak değerlendirilebileceği gibi çevre kentlerin nüfusu için de bir vakum etkisi yarattığını söylemek yerinde olacaktır.

Nüfus fazlalığı ve kentsel sorunlar nedeniyle başkent değişikliğine gidilme örneklerinden en önemlisi 2024 yılı itibarıyla yeni başkentine taşınacak olan Endonezya örneğidir. Endonezya'nın başkentinin yer aldığı Java Adası, 136 milyonluk nüfusu ile dünya üzerindeki en yoğun nüfuslu adadır ve bu yüksek nüfus yoğunluğunun bir sonucu olarak, adanın toplam yüzölçümünün yalnızca %7'sinde yaşayan nüfusun %60'ı, adadaki tüm sosyal ve ekonomik dinamikleri etkilemektedir. Bu yoğun nüfus yapısı, özellikle başkent Jakarta'da belirgin bir şekilde hissedilmektedir; Jakarta, 35 milyonluk nüfusu ile Tokyo'dan sonra dünyanın en büyük metropoliten alanı olarak öne çıkmaktadır. Ancak, bu büyük nüfus yoğunluğu, kentsel sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle aşırı nüfus artışı, trafik ve hava kirliliği gibi ciddi sorunları tetiklemektedir. Jakartalılar, şehirdeki trafik sıkışıklığı nedeniyle hayatlarının ortalama 10 yılını trafikte geçirmek zorunda kalmakta ve bu durum hem bireylerin yaşam kalitesini hem de şehir ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, Jakarta'da yaşayanlar yılın yarısından fazlasını kirli hava koşullarında geçirmekte, bu da halk sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratarak solunum yolu hastalıkları ve diğer sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Bu bağlamda, Jakarta ve Java Adası'ndaki yüksek nüfus yoğunluğu, şehirdeki trafik ve hava kirliliği gibi kentsel sorunların temel nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmakta ve bu sorunlarla başa çıkmak için başkent Borneo adasında sıfırdan inşa edilen Nusantara'ya taşınmaktadır (Farida, 2021, s. 228-229; Suprayitno, 2020, s. 74).

Kentsel sorunlar nedeniyle başkent taşıma süreci iki ana boyutta ele alınmaktadır. İlk boyutta, yeni başkentten eski başkentten çok uzakta yeni bir kentin belirlenmesi veya tamamen sıfırdan bir kent inşa edilmesi yer almaktadır. Bu süreçte, Ebenezer Howard'ın 19. yüzyılın sonlarında ortaya attığı 'bahçe şehir' teorisi önemli bir rol oynamaktadır. Howard'ın teorisi, sanayileşme ve şehirleşmenin getirdiği sorunlara bir çözüm olarak, şehirlerin hem doğal alanlara hem de şehirsiz alanlara erişimi olan, yeşil alanların bolca bulunduğu yerleşim alanları olarak planlanmasını öngörmektedir. Bu yaklaşıma göre inşa edilen yeni başkentlerde sürdürülebilirlik, yeşil alanların korunması ve topluluk odaklı yaşam alanlarının yaratılması ön planda tutulmuştur.³⁴ Örneğin, Brezilya'nın yeni başkenti Brasilia, tamamen sıfırdan inşa edilerek, modern ve planlı bir kent olarak tasarlanmış ve bu teoriden esinlenilmiştir. Bu tasarım, şehir planlamasında estetik, işlevsellik ve çevresel sürdürülebilirlik unsurlarının bir araya getirilmesi açısından dikkat çekicidir (Kılınç, 2013, s. 21).

İkinci boyut ise mevcut başkentten yakınında yeni bir kentsel yayılma alanı olarak yeni bir başkent oluşturulmasıdır. Bu model, genellikle mevcut başkentten sınırlı alan ve altyapı yetersizliklerine bir çözüm olarak tercih edilmektedir. Örneğin, 1999 yılında Malezya, Kuala

³⁴ Böyle bir başkent inşa sürecinde, geniş parklar, bahçeler ve çiftlikler gibi yeşil alanlar şehrin merkezine ve çevresine yerleştirilir. Sanayi bölgeleri, konut alanlarından ayrı tutularak çevresel ve sağlık sorunlarının minimuma indirilmesi sağlanır. Toplu taşıma sistemleri ve yaya yolları, şehir içi hareketliliği artırırken çevresel etkileri azaltmayı amaçlar. Howard'ın teorisi, insan ve doğa arasındaki dengeyi koruyarak, sağlıklı ve yaşanabilir şehirler yaratmayı amaçladığı için, sıfırdan bir başkent inşa etme sürecinde oldukça değerli bir rehberdir.

Lumpur yerine kentin hemen güneyinde yer alan Putrajaya banliyösünü yeni idari başkent olarak belirlemiştir. Bu tercih, Kuala Lumpur'un aşırı kalabalıklaşması ve trafik sorunlarına bir çözüm getirmeyi amaçlamıştır. Putrajaya, modern altyapısı, geniş yeşil alanları ve iyi planlanmış konut bölgeleri ile öne çıkmaktadır (Hackbarth ve de Vries, 2021, s. 11; Reva, 2016, s. 14; Suprayitno, 2020, s. 83). Benzer şekilde, Mısır 2015 yılından bu yana, Kahire'nin hemen doğusunda yer alan bir bölgeyi yeni idari başkent olarak belirlemek için çalışmalar yürütmektedir. Bu projede de Kahire'nin artan nüfusu ve altyapı sorunları göz önünde bulundurularak, daha planlı ve modern bir şehir oluşturulması hedeflenmektedir. Bu yeni başkentte, akıllı şehir teknolojilerinin entegrasyonu, enerji verimliliği ve ulaşım ağlarının iyileştirilmesi gibi unsurlar da dikkate alınmaktadır.³⁵

Nüfus yoğunluğu nedeniyle gerçekleştirilen başkent değişimlerinde görülen en önemli sorun, yeni başkentlerin nüfus doyum sürecinin eski kentlere göre çok daha çabuk tamamlanmasıdır. Bunun temel nedeni, yeni başkentlerin hizmet sektörü yanında sanayi, ticaret ve diğer sektörler bağlamında yeterli bir gelişim süreci yaşamamış olmalarıdır. Yeni başkentler, genellikle planlama ve altyapı açısından hızla büyümek zorunda kaldıklarından, bu büyüme diğer ekonomik ve sosyal sektörlerle uyumlu bir şekilde gerçekleşmeyebilir. Bu da nüfus artışının getirdiği talepleri karşılayacak yeterli iş imkanları ve hizmetlerin oluşmamasına neden olur. Dolayısıyla, yeni başkentlerde nüfus yoğunluğunun artışı, mevcut altyapının ve ekonomik yapının bu artışa uyum sağlayamamasıyla sonuçlanabilir.³⁶

2.6. Güvenlik Amacıyla ve Sosyal Kontrol Mekanizması Olarak Başkent Değişimi

Başkent değişikliği nedenlerden biri, güvenlik kaygıları ve sosyal kontrol mekanizmalarının etkinliğini artırma amacıdır. Tarih boyunca, askeri stratejiler ve savaş senaryoları göz önünde bulundurularak, bazı ülkeler başkentlerini düşman işgaline karşı daha korunaklı olan bölgelere taşımıştır. Özellikle sahil kentleri, yabancı güçlerin işgali için daha kolay hedef olarak görüldüğünden, iç bölgelerde savunması daha kolay olan kentler tercih edilmiştir. Başkent değişikliğinin bir diğer önemli nedeni de sosyal kontrol mekanizmalarını güçlendirmektir. Merkezî yönetim, başkentte bulunan bürokratik ve idari yapıların etkinliğini artırmak için daha stratejik bir konuma taşınabilir. Yeni başkentler genellikle planlı şehirler olarak inşa edilir ve modern altyapı ile donatılır. Bu durum, kamu hizmetlerinin daha etkili bir şekilde sunulmasına, şehir planlamasının daha düzenli yapılmasına ve toplumsal düzenin sağlanmasına yardımcı olabilir.

Güvenlik sebebiyle başkent değişiminin en tipik örneği Myanmar örneğidir. Myanmar hükümetinin başkent Yangon' u 2005 yılında Naypyidaw'a taşınması her ne kadar resmi makamlar tarafından eski başkentte yaşanan aşırı yoğunluğa bağlansa da birçok kişi

³⁵ Mısır'ın 'Yeni İdari Başkent'i olarak adlandırılan şehrin 2021 yılında açılması planlanmıştı, ancak Covid-19 salgını nedeniyle bu tarihteki açılış ertelenmiştir.

³⁶ Ankara Başkent seçildikten sonra yarım yüzyıl boyunca bir büyüme odağı olarak Türkiye'de nüfus çekim merkezi işlevi görmüş, daha sonra çekim merkezi olma niteliği zayıflamıştır. Ankara'nın 1927-1975 döneminde sürekli ve kararlı bir büyüme gösterdiği, bu büyüme eğiliminin 1980'den sonra yavaşladığı görülmektedir. 1927-1975 döneminde, Ankara nüfusunun toplam Türkiye içindeki payı % 0.55'den % 4.22'ye, Türkiye kentsel nüfusu içindeki payı % 3.35'den % 10.18'ler düzeyine yükselmiştir. 1975 sonrasında ise Ankara'nın hem toplam nüfus içindeki hem kentli nüfus içindeki payının artmasının durakladığı görülmektedir. 1975 yılına kadar ülkedeki kentleşme hızının çok daha üzerinde bir kentleşme hızına sahip görünen Ankara'da, bu tarihten sonra ülke ortalamasına yaklaşan bir durağanlaşma olması durumu başkente olan göçün görece azalması ve ülkede yeni çekim unsuru olabilecek yerleşimlerin ön plana çıkmasıyla açıklanabileceği gibi, Ankara ili içindeki ilçelerin bir bölümünün de bazı sosyo-ekonomik gelişmelere sahne olmasıyla açıklanabilir.

tarafından bu hamle yabancı güçlerin olası saldırılarına karşı bir önlem olarak kabul edilmektedir (Suprayitno, 2020, s. 86).³⁷ İşgal paranoyasının hüküm sürdüğü bir ordu idaresindeki devlet olarak Myanmar deniz kenarında yer alan eski başkent yerine ülke merkezinde yer alan bir bölgeyi işgale karşı daha korunaklı olduğu için tercih etmiştir.³⁸ Bu açıklamanın yanında her ne kadar hükümet tarafından dile getirilmese de bir diğer temel faktör militarist sistemle yönetilen ülkede demokratikleşme talepleri ile meydana gelen gösterilerin rejimi tehdit etmesi söylenebilir. Myanmar'da yakın dönemlere kadar rejim karşıtı gösterilerin merkezi, rejimin merkezine yakın olan Yangon'daki Shwedagon Pagodası olmuştur ve bu nedenle büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Diğer taraftan, yeni başkent Naypyidaw'da bir ayaklanma başlatmak neredeyse hiç nüfusu olmadığı gibi, şehirde büyük bir kalabalığın toplanabileceği kamusal alanlar ve cep telefonu kapsama alanı da olmadığı için çok zor olacaktır. Günümüzde Yangon'da, nüfusun %10'unu barındıran büyük çapta bir gösteri olsa bile artık yüzlerce kilometre uzakta gizlenen rejim bundan çok etkilenmeyecektir (Reva, 2016, s. 22).³⁹

Farklı bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde özellikle başkent azınlık grupların yoğunlukta olduğu bölgelere taşınması da karşılaşılan bir olgudur. Başkent değişikliği sonucunda oluşacak iç göç dalgalanmaları ulusal kimlik oluşturma süreci içerisinde olan uluslar tarafından kullanılabilir. Zira başkent azınlık grubun yoğunlukta olduğu bir bölgeye taşınması sonucunda meydana gelecek iç göç neticesinde bu bölgelerdeki azınlık nüfusu dengeleyebilecek bir yoğunlaşma söz konusu olabilecektir. İrredentist hareketleri önleyebilmek amacı taşıyan bu hamle ile beraber bu gruplar üzerinde daha yakından sosyal kontrol sağlanabilecektir. Wolfel'in analizine göre Nazarbayev'in başkenti Rus kökenlilerin yoğunlukta olduğu bir bölgeye taşınması bu azınlık grubu kontrol altında tutmak ve olası Rusya ile birleşme arzularını engellemek amacı taşıdığı söylemektedir (Wolfel, 2002, s. 486). Zaten kısa süreç içerisinde bu etki ortaya çıkmış ve Kazakistan'da Rus etnisitesinin yoğunlukta olduğu bir bölgeye başkent taşınması ile beraber iç göçlerle birlikte güneyde yaşayan Kazakların kuzeye göç ettikleri görülmüştür (Wolfel, 2002, s. 486). Yine Çin sınırına yakın bir bölgede olan Almatı yerine daha merkezi konumda olan Astana'nın tercih edilmesi son dönemlerin yükselen gücü olan Çin'in tehdit edici büyüklüğünden korkulduğu için böyle bir adım atıldığı yönünde spekülasyonlara sebep olmaktadır (Matloff, 1999).

Güvenlikçi bakış açısı ile başkent değişikliği yapma planlarının bir diğer örneği ise Afrika ülkelerinden Ekvator Ginesi'nde devam etmektedir. Ekvator Ginesi, başkentini taşıma kararını, güvenlik endişeleri ve darbe korkuları ışığında büyük bir mali yatırımla gerçekleştirmeyi planlamaktadır. Ülkenin iki toprağı birbirinden tamamen bağımsız şekilde olup mevcut başkent Malabo, Afrika kıtasından açıklarda Bioko Adası'nda bulunmakta olup, Kamerun kıyısına yakın konumu, idari ve lojistik açıdan çeşitli zorluklara yol açmaktadır.

³⁷ 1989 yılında ülkenin adı Burma'dan Myanmar'a, başkentinin adı ise Rangoon'dan Yangon'a değiştirildi.

³⁸ Myanmar yetkilileri tarafından merkezi konum, daha etkin yönetim gibi açıklamalar gelse de bu başkent değişikliği şimdiki kadar yapılmış en irrasyonel değişiklik olarak değerlendirilmektedir (McGeown, 2005). Hatta bazı yorumlarda bu irrasyonellik Myanmar toplumunda önemli bir rolü olan batıl inançların yansıması olarak dahi değerlendirilmiştir. Öyle ki devlet başkanı General Than Shwe'nin, başkenti taşımadığı takdirde hükümetinin sona ereceği yönünde kesin bir tavsiye aldığı söylenmektedir (Myoe, 2006, s. 10). Batıl inancın bölgede etkisine verilecek bir diğer örnek ise Myanmar'ın komşusu Hindistan'da görülebilir. Pencap eyaletine başkent yapmak için sıfırdan Chandigarh kenti inşa edilirken 50 bölgeden oluşması planlanırken batıl inançlar nedeniyle 13. Bölge es geçilmiştir (Rawat, 2005, s. 10).

³⁹ 1988 yılında ortaya çıkan 8888 Ayaklanması bu paranoyanın temelinde yer almaktadır.

Ayrıca, ülkenin anakara bölgesi olan Río Muni ile Bioko Adası arasındaki uzaklık, devlet yönetimi ve ulaşım süreçlerinde verimlilik sorunları yaratmaktadır. Bu bağlamda, Ekvator Ginesi, başkenti anakarada bulunan Ciudad de la Paz (veya yeni adıyla Oyola) olarak yeniden inşa etmeyi öngörmektedir. Yaklaşık 600 milyon dolarlık bir maliyetle gerçekleştirilecek olan bu proje, yeni başkentte yaklaşık 200 bin kişilik bir nüfus barındıracaktır. Bu stratejik hamle, Ekvator Ginesi'nin idari merkezini kıtanın ortasına daha yakın bir konuma taşıyarak, yönetim verimliliğini ve ulaşım kolaylığını artırmayı amaçlamakta olup, aynı zamanda ülkenin güvenlik ve stabilite stratejilerinde de önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Benzer şekilde, Güney Kore hükümeti, ülkenin güvenlik endişeleri doğrultusunda önemli bir stratejik karar almayı planlamaktadır. Mevcut başkent Seul, Kuzey Kore sınırına oldukça yakın bir konumda yer almakta ve bu durum, olası bir saldırı tehdidine karşı ciddi riskler taşımaktadır. Bu nedenle, hükümet, başkentini daha güvenli bir bölgeye taşınması için geniş kapsamlı bir plan üzerinde çalışmaktadır. Planın ana hedefi, Seul'un güneyine veya başka bir stratejik bölgeye, modern ve güvenli bir başkent kurmaktır. Yeni başkent, Washington D.C. model alınarak inşa edilecektir. Bu model, siyasi ve idari merkez işlevlerini üstlenecek bir kent olarak tasarlanmıştır. Böylece, hükümetin ve devletin en üst düzey kurumları burada yer alacak ve daha güvenli bir konumda hizmet verebilecektir. Bununla birlikte, Seul'un mevcut işlevleri ve önemini korunması da planın önemli bir parçasıdır. Seul, Güney Kore'nin iş, finans ve kültürel merkezi olarak kalmaya devam edecektir. Şehir, ülkenin ekonomik dinamizmi, küresel finansal bağlantıları ve zengin kültürel mirası açısından kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, yeni başkent kurulsa dahi, Seul'un bu alanlardaki liderliği ve önemi devam edecektir.

Sonuç olarak, başkent değişimi, bir ülkenin askeri güvenliğini artırmak ve sosyal kontrol mekanizmalarını güçlendirmek için önemli bir strateji olarak kullanılabilir. İç bölgelere taşınan başkentler, hem düşman işgaline karşı daha korunaklı olabilir hem de merkezi yönetimin etkinliğini artırabilir. Bu değişiklikler, ülkelerin tarihi ve coğrafi koşullarına göre şekillenerek, farklı stratejik avantajlar sağlayabilir.

2.7. Risk Yönetimi Amacıyla Başkent Değişimi

Doğal veya suni felaketslere maruz kalma ihtimali olan başkentlerin değiştirilmesi olgusu tarihte birçok defa karşılaşılan bir durumdur. Olası bir felaket senaryosu dahilinde başkentini alacağı hasarlar ülke yaşamını derinden etkileyebilmektedir. Bundan dolayı başkent seçiminde bu durum göz önüne alınarak daha güvenli kentler seçilebilmektedir. Yanardağ patlamaları, kasırgalar, depremler ve tsunamiler bu doğrultuda bir başkentini güvenliğini tehdit eden en önemli felaketlerdendir. Bu tür felaket durumlarında başkentini göreceği hasar neticesi olarak ülkenin bütün hayatı işlevleri zarar görecektir. Başkentler ise ulusal bir felaket durumunda kriz yönetiminin sağlandığı kontrol kulesi işlevini görmek zorundadır. Bu felaketten kendisi de etkilenmesi durumunda kriz yönetimi konusunda zorluklar ve gecikmeler meydana gelebilecektir. Başkent değişikliği bu anlamda ülkenin siyasi, idari, ticari ve kültürel merkezlerinin karşılaşılabileceği eş zamanlı bir felaket durumunda daha korunaklı bir konumda bulunması ve başkentini bu durumdan zarar görmesinden kaçınılmasına yardım edebilecektir.

Doğrudan doğal afetler nedeniyle başkent taşımaya örnek verilecek bir durum Orta Amerika ülkesi Belize örneğinde yaşanmıştır. 1961 yılında ülkenin başkenti Belize City'nin Hattie kasırgasında ağır hasar görmesi üzerine olası yeni bir felaket durumunda hükümetin işleyişinin korunması amacıyla bir iç bölge şehri Belmopan 1970 yılında başkent ilan edilmiştir (Sümer, 2021, s. 254-255).

Risk yönetimi amacıyla başkent değişikliğinin en yeni ve güncel örneğini ise Endonezya oluşturmaktadır. Mevcut başkent Jakarta, Pasifik Ateş Çemberi olarak bilinen ve dünyada en fazla volkanik patlamanın ve depremin meydana geldiği bölgenin üzerinde yer almaktadır. Jakarta'nın bulunduğu bölge tarih boyunca defalarca deprem, yanardağ patlaması ve tsunamiler tarafından yok edilmiştir. Benzer bir senaryonun yaşanması durumunda ülkenin başkentinin savunma refleksi ise yok denecek kadar zayıftır. Bu muhtemel riskler yanında bir de hali hazırda devam eden riskler Jakarta'nın sürdürülebilirliği için büyük tehdit oluşturmaktadır. Jakarta, günümüzde aşırı kentleşmenin ve yer altı suyu kullanımının etkisiyle ciddi bir batma riski altındadır. Şehir, temiz suya ulaşmanın tek yolunun yer altı suları olması nedeniyle, yasal olmayan su kuyuları açma ve aşırı su çekimi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, toprak üzerinde baskı yaratarak bazı bölgelerin yılda 25 santimetreye kadar çökmesine neden olmaktadır. Kentin %40'ının halihazırda deniz seviyesinin altında bulunması, bu sorunu daha da derinleştirmektedir. Bu tehditlere karşı çözüm olarak, Deniz Duvarı projesi gibi büyük ölçekli mühendislik projeleri önerilmektedir, ancak bu tür projelerin etkinliği ve sürdürülebilirliği konusunda çeşitli tartışmalar devam etmektedir.

Endonezya'nın yeni başkenti Nusantara'nın inşası, bu anlamda ülkenin risk yönetimi stratejileri doğrultusunda önemli bir adımdır. Bu projeye birlikte, Jakarta'nın karşılaşma ihtimali olan risklerin ülke için etkisinin azaltılması hedeflenmektedir. Aynı zamanda, Nusantara'nın inşası, olası doğal afetler ve çevresel tehditler karşısında daha dayanıklı bir başkent oluşturmayı hedeflemektedir.⁴⁰ Bu yeni başkent, Endonezya'nın sürdürülebilir kalkınma politikaları doğrultusunda, çevresel ve sosyal riskleri minimize edecek şekilde tasarlanmıştır. Nusantara'nın, ulusal ve uluslararası düzeyde birçok yerli ve yabancı misafirin katılımıyla gerçekleştirilecek resmi açılışı, Endonezya'nın risk yönetiminde attığı bu önemli adımı vurgulayacak ve ülkenin uluslararası arenada daha güçlü bir konum elde etmesine katkıda bulunacaktır.⁴¹

Daha önceki bölümlerde belirtilen diğer birçok faktörün yanında, Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından başkent Astana'ya taşınmasında Almatı'nın deprem kuşağı üzerinde yer alması önemli bir meşrulaştırıcı unsur olarak göze çarpmaktadır (Matloff, 1999). Bu kararın alınmasında, Almatı'nın sismik aktiviteye açık olması nedeniyle

⁴⁰ Jakarta'nın yer aldığı Java adasında yüzlerce aktif yanardağ yer alırken yeni başkent konumlanacağı Borneo adasında aktif yanardağ bulunmamaktadır.

⁴¹ 2019 yılında Başkan Joko Widodo'nun resmi taşıma planı çerçevesinde, yeni başkent için yaklaşık 33 milyar dolarlık bir finansman tahsis edilmiştir. Endonezya hükümeti, 2022 yılında onayladığı ilk aşamada 3,4 milyar dolarlık bir bütçe ile 2024 yılına kadar belirlenen 2560 km²'lik alanda yerleşim çalışmalarını tamamlayacak; bu süreçte öncelikli olarak devlet kurumları ve yeni nüfusun barınmasını sağlayacak hizmet alanları kurulacaktır. 2025 ve 2035 yılları arasında gerçekleştirilecek ikinci aşamada başkent alanının geliştirilmesi ve yeni başkent için ekonomik bir merkez haline getirilmesi hedeflenmektedir. 2035 ve 2045 yılları arasında ise Nusantara'nın yeni başkent olarak fiziksel ve sosyo-ekonomik entegrasyonunun tamamlanması öngörülmektedir. Proje tamamlandığında Jakarta'nın dört katı büyüklüğündeki bu yeni başkent, Endonezya'nın yeni merkezi olacaktır.

güvenlik kaygılarının büyük rol oynadığı belirtilmektedir. Almatı, tarih boyunca birçok büyük depreme maruz kalmış ve bu depremler ciddi yapısal hasarlara ve can kayıplarına neden olmuştur. Dolayısıyla, ülkenin yönetim merkezinin daha güvenli bir bölgeye taşınması hem halkın hem de devletin güvenliği açısından kritik bir adım olarak değerlendirilmiştir.

Benzer bir örnekte, fay hatları üzerine kurulu olan İran'ın başkenti Tahran'ın olası bir şiddetli deprem durumunda büyük hasarlar alabileceği hesaplanmaktadır. Bu geleceğe yönelik projeksiyon dahilinde, başkentin Tebriz'e taşınması konusunda kamuoyunu meşgul eden söylentiler yer almaktadır. 25 Aralık 2013 tarihinde, 290 sandalyeli mecliste 110 milletvekilinin oyuyla, başkentin 16 milyon nüfuslu Tahran'dan başka bir şehre taşınmasını öngören bir yasa tasarısı kabul edilmiştir. Bu yasa çerçevesinde oluşturulan konsey, başkent için 'en iyi alternatifin neresi olacağı' konusunda çalışmalarına devam etmektedir (Illman, 2015, s. 33-34). Fay hattı riski, Tahran'ın taşınma kararında en belirgin nedenlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Tahran'ın yoğun nüfusu ve kritik altyapısı, olası bir depremde büyük felakete yol açabilir. Bu nedenle, daha güvenli bir bölgeye taşınmak hem halkın güvenliği hem de ülkenin istikrarı için hayati bir adım olarak görülmektedir. Tebriz, coğrafi konumu ve tarihsel önemi nedeniyle olası yeni başkent adayları arasında öne çıkmaktadır.⁴² Konseyin çalışmaları devam ederken, bu taşınma planının ekonomik, sosyal ve lojistik boyutları da detaylı bir şekilde incelenmektedir. İran, bu süreçte kendi ulusal güvenliğini ve sürdürülebilir kalkınmasını garanti altına almayı hedeflemektedir.

Risk yönetimi bağlamında son olarak özellikle iklim değişikliği sonrası dünyayı tehdit eden deniz seviyesindeki yükselmelere dikkat çekmek gerekmektedir. Bu sürecin sonuçları yakın gelecekte okyanus kenarında yer alan çoğu başkent için en büyük tehdidi oluşturacaktır (Sümer, 2021, s. 254). Tayland'ın başkenti Bangkok, Filipinler'in başkenti Manila, Bangladeş'in başkenti Dakka bu başkentlerden bazılarıdır. Her ne kadar bu kıyı başkentlerini yükselen deniz seviyesinden korumak için dev asa maliyette projeler oluştursalar da çözüm olmaktan uzak görünmektedir.⁴³

SONUÇ

Başkentlerin belirlenmesi ve taşınması, siyasi ve idari çalışmalarda önemli bir konuyu teşkil etmekte olup, çeşitli motivasyonlar ve sonuçlar içermektedir. Başkentler genellikle hükümet ve idari işlevlerin merkezi noktaları olarak hizmet etse de her ülkenin başkentinin rolü ve karakteri önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda, başkentlerin tarihsel, kültürel, ekonomik ve siyasi dinamiklerinin anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Bir başkentin seçimi, konumu ve taşınması, bir devletin siyasi rejimini ve ulusal kimliğini yansıtmaya bakımdan kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada, başkent değişiklikleri yedi ana neden çerçevesinde ele alınmıştır. Tarihsel perspektifte, başkent değişiklikleri zorunlu ve gönüllü nedenlerle gerçekleştirilmiş olup, genellikle ulusal kimliği simgeler ve değişen jeopolitik bağlamlara göre şekillenmiştir. Bu değişiklikler, merkezi idari yapının fiziksel olarak taşınmasını içerir ve süreç genellikle uzun ve karmaşıktır. Modern dönemde, bu

⁴² Başkenti Azeri azınlığın merkezi olan Tebriz'e taşıyarak, hükümet yetkililerini, çalışanları, güvenlik güçlerini ve ailelerini yeniden konumlandırarak, bölgenin etnik yapısını değiştirmeyi ve Azerilerin üstünlüğünü bozmayı hedeflemek ise resmi olarak açıklanmayan neden olarak belirtilmektedir (Illman, 2015, s. 34).

⁴³ Bangkok'u yükselen deniz seviyesinden korumak için 80 kilometrelik bir sel önleme duvarı ve 300 metre açta bir mangrov bataklığı inşa edilmesi önerilmektedir (Sümer, 2021, s. 256).

değişimlerin post-kolonyal ulusal kimlik oluşumu ve küreselleşme gibi faktörlerle daha belirgin hale geldiği gözlemlenmiştir. Başkent değişim süreçleri, ülkeler arasında çeşitli şekillerde uygulanmaktadır.

İlk olarak, başkent değişikliği süreci genellikle güçlü bir siyasi irade gerektirir ve sıklıkla otoriter rejimler, askeri hükümetler veya ideolojik parti devletleri tarafından gerçekleştirilir. Hükümetlerin kararsız liderlikleri, kapsamlı değişiklikleri gerçekleştirme cesaretinden yoksun olabilir ve bazı durumlarda anayasal garantiler başkentlerin dokunulmazlığını sağlayabilir. Tarihsel olarak, önemli başkent değişiklikleri güçlü liderler tarafından yapılmış olup, bu liderler genellikle değişiklikler için meşruiyet sağlayarak muhalefeti zayıflatmıştır. Otoriter rejimlerde, yüksek bütçeli elit kararlar genellikle muhalefet tarafından tartışılmadan kabul edilir.

İkincisi, başkent değişiklikleri genellikle bir ülkenin tarihsel ve kültürel dönüşümünü simgeler ve ulus inşası ile kimlik oluşumu süreçlerinde önemli bir rol oynar. Yeni bir başkent seçimi, sadece bir idari merkez oluşturmanın ötesinde, bir ulusun modernleşme, merkezileşme veya tarihsel yeniden tanımlama arzusunu yansıtır. Bağımsızlık sonrası, eski sömürge başkentleri sıklıkla ulusal birliği ve kalkınmayı desteklemedikleri gerekçesiyle değiştirilir. Bu değişiklikler, ulusal kimliği güçlendirme ve toplumsal uyumu teşvik etme amacını taşır.

Üçüncüsü, modernleşme sürecinde başkent değişiklikleri, geçmişin izlerini silme ve yeni bir modern kimlik yaratma çabası olarak değerlendirilir. Tarihsel mirası reddeden liderler ve ideolojiler, yeni başkentler aracılığıyla modern vizyonlarını somutlaştırmak amacı güder. Başkentler bir ülkenin karakterini ve ulusal kimliğini yansıttığı için, geçmiş değerlerden arındırılmış yeni bir başkent seçimi, modernleşmenin bir parçası olarak görülür. Bu değişiklikler, sadece estetik dönüşümler değil, aynı zamanda ulusal prestiji artırma ve güçlü bir uluslararası imaj oluşturma çabalarını da temsil eder.

Dördüncüsü, başkent değişiklikleri sıklıkla bölgesel kalkınmayı teşvik etme stratejisi olarak kullanılır. Bir başkent statüsü, bölgesel ekonomik ve demografik büyümeyi hızlandırabilir. Başkentler genellikle hükümet kaynaklarını çeker ve merkezi işlevler görür, bu da iç göçü teşvik edebilir ve daha önce geri kalmış şehirlerin hızlı gelişimine yol açabilir. Ancak, bu süreç yüksek maliyetler ve eleştirilerle karşılaşabilir.

Beşincisi, başkentler genellikle en büyük şehirler olarak öne çıkar, ancak bazı federal yapılar hariçtir. Başkentler hükümet kurumları ve sosyal hizmetler için odak noktası haline gelirken, bu durum kentsel sıkışıklık, sağlık sorunları, çevresel kirlilik ve trafik gibi sorunlara yol açabilir. Bu nedenle, bazı ülkeler bu sorunları çözmek amacıyla başkentlerini taşımayı düşünürler. Ancak, eski başkentlerdeki nüfus yoğunluğu genellikle azalmayabilir ve bu şehirler ekonomik merkezler olarak kalabilir. Yeni başkentler de hızlı nüfus artışı nedeniyle yetersiz altyapı ve hizmetlerle karşılaşabilir.

Altıncısı, başkent değişiklikleri güvenlik ve sosyal kontrol stratejileri açısından da önemli bir rol oynar. Tarihsel olarak, ülkeler başkentlerini daha güvenli iç bölgelere taşıyarak savunma kapasitesini artırmıştır. Güvenlik endişelerinin ötesinde, başkent değişiklikleri sosyal kontrol mekanizmalarını güçlendirebilir. Stratejik yer değiştirme, merkezi yönetimin bürokratik ve idari yapıların kontrolünü artırmasını sağlar.

Son olarak, doğal ve insan kaynaklı felaketler başkentlerin işlevini ve kriz yönetimini ciddi şekilde etkileyebilir. Felaketler, başkentlerin yönetim kapasitesini etkileyebilir ve bu durum yeni bir başkent oluşturma ihtiyacını doğurabilir. Bu stratejik değişiklikler, başkentlerin felaketlere karşı dayanıklılığını artırmayı ve kriz anında ulusal istikrarı korumayı hedefler.

Başkentlerin taşınması, karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olup, her durumda ulusal stratejiler ve toplumsal ihtiyaçlara uygun olarak çeşitli sonuçlar doğurabilir. Bu süreçlerin anlaşılması hem tarihsel hem de modern bağlamda başkentlerin rolü ve önemi hakkında daha derin bir kavrayış sağlayacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırma, etik kurallar ve akademik standartlara tam uyum içinde yürütülmüş ve kaynaklar doğru şekilde belirtilmiş ve intihalden kaçınılmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma, yalnızca bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında, araştırmacılar arasında herhangi bir çıkar çatışması yaşanacak durum bulunmamaktadır. Çalışmanın sonuçları ve bulguları, objektif ve tarafsız bir şekilde elde edilmiştir ve herhangi bir finansal veya kişisel çıkar etkisi altında kalmadan sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Bransten, J. (1997, 14, Ekim). Kazakhstan: Waiting for Nazarbayev in his new capital. <https://www.rferl.org/a/1086797.html/> adresinden 14 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.

Campbell, S. (2003). The enduring importance of national capital cities in the global era (Working Paper: URRC 03-08). University of Michigan: Urban and Regional Research Collaborative.

Corey, K. (2004, 22 September). Relocation of national capitals: Implication for Korea. *International Symposium on the Capital Relocation*, Seoul, 42-107.

Dascher, K. (2000). Are politics and geography related? Evidence from a cross-section of capital cities. *Public Choice*, 105, 373-392.

Dascher, K. (2002). Capital cities: When do they stop growing? *Papers in Regional Science*, 81, 49-62.

Farida, F. (2021). Indonesia's capital city relocation: A perspective of regional planning. *Jurnal Perspektif Pembiayaan Dan Pembangunan Daerah*, 9(3), 221-234.

- Hackbarth, T. X. ve de Vries, W. T. (2021). An evaluation of massive land interventions for the relocation of capital cities. *Urban Science*, 5(1), 25.
- Hall, P. (1993). The Changing Role of Capital Cities: Six Types of Capital City. In J. Taylor, J. G. Lengellé & C. Andrew (Eds.), *Capital cities / Les capitales: Perspectives internationales / International perspectives* (s. 69-84) içinde. Carleton University Press.
- Hall, P. (2006). Seven types of capital city. D. L. A. Gordon (Ed.), *Planning twentieth century capital cities* (p. 24-30) içinde. Routledge.
- Hardoy, J. E. (1964). Two new capital cities: Brasília and Islamabad. *Ekistics*, 18, 320-325.
- Illman, E. (2015). *Reason for relocating capital cities and their implications* [Yüksek lisans tezi]. Charles University.
- Ikoku, G. (2004). The city as public space: Abuja—the capital city of Nigeria. *The Forum*, 6(1), 34-45.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye'de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), 57-71.
- Jefferson, M. (1939). The law of the primate city. *Geographical Review*, 29, 226-232.
- Kılınç, A. (2013). Seçili başkentlerin kent planlama öyküsü: Ankara, Brasilia, Canberra, Islamabad, Washington DC. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 17-27.
- Matloff, J. (1999, 3, Şubat). Puzzle over capital move in Central Asia. <https://www.csmonitor.com/1999/0203/p7s1.html> adresinden 12 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- McGeown, K. (2005). Burma's confusing capital move. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4416960.stm> adresinden 25 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.
- Myoe, A. (2006). The road to Naypyitaw: Making sense of the Myanmar Government's decision to move its capital (Working Paper: 79). Asia Research Institute.
- Potts, D. (1985). Capital relocation in Africa: The case of Lilongwe in Malawi. *Geographical Journal*, 151, 182-96
- Rachmawati, R., Haryono, E., Ghiffari, R. A., Reinhart, H., Permatasari, F. D. ve Rohmah, A. A. (2021). Best practices of capital city relocation in various countries: Literature review. *E3S Web of Conferences*, (325), 1-7. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202132507004>
- Rawat, R. (2005). Capital city relocation: Global-local perspectives in the search for an alternative modernity. <http://prayaga.org/documents/paper-capitalcity.pdf> adresinden 15 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- Reva, D. (2016). *Capital city relocation and national security: The case of Nigeria and Kazakhstan* [Mini tez]. University of Pretoria, Department of Political Sciences.
- Richards, G. (1974). *From vision to reality: The story of Malaŵi's new capital*. Lorton Publications.

- Schatz, E. (2003). When capital cities move: The political geography of nation and state building (Working Paper: 303). The Kellogg Institute for International Studies.
- Suprayitno, H. (2020). Preliminary overview of several capital relocations in relationship with a plan of Indonesian capital relocation. *Journal of Infrastructure and Facility Asset Management*, 2(1), 73-90.
- Sümer, G. Ç. (2021). İklim değişikliği bağlamında kıyı başkentlerinin durumu ve geleceği üzerine bir inceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 243-266.
- Taylor, P. J. ve Derudder, B. (2014). Tales of two cities: Political capitals and economic centres in the world city network. *Glocalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*, 3, 1-16.
- Uluğ, H. (2004). Yeni başkentler, tasarım ve siyasi iktidar. *Planlama*, 2004(1), 39-57.
- Vale, L. (2014). Capital architecture and national identity. M. Minkenberg (Ed.), *Power and architecture: The construction of capital and the politics of space* (s. 31-52) içinde. Berghahn Books.
- Wolfel, R. L. (2002). North to Astana: Nationalistic motives for the movement of the Kazakh capital. *Nationalities Papers*, 30(3), 485-506.

EXTENDED ABSTRACT

The concept of capital cities and their relocations is a crucial aspect of political and administrative studies, involving diverse motivations and consequences. Capital cities typically serve as the central hubs for government and administrative functions, but their roles and characteristics can differ significantly from one country to another. Thus, comprehending the historical, cultural, economic, and political dynamics of each capital is essential. The choice, location, and relocation of a capital city play critical role in reflecting a state's political regime and national identity.

This article examines capital changes driven by seven key reasons, both compulsory and voluntary, often symbolizing national identity. These shifts, influenced by evolving geopolitical contexts, involve complex and gradual relocation of the central administration. In modern times, factors like post-colonial identity formation and globalization have made these transitions more prominent, aiming to preserve national unity, modernize, and align with global trends.

Firstly, the process of changing capitals often requires strong political will and is frequently carried out by authoritarian regimes, military governments, or ideological party states. Governments with unstable leadership may lack the courage to undertake such comprehensive changes, and in some cases, constitutional guarantees make capitals untouchable. Historically, significant capital changes have been implemented by powerful leaders, with charismatic figures often achieving legitimacy for such changes, while opposition remains weak. In authoritarian regimes, elite decisions involving high budgets are less contested by opposition forces. Examples include Brasília in Brazil, Lilongwe in Malawi, Astana in Kazakhstan and Yamoussoukro in Côte d'Ivoire.

Secondly, changing capitals can symbolize a country's historical and cultural transformation during nation-building and identity formation processes. Selecting a new capital often goes beyond creating an administrative center; it reflects a nation's desire for modernization, centralization, or historical redefinition. Post-independence, former colonial capitals are frequently replaced due to their perceived inadequacy in supporting national unity and development. These changes aim to reinforce national identity and promote societal cohesion, offering a strong declaration of independence to both domestic and international audiences. Examples include Pakistan's shift from Karachi to Islamabad, Sudan's move to Juba, and Nigeria's transition from Lagos to Abuja. Berlin's selection as Germany's new capital reflects the country's effort to rebuild national identity and send a strong message on the international stage. Such changes represent efforts to reflect cultural and ethnic diversity, reduce internal conflicts, and strengthen unity.

Thirdly, in the modernization process, capital changes are often viewed as attempts to erase traces of the past and create a new modern identity. Leaders and ideologies rejecting historical legacies aim to materialize modern visions through new capitals. Since capitals reflect a country's character and national identity, choosing a new one free from past values is considered part of modernization. For instance, Russia's shift from Moscow to St. Petersburg reflected a desire for a city closer to Western culture, while Turkey's move from Istanbul to Ankara symbolized a transition to Western-style modernization, distancing itself from Ottoman legacies. These changes represent not only aesthetic transformations but also efforts to enhance national prestige and create a strong international image. Capitals are crucial as they embody a country's social, economic, and political strength and play a significant role in expressing national strategies and societal values.

Fourthly, capital changes are often used as a strategy to promote regional development, with a capital city's status potentially accelerating economic and demographic growth in its region. Capitals usually attract government resources and serve as centers of attraction, potentially stimulating internal migration. This process can lead to rapid development of previously underdeveloped cities. The decision to create or move a capital is often justified by arguments of reducing regional disparities and promoting development, though high costs and criticisms can arise. For example, Kazakhstan's move to Astana aimed at regional development and more equitable resource distribution, despite facing significant costs and criticisms. While capital changes are often seen as promoting economic and regional growth, their impacts can be complex and may not always guarantee sustainable development.

Fifthly, capitals typically stand out as the largest cities, except in some federal structures. While capitals become focal points for government institutions and social amenities, this often leads to issues like urban congestion, health problems, environmental pollution, and traffic. Consequently, some countries consider relocating capitals to address these problems. However, such changes may not effectively reduce population density in the old capitals, which can remain economic centers. New capitals may also face challenges such as inadequate infrastructure and services due to rapid population growth. Thus, while capital relocations are idealized, their outcomes may not always meet expectations.

Sixthly, capital changes also play a significant role in security and social control strategies. Historically, countries have relocated capitals to more secure inland areas to strengthen

defense against invasions. Coastal cities, considered more vulnerable, are often replaced by inland ones. Beyond security concerns, changing capitals can enhance social control mechanisms. Strategic relocation allows central management to control bureaucratic and administrative structures more effectively. Examples include Myanmar's move from Yangon to Naypyidaw to bolster defense and control against regime opposition, Kazakhstan's shift to manage minority groups and prevent irredentist movements and plans by Equatorial Guinea and South Korea for similar reasons. These examples illustrate that capital changes can serve multiple strategic purposes, addressing security, social control, and administrative efficiency.

Lastly, natural and man-made disasters are significant reasons for capital relocations, as they can severely impact the functioning of capitals and crisis management nationwide. For instance, Belize moved its capital from Belize City to Belmopan in 1961 to better manage disaster risks following a hurricane. Similarly, Indonesia's transition from Jakarta to Nusantara aims to provide a safer alternative in response to Jakarta's high seismic risks and environmental threats. Jakarta's sinking threat and overurbanization issues also necessitated a new capital in a less risky location. Kazakhstan's move from Almaty to Astana and Iran's potential plans to relocate from Tehran due to earthquake risks follow a similar logic. These strategic changes aim to enhance the resilience of capitals to disasters and maintain national stability during crises.

TEYD

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT